

Головний редактор:

Клименко А. П.,
ректор Чорноморського національного
університету імені Петра Могили, д.т.н.,
професор, Заслужений діяч науки і
техніки України, Президент Асоціації
університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки
України, академік УАН
Ємельянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту держав-
ного управління Чорноморського національного
університету імені Петра Могили

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової роботи Академії муніципального управління
Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»
Великий Ю. В., д.е.н., професор кафедри обліку і аудиту Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Гайдуцький І. П., к.е.н., науковий співробітник науково-дослідної лабораторії менеджменту ФММ НТУУ «КПІ»
Горбачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії муніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, заслужений працівник освіти України
Денисенко М. П., д.е.н., професор, професор кафедри Київського національного університету технологій та дизайну
Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних систем Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник декану факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Івашова А. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії митної служби України
Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при президенті України
Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Кураташвілі А. А., д.е.н., професор факультету Бізнестехнологій, Грузинський технічний університет (Тбілісі, Грузія), Академік і Віце-Президент Міжнародної Академії соціально-економічних наук, Міжнародної Академії політичного менеджменту, Міжнародної Академії Юридичних наук, дійсний член Нью-Йоркської Академії наук
Плеханов А. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри державної служби Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавського університету економіки та торгівлі
Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпровського державного аграрного університету
Сорока С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самоврядування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України
Федоренко С. В., доцент кафедри інформаційних систем і технологій ІПК ДСЗУ, академік академії будівництва України, к.т.н., доцент
Чорна А. О., д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів оподаткування і підприємництва Вінницького інституту конструювання одягу та підприємництва

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 10 травень 2019 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.

Виходить 2 рази на місяць.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ

*(наказ Міністерства освіти і науки України
№ 747 від 13.07.2015)*

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

**Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"**

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського національного університету імені Петра Могили 30.05.19 р.

Підписано до друку 30.05.19 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 21,6.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 3005/3.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2018

Головний редактор:

Клименко А. П.,
ректор Чорноморського національного
університету імені Петра Могили, д.т.н.,
професор, Заслужений діяч науки і
техніки України, Президент Асоціації
університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки
України, академік УАН
Ємельянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту держав-
ного управління Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
Бистряков І. К.,
д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут
економіки природокористування та сталого роз-
витку НАН України»

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку
і аудиту Чорноморського національного університету імені Пет-
ра Могили
Антонов А. В., д.держ.упр., доцент кафедри соціальної роботи,
управління і педагогіки Чорноморського національного універ-
ситету імені Петра Могили
Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової
роботи Академії муніципального управління
Беглиця В. П., д.держ.упр., доцент, проректор з наукової роботи
Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Великий Ю. В., д.е.н., професор Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорномор-
ського національного університету імені Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії му-
ніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри Академії
муніципального управління
Андрей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завідую-
чий кафедрою політичних систем Університету імені Адама Міцке-
вича (м.Познань, Польща)
Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факульт-
ету політичних наук та журналістики Університету імені Адама
Міцкевича (м. Познань, Польща)
Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник де-
кану факультету політичних наук та журналістики Університету
імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Євтушенко О. Н., д.політ.н., професор, завідувач кафедри місце-
вого самоврядування, регіонального розвитку та політичної ана-
літики Чорноморського національного університету імені Пет-
ра Могили
Івашова А. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії
митної служби України
Кальниш Ю. І., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламен-
таризму та політичного менеджменту Національної академії дер-
жавного управління при президентові України
Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри
соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського на-
ціонального університету імені Петра Могили
Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорномор-
ського національного університету імені Петра Могили
Курашвілі А. А., д.е.н., професор факультету Бізнестехно-
логій, Грузинський технічний університет (Тбілісі, Грузія), Ака-
демік і Віце-Президент Міжнародної Академії соціально-еко-
номічних наук, Міжнародної Академії політичного менеджмен-
ту, Міжнародної Академії Юридичних наук, дійсний член Нью-
Йоркської Академії наук
Міщенко К. С., к. н. з держ. упр., доцент кафедри публічного
управління та адміністрування Інституту підготовки кадрів
державної служби зайнятості України
Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри держав-
ної служби Чорноморського національного університету імені
Петра Могили
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавсько-
го університету економіки та торгівлі
Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпров-
ського державного аграрного університету
Сорока С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самовря-
дування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорно-
морського національного університету імені Петра Могили
Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України
Стоян О. Ю., д.держ.упр., в.о. завідувача кафедри, доцент
кафедри менеджменту Чорноморського національного
університету імені Петра Могили

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 10 травень 2019 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.

Виходить 2 рази на місяць.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

*Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття
наукових ступенів доктора і кандидата наук з*

ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(наказ Міністерства освіти і науки України

№ 1528 від 29.12.2014)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

**Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
ТОВ "АКС Центр"**

Видавець:

ТОВ "АКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою
редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського
національного університету
імені Петра Могили 30.05.19 р.

Підписано до друку 30.05.19 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 21,6.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 3005/3.

Віддруковано у ТОВ «АКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2018

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 10 травень 2019 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Лойко В. В., Обушний С. М., Жукова Ю. М.

Аналіз ефективності залучення іноземних інвестицій в економіку Києва 5

Крисак А. І.

Організаційно-економічне підґрунтя використання меліорованих земель на конкурентних засадах 11

Гуменюк В. В., Кісь С. Я., Солоджук Т. В., Кісь Г. Р.

Перспективи розвитку фінансових комунікацій банківських установ 16

Іоргачова М. І., Ковальова О. М.

Інвестиційно-інноваційна модель фінансового ринку України в умовах трансформації 22

Жукова Л. М.

Інноваційний розвиток як чинник попиту на економічну владу держави 27

Левандівський О. Т.

Удосконалення організації інвестиційного процесу на сільськогосподарських підприємствах 32

Саєнко О. Р.

Аналіз впливу податків на формування ціни продукції промислових підприємств України 39

Стрілець В. Ю.

Обґрунтування репрезентативної системи показників оцінювання впливу оподаткування на розвиток суб'єктів малого підприємництва 44

Роледерс В. В., Кукель Г. С.

Проблеми фінансування сфери соціального захисту населення в Україні та шляхи їх подолання 49

Добіжа Н. В.

Стратегічні засади розвитку інфраструктури ринку сільськогосподарської техніки в умовах глобального середовища 55

Грицак О. А.

Економічна ефективність землекористування у Вінницькій області 60

Клімова А. В.

Інституційні основи ліцензування освітньої діяльності у сфері вищої освіти України 65

Державне управління

Кіслов Д. В.

Гібридні кризи соціально-економічних систем 73

Литвинова Л. В.

Ціннісні та соціокультурні орієнтації сучасних публічних службовців України 78

Негода Ю. В.

Аналіз змісту процесу трансформації аграрного сектору економіки 84

Азарова А. О., Ткачук Л. М., Нікіфорова Л. О., Шиян А. А., Хошаба О. М., Каплун І. С.

Шляхи удосконалення публічного управління регіональним розвитком на основі сучасних ІТ-технологій 88

Мартишин Д. С.

Ідейні передумови формування соціальної доктрини християнської церкви в державно-управлінському контексті 99

Домбровська С. М., Баглик В. С.

Державна політика формування сервісно-орієнтованої економіки сфери послуг 105

Ільченко-Сюйва Л. В., Слюсарчук О. П.

Соціально відповідальна інвестиційна діяльність як чинник сталого розвитку 109

Маслова Л. А.

Роль релігійних цінностей в забезпеченні духовної безпеки суспільства 115

Біляєв Я. М.

Нормативно правова база механізмів державної політики щодо забезпечення соціальної мобільності молоді 120

Савіна Т. В.

Підготовка учасників резерву керівників медичних закладів шляхом післядипломного навчання 126

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 10 / 2019

CONTENTS:

Economy

Loiko V., Obushnyi S., Zhukova Ju.

ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF ATTRACTING FOREIGN INVESTMENT IN THE ECONOMY OF KYIV 5

Krysak A.

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC BASIS OF RECLAIMED LANDS USAGE ACCORDING TO RULES OF COMPETITION 11

Humeniuk V., Kyś S., Solodzhuk T., Kyś H.

PERSPECTIVES OF DEVELOPMENT OF FINANCIAL COMMUNICATIONS OF BANK INSTITUTIONS 16

Iorgachova M., Kovalova O.

INVESTMENT AND INNOVATIVE MODEL OF THE FINANCIAL MARKET OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF TRANSFORMATION 22

Zhukova L.

INNOVATIVE DEVELOPMENT AS A FACTOR IN THE DEMAND FOR THE ECONOMIC POWER OF THE STATE 27

Levandivskyi O.

IMPROVEMENT OF THE ORGANIZATION OF THE INVESTMENT PROCESS AT AGRICULTURAL ENTERPRISES 32

Saienko O.

AN ANALYSIS OF INFLUENCE OF TAXES IS ON FORMING OF COST OF PRODUCTS OF INDUSTRIAL ENTERPRISES OF UKRAINE 39

Strilets V.

SUBSTANTIATION OF A REPRESENTATIVE SYSTEM OF INDICATORS FOR ASSESSING THE IMPACT OF TAXATION ON THE DEVELOPMENT OF SMALL BUSINESS ENTITIES 44

Roleders V., Kukel G.

PROBLEMS OF FINANCING OF SPHERE OF SOCIAL DEFENCE OF POPULATION IN UKRAINE AND WAYS OF THEIR OVERCOMING 49

Dobizha N.

STRATEGIC PRINCIPLES OF DEVELOPMENT OF INFRASTRUCTURE IN AGRICULTURAL MARKET IN GLOBAL ENVIRONMENT 55

Gritsak O.

ECONOMIC EFFICIENCY OF LAND USE IN THE WINNITA REGION 60

Klimova A.

INSTITUTIONAL FOUNDATIONS OF LICENSING EDUCATIONAL ACTIVITIES IN THE HIGHER EDUCATION OF UKRAINE 65

Public administration

Kislov D.

HYBRIDN CRISI OF SOCIAL AND ECONOMIC SYSTEMS 73

Lytvynova L.

VALUES AND SOCIO-CULTURAL ORIENTATIONS OF MODERN PUBLIC SERVANTS IN UKRAINE 78

Nehoda Yu.

ANALYSIS OF THE CONTENT OF TRANSFORMATION OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF ECONOMY 84

Azarova A., Tkachuk L., Nikiforova L., Shiyana A., Khoshaba O., Kaplun I.

WAYS OF PUBLIC MANAGEMENT IMPROVING OF REGIONAL DEVELOPMENT ON THE BASIS OF MODERN IT-TECHNOLOGIES 88

Martyshyn D.

IDEOLOGICAL PRECONDITIONS FOR THE FORMATION OF THE SOCIAL DOCTRINE OF CHRISTIAN CHURCH IN STATE-MANAGEMENT CONTEXT 99

Dombrovska S., Bahlyk V.

STATE POLICY FORMATION OF SERVICE-ORIENTED ECONOMY OF THE SPHERE OF SERVICES 105

Ilchenko-Syuyva L., Slyusarchuk O.

SOCIAL RESPONSIBLE INVESTMENT AS A DRIVER FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT 109

Maslova L.

THE IMPORTANCE OF RELIGIOUS VALUES TO THE SPIRITUAL SECURITY OF SOCIETY 115

Bilyaev Ya.

REGULATORY LEGAL BASIS OF THE MECHANISMS OF STATE POLICY ON ENSURING SOCIAL MOBILITY OF YOUTH 120

Savina T.

TRAINING OF PARTICIPANTS OF THE RESERVE OF MEDICAL INSTITUTIONS MANAGERS THROUGH POST-GRADUATE TRAINING 126

УДК 300.322

В. В. Лойко,
 д. е. н., доцент, професор кафедри фінансів та економіки,
 Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ
 ORCID ID: 0000-0003-3248-1585

С. М. Обушний,
 к. е. н., заступник декана факультету інформаційних технологій та управління,
 Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ
 ORCID ID: 0000-0001-6936-955X

Ю. М. Жукова,
 к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів та економіки,
 Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ
 ORCID ID: 0000-0001-6312-9600

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.10.5

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В ЕКОНОМІКУ КИЄВА

V. Loiko,
 Doctor of Economics, Associate Professor, Professor of the Department of Finance and Economic,
 Boris Grinchenko University of Kyiv, Kyiv
 ORCID ID: 0000-0003-3248-1585

S. Obushnyi,
 PhD in Economics, Vice-Dean of the Faculty of Information Technology and Management,
 Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv
 ORCID ID: 0000-0001-6936-955X

Ju. Zhukova,
 PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance and Economic,
 Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv
 ORCID ID: 0000-0001-6312-9600

ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF ATTRACTING FOREIGN INVESTMENT IN THE ECONOMY OF KYIV

У статті досліджено питання ефективності залучення інвестицій в економіку України, зокрема, в економіку Києва. За проведеним аналізом динаміки прямих іноземних інвестицій в економіку України, та, зокрема, Києва, зроблено наступні висновки. Динаміка надходження інвестицій в економіку України не є рівномірною. Обсяги іноземних інвестицій зростали із року у рік до 2014 р. включно. З 2015 р. почалось зниження обсягів прямих іноземних інвестицій. У 2015 р. обсяг прямих іноземних інвестицій знизився на 28,58 % у порівнянні із 2014 р. У 2018 р. обсяг прямих іноземних інвестицій знизився на 15,84 % у порівнянні із 2015 р. і на 17,21 % у порівнянні із 2010 р. Це свідчить про зниження інвестиційної привабливості економіки України як об'єкта інвестування і про недовіру інвесторів. Обсяги прямих іноземних інвестицій в економіку міста Києва за досліджуваний період 2010—2018 рр. зросли на 3,91 %. Питома вага прямих іноземних інвестицій в економіку міста Києва склала у 2018 р. 50,63 % від загального обсягу іноземних інвестицій в економіку країни. Обсяги прямих іноземних інвестицій в економіку Києва за період 2010—2018 рр. зросли на 25,51 %. Це свідчить про зростання інвестиційної привабливості економіки Києва як об'єкта інвестування. Найбільш привабливим видом діяльності для залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України є фінансова і страхова діяльність. За досліджуваний період обсяг капітальних інвестицій в економіку міста Києва зріс у 2,53 рази. Найбільший рівень зростання інвестицій спостерігався у підприємства сільського, лісового та рибного господарства (зростання у 19,3 рази), найменший рівень темпів зростання інвестицій був у підприємств будівництва. Найбільший обсяг капітальних інвестицій підприємств міста

Київ здійснюється за рахунок власних коштів підприємств та організацій. Можна констатувати, що в економіці міста Києва існують резерви щодо збільшення обсягів інвестування, зростання кількості реалізованих інвестиційних проектів.

In the article the question of efficiency of attraction of investments in the economy of Ukraine, in particular, in the economy of Kiev is investigated. According to the analysis of dynamics of direct foreign investments into the economy of Ukraine, and in particular, Kiev, the following conclusions were made. The dynamics of inflow of investments into the Ukrainian economy is not uniform. Volumes of foreign investment grew from the river in the year up to 2014 inclusive. Since 2015, the volume of direct foreign investments has started to decrease. In 2015, foreign direct investment declined by 28.58% compared to 2014. In 2018, foreign direct investment declined by 15.84% compared to 2015 and by 17, 21% compared to 2010. This indicates a decrease in the investment attractiveness of Ukraine's economy as an investment object and a lack of confidence among investors. The volume of direct foreign investments in the economy of Kyiv for the period of 2010-2018 increased by 3.91%. The share of direct foreign investments in the economy of Kiev in 2018 was 50.63% of the total volume of foreign investment in the country's economy. The volumes of direct foreign investments in the economy of Kyiv for the period of 2010–2018 grew by 25.51%. This indicates an increase in investment attractiveness of Kyiv's economy as an investment object. Financial and insurance activities are the most attractive type of activity to attract foreign direct investment to the Ukrainian economy. In the period under study, the volume of capital investments in the economy of Kyiv increased by 2.53 times. The highest level of investment growth was observed in the enterprises of agriculture, forestry and fishing (19.3 times growth), the lowest level of investment growth was in construction companies. The largest volume of capital investments of enterprises of the city of Kiev is carried out at the expense of own funds of enterprises and organizations. It can be stated that in the Kyiv's economy there are reserves for increasing investment volumes, growth in the number of implemented investment projects.

Ключові слова: Київ, економіка міста, іноземні інвестиції, обсяги, динаміка, ефективність, перспективи.

Key words: Kyiv, city economy, foreign investment, volumes, dynamics, efficiency, prospects.

ВСТУП

Інвестиції є одним із дієвих інструментів пришвидшення темпів розвитку економіки країни, міста або підприємства. Обсяги прямих іноземних інвестицій в економіку України не є сталою величиною і відрізняються нерівномірністю вкладень за роками. Прямі іноземні інвестиції свідчать про зацікавленість іноземного інвестора у розвитку окремої компанії. Проте зниження обсягів прямих іноземних інвестицій в економіку України, починаючи з 2015 р., свідчить про негативні тенденції в інвестиційних процесах. Питанням інвестування в економіку країни в цілому або окремих підприємств приділено достатньо уваги у працях зарубіжних та українських вчених. Менше уваги приділено дослідженню питання ефективності інвестування у розвиток економіки міста і, зокрема, столиці України — Києва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Значний вклад у дослідження різних аспектів інвестування внесли зарубіжні та українські вчені, зокрема: Г. Бірман, А. Маршалл, У. Шарп, А.І. Амоша, О.В. Гаврилюк, І.В. Гончарук, Я.А. Жаліло, С.В. Захарін, Ю.А. Кучеренко, В.В. Ковальов, Ю.В. Макагон, О.О. Очеретько, П.Г. Перерва, Т.П. Ткаченко, В.Г. Федоренко,

В.В. Шеремет, О.М. Ястремська та інші. Зважаючи на значний доробок вчених, потрібно зауважити, що окремі питання потребують подальшого, більш детального розгляду на теоретичному та практичному рівнях. Дочільно дослідити питання щодо ефективності залучення інвестицій в економіку окремого міста, зокрема, столиці України — Києва.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз динаміки інвестиційних потоків в економіку України та, зокрема, в економіку міста Києва і надання науково обґрунтованих пропозицій з питань ефективності інвестування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Процес інвестування в Україні має законодавче обґрунтування. Закон України "Про інвестиційну діяльність" дає таке визначення, яке приймається до уваги більшістю дослідників: "Інвестиції — це всі види майнових та інтелектуальних цінностей, які вкладають в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, внаслідок якої створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний та економічний ефект" [1]. Інвестування у розвиток окремих підприємств на території іншої краї-

Таблиця 1. Динаміка обсягів прямих іноземних інвестицій в економіку України та міста Києва за період 2010–2018 рр., млн дол. США

Назва показника	Роки									Відхилення даних 2018 від 2010, %
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Прямі іноземні інвестиції в економіку України - усього	38 992,9	45 370,0	48 197,6	51 705,3	53 704,0	38 356,8	32 122,5	31 230,3	32 281,9	- 17,21
Прямі іноземні інвестиції в економіку Києва - усього	15 728,6	18 516,5	21 537,0	23 998,6	25 825,6	17 889,6	15 356,3	16 516,8	16 342,9	3,91
Питома вага у загальному обсязі прямих іноземних інвестицій в економіку України, %	40,34	40,87	44,68	46,41	48,09	46,64	47,81	52,89	50,63	25,51

Джерело: складено авторами за даними [3; 4].

ни сприяє більш швидкому розвитку економіки, що є позитивною тенденцією. За проведеними дослідженнями Німецької консультативної групи в Україні тільки 4,6% підприємств мають у статутному капіталі не менше, ніж 10 % прямих іноземних інвестицій. Німецькі дослідники вважають, що ці підприємства працюють значно продуктивніше. На українські компанії, які працюють з іноземними інвестиціями припадає 20,4 % працездатного населення України та 24% загального обсягу капіталу України [2]. Такі цифри дають можливість стверджувати про важливість інвестиційної діяльності в економічному розвитку як окремих підприємств, так і міст, регіонів та країни в цілому.

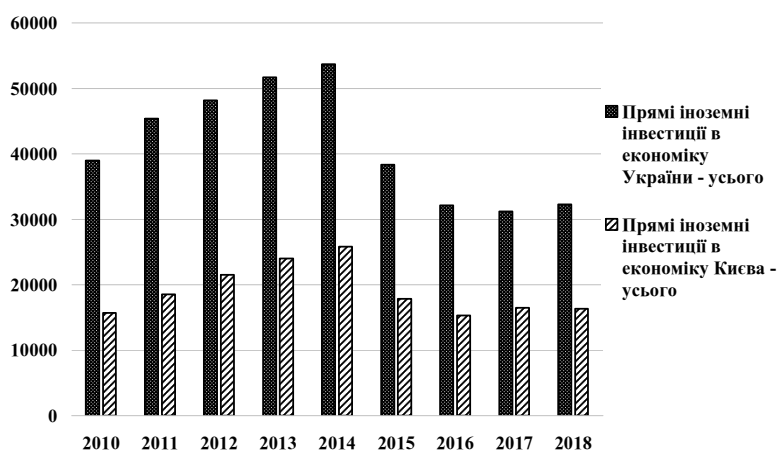
Економічний спад виробництва в країні супроводжується спадом вкладення інвестицій як у промисловість, так і в інші сфери економіки. Потрібно зауважити, що темпи зниження інвестиційних процесів вищі, ніж темпи зниження обсягів промислового виробництва.

Процес надходження прямих іноземних інвестицій в економіку країни відрізняється нерівномірністю. Подібний процес нерівномірного надходження інвестицій спостерігається і у розвиток економіки міста Києва (табл. 1, рис. 1).

Аналіз динаміки обсягів прямих іноземних інвестицій в економіку України в цілому та міста Києва, зокрема, надає можливість зробити наступні висновки.

Обсяги прямих іноземних інвестицій мали тенденцію до зростання до 2014 р. включно. Обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку України у 2015 р. зменшився на 28,58 % у порівнянні із 2014 р. У 2018 р. обсяг прямих іноземних інвестицій знизився на 15,84 % у порівнянні із 2015 р. і на 17, 21% у порівнянні із 2010 р. Обсяги прямих іноземних інвестицій в економіку міста Києва також мали коливання: до 2014 р. обсяги інвестицій зростали, в 2015 р. обсяг прямих іноземних інвестицій зменшився на 30,73% у порівнянні із 2014 р., а в 2018 р. зріс на 3,91 % у порівнянні із 2010 р. Потрібно зауважити, що питома вага обсягів надходження прямих іноземних інвестицій в економіку Києва є значною і коливалася від 40, 34 % у 2010 р. до 50,63 % у 2018 р. Таким чином, за рахунок зростання питомої ваги прямих іноземних інвестицій в економіку міста Києва, місто не втратило обсягів інвестування. Кумулятивні прямі іноземні інвестиції у 2017 р. на одного мешканця міста Києва склали 8,1 тис. дол. США [6]. Цільове значення 2025 р. складає 14 тис. дол. США на 1 мешканця Києва [7]. Зростання обсягів прямих іноземних інвестицій в економіку міста Києва свідчить про інвестиційну привабливість економіки міста.

За обсягами інвестування можна виділити провідних п'ять топ-країн — інвесторів в економіку міста Києва. Питома вага цих країн у загальному обсязі прямих іно-

Рис. 1. Динаміка надходжень іноземних інвестицій в економіку України та в економіку міста Києва за період 2010–2018 рр., млн дол. США

Джерело: складено авторами за даними [3; 4].

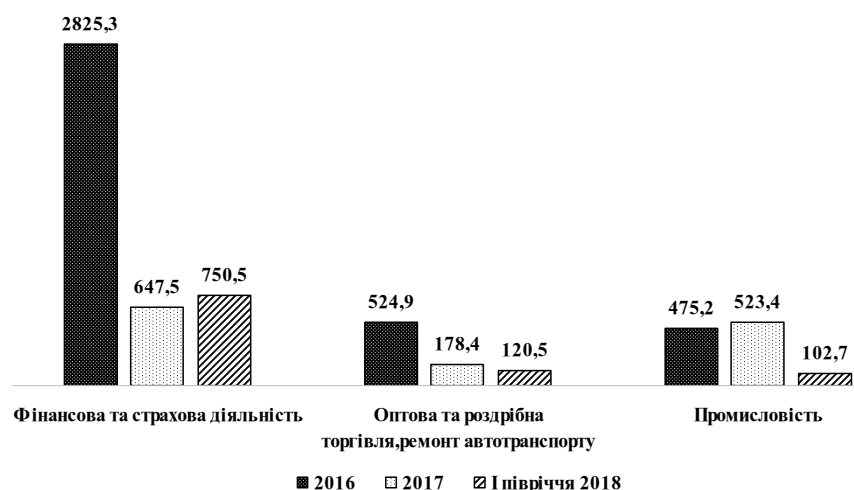

Рис. 2. Динаміка прямих іноземних інвестицій в економіку України за видами діяльності за період 2016–2018 рр.

Джерело: складено авторами за даними [3].

земних інвестицій в економіку міста Києва у 2017 р. така: Кіпр — 22%, Російська Федерація — 19%, Нідерланди — 16%, Франція — 5%, Великобританія — 5%, інші країни — 33% [6]. Однією із причин залучення прямих іноземних інвестицій у економіку міста Києва була конвертація міжбанківських кредитів, залучених від іноземних материнських банків, а також забезпечення інструментів супроводу прямих іноземних інвестицій.

Аналіз динаміки прямих іноземних інвестицій в економіку України за видами діяльності (рис. 2) свідчить, що найбільш привабливим видом діяльності для інвестування є фінансова і страхова діяльність. Аналогічна ситуація спостерігається і в тенденціях інвестування в економіку міста Києва.

За результатами проведеного аналізу динаміки обсягів капітальних інвестицій в економіку Києва за видами економічної діяльності за період 2010–2017 рр. можна зробити наступні висновки (табл. 2).

За досліджуваний період обсяг капітальних інвестицій в економіку міста Києва зріс у 2,53 рази. Найбільший рівень зростання інвестицій спостерігався у підприємства сільського, лісового та рибного господарства (зростання у 19,3 рази), найменший рівень темпів зростання інвестицій був у підприємств будівництва. Темп приросту обсягів інвестицій в розвиток закладів охорони здоров'я мав від'ємне значення (- 29,36%). Потрібно відмітити позитивну тенденцію зростання обсягів інвестицій у підприємства, організації та установи міста Києва за період 2010–2017 рр.

Таблиця 2. Динаміка обсягів капітальних інвестицій в економіку Києва за видами економічної діяльності за період 2010–2017 рр., млн грн

Назва показника	Роки								Відхилення даних 2017 від 2010, %
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
Капітальні інвестиції - усього	53725,8	71142,4	79614,2	70320,6	67832,6	88138,6	106295,5	136044,8	Зростання у 2,53 рази
у тому числі									
- сільського, лісового та рибного господарства	81,1	163,9	1120,2	639,3	457,9	896,1	1249,2	1566,8	Зростання у 19,3 рази
- промисловості	10376,5	15562,4	15703,2	16217,7	18627,2	21000,7	28786,8	34916,8	Зростання у 3,4 рази
- будівництва	8038,7	8760,5	11209,9	11740,2	10872,1	11363,3	12910,6	11777,8	Зростання у 1,5 рази
- оптової та роздрібно торгівлі	5374,7	8543,2	9619,8	10397,5	11795,8	8372,9	12290,6	13355,6	Зростання у 2,5 рази
- транспорту	7817,1	9493,5	10935,4	6381,1	5497,3	7816,8	14108,3	21719,4	Зростання у 2,8 рази
- інформації та телекомунікації	7754,2	8574,9	9077,9	8549,1	6836,6	21394,4	12803,6	16313,5	Зростання у 2,1 рази
- фінансової діяльності	4629,5	4610,8	5615,6	5041,9	4765,7	5066,7	5685,2	6972,8	Зростання у 1,5 рази
- освіти	227,6	461,3	536,2	347,2	190,6	331,9	503,5	933,9	Зростання у 4,1 рази
- охорони здоров'я	2201,4	309,6	611,0	315,3	206,1	321,3	888,5	1555,0	Спад в 1,3 рази
- надання інших видів послуг	7225,0	14662,3	15185,6	10691,3	8583,3	11574,5	17069,2	26933,2	Зростання у 3,7 рази

Джерело: складено авторами за даними [5].

Таблиця 3. Динаміка обсягів капітальних інвестицій в економіку Києва за джерелами фінансування за період 2010–2017 рр., млн грн

Назва показника	2010 Абсолютне значення показника	2010 Питома вага, %	2017 Абсолютне значення показника	2017 Питома вага, %	Відхилення даних 2017 від даних 2010	
					абсолютного значення показника, %	питомої ваги, +, -
Капітальні інвестиції - усього	53725,8	100,0	136044,8	100,0	Зростання у 2,53 рази	-
У т.ч.: - за рахунок коштів державного бюджету	3600,2	6,70	6359,4	4,67	Зростання у 1,77 рази	- 2,03
- коштів місцевих бюджетів	1109,8	2,07	8648,9	6,36	Зростання у 7,79 рази	4,29
- власних коштів підприємств та організацій	34872,7	64,91	102111,7	75,06	Зростання у 2,93 рази	10,15
- кредитів банків та інших позик	6918,8	12,88	9120,2	6,70	Зростання у 1,32 рази	- 6,18
- коштів іноземних інвесторів	1181,6	2,20	645,6	0,47	- 45,36	- 1,73
- коштів населення на будівництво житла	2209,4	4,11	5322,2	3,91	Зростання у 2,41 рази	- 0,20
- інших джерел фінансування	3833,3	7,13	3836,8	2,82	0,09	- 4,31

Джерело: складено авторами за даними [5].

За результатами аналізу динаміки інвестицій за джерелами фінансування (табл. 3) можна зробити такі висновки.

Найбільший обсяг капітальних інвестицій підприємств міста Києва здійснюється за рахунок власних коштів підприємств та організацій. Питома вага цього показника зростає за досліджуваний період 2010–2017 рр. на 10,15% і склала у 2017 р. 75,06% від загального обсягу капітальних інвестицій. Інвестування підприємств і організацій міста Києва за рахунок кредитів банків зменшилось. Питома вага цього показника склала у 2017 р. 6,7% і зменшилась вдвічі. У 3 рази збільшилось інвестування підприємств за рахунок коштів місцевих бюджетів, проте питома вага цього показника не велика і склала у 2017 р. 6,36% від загального обсягу інвестування підприємств. Обсяг інвестування діяльності підприємств і організацій міста Києва за рахунок коштів інвесторів був незначним, у 2017 р. ця цифра склала всього 0,47% від загального обсягу інвестування. За досліджуваний період інвестування за рахунок коштів інвесторів значно зменшилось. Нестабільну динаміку обсягів інвестицій в економіку України та, зокрема, в економіку міста Києва, вчені пояснюють відсутністю довіри у закордонних інвесторів [6]. Інвестування підприємств за рахунок коштів населення на будівництво зменшилось на 0,3% і склало у 2017 р. 3,91%. Інвестування діяльності підприємств за рахунок інших джерел зменшилось втричі і склало у 2017 р. 2,82% від загального обсягу інвестування. Капітальні інвестиції на одного мешканця міста Києва у 2017 р. склали 26,7 тис. грн [7]. Цільове значення 2025 р. складає 77 тис. грн на 1 мешканця Києва [8]. Інвестиційна привабливість Києва та Київської області обумовлена такими чинниками: вигідне географічне розміщення, сприятливі умови для ведення сільського господарства, багатогалузева економіка, високий інтелектуальний потенціал, висока частка економічно активного та мобільного населення.

За даними Річного звіту міста Києва у Києві забезпечено організацію роботи з інвесторами за принципом

"єдиного вікна", що сприятиме більш швидкому та прозорому оформленню документів. У Київській міській раді прийнято проект рішення Київської міської ради "Про затвердження Положення про проведення інвестиційних конкурсів", що сприятиме залученню інвестицій. Інформація про реалізацію інвестиційних проектів стала більш доступною завдяки впровадженню інформаційного джерела InvestInKyiv на веб-сайті міста Києва. За 2017 р. було здійснено 68 публікацій в різних інформаційних джерелах, які стосувалися інвестиційної діяльності та формування інвестиційного іміджу міста Києва. У місті Києві створено публічний реєстр інвестиційних проектів міста Києва [7]. Всі ці заходи сприяють підвищенню інвестиційної привабливості економіки міста Києва для іноземних інвесторів.

Проте існують резерви підвищення ефективності інвестиційної діяльності в місті Києві. За даними Департаменту економіки та інвестицій виконавчого органу міської ради (КМДА) тільки 9% договорів було підписано у 2019 р. від загальної кількості заповнених анкет інвесторів [7]. Планується до 2025 р. кількість ратифікованих інвестиційних договорів довести до рівня 25% від загальної поданих до реалізації [8]. Загальна кількість укладених інвестиційних договорів у 2017 р. по місту Києву складала 20% від кількості інвестиційних проектів. Заплановано цю цифру довести до рівня 50% у 2025 р. [8]. Таким чином, можна констатувати, що в економіці міста Києва існують резерви щодо збільшення обсягів інвестування, зростання кількості реалізованих інвестиційних проектів.

ВИСНОВКИ

За проведеними дослідження темпів та динаміки інвестиційних потоків в економіку України в цілому та, в економіку міста Києва зокрема, можна зробити наступні висновки.

Основними напрямками покращення інвестиційного клімату та підвищення рівня інвестиційної привабливості України та, зокрема, міста Києва, як столиці країни, є такі:

- реструктуризаційні зміни у перерозподілі напрямів інвестування, за якими переважатимуть напрями, які дають більшу віддачу, незалежно від традиційних напрямів інвестування;
- створення дієвих механізмів захисту інтересів інвесторів та управління інвестиційною діяльністю на підприємствах (установах, організаціях);
- мотивація суб'єктів інвестування до довгострокового застосовування інвестиційних вкладень;
- створення мотиваційної привабливості щодо залучення вкладень населення до інвестиційної діяльності;
- стимулювання процесів реінвестування діяльності підприємств (установ, організацій) за рахунок власних і залучених коштів;
- удосконалення інвестиційного законодавства та забезпечення його стабільності у застосуванні;
- розвиток інноваційних форм залучення інвестицій до розвитку підприємств (організацій, установ) міста;
- підвищення рівня ефективності вкладених інвестиційних ресурсів.

Література:

1. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12> (дата звернення 27.04.2019).
2. Заха Д. Ціна відкритості: який вплив прямих іноземних інвестицій на економіку України. URL: <https://voxukraine.org/uk/tsina-vidkritosti-yakij-vpliv-pryamih-inozemnih-investitsij-na-ekonomiku-ukrayini/> (дата звернення 01.05.2019).
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Статистична інформація. URL: www.ukrstat.gov.ua. (дата звернення 01.05.2019).
4. Офіційний сайт Головного управління статистики м. Києва. Зовнішньоекономічна діяльність. URL: <http://kyiv.ukrstat.gov.ua/p.php3?c=3597&lang=1> (дата звернення 01.05.2019).
5. Офіційний сайт Головного управління статистики м. Києва. Капітальні інвестиції. URL: <http://kiev.ukrstat.gov.ua/p.php3?c=2724&lang=1> (дата звернення 28.04.2019).
6. Бурлака Н.І. Розвиток інвестиційної діяльності підприємств України. Інвестиції: практика та досвід. Рубрика: Економічні науки. 2019. № 8. С. 37—44.
7. Офіційний сайт Департамент економіки та інвестицій виконавчого органу міської ради (КМДА). Діяльність. Соціально-економічний розвиток. Річні звіти про діяльність КМДА. Річний звіт м. Києва за 2017р.. URL: https://dei.kyivcity.gov.ua/files/2018/9/3/Richyi_zvit_2017.pdf (дата звернення 27.04.2019).
8. Офіційний сайт Департамент економіки та інвестицій виконавчого органу міської ради (КМДА). Діяльність. Стратегічний розвиток. Стратегія розвитку міста Києва до 2025 року. URL: <https://dei.kyivcity.gov.ua/content/strategiya-rozvytku-mista-kyieva-do-2025-roku-nova-redakciya.html> (дата звернення 27.04.2019).

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "About investment activity", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12> (Accessed 27 April 2019).

/zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12 (Accessed 27 April 2019).

2. Zaha, D. (2018), "Price of openness: what is the impact of foreign direct investment on Ukraine's economy", available at: <https://voxukraine.org/uk/tsina-vidkritosti-yakij-vpliv-pryamih-inozemnih-investitsij-na-ekonomiku-ukrayini/> (Accessed 1 May 2019).

3. The official website of the State Statistics Service of Ukraine (2019), "Statistical information", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 1 May 2019).

4. Official site of the Main Department of Statistics of Kyiv (2019), "Foreign economic activity", available at: <http://kyiv.ukrstat.gov.ua/p.php3?c=3597&lang=1> (Accessed 01.05.2019).

5. Official site of the Main Department of Statistics of Kyiv (2019), "Capital Investments", available at: <http://kiev.ukrstat.gov.ua/p.php3?c=2724&lang=1> (Accessed 28 April 2019).

6. Burlaka, N.I. (2019), "Development of investment activity of Ukrainian enterprises", Investments: practice and experience. Topic: Economics, vol. 8, pp. 37—44.

7. The official website of the Department of Economics and Investment of the executive body of the city council (KSDA) (2017), "Activity. Socio-economic development. Annual reports on activity of KSCA. Annual report of Kyiv 2014-2017", available at: <https://dei.kyivcity.gov.ua/content/strategiya-rozvytku-mista-kyieva-do-2025-roku-nova-redakciya.html> (Accessed 26 April 2019).

8. The official website of the Department of Economics and Investment of the executive body of the city council (KSDA) (2019), "Activity. Strategic development. The development strategy of the city of Kyiv until 2025", available at: <https://dei.kyivcity.gov.ua/content/strategiya-rozvytku-mista-kyieva-do-2025-roku-nova-redakciya.html> (Accessed 27 April 2019).

Стаття надійшла до редакції 06.05.2019 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

**Ефективна
ЕКОНОМІКА**

Виходить 12 разів на рік

**Видання включено до переліку наукових фахових
видань України з ЕКОНОМІКИ**

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

А. І. Крисак,
д. е. н., завідувач сектору,
Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне
ORCID ID: 0000-0002-9834-8712

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.10.11

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНЕ ПІДГРУНТЯ ВИКОРИСТАННЯ МЕЛІОРОВАНИХ ЗЕМЕЛЬ НА КОНКУРЕНТНИХ ЗАСАДАХ

A. Krysak,
Doctor of Economics, Head of Sector, National University of Water and Environmental Engineering, Rivne

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC BASIS OF RECLAIMED LANDS USAGE ACCORDING TO RULES OF COMPETITION

У статті обгрунтовано інституціональні засади проведення земельних торгів, що забезпечують організаційно-економічне підгрунття залучення до господарського обороту меліорованих земель. На основі узагальнення кризових процесів у сільськогосподарському виробництві, що привели до фізичного спрацювання та демонтажу великої кількості міжгосподарських та внутрішньогосподарських мереж гідротехнічних споруд, зведених як у зоні осушення, так і в зоні зрошення, обгрунтовано необхідність реконструкції інфраструктури меліоративних систем та забезпечення охорони і відновлення ґрунтів. Проаналізовано окремі критерії та пріоритетні напрями удосконалення ефективного управління меліоративної діяльності, що сприяють підвищенню безпеки водогосподарських об'єктів. Запропоновано теоретичний підхід до вибору черговості освоєння меліорованих земель в умовах мораторного та постмораторного періодів на основі використання наукових положень теорії градуалізму, що забезпечить поступовий розвиток механізмів ринку земель. Здійснено моніторинг зростання реалізованих прав оренди на земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної власності за перший квартал 2018 та відповідно 2019 роки. Відображено основні етапи проведення земельних торгів (аукціону) при продажу права користування (оренди, суперфіцію, емфітевзису) на меліоровані землі: формування переліку земельних ділянок, проведення підготовки лотів із розробленням землепорядної документації, здійснення агрохімічної паспортизації, прийняття рішення про проведення земельних торгів, вибір виконавця торгів, безпосереднє здійснення продажу права користування покупцю лота, який запропонує найвищу ціну. Доведено, що покращення самодостатності місцевих громад шляхом надання меліорованих земель у користування на конкурентних засадах сприятиме збільшенню надходжень до місцевих бюджетів на усіх рівнях; дасть змогу вкладати інвестиції у розвиток цих земель, формувати фонди охорони і відновлення меліорованих земель, а також фонди оновлення (модернізації та реконструкції) меліоративних систем, здійснювати контроль за їх використанням, застосовувати екологічне страхування і екологічну паспортизацію осушених та зрошуваних земель; враховуватиме впровадження кращих світових практик для розвитку меліоративних територій з метою зменшення процесів деградації земель.

The article explains institutional principles of land trades, which establish organizational and economic basics of involvement of reclaimed lands into the economy. The author analyzes generalized crisis processes, which led to physical break down and dismantling of various inter-farm and inner-farm networks of hydrotechnical structures, built in a drainage zone as well as in an irrigation zone;

the author substantiates the importance of reconstruction of reclamation systems and the importance of enforcement of soils protection and repairment. The particular criterias and prerogatives of reclamation activity improvement, which promote land and economic objects safety, have been analyzed by the author. The theoretical approach of familiarization of the reclaimed lands has been proposed under the conditions of moratorium and post-moratorium periods and according to the theoretical statements of the gradualism theory, which would enforce a gradual development of land market mechanisms. The article makes a monitoring of growth of the right to lease agricultural lands, which belong to state property, during the first quarter of 2018 and 2019 respectfully. The main stages of the land trades (auctions) during the selling of the right to use (leasing, superficies, emphyteusis) the reclaimed lands were described by the author; the following stages were considered: formation of the lands account, preparation of lots with a developed land usage documentation, accomplishing of an agro-chemical passport enforcement, making decisions on land trades procedures, choosing of the land trades executive person, direct selling of the usage right to the lot buyer, who bids the highest price. It's been proved, that an improvement of local communities self-sufficiency by providing for them the reclaimed lands to use according to rules of competition would increase the budget incomes of all levels; will allow to make investments into this lands development; will promote the formation of funds of reclaimed lands protection and repairment, as well as funds of the repairment (modernization and reconstruction) of reclamation systems; will provide a monitoring over the investments, using the ecological insurance and ecological passportization of drained and meliorated lands; this approach would also consider best world practices of reclaimed territories development in order to decrease the processes of lands degradation.

Ключові слова: меліоративні системи, зони осушення та зрошення, право користування, земельні торги, лоти.

Key words: land reclamation systems, drainage and irrigation zones, right of use, land trades, lots.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Однією із 17 цілей сталого розвитку, що визначає пріоритетні напрями використання меліорованих земель є ціль 15, яка передбачає захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню [1]. Досягнення даної цілі повинно відштовхуватись від наявності інституціонально сформованих механізмів стимулювання охорони та відновлення меліорованих земель, а також організаційно-економічного підґрунтя їх використання.

Спадок командно-адміністративної економіки із екстенсивним способом використання земель та необґрунтованість управлінських рішень у сучасних ринкових умовах при залученні меліорованих земель до господарського обороту викликали ланцюгову реакцію еколого-деструктивних процесів. Серед яких як надмірне осушення земель гумідних зон, окислення та засолення ґрунтів в зоні ризикового землеробства, так і посилення процесів ерозії та дефляції ґрунтів [2]. Необхідним підґрунтям охорони та відновлення меліорованих земель є формування абсолютно нової платформи сільськогосподарського виробництва, де залучення земель у господарський оборот супроводжується комплексом науково-обґрунтованих організаційно-еконо-

мічних рішень та системою агрохімічних, агроекологічних, агротехнічних та землевпорядних заходів, спрямованих на забезпечення збалансованості структури сільськогосподарських угідь.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Загальним проблемам використання земель присвятили свої роботи Ш.І. Ібатулін, О.В. Степанко. О.В. Сакаль [3], В.А. Голян, М.А. Хвесик [4], М.Г. Ступень [5] та інші. Серед авторів, що останнім часом висвітлюють проблематику розвитку інституційного забезпечення меліорованих земель у наукових працях, такі: Р.А. Вожегова, С. В Коковіхін [6], Ю.А. Панасюк, А.Г. Ліщинський [7], В.С. Мошинський [8] та багато ін. Вчені здебільшого приділяють увагу фундаментальним засадам розвитку меліоративних систем у аграрному виробництві, агроекології та ґрунтознавству, а вивчення організаційно-економічного підґрунтя використання меліорованих земель на конкурентних засадах потребує доповнень у наукових доробках.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування інституціональних засад проведення земельних торгів, що забезпечують організаційно-економічне підґрунтя використання меліорованих земель.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Територія України характеризується неоднорідними економічними, історичними, фізичними та кліматичними умовами. У зв'язку з цим існує поділ на чотири зони спеціалізації щодо ведення сільського господарства: полісся, лісостеп, степ (сухий та посушливий), передгірні та гірські регіони Карпат і Криму. Зважаючи на ці обставини спостерігається і строкатість ґрунтового покриття. Ряд регіонів України відзначаються несприятливими передумовами для ведення високоприбуткового сільськогосподарського виробництва, внаслідок посушливого клімату в одних, і надмірного перезволоження в інших регіонах. Як відзначалось нами у попередніх дослідженнях [9], для часткового подолання впливу таких несприятливих передумов у північно-західних, північних та західних областях було проведено масштабні осушувальні меліорації, а на півдні — сформовано розгалужену інфраструктуру зрошуваного землеробства. Оскільки "меліорація" — це певне покращення, яке має на меті відновити родючість ґрунту, зберігаючи при цьому його природні властивості, тому необхідно враховувати науково обгрунтовані підходи щодо питання охорони земель. Кризові явища у 90-х роках минулого століття, що найбільш інтенсивно проявлялися в аграрній сфері призвели до фізичного спрацювання, а в деяких випадках і до демонтажу значної кількості міжгосподарських та внутрішньогосподарських мереж гідротехнічних споруд, як в зоні осушення, так і в зоні зрошення [9]. Тобто можна вести мову про те, що спостерігається занедбання меліоративних систем та в зв'язку з цим відбувається деградація земель зі спеціальним режимом використання. Посилення світової глобальної продовольчої кризи та необхідність нарощення експортного потенціалу вітчизняного АПК створили передумови для більш активного використання меліорованих територій (осушених та зрошуваних сільськогосподарських угідь), частина яких внаслідок кризових явищ не використовувалась у продуктивному сільськогосподарському обороті, що вирішальною мірою вплинуло на процеси природної ренатуралізації сільськогосподарських угідь, особливо в зоні осушення [9]. В основних положеннях науки про меліорацію повинні прослідковуватися не лише економічні, а й екологічні аспекти відновлення родючості ґрунтів, тим більше, що останнім часом світова спільнота спостерігає за процесами зміни клімату.

Як відзначають Ю. Панасюк та А. Ліщинський, для розвитку меліорованих територій необхідно впроваджувати інфраструктуру геопросторових даних, створювати науково-методичні онови та відповідну модель, яка б враховувала усі критерії необхідні для ефективного управління та сприяла удосконаленню меліоративної діяльності; підвищенню екологічної ефективності, безпеки водогосподарських об'єктів та сталому розвитку меліорованих територій [7].

Ми приєднуємося до думки Ібатуліна Ш.І., Степанко О.В. та Сакаль О.В., що для земель, що використовуються у різних галузях виробництва, одним із пріоритетних напрямів є своєчасне обстеження та розвідування стану земель, їх моніторинг, використання даних зе-

мельного кадастру, проведення інвентаризації земель, розробка проектів організації території, залучення до господарського обороту не наданих у власність та користування земель та тих, які знаходяться у найбільш депресивних територіях, проектів осушення найбільш часто затоплюваних і підтоплених територій та зрошення у посушливих регіонах, а також врахування інших факторів. Складання земельного балансу регіону, який дає відображення стану використання земельних ресурсів та динаміку їх змін протягом року, яка викликана необхідністю відведення площ під будівництво, проведенням робіт з меліорації, залученням до господарського обігу земель, що не використовуються тощо є однією з економічних форм регулювання земельних відносин при здійсненні планування корпоративними структурами [3].

Аналіз ефективності земельних відносин показав [9], що подолання кризових явищ у регіонах (Вінницька, Дніпровська, Донецька, Запорізька, Київська, Кропивницька, Луганська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Сумська, Харківська, Хмельницька, Черкаська та Чернігівська області), які мали більш сприятливі передумови для розширеного відтворення ресурсно-виробничого потенціалу аграрної сфери було забезпечено за рахунок зростання рівня концентрації інвестиційних ресурсів шляхом формування інтегрованих підприємницьких структур вертикального та горизонтального типу, підвищення рівня енергетичної спрямованості сільськогосподарського виробництва (ріпак, соняшник, кукурудза), поглиблення інтеграції з переробними підприємствами, а в регіонах (АР Крим, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська, Рівненська, Херсонська та Чернівецька області), де ведення сільськогосподарського виробництва потребувало додаткових капіталомістких агротехнічних заходів (зона зрошення та осушення) і мала місце низька інвестиційна привабливість аграрного бізнесу не відбулося розширеного відтворення потенціалу аграрної сфери.

Відмічаємо, що зменшення рівня розораності 1 га земель сільськогосподарського призначення, що спостерігається останніми роками, напряму пов'язано з підвищенням рівня комплексності ведення сільськогосподарського виробництва, зокрема збільшення частки сектору тваринництва; оптимізація використання меліорованих земель у зоні осушення залежить від нарощення інвестиційного потенціалу, модернізації міжгосподарських та внутрішньогосподарських мереж гідротехнічних споруд, у зоні зрошення — від впровадження прогресивних технологій ведення зрошуваного землеробства, застосування краплинного зрошення.

Вважаємо, що використовуючи наукові положення теорії градуалізму можна забезпечити послідовний розвиток земельних відносин в динаміці. Такий підхід дасть можливість визначати пріоритетні напрями регулювання земельних відносин для різних категорій земель в міру неоднаково сформованого їхнього інституційного середовища (наприклад, існуючих обмежень для земель сільськогосподарського призначення, відсутністю механізмів регулювання землями водного, рекреаційного чи історико-культурного призначення, недосконалою системою оподаткування для земель лісового фонду і т.д.)

Таблиця 1. Порівняльна характеристика розміру орендної плати за землі сільськогосподарського призначення, визначена на конкурентних засадах

	Стартова річна орендна плата, % від нормативної грошової оцінки земель	За результатами земельних торгів, % від нормативної грошової оцінки земель	Реалізовано прав оренди	Середня річна ставка оренди державних земель сільськогосподарського призначення, % від нормативної грошової оцінки земель	Зростання розміру фіскальної віддачі земель з врахуванням конкурентних засад, %
2019 рік (I квартал)	8,30	23,68	594	23,68*	15,38*
2018 рік (I квартал)	8,25	18,78	529	19,32	11,07

Примітка: * За 2019 рік подані фактичні дані за I квартал.
Джерело: <https://land.gov.ua/>

на тривалий період у короткостроковій (мораторний період — для земель, що не мають інституціональних обмежень), середньостроковій (постмораторний період — для земель деградованих, малопродуктивних та зі спеціальним режимом використання, зокрема, меліорованих: осушених та зрошуваних земель) чи довгостроковій перспективі (період розвинутого ринку земель) і буде спрямований на задоволення потреб теперішнього покоління щодо використання, володіння та розпорядження, охорони та відтворення земельних ресурсів в інтересах майбутніх поколінь.

На продовження вищесказаного, з метою практичної реалізації постулату теорії градуалізму в аспекті регулювання земельних відносин на засадах сталості, враховуючи при цьому, що сталості можна досягти в процесі здійснення поступових змін, необхідно застосовувати інструменти, які враховуватимуть особливості регулювання земельних відносин за етапами в мораторний, післямораторний періоди та період розвинутого ринку земель, що передбачають розвиток інфраструктури сек'юритизації, концесії, купівлі-продажу прав суперфіцію, емфітевзису тощо. Крім того, необхідною умовою диверсифікації джерел фінансового забезпечення відтворення і охорони земель є імплементація сучасних форм кредитування землеохоронних проектів і впровадження механізмів більш результативної капіталізації господарського освоєння меліорованих земель, як-от: купівля-продаж з аукціонів.

До слова, за офіційною інформацією у першому кварталі 2019 року територіальні органи Держгеокадастру на земельних торгах реалізували 594 права оренди на земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної власності загальною площею переданих в оренду ділянок 10,66 тис. гектарів [10]. Найбільш активно аукціони проводилися в Одеській (101 земельна ділянка загальною площею 2065,70 га), у Сумській (49 ділянок площею 885,54 га), у Кіровоградській (43 ділянки площею 768,58 га) та у Миколаївській (43 ділянки площею 891,32 га) областях [10]. Стартова річна орендна плата за користування земельними ділянками була визначена на рівні 15,77 млн гривень, а за результатами земельних торгів розмір орендної плати у середньому по Україні вдалося підвищити до 44,96 млн гривень, що дозволило додатково наповнити місцеві бюджети [10] та покращити самодостатність місцевих громад. Надходження додаткових коштів можна використати для модернізації меліоративних систем та зменшення негативних наслідків деградації земель. Якщо по-

рівнювати розмір річної орендної плати, що встановлюється без конкурентних засад на рівні від 3 до 12 відсотків від нормативної грошової оцінки, то економічна результативність, а саме фіскальна віддача — очевидна (табл. 1).

Розглянувши окремі економічні питання, надалі приділимо увагу організаційному підґрунтя використання меліорованих земель на конкурентних засадах. На першому етапі процесу організації земельних торгів формується перелік земельних ділянок, право користування на які підлягає продажу на земельних торгах (аукціоні). Потім відбувається підготовка лотів, що виставлятимуться на аукціон. В ході цієї підготовки складається документація із землеустрою, здійснюється реєстрація земельної ділянки, а також реєстрація речового права, визначається грошова оцінка меліорованих земель, здійснюється агрохімічна паспортизація земель, інші види робіт (при потребі), приймається рішення про проведення земельних торгів, встановлюється стартова ціна лота, крок аукціону та обирається виконавець земельних торгів. Таким виконавцем може бути юридична особа, що має відповідну ліцензію, в складі якої працюють кваліфіковані ліцитатори. Виконавець проводить земельні торги відповідно до організаційно-економічних засад регламентованих Земельним Кодексом України (статті 134—138). Земельні торги вважаються дійсними, коли на торгах присутні не менш як два учасники, що мають намір придбати лот. Учасники конкурують між собою збільшуючи ціну продажу на лот відповідно до кратності кроку аукціону, обираючи один із двох варіантів оголошення своїх пропозицій. Пропозиція з голосу вважається такою, коли учасник називає вголос ціну, яку він готовий заплатити за лот, а пропозиція без голосу встановлюється підняттям потенційним покупцем лота таблички із порядковим номером учасника.

За результатами проведених земельних торгів безпосередньо в цей самий день укладається договір купівлі-продажу, оренди, суперфіцію, емфітевзису земельної ділянки з учасником (переможцем) земельних торгів, який запропонував найвищу ціну за земельну ділянку, що продається, або найвищу плату за користування нею, зафіксовану в ході проведення земельних торгів [11]. Оплата переможцем земельних торгів здійснюється протягом трьох робочих днів після їх проведення (за мінусом суми гарантійного внеску, який сплачується виконавцем торгів у формі повернення в рахунок купівельної ціни за лот) і зараховується до місцевих бюджетів в 100 відсотковому розмірі. Причо-

му, в зв'язку із щорічною індексацією нормативної грошової оцінки земель зростатиме і фіскальна віддача (рентні платежі) за користування меліорованими землями.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Конкурентні засади є основою соціо-еколого-економічного розвитку використання меліорованих земель, адже збільшення надходжень до місцевих бюджетів на усіх рівнях дають змогу вкладати інвестиції у розвиток цих земель, формувати фонди охорони та відновлення меліорованих земель, а також фонди оновлення (модернізації та реконструкції) меліоративних систем, здійснювати екологічне страхування і екологічну паспортизацію осушених та зрошуваних земель, враховувати і впроваджувати кращі світові практики розвитку меліоративних територій.

Література:

1. Національна доповідь 2017 "Цілі Сталого Розвитку: Україна" — Електронний ресурс -http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf
2. Крисак А.І., Крисак М.Ф. Цілі сталого розвитку як імперативи оновлення системи регулювання земельних відносин // Держава та регіони. Запоріжжя. 2018.
3. Механізм управління земельними відносинами в контексті забезпечення сталого розвитку / Ш.І. Ібатулін, О.В. Степанко, О.В. Сакаль [та ін.]. К.: Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку національної академії наук України", 2012. С. 38.
4. Хвесик М. А., Голян В.А. Інституціональне забезпечення землекористування: теорія і практика: монографія. — К.: Книжкове видавництво НАУ, 2006. 260 с.
5. Ступень М., Гулько Р., Ступень Н., Бахур О. Економіко-екологічне стимулювання ефективного використання та охорони земель // Вісник Львівського національного аграрного університету. Сер: Економіка АПК. 2013. № 20 (2). С. 85—93. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2013_20\(2\)_19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2013_20(2)_19).
6. Вожегова Р.А., Коковіхін С.В. Зрошуване землеробство — гарант продовольчої безпеки України в умовах змін клімату [Текст]: бібліографія // Вісник аграрної науки. — 2018. — № 2. — С. 28—34.
7. Панасюк Ю.А., Ліщинський А.Г. Проблеми управління меліорованими територіями // Вісник НУВГП. 2014.
8. Мошинський В.С. Методи управління продуктивністю та екологічною стійкістю осушуваних земель. — Рівне: НУВГП, 2005. 250 с.
9. Крисак А.І. Оцінка ефективності фінансово-економічного регулювання земельних відносин щодо використання земель сільськогосподарського призначення // Інвестиції: практика та досвід. — 2015. — № 17. — С. 21—26.
10. Новини держгеокадату. За результатами земельних торгів, проведених у першому кварталі 2019 року, місцеві бюджети отримають майже втричі більше прогнозованого [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://land.gov.ua>
11. Земельний Кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>

References:

1. United Nations Ukraine (2017), "National report 2017 "Objectives of sustainable development: Ukraine", available at: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf (Accessed 20 April 2019).
2. Krysak, A.I. and Krysak, M.F. (2018), Tsili staloho rozvytku iak imperatyvy onovlennia systemy rehuliuвання zemel'nykh vidnosyn [Objectives of the sustainable development as imperatives required for the renovation of the system of land relations regulation], State and regions, Zaporizzia, Ukraine.
3. Ibatulin, Sh. I. Stepanko, and O.V. Sakal, O.V. (2012), Mekhanizm upravlinnya zemel'nykh vidnosynamy v konteksti zabezpechennya staloho rozvytku [The mechanism of land relations management in the context of sustainable development], State Institution "Institute for the Economics of Natural Resources and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine", Kyiv, Ukraine.
4. Khvesyk, M.A. and Golyan, V.A. (2006), Instytutsional'ne zabezpechennya zemlekorystuvannya: teoriya i praktyka [Institutional Provision of Land Use: Theory and Practice], Book Publishing House of NAU, Kyiv, Ukraine.
5. Stupen, M. Gulko, R. Stupen, N. and Bakhur, O. (2013), "Economic and Environmental Stimulation of Efficient Use and Land Conservation", Bulletin of Lviv National Agrarian University, [online], available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2013_20\(2\)_19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2013_20(2)_19) (Accessed 20 April 2019).
6. Vozhegova, R. A. and Kokokhin, S.V. (2018), "Irrigated agriculture — a guarantor of Ukraine's food security in conditions of climate change", Bulletin of Agrarian Science, vol. 2, pp. 28—34.
7. Panasyuk, Yu.A. and Lishchinsky, A.G. (2014), Problemy upravlinnya meliorovanykh terytoriyamy [Problems of management of reclaimed territories], Bulletin of NUVGP, Rivne, Ukraine.
8. Moshinsky, V.C. (2005), Metody upravlinnya produktyvnistyu ta ekolohichnoyu stiykistyu osushuvanykh zemel' [Methods of management of productivity and ecological stability of drained lands], NUVGP, Rivne, Ukraine.
9. Krysak, A.I. (2015), "Estimation of Financial and Economic Land Relations Regulation Efficiency Concerning Agricultural Lands", Investments: practice and experience, vol. 17, pp. 21—26.
10. News of the State Tax Inspectorate (2019), "According to the results of land trades conducted in the first quarter of 2019, local budgets will receive almost three times more than projected", [online], available at: <https://land.gov.ua> (Accessed 20 April 2019).
11. Verkhovna Rada of Ukraine (2001), "Land Code of Ukraine", [online], available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (Accessed 20 April 2019).

Стаття надійшла до редакції 02.05.2019 р.

В. В. Гуменюк,
 д. е. н., професор кафедри туризму,
 Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
 ORCID ID: 0000-0002-8493-4470

С. Я. Кісь,
 д. е. н., директор Інституту післядипломної освіти,
 Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
 ORCID ID: 0000-0001-9426-0951

Т. В. Солоджук,
 к. е. н., доцент кафедри фінансів
 Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
 ORCID ID: 0000-0001-7746-6299

Г. Р. Кісь,
 к. е. н., доцент кафедри менеджменту і адміністрування
 Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
 ORCID ID: 0000-0003-1009-7021

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.10.16

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

V. Humeniuk,
 Doctor of Economic Sciences, Professor of Tourism Department,
 Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
 S. Kyś
 Doctor of Economic Sciences, Director of the Institute of Postgraduate Education, Ivano-Frankivsk National
 Technical University of Oil and Gas
 T. Solodzhuk,
 PhD in Economics, Associate Professor of Finance Department,
 Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
 H. Kyś
 PhD in Economics, Associate Professor of Management and Administration Department, Ivano-Frankivsk National
 Technical University of Oil and Gas

PERSPECTIVES OF DEVELOPMENT OF FINANCIAL COMMUNICATIONS OF BANK INSTITUTIONS

Метою проведеного дослідження є розробка концептуальних положень і формулювання практичних рекомендацій, спрямованих на розвиток методологічних засад управління фінансовими комунікаціями у банківській сфері. Проведено ідентифікацію існуючих проблем функціонування банківського сектору, які сформувались під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників та призвели до модифікації структури та динаміки фінансових результатів платоспроможних банків. Визначено фактори, які зумовлюють потребу інтелектуалізації банківської діяльності в контексті розвитку фінансових комунікацій, пошуку прибуткових сегментів ринку, активізації інвестиційного процесу. Проаналізовано перспективні напрями фінансових комунікацій банків з недержавними пенсійними фондами, страховими компаніями, підприємствами туристичної сфери. Акцентовано увагу на необхідності врахування сучасних можливостей лізингу, факторингу, форфейтингу, синдикованого і проектного кредитування для розв'язання проблем регіонального розвитку та реалізації стратегічних пріоритетів держави й місцевих громад.

The aim of the conducted research is the development of conceptual statements and formulation of the practical recommendations aimed at the development of the methodological bases of management of financial communications in the banking sphere. The existing problems of functioning of the banking sector, which had been formed under the influence of internal and external factors

and had caused the modification of the structure and dynamics of financial results of solvent banks, have been identified. The tendency of reduction of banking margin is connected to strengthening of concentration in the banking sector, weakening of the monopolistic role of banks on the market and strengthening of competition from the side of other agents. The factors that cause the need of intellectualization of banking activity in the context of the development of financial communications, searching for profitable segments of the market, activation of the investment process have been determined.

The perspective directions of financial communications of the banks with non-state pension funds, insurance companies, tourism sphere enterprises have been analyzed. It has been substantiated that pensionable savings can bring the biggest income outside the state pensionable system, therefore the usage of the potential of non-state pension funds as a means of filling the active part of bank capital is a strategic perspective of the innovative development of the financial sector in Ukraine. The main stages of the development of financial communications of banks have been shown, examples from the foreign experience of organization of non-state pension insurance have been provided.

It has been substantiated that in the conditions of growth of the scales of project financing, strengthening of the state support of the strategic priorities of the regional economy development many members of the communicative process will be involved, and there will appear the opportunity of combination of different types of capital: intellectual, human, bank, financial, state, international. The attention is focused on the necessity of taking into account the modern opportunities of leasing, factoring, forfaiting, syndicated and project lending for solving the problems of the regional development and realization of the strategic priorities of the country and local communities. It has been substantiated that the development of financial communications will support the formation of additional structural strength of banks, increasing their profitability, will strengthen the positions in the competitive environment.

Ключові слова: фінансові комунікації, банківські установи, недержавний пенсійний фонд, інвестування, кредитування, страхування.

Key words: financial communications, bank institutions, non-state pension fund, investment, lending, insurance.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У системі стратегічних пріоритетів розвитку банківської сфери важлива роль належить адаптивним до умов інформаційної економіки комунікаційним технологіям. У контексті необхідності використання банками сучасних фінансових комунікацій найбільш ефективною може стати управлінська технологія інтелектуалізації, яка, зокрема, передбачає комплекс управлінських впливів, в першу чергу, на формування людського капіталу, здатного до творчого аналізу та синтезу інформації, організації та здійснення процесів надання банківських послуг на основі генерування й реалізації власних та залучених ідей. Водночас отримані позитивні результати впровадження технології інтелектуалізації призвели до усвідомлення доцільності встановлення певного рівня "пріоритетності ролі інтелектуальних ресурсів в отриманні цих результатів" [1, с. 105; 2, с. 76—77].

Фінансові комунікації банківських установ належать до інтелектуалізованих інформаційно-комунікаційних систем вищого рівня, оскільки дають змогу об'єднати різні види ринкової взаємодії банків з суб'єктами економічного середовища, включаючи маркетинг, рекламу, зв'язки з громадськістю, соціальні медіа, стимулювання продажу банківських продуктів засобами комплектування і пакетування їх з послугами сторонніх організацій (страхових компаній, медичних закладів туристичних фірм тощо).

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Концептуальні підходи до розкриття сучасної природи фінансових комунікацій сформувались під впливом теорії інформаційної асиметрії в економіці. Значний науковий внесок у визначення причин і наслідків фінансової диспропорційності зробили лауреати Нобелівської премії Й. Акерлоф, М. Спенс, Дж. Стигліц [3—5], які науково обґрунтували проблему інформаційної асиметрії в соціально-економічних системах різної складності. Визнаючи незаперечну наукову та практичну значущість проведених досліджень, вважаємо, що проблеми розвитку фінансових комунікацій банківських установ залишаються недостатньо опрацьованими як на теоретичному, так і на методологічному рівнях.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Враховуючи актуальність проблеми та її недостатнє наукове розкриття, метою нашого дослідження є розробка концептуальних підходів, спрямованих на розкриття потенціалу розвитку фінансових комунікацій банків. Актуальність дослідження підсилюється тим, що сучасні реалії не дають можливості об'єктивно розкрити весь комплекс фінансових комунікацій банків, оскільки він перебуває в процесі формування:

— продовжують використовуватися традиційно громіздкі механізми організації комунікаційного процесу, застосування яких є обмежено придатним в умовах

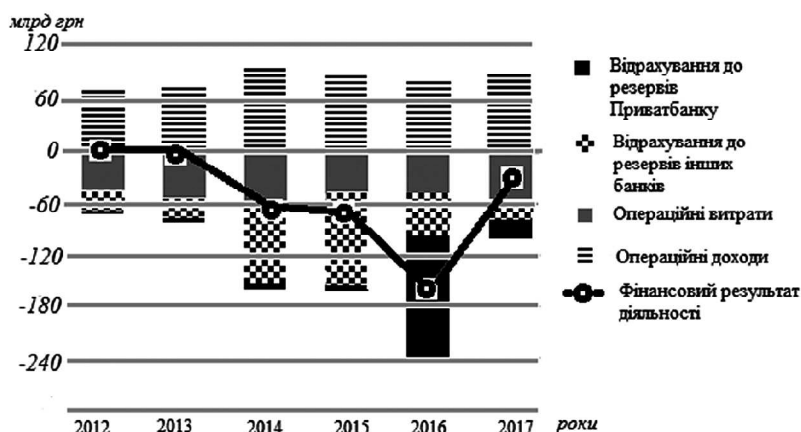

Рис. 1. Фінансовий результат платоспроможних банків, млрд грн

Джерело: Національний банк України. Річний звіт 2017. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=71165707>

розвитку сучасних технологій інтелектуалізації фінансових операцій;

— наявність спеціальних принципів побудови комунікаційних процесів, що використовуються тимчасово в порядку зміцнення фінансово-кредитної безпеки в країні;

— сучасні інноваційні аспекти фінансових комунікацій банків перебувають на стадії теоретико-методологічного опрацювання в контексті імплементації в банківську практику.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Враховуючи сучасний стан економіки в Україні, банки опинились у непростій ситуації. Суть її полягає в тому, що під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників знизилася довіра як населення, так і більшості суб'єктів господарювання до вітчизняного банківського сектору. Однією з проблем формування банківського капіталу є також відтік ресурсів з країни. В цій ситуації виникає сприятливе середовище для активізації небанківських фінансових інституцій. Вони вступають в активну кон-

курентну боротьбу з банками за клієнта, що вплинуло на фінансовий результат платоспроможних банків (рис. 1).

Це призводить до загострення конкуренції між фінансовими інституціями під впливом чинників глобалізації в напрямі лібералізації фінансових операцій. Тому на тлі виявлених передумов відбувається поступовий ріст нетрадиційних операцій банків, що значно змінює структуру банківських ресурсів, у складі яких скорочується частка відсоткового доходу.

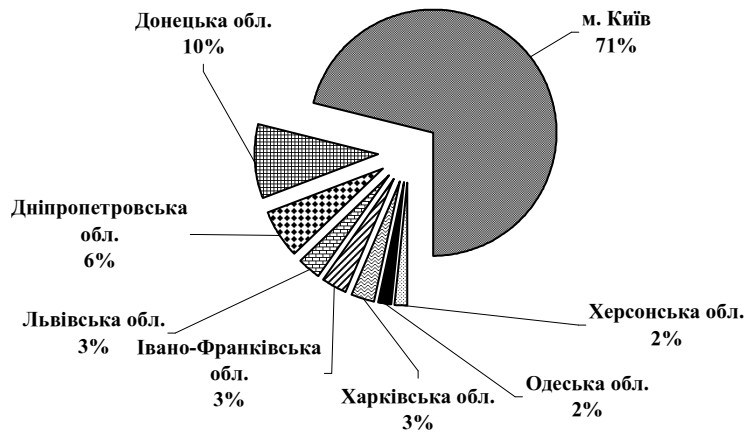
Послаблення монопольної ролі банків на ринку і посилення конкуренції з боку інших агентів зумовили зменшення банківської маржі і посилення концентрації у банківському секторі. Банки вимушені поступово реструктурувати принципи своєї роботи і звертатися до пошуку ризикових і більш прибуткових сегментів ринку. Значні зміни відбуваються і в структурі заощаджень, де банківські депозити ділять першість з інструментами фінансового ринку. Прикладом цього є недержавні пенсійні фонди (НПФ).

Таблиця 1. Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів

Показники	Станом на 31 грудня відповідного року			Темпи приросту, %	
	2016	2017	2018	станом на 31.12.2017/ станом на 31.12.2016	станом на 31.12.2018/ станом на 31.12.2017
Кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт	62,6	58,7	68,8	-6,2%	17,2%
Загальна кількість учасників НПФ, тис. осіб	834,0	840,8	855,3	0,8%	1,7%
Загальна вартість активів НПФ, млн грн	2 138,7	2 465,6	2 745,2	15,3%	11,3%
Пенсійні внески, всього, млн грн	1 895,2	1 897,3	2 000,5	0,1%	5,4%
у тому числі:					
- від фізичних осіб	92,2	124,3	172,1	34,8%	38,5%
- від фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	0,2	0,0%	0,0%
- від юридичних осіб	1 802,1	1 772,3	1 827,7	-1,7%	3,1%
Пенсійні виплати, млн грн	629,9	696,3	809,9	10,5%	16,3%
Кількість учасників, що отримали/отримують пенсійні виплати, тис. осіб	81,3	78,8	81,3	-3,1%	3,2%
Сума інвестиційного доходу, млн грн	1 080,5	1 455,5	1 767,7	34,7%	21,4%
Прибуток від інвестування активів недержавного пенсійного фонду, млн грн	834,8	1 183,9	1 440,5	41,8%	21,7%
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, млн грн	245,7	271,5	327,2	10,5%	20,5%

Джерело: Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2018. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/17_Dep_Repetska/NPF_III_kv%202017.pdf

Станом на 31.12.2018 р.

Рис. 2. Асиметрія територіального розподілу недержавних пенсійних фондів

Джерело: Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2018. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/17_Dep_Repetska/NPF_III_kv%202017.pdf

За даними Державного реєстру фінансових установ, станом на 31.12.2018 функціонувало 62 недержавних пенсійних фонди (станом на 31.12.2018 налічувалось 64 НПФ) та 22 адміністратори НПФ. Основні показники діяльності НПФ наведено в таблиці 1.

Як показує практика, інвестиційна політика Корпоративного недержавного пенсійного фонду Національного банку України передбачає здійснення інвестиційної діяльності з метою отримання стабільного доходу за мінімального рівня ризику. З метою збереження та примноження пенсійних накопичень є інвестування у такі фінансові інструменти, як облігації внутрішньої державної позики; депозити у державних банках тощо [6].

За даними Державного реєстру фінансових установ, недержавні пенсійні фонди зареєстровано у 8 регіонах України (рис. 2). Найбільша кількість НПФ зосереджена у м. Києві — 44 від загальної кількості зареєстрованих НПФ (71,0 %) станом на 31.12.2018.

Враховуючи таке становище, банківські установи повинні бути готовими до того, що в перспективі суб'єкти господарювання будуть спрямовувати свої кошти в НПФ. Крім того, з'являтимуться одноосібні засновники, які самостійно здійснюватимуть адміністрування створених ними корпоративними НПФ. Відповідно банки повинні орієнтуватися на розвиток інтегрованих фінансових комунікацій в умовах модифікації інституційної і територіальної структури НПФ.

На заході вже давно стало нормою, що частину пенсії своїм співробітникам виплачує працедавець. Додаткову пенсію отримує, наприклад, кожен другий американець. Компанія відраховує до недержавного пенсійного фонду приблизно 1—1,5% від щорічного заробітку співробітника, який пропрацював на підприємстві більше п'яти років. Середній розмір надбавок до пенсії — 500 дол. США. Так звану професійну пенсію отримують майже 90% шведів: відрахування в НПФ досягає 3% від зарплати, а надбавка до основної пенсії може складати до 10% заробітної плати. У Австралії, де обов'язкові пенсійні відрахування взагалі відсутні, компанії переводять у НПФ 9% доходів співробітників [7].

Можливість розпоряджатися накопичувальною частиною пенсійних коштів впродовж значних періодів часу (від 10 до 30—40 років) робить ці ресурси досить привабливим інструментом для суб'єктів фінансового ринку. Займаючи провідне становище на фінансовому ринку, банки мають право розраховувати на цей вид довгострокових ресурсів.

Ми дотримуємося думки, що реальний фінансовий ринок виступає найбільш ефективним інструментом реалізації пенсійної реформи. І використання НПФ як засобу наповнення активної частини банківського капіталу є стратегічною перспективою інноваційного розвитку фінансового сектору.

Проте напрошується висновок про те, що найбільший дохід пенсійні накопичення зможуть принести тільки поза державною пенсійною системою. Це впливає з існуючої у НПФ можливості диверсифікації активів, що в сукупності із страхуванням і досить суворим державним контролем забезпечить мінімізацію ризиків. Почнеться процес росту капіталізації фондового ринку, і зрештою, це приведе до активізації економічних процесів в країні.

Оскільки банківські установи мають перевагу перед іншими інститутами в сфері інвестиційних послуг фінансового характеру, ми вважаємо за доцільне розвивати фінансові комунікації банків у напрямі покращення фінансових результатів за рахунок плідної співпраці з НПФ. Фінансові комунікації банків з іншими економічними агентами дадуть змогу розвивати сектор додаткових фінансових послуг. Враховуючи таку співпрацю, ми пропонуємо виділити декілька етапів розвитку фінансових комунікацій банків з НПФ в інвестиційній сфері (рис. 3).

Розглянемо основні етапи налагодження фінансових комунікацій банків:

1. Формування фонду зі встановленням плаваючої процентної ставки.

Необхідність формування фонду грошових коштів зумовлено розривом тимчасового, масштабного, кількісного чинників для інвестування в економіку. Цей метод на першому проміжному етапі однаково приваб-

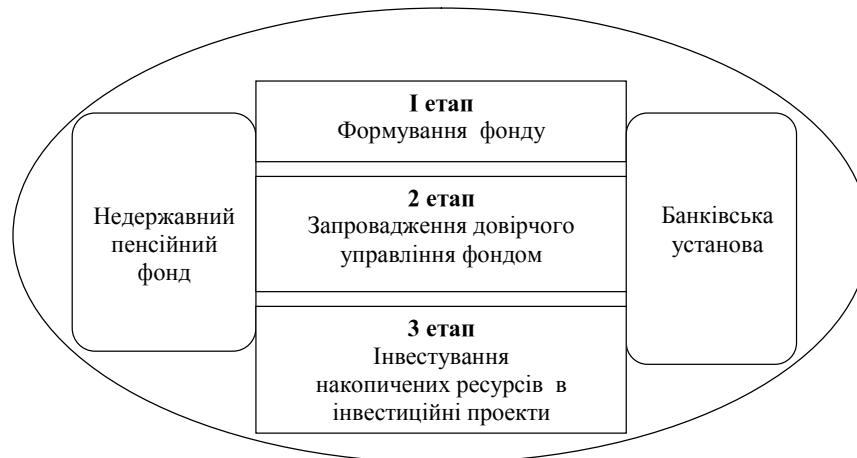

Рис. 3. Етапи розвитку фінансових комунікацій банківських установ з НПФ

ливий обом сторонам. Банку це дозволяє використовувати грошові кошти, збільшуючи банківські активи і поточний прибуток, а НПФ — отримувати відсотки. Передбачається, що плаваюча процентна ставка коливатиметься залежно від масштабу грошової суми, внесеної до фонду.

2. Запровадження довірчого управління фондом грошових коштів.

Довірче управління включає цілу групу різноманітних операцій, пов'язаних з довірчими відносинами на основі поручительства і комісії на довгостроковій основі, які пов'язані з управлінням фондами грошових коштів і майном в інтересах і за дорученням власників капіталу на правах довіреної особи. Тому спочатку дотримуючись інтересів клієнтів і приносячи останнім грошовий дохід в процесі довірчого управління, банк при цьому ставить своєю метою максимізацію поточного прибутку. Банкам вигідно орієнтуватися на унікальні послуги, в наданні яких у них немає конкурентів. Встановлена при цьому ціна банківських продуктів сприйматиметься ринком, навіть якщо вона не відображатиме реальну структуру витрат банківських установ, пов'язаних з наданням цих послуг. Договори довірчого управління передбачається вважати безстроковими, але з обумовленням про безперечний переклад їх до сумарного накопичення шляхом довірчого управління в масштабі, необхідному для використання грошових коштів в інвестиційних проектах.

3. Інвестування грошового фонду в інвестиційні проекти.

Кінцева мета пропонованої банківської послуги проявляється на третьому етапі, оскільки полягає в залученні конкретних інвестицій в реальний сектор економіки. Вважаємо необхідним обумовити випадки, за яких аналітична група виносить ухвалу про обґрунтовану пайову участь НПФ, самого банку чи третьої сторони: держави, іноземних інвесторів, різних підприємств в інвестуванні конкретного проекту.

Для оцінювання економічної ефективності розвитку фінансових комунікацій доцільно мати в наявності державний рейтинг інвестиційних проектів у регіональному масштабі. Участь у фінансуванні перспективних інвестиційних проектів з державною підтримкою формує додаткові конкурентні переваги, оскільки держава

в цій ситуації виступає практично замовником або гарантом. Підсилити таку співпрацю банків і НПФ можуть страхові компанії.

Враховуючи сучасну фінансово-кредитну ситуацію можна зауважити, що українські банки мають на сьогодні відповідну матеріальну базу, досить кваліфікований персонал, інформаційні і технологічні можливості розвитку фінансових комунікацій. Усе це, безумовно, дозволяє істотно понизити ризик інвестицій, проте, здійснення посередницьких операцій разом з державним регулюванням зможе сприяти раціональнішому розміщенню фінансових ресурсів в економічній системі країни. Таку співпрацю можуть підсилити і трастові операції. Ми вважаємо, що у поєднанні з традиційними банківськими операціями проведення вказаних операцій надасть додаткову структурну міцність банків, підвищить їх прибутковість, посилить позиції в конкурентному середовищі. Окрім цього, це дасть додаткову ефективність функціонування НПФ, у цілому сприятиме розвитку фінансового ринку.

У США трастові операції в основному зосереджені в найбільших банках, проте в Україні в найближчому майбутньому, на наш погляд, намічається тенденція впровадження практики довірчих операцій в основному малими і середніми банками. Кожен комерційний банк на підставі банківської ліцензії може організовувати траст-відділи і здійснювати довірчі операції.

Поповнення активної частини банківського капіталу за рахунок довгострокових банківських пасивів дозволить посилювати вплив банківського капіталу в розвиток реального сектора економіки. В першу чергу, це стосується трансформації банківського капіталу в довгострокові кредити.

Оскільки діяльність банківських установ недостатньо зорієнтована на фінансове забезпечення розвитку туризму і курортів, пропонуємо вдосконалити інвестиційне кредитування шляхом налагодження фінансових комунікацій з туристичною сферою. Суб'єкти господарювання туристичної галузі та банківські установи повинні виробити такі форми співпраці, які забезпечили б не лише їхні фінансові інтереси, а й інтереси місцевих територіальних громад. Ділова ініціатива співпраці кредитних установ з туристичною сферою могла б зреалізуватись шляхом запровадження спеціальних умов кредитування за перспективними інвес-

тиційними проектами розвитку об'єднаних територіальних громад [8, с. 16].

У світовій практиці саме проектне фінансування є способом вирішення проблеми реальних капіталовкладень і розвитку пріоритетних секторів регіональної економіки. Додаткові можливості для фінансування масштабних проектів надають технології синдикуваного кредитування, їх застосування дозволяє об'єднувати ресурси банків і диверсифікувати супутні ризики. Підприємства, що потребують великих фінансових ресурсів, які не в змозі забезпечити в повному обсязі один банк, кредитуються одночасно в декількох банках. Таким чином, залучаються ресурси не лише "обслуговуючого" банку, але також і великих банків. Непопулярність синдикуваного кредитування, на наш погляд, зумовлена складністю фінансових комунікацій, що вимагає розробки відповідного інституційного забезпечення.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Отже, за умов стабілізації фінансово-кредитної системи, до перспективних напрямів використання банківського капіталу, що підвищують його вплив на розвиток реального сектору економіки і сфери послуг, будуть належати синдикуване і проектне кредитування. Оскільки за умов проектного фінансування залучатимуться багато учасників комунікаційного процесу, виникатиме можливість поєднання різних видів капіталу: інтелектуального, людського, банківського, фінансового, державного, міжнародного. У зв'язку з цим виникатиме ефект розосередження ризику між учасниками інвестиційного проекту. Також необхідно враховувати можливості різних видів фінансових інструментів для ефективного розвитку фінансових комунікацій банків, як-от: лізинг, факторинг, форфейтинг. Вони складають методологічний базис вибору альтернатив інвестування, що дає підстави диверсифікувати різні можливості використання ресурсів як самих банків, так і НПФ у їхній співпраці. Розробка концептуальних положень та практичних рекомендацій з проблем інтелектуалізації фінансових комунікацій банків є перспективним напрямом для подальших наукових розвідок.

Література:

- Петренко В.П., Кісь С.Я., Гуменюк В.В. Інтелектуалізація як функція життєвої активності соціуму. *International Journal of Innovative Technologies in Economy*. 2018. No 1 (February). P. 104—112.
- Гуменюк В.В., Кісь С.Я., Левандівський О.Т. Технологія інтелектуалізації у розвитку інтегрованих маркетингових комунікацій банків. Модернізація фінансово-кредитної системи. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (27.03.2018). Київ: Київський національний торговельно-економічний університет, 2018. С. 76—78. URL: <https://knute.edu.ua/file/ODc0Mw==/7e941b305d933b75edb6e9010a7a8bee.pdf#page=76>
- Akerlof G. The Market for 'Lemons': Quality Uncertainty and the Market Mechanism. *The Quarterly Journal of Economics*, 8484(3): 1970, P. 488—500.
- Spence M. Job Market Signaling. *The Quarterly Journal of Economics*, 87(3): 1973, P. 355—374.
- Stiglitz J., Weiss A. Credit Rationing in Markets with Imperfect Information. *American Economic Review*, 71(3): 1981, P. 393—410.
- Національний банк України. Офіційний сайт. Інвестиційна політика Корпоративного недержавного пенсійного фонду Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=2506066>
- В Украине рассчитывают на негосударственные пенсии могут лишь избранные. URL: <https://glavcom.ua/publications/115081-v-ukraine-rasschityvat-na-negosudarstvennye-pensii-mogut-lish-izbrannye.html>
- Гуменюк В.В. Фінансове забезпечення суб'єктів господарювання туристичної галузі. Автореферат дисертації кандидата економічних наук: 08.04.01 — фінанси, грошовий обіг і кредит. Тернопільський державний економічний університет. Тернопіль, 2006. 20 с.

References:

- Petrenko, V.P. Kis', S.Ya. and Humeniuk, V.V. (2018), "Intellect usage as a function of vital activity of the society", *International Journal of Innovative Technologies in Economy*, vol. 1, pp. 104-112, available at: <https://elibrary.ru/item.asp?id=32431270> (Accessed 25 April 2019).
- Humeniuk, V.V. Kis', S.Ya. and Levandivskyi, O.T. (2018), "Intellectualization technology in the development of integrated marketing communications of banks", *Modernizatsiia finansovo-kredytnoi systemy: tezy dopovidi Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Modernization of the financial and credit system- Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference], Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine, pp. 76-78, available at: <https://knute.edu.ua/file/ODc0Mw==/7e941b305d933b75edb6e9010a7a8bee.pdf#page=76> (Accessed 25 April 2019).
- Akerlof, G. (1970), "The Market for 'Lemons': Quality Uncertainty and the Market Mechanism", *The Quarterly Journal of Economics*, vol. 8484(3), pp. 488—500.
- Spence, M. (1973), "Job Market Signaling", *The Quarterly Journal of Economics*, vol. 87(3), pp. 355—374.
- Stiglitz, J. and Weiss, A. Credit (1981), "Rationing in Markets with Imperfect Information", *American Economic Review*, vol. 71 (3), pp. 393—410.
- National bank of Ukraine (2019), "Official website. Investment Policy of the Corporate Non-Governmental Pension Fund of the National Bank of Ukraine", available at: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=25060661> (Accessed 25 April 2019).
- Hlavkom (2011), "In Ukraine, only elected people can count on non-state pensions", available at: <https://glavcom.ua/publications/115081-v-ukraine-rasschityvat-na-negosudarstvennye-pensii-mogut-lish-izbrannye.html> (Accessed 25 April 2019).
- Humeniuk, V.V. (2006), "Financial Providing of Tourism Industry Subjects", Ph.D. Thesis, Finance, Money Circulation and Credit, Ternopil National University of Trade and Economics, Ternopil, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 13.05.2019 р.

М. І. Іоргачова,

к. е. н., доцент, старший викладач кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку,
Одеський національний економічний університет, м. Одеса

ORCID ID: 0000-0003-1933-6447

О. М. Ковальова,

к. е. н., доцент, Одеський національний політехнічний університет, м. Одеса

ORCID ID: 0000-0002-2080-1150

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.10.22

ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ ФІНАНСОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ

M. Iorgachova,

PhD in Economics, associate professor, senior lecturer of Financial Management
and Stock Market Department, Odessa National Economic University, Odessa

O. Kovalova,

PhD in Economics, associate professor of Accounting, Analysis and Audit
Department, Odessa National Polytechnic University, Odessa

INVESTMENT AND INNOVATIVE MODEL OF THE FINANCIAL MARKET OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF TRANSFORMATION

У статті систематизовано основні чинники впливу на формування інвестиційно-інноваційної моделі фінансового ринку України. Визначено показники, що характеризують інноваційну складову діяльності фінансових установ на ринку фінансових послуг. Доповнено групу показників інноваційної активності, показником поширення фінансових інновацій, оскільки наявність та розвиток фінансових інновацій позначається на загальному стані фінансового ринку країни. Надано характеристику сучасному стану інноваційної моделі розвитку економічної системи України. Обґрунтовано переваги та ризики імплементації фінансових інновацій на фінансовому ринку. Виокремлено функціональний та фінансовий елементи проблематики інновацій та акцентовано увагу на синтезі таких підходів, що є значущим для забезпечення стійкого розвитку фінансового ринку та економіки в цілому. Наголошено на необхідності розробки стратегії розвитку інновацій на фінансовому ринку з чітким методологічним забезпеченням.

The main factors that have impact on the formation of the investment and innovative model of the financial market of Ukraine are systematized in the article.

The innovative component can be attributed to the basic element of the formation of a country's financial market model. The current state of investment and innovative activity in the country is a significant factor in the economic development of the country, in turn, it ensures fixed assets reproduction, economic restructuring, increases its competitiveness and focuses on the high-tech development vector.

The effective development of the innovation component of the economy depends primarily on the investment climate in general and, accordingly, the level of access to financial resources by institutions.

Indicators that characterize the innovation component of financial institutions activity on the financial services market are studied: financial indicators, indicators for quantifying innovations, scientific and technical indicators, indicators of innovative activity. The group of indicators of innovative activity was supplemented with an indicator of the spread of financial innovations, because the presence and development of financial innovations affects the overall state of the country's financial market.

The current state of the innovative model of development of the economic system of Ukraine is characterized. The advantages and risks of implementing financial innovations in the financial market are substantiated. The interrelation of macroeconomic trends on the market requires consideration of the multidimensionality of innovative tools to minimize risks and maximize their positive impact in terms of practical use in Ukraine.

The functional and financial elements of innovation are highlighted and attention is focused on the synthesis of such approaches, which is important for ensuring the sustainable development of the financial market and the economy as a whole. The need to create a strategy for the development of innovations in the financial market with clear methodological support was noted.

The introduction of new and development of existing financial instruments of the financial sector, taking into account the innovation component, was considered at the level of the financial sector development program.

Ключові слова: фінансовий ринок, фінансові інновації, фінансові інструменти, інноваційна активність, показники оцінки, фінансові ресурси.

Key words: financial market, financial innovations, financial instruments, innovation activity, assessment indicators, financial resources.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасній економіці інновації перестають бути одним із можливих напрямів діяльності та набувають характеристик факторних ознак формування моделей фінансового ринку, адже саме вони забезпечують зростання фінансового ринку та є динамічною складовою розвитку фінансової системи країни, обумовлюючи підвищення рівня національної конкурентоспроможності.

Рівень розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності фінансового ринку країни є важливою складовою досягнення стійкого економічного зростання країни. Саме тому розробка та впровадження інвестиційно-інноваційної моделі є стратегічним пріоритетом розвитку національної економіки України та запорукою набуття нової якості зростання країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вивченню проблеми розвитку інноваційної складової фінансових ринків країн останнім часом приділяється все більше уваги. Авторами праць з цієї проблематики є вчені Онишко С.В., Опарін В.М., Паєнтко Т.В., Федосов В.М. та інші. В працях цих і багатьох інших вчених розглядаються різні аспекти використання інновацій у діяльності суб'єктів фінансового ринку та розвитку національної економіки. Проте роботи вказаних науковців лише частково охоплюють предмет дослідження і не розкривають усього впливу інвестиційно-інноваційної складової щодо дослідження даної проблеми. При цьому багато аспектів цієї проблеми потребує додаткової уваги та проведення глибоких досліджень, особливо в сфері розробки та запровадження інвестиційно-інноваційної моделі розвитку національного фінансового ринку. Перспективи подальшого розвитку вітчизняного фінансового ринку вбачаються саме в опануванні інвестиційно-інноваційної моделі його розвитку, про що наголошується в деяких програмах уряду та інших державних документах.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є концептуалізація засад інвестиційно-інноваційної моделі фінансового ринку України та аналіз особливостей використання фінансових інновацій в умовах трансформаційних змін.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Проведемо систематизацію існуючих чинників впливу на формування інвестиційно-інноваційної моделі розвитку фінансового ринку України на рисунку 1.

Можна побачити, що інноваційну складову можна віднести до базового елементу формування моделі фінансового ринку країни. Стан інвестиційно-інноваційної діяльності в країні є вагомим чинником економічного розвитку держави, який в свою чергу забезпечує відтворення основних фондів, реструктуризацію економіки, підвищує її конкурентоспроможність та орієнтує на високотехнологічний вектор розвитку.

Ефективний розвиток інноваційної складової економіки залежить насамперед від інвестиційного клімату загалом та, відповідно, рівня доступу установ до фінансових ресурсів. В умовах недостатнього обсягу інвестицій та обмеженого бюджетного фінансування впровадження інновацій практично неможливе.

На сьогодні в Україні потрібно використовувати інтенсивний шлях розвитку цього сектора економіки на засадах визначення ступеня впливу факторів інноваційної сфери на макроекономічні показники.

Інноваційна діяльність фінансових установ на ринку фінансових послуг може вимірюватися декількома показниками, а саме: кількістю інноваційно-активних установ, обсягом реалізованої інноваційної продукції, величиною інноваційних витрат, числом упроваджених нових технологічних процесів та інші. Цей перелік не є вичерпним і потребує подальшого дослідження, зокрема з урахуванням світового досвіду, із метою не лише характеристики стану інноваційної сфери, а й визначення пріоритетних напрямів інноваційної політики, їх ефективного розвитку. З цією метою нами було визначено та згруповано основні існуючі показники, які використовуються у існуючих джерелах та які застосовуються офіційною статистикою для характеристики інноваційної складової:

1. Фінансові показники:

- кошти іноземних інвесторів на інноваційну діяльність;
- фінансування інноваційної діяльності державою;
- сума витрат підприємств на інноваційну діяльність.

За даними The Global Competitiveness Report 2018 року, витрати на дослідження та розробки склали 0,6 % ВВП України, що визначає 56 місце національної економіки у рейтингу 40 країн світу [1].

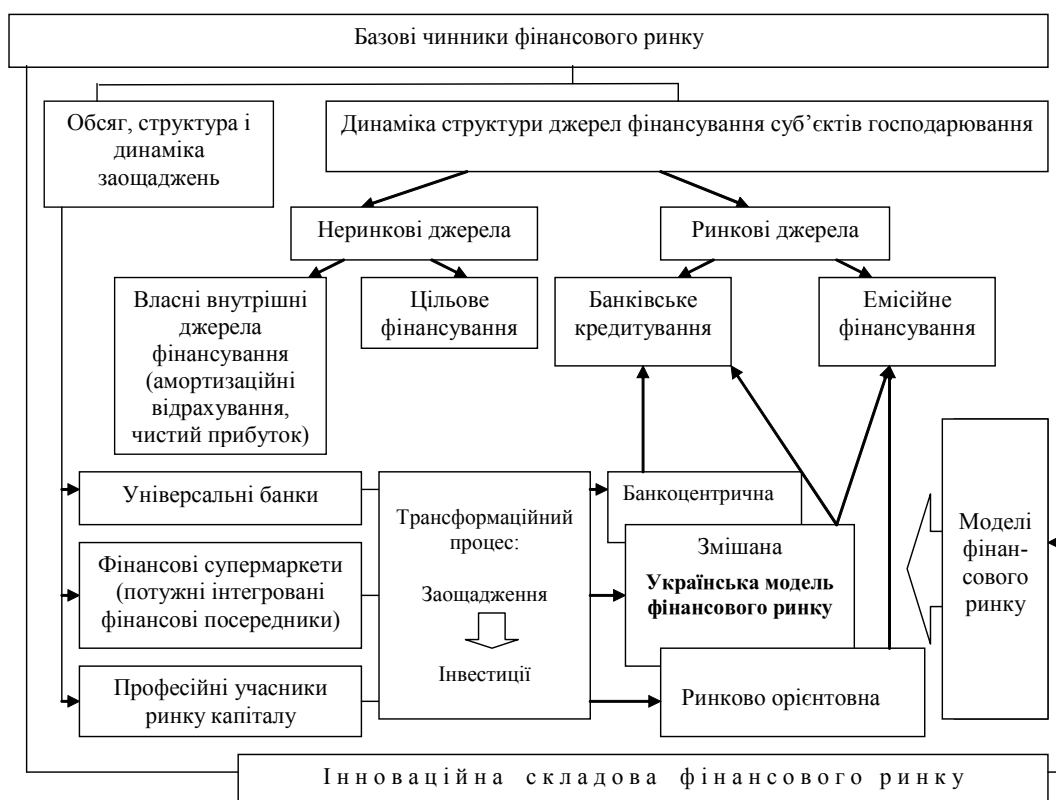

Рис. 1. Основні чинники впливу на формування інвестиційно-інноваційної моделі фінансового ринку України

Залучення коштів іноземних інвесторів в інноваційну діяльність на українському фінансовому ринку стає можливою за рядом таких заходів:

- ідентифікація векторів галузевого розвитку та зміцнення позицій українських підприємств у сфері зовнішньоекономічної діяльності;
- удосконалення таких структурних складових фінансової політики держави, як митна та фіскальна;
- утворення та подальший розвиток нових ринкових сегментів на фінансовому ринку;
- активізація інтеграції підприємницького сектору до складу промислових об'єднань на міжнародному рівні в контексті глобалізації;
- удосконалення фінансових важелів фінансової системи у бік пом'якшення умов торгівельної політики з економічними контрагентами нерезидентами;

2. Показники кількісної оцінки інновацій:

- кількість впроваджених нових технологічних процесів;
- кількість освоєних виробництв інноваційних видів продукції.

3. Науково-технічні показники:

- кількість організацій, які виконують наукові дослідження й розробки;
- чисельність кандидатів і докторів наук в економіці України.

4. Показники інноваційної активності: питома вага підприємств, що впроваджували інновації.

У рейтингу найбільш інноваційних країн світу (Global Innovation Index) у 2018 році Україна посіла 43 місце із 126-ти. У порівнянні з минулим звітним періодом рейтинг країни покращився на 7 позицій, що вказує на активізацію інноваційних процесів у економічній системі Украї-

ни, які охоплюють такі сфери діяльності, як розвиток бізнесу, ринкових інститутів, дослідницької діяльності.

Проте Україна ще не досягла граничного значення інноваційної моделі розвитку економічної системи, що знаходиться на рівні 40%.

За показником зростання інноваційних компаній, Україна знаходиться на 112 місці з 140 у звіті The Global Competitiveness Report 2018 року [1].

Інтеграція інновацій в організаційні процеси на українських підприємствах потребує удосконалення оцінки інноваційного потенціалу, систематизації та приведення у відповідність інвестиційно-інноваційних цілей та завдань на рівні корпоративних фінансів.

Оскільки наявність та розвиток фінансових інновацій позначається на загальному стані фінансового ринку країни, було виокремлено ще один показник у четвертій групі — це показник поширення фінансових інновацій (рис. 2).

Саме фінансові інновації відіграють важливу роль у забезпеченні стійкого розвитку фінансового ринку. Це пояснюється тим, що фінансовий ринок є ключовим провідником фінансових ресурсів у реальний сектор економіки, забезпечує переміщення капіталу у сфері, найбільш відповідальні за економічну безпеку країни. Поширення фінансових інновацій обумовлено попитом на ресурсну складову інвестиційного розвитку суб'єктами фінансової системи на різних вузькоспеціалізованих сегментах фінансового ринку.

Водночас глобалізація фінансового простору, конкурентна боротьба на фінансових ринках підвищують значущість інструментів, здатних формувати конкурентні переваги національних фінансових ринків, створюючи умови для стійкого і ефективного розвитку національної економіки в цілому. У такому контексті зростає роль

фінансових інновацій: необхідність впровадження інноваційних фінансових інструментів розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів для підвищення ефективності і стійкості фінансової системи. При цьому реальний масштаб впровадження фінансових інновацій залежить від багатьох факторів, що лежать у площині закономірностей розвитку як власне інноваційної діяльності, так і фінансового ринку. У загальному підході це вже простежується із розуміння інновацій на фінансовому ринку, а саме як створення і популяризація нових фінансових інструментів, технологій, інститутів та ринків, а також інституційні інновації, інноваційні продукти і процеси [2].

До переваг імплементації фінансових інновацій на фінансовому ринку можна віднести:

- розширення асортименту фінансових послуг та продуктів на фінансовому ринку;
- підвищення конкурентоспроможності фінансових установ, що впроваджують фінансові інновації;
- утворення додаткових джерел отримання прибутку від операцій на фінансовому ринку;

- орієнтованість на потреби клієнта фінансової установи, що сприяє розширенню клієнтської бази;
- робота у нових сферах фінансового ринку, що дозволяє знімати "перші вершки" та підвищувати показники ефективності діяльності учасників ринку.

Разом з тим, поширення інновацій у фінансовій системі не лише вивели її розвиток на новий, якісно вищий рівень, але й зумовили виникнення нових ризиків, що в деяких випадках набули системоутворюючого характеру. Світова практика свідчить про можливість отримання значних втрат від використання інноваційних інструментів, що призвели не лише до значних збитків в окремих секторах економіки, але й стали в ряду основних причин останньої світової фінансової кризи. Зокрема це стосувалося масштабного використання похідних фінансових інструментів з метою хеджування ризиків в іпотечному кредитуванні.

За таких умов, це вимагає особливо виражених підходів до формування політики використання фінансових інновацій на національних фінансових ринках. Необхідно акцентувати увагу на посиленні контрольної функції за проведенням фінансових операцій з використанням фінансових інновацій.

Перед учасниками ринку також постає завдання щодо постійного моніторингу потреб клієнтів щодо розширення лінійки інноваційних фінансових, що у свою чергу може призвести до зниження прибутку та підвищення витрат на проведення аналізу ринку.

Інвестиції у фінансові інновації характеризуються невизначеністю з точки зору показників окупності, рентабельності проекту, що підвищує рівень інвестиційних ризиків.

Однак не менш важливо враховувати й те, що відсутність фінансового потенціалу в країні створює такі негативні трен-

Рис. 2. Показники формування інвестиційної складової фінансового ринку

ди, як збільшення дефіциту державного бюджету, зростання державного боргу із відповідним зниженням кредитного рейтингу, зростанням інфляційних очікувань. Це, в свою чергу, відбивається на зростанні вартості фінансових ресурсів у країні. За даними Національного Банку України у 4 кварталі 2018 року, рівень відсоткових ставок за кредитами не фінансовим корпораціям (НФК) склав майже 20 %, за кредитами домогосподарствам (ДГ) — 33—34 % [3]. Збільшення рівня відсоткової ставки за кредитами в національній валюті обумовлено зростаючим попитом на кредитні ресурси зі сторони фінансів суб'єктів підприємництва та домогосподарств. Найбільший вплив на вартість коштів для НФК мали короткострокові кредити (до одного місяця), у розрізі ДГ — до трьох місяців.

Очевидно, що взаємопов'язаність макроекономічних тенденцій в рамках фінансового ринку потребує врахування багатоаспектності інноваційних інструментів для мінімізації ризиків та максимізації їх позитивного впливу в умовах практичного використання в Україні. Цим пояснюється велика увага останнім часом наукової спільноти до вирішення визначених завдань. Особливий інтерес викликають дослідження з проблематики інновацій у фінансовій сфері за такими напрямками:

- а) інноваційні підходи до визначення теоретичних засад фінансів та будови фінансової системи;
- б) використання у фінансовій практиці інноваційних фінансових інструментів і технологій;
- в) формування механізмів фінансування розроблення та упровадження у практику інновацій [4].

Ця проблема охоплює аспекти пов'язані із функціонуванням державних і корпоративних фінансів, сприяючи підвищенню ефективності використання фінансових ресурсів на інноваційних засадах.

Конкретизуючи використання таких засад щодо фінансового ринку, особливого значення набуває виокремлення двох елементів проблематики інновацій: а) функціонального, з тим, щоб впровадження інновацій сприяло найбільш ефективному виконанню покладених на фінансовий ринок функцій (загальна проблема лежить у площині комплексного поєднання факторів формування гнучкості і стійкості фінансового ринку до мінливих умов дійсності, ігнорування якої скоротить економічні можливості фінансового ринку та означатиме його функціональну неспроможність забезпечити рух і трансформацію фінансових ресурсів у національну економіку); б) фінансового, що забезпечує відповідну прибутковість діяльності на фінансовому ринку. Мова йде про збереження його можливостей у виборі власних цілей, умов самодостатнього розвитку його суб'єктів, розміщення активів з урахуванням прибутковості, ліквідності та безпечності, здатних забезпечити зростання його інвестиційної пропозиції. При цьому, зважаючи, що сьогодні на перший план вийшла короткострокова максимізація прибутків на фоні порушення глибинних засад функціонування фінансів, коли їх основна функція формування і розподіл грошових потоків замінюється функцією виробництва фіктивної вартості, як вкрай актуальне науково-практичне завдання постає забезпечення реальної довгострокової стійкості фінансового ринку. Синтез таких підходів є однаково значущими для забезпечення стійкого розвитку фінансового ринку та економіки в цілому. Проте їх реальне втілення, зважаючи на багатоаспектність впливу інновацій, а також на те, що інноваційні інструменти можуть призводити до концентрації ризиків, вимагає розробки відповідної стратегії розвитку інновацій на фінансовому ринку та чіткого методологічного забезпечення, втілюючого їх закономірності. За таких умов інновації на фінансовому ринку будуть невід'ємною складовою його стійкого розвитку.

Завдання щодо впровадження нових та розвитку наявних фінансових інструментів фінансового сектору наразі поставлено у Комплексній програмі розвитку фінансового сектору України до 2020 року [5], що покладено на виконання НБУ та Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, та охоплює комплекс таких заходів:

- удосконалення нормативно-правового регулювання ринку похідних фінансових інструментів, яке передбачає прийняття окремого законодавчого акту "Про деривативи", що дозволить удосконалити механізм хеджування ризиків на фінансовому ринку;

- імплементація інноваційних строкових контрактів з хеджування ризиків, що суттєво розширюють спектр базисних активів у площині інструментів грошово-кредитного та валютного ринків;

- розширити різновиди фінансових інструментів боргового характеру, що дозволить залучати кошти корпоративному сектору на більш вигідних умовах, у т.ч. удосконалити правове забезпечення конвертованих облігацій;

- усунути недоліки правового характеру у фінансово-економічних відносинах з аграрними розписками, що має сприяти розвитку сільськогосподарського сектору національної економіки;

— розширити асортимент облігацій комерційного банку, що будуть передбачити можливість приєднання до капіталу фінансової установи та мати потенційний варіант списання у випадку погіршення фінансового стану комерційного банку.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Згідно з заявленими напрямками дій, відсутній законодавчо визначений акцент на інноваційному характеру змін у фінансовому секторі, що, наш погляд, потребує прийняття окремого нормативно-правового акту щодо інновацій на фінансовому ринку. Адже фінансові інновації мають специфічні особливості, які відрізняють їх від інноваційної діяльності у реальному секторі національної економіки, що є об'єктом подальшого дослідження.

Література:

1. The Global Competitiveness Report 2018. Офіційний сайт World economic forum. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2018>

2. Tufano P. Financial Innovation: Handbook of the Economics of Finance (Volume 1a: Corporate Finance) / G. Constantine's, M. Harris and R. Stutz eds. — Amsterdam: Elsevier, 2003. — P. 307—336.

3. Інфляційний звіт НБУ за січень 2019 р. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=87678886>

4. Опарін В.М. Інновації у фінансовій сфері: монографія / В.М. Опарін, Т.В. Паєнко, В.М. Федосов та ін.; за заг. ред. В.М. Опаріна. — К.: КНЕУ, 2013. — 444 с.

5. Постанова Правління Національного банку України "Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року" № 391 від 18 червня 2015 року. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43352266>

References:

1. The official site of World economic forum (2018), "The Global Competitiveness Report", available at: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2018> (Accessed 21 April 2019).

2. Tufano, P. Constantine's, G. Harris, M. and Stutz, R. (2003), Financial Innovation: Handbook of the Economics of Finance, Elsevier, Amsterdam, Netherlands.

3. National Bank of Ukraine (2019), "Inflation report of NBU for January 2019", available at: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=87678886> (Accessed 21 April 2019).

4. Oparin, V.M. Paientko, T.V. and Fedosov, V. M. (2013), Innovatsii u finansovij sferi [Innovations in the financial sphere], KNEU, Kiev, Ukraine.

5. National Bank of Ukraine (2015), "Resolution of the National Bank of Ukraine "Comprehensive program of the development of the financial sector of Ukraine until 2020", available at: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43352266> (Accessed 21 April 2019).

Стаття надійшла до редакції 25.04.2019 р.

А. М. Жукова,
к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків
ORCID ID: 0000-0003-2765-5544

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.10.27

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ЯК ЧИННИК ПОПИТУ НА ЕКОНОМІЧНУ ВЛАДУ ДЕРЖАВИ

L. Zhukova,
Ph.D. in Economics, Associate Professor of Finance, Banking and Insurance department,
V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv

INNOVATIVE DEVELOPMENT AS A FACTOR IN THE DEMAND FOR THE ECONOMIC POWER OF THE STATE

У роботі розглянуто інституційні альтернативи інноваційного розвитку як чинника попиту на економічну владу держави. У процесі дослідження зазначено, що саме вплив інновацій на соціально-економічний розвиток може призвести до радикальних структурно-технологічних змін в економіці та суспільстві. Обґрунтовано важливість пошуку інституційних важелів управління інноваційним розвитком, який сприятиме підвищенню ефективності та результативності державної науково-технологічної та інноваційної політики у напрямі формування інноваційної моделі розвитку економіки. Визначено, що прискорення технологічного прогресу може бути досягнуто шляхом врахування та використання чинників і інструментів економічної влади держави. Саме від дій влади залежить надійність роботи всіх суспільних механізмів інноваційного розвитку, розширення технологічної свободи суб'єктів господарювання та безпечність функціонування всієї соціально-економічної системи. Виявлено, що попит держави на технологічні зміни повинен бути пріоритетом подальшого розвитку господарчої системи України. Запропоновано концептуальні уявлення про межі ефективності державного регулювання інноваційного розвитку економіки в умовах його невизначеності. Доведено необхідність послідовної концентрації регулятивних зусиль держави в процесі інноваційного розвитку та забезпечення сприятливих інституційних та структурних умов для реалізації національного людського та інтелектуального потенціалу.

In the article the institutional alternatives of innovative development as a factor of demand for the economic power of the state are considered. In the course of the research, it is stated that the influence of innovations on social and economic development can lead to radical structural and technological changes in the economy and society. The importance of finding institutional levers of innovation development management is substantiated which will contribute to increasing the efficiency and effectiveness of the state scientific technological and innovation policy towards the formation of an innovative model of economic development. It is determined that the acceleration of technological progress can be achieved by taking into account and using factors and instruments of the state's economic power. It is from the actions of the authorities that the reliability of all public mechanisms of innovation development, the expansion of technological freedom of economic entities and the safety of the functioning of the entire socio-economic system depend on the work of the government. It was found that the state's demand for technological changes should be a priority for further development of the economic system of Ukraine. Conceptual representations about the limits of efficiency of state regulation of innovative development of economy in the conditions of its uncertainty are offered. The necessity of consistent concentration of state regulatory efforts in the process of innovation development and provision of favorable institutional and structural conditions for realization of national human and intellectual potential is proved. The relation between market and non-market basis of innovation development is emphasized by taking into account hidden public expenditures in the form of maintaining institutional trust as a prerequisite for market innovations

and the critical growth of inequality in the course of technological changes, which can be regarded as a payment of society for too rapid progress. Prospects for further exploration are the detailed analysis of innovative factors in the development of the institutional status of the state in the context of global uncertainty.

Ключові слова: інноваційний розвиток, економічна влада держави, державне регулювання інноваційної діяльності, реалізація інноваційної політики, технологічні зміни, інституційний статус держави.

Key words: innovative development, economic power of the state, state regulation of innovation activity, implementation of innovation policy, technological changes, institutional status of the state.

ВСТУП

Стрімка динаміка економічних перетворень, які відбуваються в сучасному глобалізованому світі, обумовлює активне переосмислення як самої ролі держави в соціально-економічному розвитку, так і її інноваційної складової, що є основою подальших модернізаційних зрушень у державному будівництві. Інноваційний розвиток — це не тільки шлях динамічного розвитку та успіху, а й засіб забезпечення безпеки та суверенітету країни, її конкурентоспроможності у сучасному світі. Як зазначають автори доповіді "Інноваційна Україна 2020", у наступні п'ять—десять років технологічні зміни у розвитку інноваційної діяльності (наприклад, інноваційний розвиток на основі розумної спеціалізації; створення технологічних платформ) поряд із традиційними формами відіграватимуть провідну роль в інноваційному розвитку країни [1, с. 193]. Але перехід до інноваційного типу розвитку відкриває не тільки великі перспективи, а й створює значні ризики для стабільності і збалансованості самого розвитку, тобто інноваційний розвиток для держави — це одночасно і джерело невизначеності, і інструмент зняття невизначеності. Отже, кожне явище і процес потребують глибокого аналізу усього комплексу складних і суперечливих чинників у забезпеченні інституційного статусу держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Погляди вчених (В. Геєць, А. Гриценко, А. Даниленко, І. Єгоров, М. Кизим, Е. Лібанова, О. Макарова, І. Одолюк, В. Осецький, Л. Федулова, В. Хаустов, М. Якубовський та ін.) останнім часом зосереджені на пошуку інституційних важелів управління інноваційним розвитком, який сприятиме підвищенню ефективності та результа-

тивності державної науково-технологічної та інноваційної політики у напрямі формування інноваційної моделі розвитку економіки. У розв'язанні проблем формування та реалізації інноваційної політики також зацікавлені й лідери бізнесу та політичні діячі з метою використання інновацій у конкурентній боротьбі на світових ринках, як це роблять розвинені країни світу. Значна увага теоретичним і методологічним засадам державного регулювання інноваційного розвитку приділяється у роботах таких зарубіжних дослідників, як: Б. Верспаген, П. Друкер, К. Ерроу, Б. Лундвел, Е. Менсфілд, К. Оппенлендер, Б. Санто, Дж. Стігліц, Б. Твісс та ін. Але незважаючи на вагомий науковий доробок вітчизняних та зарубіжних дослідників, невирішеними залишаються питання впливу економічної влади держави на інноваційний розвиток.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — визначити інституційні альтернативи інноваційного розвитку як чинника попиту на економічну владу держави.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Україна сьогодні належить до країн, які визнають важливість інновацій для вирішення нагальних соціально-економічних проблем країни. Саме вплив інновацій на соціально-економічний розвиток може призвести до радикальних структурно-технологічних змін в економіці та суспільстві. Водночас сучасний стан інноваційного розвитку важко вважати задовільним. Про це свідчить повільне зростання деяких показників у рейтингу України за підіндексом "Інновації", підіндексом "Технологічна готовність" та за індексом інноваційної ефективності.

Рейтинг України за підіндексом "Інновації" у доповіді 2016—2017 рр. відповідає 52 місцю, тобто зростання становить 2 позиції (табл. 1).

Україна покращила свої позиції в рейтингу за всіма показниками підіндексу "Інновації", окрім двох складових "Якість науково-дослідних інститутів" — 50 місце проти 43 у 2015 році, "Видатки компаній на дослідження і розвиток" — 68 місце проти 54-го у 2015 році. Найбільше зростання відзначено за критеріями: "Державні закупівлі новітніх технологій і продукції" — з 98 на 82 позицію рейтингу, "Взаємозв'язки університетів з промисловістю у сфері досліджень і розвитку" — з 74 на 57 позицію.

Таблиця 1. Підіндекс "Інновації" та його складові для України

Показники	2013-2014 рейтинг зі 148 країн	2014-2015 рейтинг зі 144 країн	2015-2016 рейтинг зі 140 країн	2016-2017 рейтинг зі 138 країн
Інновації	93	81	54	52
Інноваційна спроможність	100	82	52	49
Якість науково-дослідних інститутів	69	67	43	50
Видатки компаній на дослідження і розвиток	112	66	54	68
Взаємозв'язки університетів з промисловістю у сфері досліджень і розвитку	77	74	74	57
Державні закупівлі новітніх технологій і продукції	118	123	98	82
Наявність вчених та інженерів	46	48	29	29
Кількість патентів, отриманих у США (на 1 млн населення)	52	52	50	49

Джерело: складено автором на основі [2; 3].

Таблиця 2. Підіндекс "Технологічна готовність" та його складові для України

Показники	2013-2014	2014-2015	2015-2016	2016-2017
	рейтинг зі 148 країн	рейтинг зі 144 країн	рейтинг зі 140 країн	рейтинг зі 138 країн
Технологічна готовність	94	85	86	85
Наявність новітніх технологій	106	113	96	93
Рівень освоєння технологій	100	100	100	74
Іноземні інвестиції та трансфер технологій	131	127	117	115
Інтернет користувачі, %	93	82	80	80
Використання широкопasmового доступу до мережі Інтернет (на 100 осіб)	71	68	72	64

Джерело: складено автором на основі [2; 3].

Таблиця 3. Динаміка рейтингу деяких країн за Індексом інноваційної ефективності

Країна	Рейтинг за Індексом інноваційної ефективності					
	2010	2012	2014	2015	2016	2017
Україна	54	14	14	15	12	11
РФ	30	43	49	60	69	75
Казахстан	77	131	118	124	108	116
Китай	14	1	2	6	7	3
США	63	70	57	33	25	21
Німеччина	56	11	19	13	9	7
Польща	85	80	76	93	66	48
Індія	101	2	31	31	63	53
Японія	18	88	88	78	65	49
Швейцарія	15	5	6	2	5	2
Люксембург	5	8	9	3	1	1

Джерело: складено автором на основі [4–6].

За підіндексом "Технологічна готовність" Україна розташувалася на 85 місці рейтингу проти 86-го місця у 2015 році (табл. 2).

За всіма складовими підіндексу "Технологічна готовність" Україна покращила свої позиції в рейтингу. Частка користувачів мережі Інтернет зросла зі 43,4% до 49,3%, але позиція України залишилася незмінною — 80 місце в рейтингу. Найбільш проблемним показником залишається "Іноземні інвестиції та трансфер технологій" (115 місце), але з 2013 р. простежується позитивна динаміка.

За Індексом інноваційної ефективності (створення сприятливих умов для інноваційної результативності) у 2017 році Україна посіла 11 місце, що на одну позицію вище, ніж у 2016 році (табл. 3). Це свідчить про незначне, але зростання ефективності інноваційної діяльності в країні.

Хід інноваційного розвитку в Україні обумовлює необхідність істотних перетворень в інституційному середовищі ведення бізнесу, формування сприятливого інноваційного клімату, активізації досліджень і розробок, здійснення прориву у сфері використання цифрових технологій.

Інтеграційні прагнення України до європейського співтовариства спонукають її подолати розрив з країнами ЄС в інноваційному розвитку шляхом формування взаємоузгодженої промислової, технологічної та інноваційної політики з урахуванням потреб розвитку внутрішнього і зовнішніх ринків.

Прискорення технологічного прогресу може бути досягнуто шляхом врахування та використання чинників і інструментів економічної влади держави. Адже саме

від дій влади залежить надійність роботи всіх суспільних механізмів інноваційного розвитку, розширення технологічної свободи суб'єктів господарювання та безпечність функціонування всієї соціально-економічної системи.

Як відмічають автори доповіді "Інноваційна Україна 2020", період заміщення технологічних укладів створює для України унікальні можливості для модернізації на основі інтелектуалізації економіки. Випереджальне освоєння й формування ядра нового технологічного укладу (біо- і лазерні технології, наноматеріали, трансформація охорони здоров'я, сільського господарства, телекомунікацій, авіа-, судно-, приладобудування та ряд інших галузей) можуть дати поштовх структурній перебудові економіки і сприяти забезпеченню її стійкості за умови реформування системи охорони інтелектуальної власності як складової інноваційної політики [1, с. 190].

Особливого значення в умовах глобалізації набуває пошук компромісу між державними інтересами та інтересами транснаціональних корпорацій, без чийх інвестицій складно швидко модернізувати вітчизняну промисловість, але водночас важливо не допустити формування зовнішньої технологічної залежності [1, с. 8]. Тобто українській державі необхідно здійснити економічний прорив, якого можна досягти лише шляхом залучення та концентрації значного обсягу інвестицій, які буде спрямовано на пріоритетні напрями розвитку, визначені спільно державою з бізнесом на принципах державно-приватного партнерства. Необхідними умовами також є цілеспрямована експансія на зовнішні ринки та політична і економічна підтримка України одним із глобальних світових лідерів.

Найбільш успішним для України прикладом переорієнтації економіки на інноваційно-орієнтовану модель є програма розвитку Ізраїлю "Yozma". Модель передбачала створення венчурних фондів за участю держави з метою виробництва високотехнологічної експортноорієнтованої продукції та створення нових робочих місць.

У Фінляндії також була побудована одна з найбільш ефективних у світі систем інвестування в інноваційні програми розвитку, основою якої став Національний фонд досліджень та розвитку Фінляндії "SITRA" (венчурний фонд фінансування start-up проєктів). Головною складовою успішності цієї програми є оптимальна взаємодія держави, науки та приватного бізнесу на основі спільних правил та розподілу обов'язків [7]. Тому в даний час в Україні розвиток венчурних інвестицій в інноваційній сфері має стати одним з пріоритетних напрямів соціально-економічної державної політики.

Досягнення нової якості інноваційного розвитку економіки та забезпечення інституційного статусу держави передбачає, перш за все, подолання низької довіри суспільства до економічної влади в Україні. Незаперечним є той факт, що саме в умовах розширення технологічної свободи суб'єктів господарювання невизначеність влади значно посилилась.

Сьогодні дуже важливо, щоб економічна влада була відкритою для суспільства та відповідала потребам сьогодення, адже саме від дій влади залежить принципова концептуальна модель формування інноваційної політики з попитом на технологічні зміни.

Спрямування економічної влади на забезпечення нового етапу в розвитку України має базуватися на популяції креативних ідей з утвердження інноваційно-модернізаційного розвитку, які мають виключно національно регламентований характер. Для того щоб володіти потенціалом та можливістю запропонувати новітні смислові установки для суспільства і виступати когерентним інститутом забезпечення лідерства держави, економічна влада має стати провайдером суспільної думки, індикатором її потреб та інтересів [8].

В іншому випадку, не пристосовуючись до нового технологічного середовища, держава втратить здатність відтворювати свою виключну функцію у суспільстві, свою легітимність, суверенітет та ідентичність. Тому попит держави на технологічні зміни повинен бути пріоритетом подальшого розвитку господарчої системи України.

По-перше, це попит на нові технології для забезпечення виключних функцій держави. При визначенні стратегічних напрямів розвитку держави центр уваги переноситься від галузей і секторів економіки до технологій, які здатні кардинально підвищити ефективність у різних сферах діяльності. При цьому основним інструментом науково-технологічної і інноваційної політики є технологічні платформи. Загальноприйнято вважати, що технологічні платформи мають бути механізмом взаємодії зацікавлених сторін, реалізації державно-приватного партнерства, конкретних стратегічних проектів розвитку інновацій. Ефективність функціонування технологічних платформ є індикатором скоординованості регулюючих заходів різних державних інститутів у процесі реалізації інноваційної та науково-технологічної політики. Їх формування і реалізація дозволить активізувати зусилля економічної влади держави щодо створення перспективних технологій, посилити вплив потреб бізнесу і суспільства на реалізацію важливих напрямків науково-технологічного розвитку, виявити нові науково обґрунтовані технологічні можливості модернізації існуючих секторів і формування нових секторів економіки. Досягти цього можливо шляхом ефективної взаємодії усіх зацікавлених сторін, а саме: бізнесу, науки, освіти, держави, громадянського суспільства.

На сьогоднішній день українські технологічні платформи перебувають на початковій стадії розвитку. Ініціювання створення технологічних платформ відбувається з боку малого та середнього бізнесу, наукових та освітніх установ, на відміну від ЄС, де ініціатором виступає великий бізнес, що суттєво ускладнює їх створення з огляду на обмеженість ресурсів.

Отже, створення технологічних платформ в Україні як дієвого механізму партнерства та взаємодії освіти, науки й бізнесу за посередництва дій економічної влади держави та управління в інноваційній сфері у довгостроковій перспективі дасть можливість:

скоординувати освіту, науку й бізнес у процесі розвитку передових технологій у секторах промисловості; підвищити конкурентоспроможність галузей і секторів економіки; зосередити цільову спрямованість інноваційних програм і проектів в напрямі зниження адміністративних й інших бар'єрів при розробці та реалізації нових технологій; сконцентрувати кошти держави та приватного сектора на пошук джерел фінансування перспективних розробок і проектів у пріоритетних для України напрямках та на вирішення завдань науково-технологічного та інноваційного розвитку [9, с. 737].

Зрозумілими є і недоліки цього рішення, адже його треба розглядати як проміжний варіант до переходу на засади інноваційного розвитку. У цьому випадку наявність заходів з реіндустріалізації економіки мають забезпечити у короткостроковій перспективі запуск дієвих механізмів інноваційного оновлення. Отримані ефекти дозволять сформувати ресурсну базу та інноваційне середовище для переходу до більш високотехнологічної стадії модернізації.

По-друге, це попит на узгодження державних та корпоративних інтересів у ході технологічного розвитку. Основою цих інтересів є відносини власності. При цьому формування економічних інтересів в інноваційній модернізації залежить від особливостей політико-правового забезпечення та організаційно-економічних можливостей країни, а також інститутів, які визначають форми задоволення потреб державно-корпоративної моделі регулювання.

Так, наприклад, в Японії та країнах Південно-Східної Азії перевагу надають національним і колективним інтересам, де особистий інтерес формують і розвивають у межах корпорації. Тобто зусилля української держави повинні бути зосереджені на пошук можливостей перорієнтації зусиль підприємців на інноваційний розвиток та подолання технологічного відставання від розвинених країн світу.

У цьому контексті необхідно створювати ефективні правові, соціальні й економічні інститути, які б позитивно впливали на зростання інтелектуального потенціалу та зміцнення обсягів і якості науково обґрунтованих технологічних інновацій. Також необхідно сформувати новий ринок з попитом на принципово нові технологічні продукти або диференційовані існуючим за умов подолання невизначеності прав власності, яка може звужити коло осіб, які ініціюють нововведення. Отже, попит держави на технологічні зміни має зміцнити зв'язки між новітніми технологіями і потребами економіки та надати процесам розробки і комерціалізації нововведень цілісності й взаємозалежності, що, у свою чергу, призведе до позитивного ефекту процесу модернізації інноваційної системи України.

По-третє, це попит на участь у так званих проривних технологіях для нейтралізації можливих "шоків майбутнього" (Е. Тоффлер, Future Shock).

Світ, який швидко змінюється внаслідок зіткнення нових цінностей і технологій, нових геополітичних відносин, нових стилів життя й засобів сполучення, вимагає абсолютно нових ідей та концепцій.

Американський вчений Е. Тоффлер свого часу вказав про настання віку "надіндустріалізації" або ери

"знань та інформаційних технологій". Нині лише кілька країн перебувають у транзитному стані і здатні в найближчі 15—20 років перейти від п'яти до шеститехнологічного укладу. Що ж до України, то вона перебуває між четвертим та п'ятим укладом. Структуру вітчизняної економіки становить симбіоз індустріальних та постіндустріальних галузей економіки [10].

Україна у технологічному аспекті порівняно з нашими західними сусідами (Польща, Угорщина, Словаччина, Чехія) має суттєві напрацювання у військовій та космічній сферах, розвиває такі галузі, як нано- та біотехнології. Головне, як вказував Е. Тоффлер, підготувати країну до великого стрибка, а також зменшити негативні наслідки від зіткнення з "шоком майбутнього".

Отже, можливості такої реконструкції визначаються, з одного боку, співвідношенням ринкових та неринкових підстав інноваційного розвитку шляхом врахування прихованих суспільних витрат у вигляді підтримки інституційної довіри як передумови ринкових інновацій, з іншого — критичним зростанням нерівності у ході технологічних змін, що може розцінюватися як плата суспільства за надто швидкий прогрес.

ВИСНОВКИ

Таким чином, актуалізація та пріоритетність технологічних змін дозволяють виокремити концептуальні уявлення про межі ефективності державного регулювання інноваційного розвитку економіки в умовах його невизначеності шляхом послідовного розподілу його чинників на такі, що можуть бути формалізовані (світові критерії продуктивності та ресурсоемності, посилення екологічних вимог, потенційний попит), і такі, що не можуть бути формалізовані (перш за все, відповідність майбутнім потребам людини та економіки, розвиток яких в значній мірі є непередбаченим). На цій основі запропоновано послідовну концентрацію регулятивних зусиль держави на першій складовій інноваційного розвитку та забезпечення сприятливих інституційних та структурних умов для реалізації національного людського та інтелектуального потенціалу другої складової.

Перспективи подальших розвідок полягають у детальному аналізі інноваційних чинників розвитку інституційного статусу держави в умовах глобальної невизначеності.

Література:

1. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь / За заг. ред. В.М. Гейця та ін.; НАН України. — К., 2015. — 336 с.
2. The Global Competitiveness Report 2015—2016 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/gcr/2015-2016/Global_Competitiveness_Report_2015-2016.pdf
3. The Global Competitiveness Report 2016—2017 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05Full-Report/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf
4. The Global Innovation Index 2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://globalinnovationindex.org/userfiles/file/reportpdf/GII-2015-v5.pdf>

5. The Global Innovation Index 2016 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://globalinnovationindex.org/gii-2016-report>

6. The Global Innovation Index 2017 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://globalinnovationindex.org/gii-2017-report>

7. Гончаров О. Технологія прориву української економіки [Електронний ресурс] / О. Гончаров // 112 Україна. — 2016. — Вип. № 10. — Режим доступу: <http://journal.112.ua/economics/>

8. Войтович Р. В. Інтелектуалізація еліт як технократична умова інституційного лідерства в державному управлінні / Р. В. Войтович // Вісник НАДУ. — 2015. — № 1. — С. 48—53.

9. Демчишак Н., Біленька В. Розвиток технологічних платформ як інструмент реалізації інноваційного потенціалу в Україні / Н. Демчишак, В. Біленька // Економіка і суспільство. — 2018. — Вип. № 16. — С. 731—738.

10. Лебедько С. Шок майбутнього [Електронний ресурс] / С. Лебедько. — Режим доступу: http://tech.clan.su/publ/tekhnokratija/shok_majbutnogo/10-1-0-621

References:

1. Hejts, V. M. (2015), *Innovatsijna Ukraina 2020: natsional'na dopovid'* [Innovative Ukraine 2020: National Report], NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
 2. World Economic Forum (2015), "The Global Competitiveness Report 2015-2016", available at: http://www3.weforum.org/docs/gcr/2015-2016/Global_Competitiveness_Report_2015-2016.pdf (Accessed 10 April 2019).
 3. World Economic Forum (2016), "The Global Competitiveness Report 2016-2017", available at: http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf (Accessed 10 April 2019).
 4. World Economic Forum (2015), "The Global Innovation Index 2015", available at: <https://globalinnovationindex.org/userfiles/file/reportpdf/GII-2015-v5.pdf> (Accessed 10 April 2019).
 5. World Economic Forum (2016), "The Global Innovation Index 2016", available at: <https://globalinnovationindex.org/gii-2016-report> (Accessed 10 April 2019).
 6. World Economic Forum (2017), "The Global Innovation Index 2017", available at: <https://globalinnovationindex.org/gii-2017-report> (Accessed 10 April 2019).
 7. Honcharov, O. (2016), "Technology of breakthrough of the Ukrainian economy", 112 Ukraina, vol. 10, available at: <http://journal.112.ua/economics/> (Accessed 10 April 2019).
 8. Vojtovych, R. V. (2015), "Intellectualization of elites as a technocratic condition of institutional leadership in public administration", Visnyk NADU, vol. 1, pp. 48—53.
 9. Demchyshak, N. and Bilen'ka, V. (2018), "Development of technological platforms as an instrument for realizing innovative potential in Ukraine", Ekonomika i suspil'stvo, vol. 16, pp. 731—738.
 10. Lebed'ko, S. (2010), "Shock of the future", available at: http://tech.clan.su/publ/tekhnokratija/shok_majbutnogo/10-1-0-621 (Accessed 10 April 2019).
- Стаття надійшла до редакції 26.04.2019 р.*

О. Т. Левандівський,
к. е. н., доцент, Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника
ORCID iD: 0000-0002-5819-8377

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.10.32

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

O. Levandivskyi,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk

IMPROVEMENT OF THE ORGANIZATION OF THE INVESTMENT PROCESS AT AGRICULTURAL ENTERPRISES

Доведено, що у контексті розвитку аграрного сектора економіки у суспільстві сформувалася думка про необхідність прискорення темпів економічного росту у сільському господарстві. Як було доведено, основним чинником, який лімітує економічний ріст є низька інтенсивність інвестиційного процесу, що є результатом нестачі власних коштів. На збиткових підприємствах, як правило, має місце нестача власних джерел фінансування, а доступ до кредитних ресурсів обмежений наявністю кредиторською заборгованістю та високою вартістю позичкових коштів. Більшість прибуткових підприємств має недостатню суму прибутку після сплати податків для реалізації інвестиційних проектів.

Як доведено, інвестиційний процес розвивається під впливом загальної умови для продовження виробничої діяльності — можливість одержання прибутку і пов'язаного із цим скорочення терміну окупності довгострокових інвестицій. Саме тому інвестори, у першу чергу, звертають увагу на найбільш рентабельні галузі — виробництво пшениці, пивоварного ячменю, сояшника, кукурудзи на зерно.

Дослідженням встановлено, що більш інтенсивний процес спостерігається там, де здійснюються крупні одиничні проекти або у господарствах, де проводилася ефективна політика стратегічного розвитку. Приватні інвестори без активної участі держави будуть направляти інвестиції у найбільш привабливі галузі економіки. Однак інтереси товаровиробників не завжди збігаються із державною стратегією розвитку і баченням перспектив економічного росту галузі.

Вважаємо, що з метою підвищення інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств та фінансово-економічної їх діяльності доцільно створити обласну сільськогосподарську інвестиційну корпорацію та регіональний інформаційно-аналітичного і консалтингового центру АПК.

Метою діяльності корпорації є залучення додаткових інвестицій на розвиток сільськогосподарського виробництва області за рахунок коштів приватних інвесторів. Для досягнення поставленої цілі необхідно виконати такі задачі: підготовка привабливих пропозицій для інвесторів через формування виробничих комплексів; здійснення передінвестиційної оцінки пропозицій; сприяння реалізації інвестиційних проектів щодо розвитку виробничої та соціальної інфраструктури у сфері АПК.

Основними цілями системи управління інвестиційною діяльністю сільськогосподарських підприємств є: визначення економічної ефективності інвестиційного проекту, з метою встановлення доцільності його реалізації; забезпечення можливості залучення підприємством не-

обхідного обсягу інвестиційних ресурсів для реалізації інвестиційного проекту; формування механізмів і реалізації заходів, направлених на підвищення ефективності інвестиційної діяльності.

Представлені цілі системи управління інвестиційною діяльністю можуть бути реалізованими через механізм управління джерелами залучення інвестиційних ресурсів. При прийнятті управлінських рішень доцільно провести порівняльний аналіз інвестиційних проектів із врахування вартості капіталу за кожним варіантом можливих джерел залучення капіталу.

It is proved that in the context of the development of the agrarian sector of the economy, a society has formed the idea of the need to accelerate the rate of economic growth in agriculture. As has been proven, the main factor limiting economic growth is the low intensity of the investment process, which is the result of a lack of own funds. At loss-making enterprises, as a rule, there is a shortage of own sources of financing, and access to credit resources is limited by the availability of accounts payable and high cost of borrowed funds. Most of the profitable enterprises have insufficient profits after taxes to implement investment projects.

As it is proved, the investment process develops under the influence of the general conditions for the continuation of production activity — the possibility of profit and the resulting reduction of the payback period of long-term investments. That is why investors, first of all, pay attention to the most profitable industries — the production of wheat, brewer's barley, sunflower, corn for grain.

The study found that a more intense process is observed where large single projects are carried out or at farms where an effective policy of strategic development was conducted. Private investors without the active participation of the state will direct investments in the most attractive sectors of the economy. However, the interests of commodity producers do not always coincide with the state strategy of development and the vision of the prospects of economic growth in the industry.

We believe that in order to increase the investment attractiveness of agricultural enterprises and their financial and economic activity, it is advisable to create a regional agricultural investment corporation and a regional information-analytical and consulting center of the agro-industrial complex.

The purpose of the corporation's activity is to attract additional investments for the development of agricultural production in the region at the expense of private investors. In order to achieve this goal, the following tasks must be fulfilled: preparation of attractive offers for investors through the formation of production complexes; realization of pre-investment evaluation of proposals; assistance in implementation of investment projects on the development of industrial and social infrastructure in the field of agro-industrial complex.

The main objectives of the investment management system of agricultural enterprises are: definition of the economic efficiency of the investment project in order to determine the feasibility of its implementation; ensuring the possibility of attracting the necessary investment resources for the investment project; the formation of mechanisms and implementation of measures aimed at increasing the efficiency of investment activities.

The presented objectives of the investment management system can be implemented through the mechanism of managing the sources of investment resources. When making managerial decisions, it is expedient to conduct a comparative analysis of investment projects to take into account the cost of capital for each option of possible sources of capital attraction.

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, управління, капітал, інвестиційна діяльність, інфраструктура.

Key words: agricultural enterprise, management, capital, investment activity, infrastructure.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У контексті розвитку аграрного сектора економіки у суспільстві сформувалася думка про необхідність прискорення темпів економічного росту у сільському господарстві. Як було доведено, основним чинником, який лімітує економічний ріст є низька інтенсивність інвестиційного процесу, що є результатом нестачі власних коштів. На збиткових підприємствах, як правило, має

місце нестача власних джерел фінансування, а доступ до кредитних ресурсів обмежений наявністю кредиторською заборгованістю та високою вартістю позичкових коштів. Більшість із прибуткових підприємств мають недостатню суму прибутку після сплати податків для реалізації інвестиційних проектів.

Інвестиційна діяльність сільськогосподарських підприємств розвивається нерівномірно і супровод-

жується активною інноваційною діяльністю, в основному, концентрується у таких об'єктах: нових інтеграційних структурах (із переважанням приватних інвестицій); дослідних і племінних господарств (із переважанням державних і власних інвестиційних ресурсів); передових господарствах, які зберегли свій економічний потенціал (із використанням для інвестицій власних і кредитних ресурсів).

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомий внесок у дослідження значення та ролі інвестицій в умовах ринкової економіки було зроблено класиками економічної теорії та менеджменту: П. Друкером, Дж. Кейнсом, Ф. Кене, М. Кондратьєвою, М. Портером, Р. Роджерсом, М. Туган-Барановським, А. Смітом, П. Самуельсоном, К. Фріманом, Шумпетера, Д. Юма та ін.

Окремі питання організації, управління, фінансування, оцінки економічної ефективності інвестиційних проектів сільськогосподарських підприємств містяться у в наукових розробках українських вчених, а саме: В. Борисова, В. Васенка, А. Гайдучького, О. Гальчинського, О. Гудзь, О. Гудзинського, І. Бланка, М. Дем'яненка, Т. Дудара, М. Кісіля, М. Коденської, М. Корецького, С. Кравченка, О. Крисального, М. Кропивки, Г. Лайко, П. Макаренка, М. Маліка, Л. Михайлова, Г. Мостового, П. Саблука, О. Савченка, О. Олійника, Б. Пасхавера, О. Прокопенка, О. Скидана, В. Трегобчука, О. Тивончука, А. Чупіса, В. Юрчишина.

Проте в умовах пореформеного розвитку перед аграрними підприємствами постають нові проблеми зумовлені рівнем розвитку ринкового середовища, конкуренцією, глобальними тенденціями.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення організації інвестиційного процесу в сільськогосподарських підприємствах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Як доведено, інвестиційний процес розвивається під впливом загальної умови для продовження виробничої діяльності — можливість одержання прибутку і зв'язаного із цим скорочення терміну окупності довгострокових інвестицій. Саме тому інвестори, у першу чергу, звертають увагу на найбільш рентабельні галузі — виробництво пшениці, пивоварного ячменю, соняшника, кукурудзи на зерно.

Дослідженням встановлено, що більш інтенсивний процес спостерігається там, де здійснюються крупні одиничні проекти або у господарствах, де проводилася ефективна політика стратегічного розвитку. Приватні інвестори без активної участі держави будуть направляти інвестиції у найбільш привабливі галузі економіки. Однак інтереси товаровиробників не завжди співпадають із державною стратегією розвитку і баченням перспектив економічного росту галузі. Так, впродовж тривалого періоду в країні створилася дефіцит продуктів тваринництва, зокрема, яловичини, що свідчить про низьку ефективність інвестицій у цю галузь. У цій си-

туації держава повинна приймати і здійснювати активні заходи впливу. Отже, при очікуваній позиції приватних інвесторів на ринку інвестицій держава стала виступати як важливий учасник та ініціатор національних інвестиційних проектів, визначаючи пріоритети для інвестування.

Сучасна державна інвестиційна політика орієнтується на формування інвестиційного середовища з метою залучення приватних інвестицій. Система державної підтримки інвестиційної діяльності представляє собою різноманітних форм і методів як безповоротного, так і пільгового державного фінансування суб'єктів АПК з метою створення сприятливих економічних умов для ведення прибуткового сільськогосподарського виробництва. Основними принципами державної підтримки повинні бути: ефективність: інвестиції повинні направлятися на реалізацію чітко визначених стратегічних цілей, що ґрунтуються на національних конкурентних перевагах; системність: держава повинна розробляти програму розвитку села, розробляючи стратегічні пріоритети розвитку усіх суміжних секторів економіки і соціальної сфери; довго строковість: для планування інвестиційної діяльності держава повинна гарантувати стабільні та передбачувані умови функціонування сільськогосподарських товаровиробників на декілька років вперед; протекціонізм з метою відновлення виробничого потенціалу вітчизняного сільськогосподарського виробництва необхідна його захист від конкуренції із субсидованим імпортом; пріоритет інновацій: в умовах зростаючої конкуренції інвестиції лише новітні розробки дозволяють підвищити конкурентоспроможність вітчизняного сільськогосподарського виробництва.

Основною метою державної аграрної політики на сучасному етапі розвитку є забезпечення сталого розвитку сільського господарства, для чого державні органи структури повинні визначати загальну стратегію і здійснювати відповідну державну підтримку у реалізацію крупних проектів, направлених на створення інфраструктури, вирішення соціальних проблем на селі. До основних напрямів регіонального регулювання рівня інвестиційної привабливості сільськогосподарських товаровиробників, можна віднести заходи по підвищенню їх інвестиційної активності та ефективному управлінню інвестиціями.

Методи регіонального регулювання підвищення інвестиційної привабливості аграрного сектора економіки повинні ґрунтуватися на принципах: рефлексивності, тобто чутливості до потреб розвитку галузі; необхідності альтернативних джерел інформації.

Вважаємо, що з метою підвищення інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств та фінансово-економічної їх діяльності доцільно створити обласну сільськогосподарську інвестиційну корпорацію та регіональний інформаційно-аналітичний і консалтинговий центр АПК (рис. 1).

Сільськогосподарська інвестиційна корпорація є уповноваженою організацією у сфері створення і розвитку інвестиційних проектів сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області. Вона повинна діяти на основі принципів державно-приватного партнерства і забезпечувати ефективну взаємодію між адміністрацією та інвесторами.

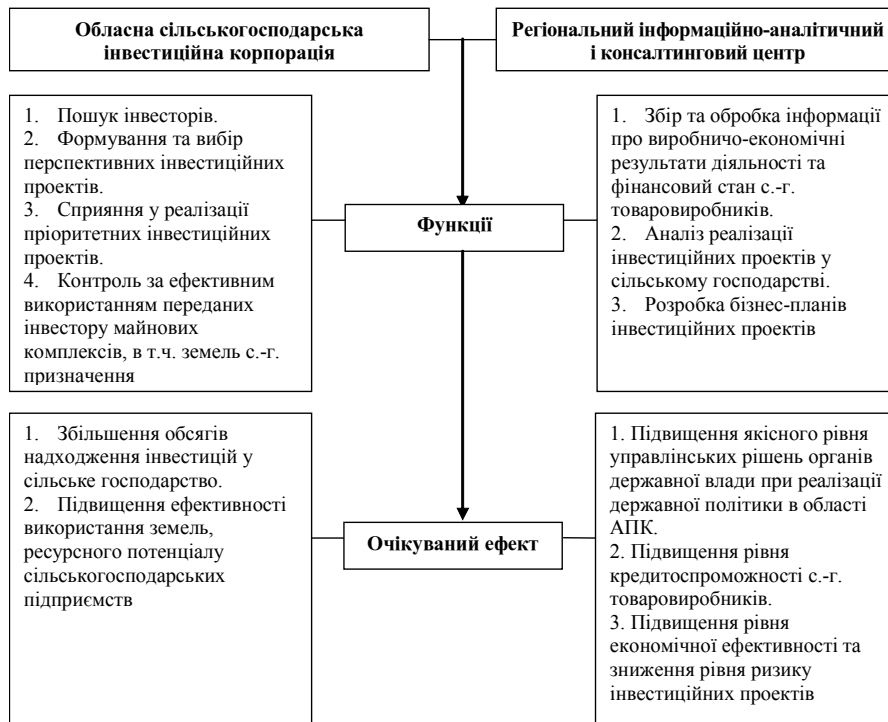

Рис. 1. Формування об'єктів інвестиційної інфраструктури АПК регіону

Необхідність створення корпорації зумовлена такими причинами: уповільненням надходження обсягів інвестицій у галузь; необхідністю підвищення економічної ефективності вкладень; організацією роботи із інвесторами на новому якісному рівні; наявністю так званих "недобросовісних інвесторів", які скуповують майнові сільськогосподарські об'єкти із метою проведення спекулятивних угод із ними, що призводить до загострення соціальної напруги на селі; необхідністю сприяння крупним інвесторам, основною метою яких є реалізація масштабних комплексних проектів розвитку, які включають у себе програму корінної модернізації виробництва.

Метою діяльності корпорації є залучення додаткових інвестицій на розвиток сільськогосподарського виробництва області за рахунок коштів приватних інвесторів. Для досягнення поставленої цілі необхідно виконати наступні задачі: підготовка привабливих пропозицій для інвесторів через формування виробничих комплексів; здійснення передінвестиційної оцінки пропозицій; сприяння реалізації інвестиційних проектів щодо розвитку виробничої та соціальної інфраструктури у сфері АПК.

Основні напрями діяльності корпорації: аналіз та сприяння вирішенню соціально-економічних задач розвитку Івано-Франківської області; проведення заходів по підвищенню економічної привабливості області; здійснення контролю за ефективністю виробничо-майнових комплексів, які передаються інвестору з метою реалізації інвестиційних проектів; проведення форумів, семінарів, конференцій щодо економічного розвитку галузі області.

Необхідність створення регіонального інформаційно-аналітичного і консалтингового центра АПК зумовлена: потребою у забезпеченні автоматизації функцій

збирання і обробки виробничо-економічних і фінансових даних діяльності сільськогосподарських товаровиробників, а також формування банку інформації; потреба в формуванні бухгалтерської та аналітичної розробки планів виробничо-фінансової діяльності, звітності та зведених балансів на регіональному рівні, а також врахування субсидій по кредитах; потребою в оперативному аналізі результатів фінансово-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств області, а також поетапного моніторингу результатів реалізації інвестиційних проектів у сфері АПК і розробці заходів по підвищенню ефективності господарської діяльності та антикризових заходів; підвищенням ефективності інформаційної взаємодії регіональних органів управління АПК на основі сучасних інформаційних технологій.

Окрім необхідності підвищення рівня інвестиційної привабливості аграрної сфери, існує цілий ряд чинників, які специфічні для кожного виду інвестора, негативний вплив який стримує розвиток їх інвестиційної діяльності у сільському господарстві. До основних чинників, які стримують участь приватного і банківського капіталу в інвестиційній діяльності аграрного сектору економіки, можна віднести: низький рівень прибутковості і фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств, кредитування яких банкам не вигідно, а також відсутність стабільних і передбачуваних умов функціонування сільськогосподарських товаровиробників на середньострокову перспективу (3—5 років) зумовлюють гостру необхідність ведення фінансово-економічного моніторингу та оперативної реалізації бізнес планів інвестиційних проектів; низька здатність сільськогосподарських підприємств до сприйняття інвестицій, пов'язаних із недостатньою якісною оцінкою інвестиційних проектів.

Останній чинник можна пояснити нестачею на селі висококваліфікованих спеціалістів, які володіють сучас-

ними методиками підготовки бізнес-планів інвестиційних проектів. Якщо на представлений до банку інвестиційний проект відсутня затверджена проектно-кошторисна документація, а також розроблений бізнес-план, то такий проект буде відхиленним. Вирішення такої проблеми, пов'язано із підготовкою та залученням до аграрної сфери спеціалістів в області інвестиційно-інноваційного проектування, а також із розвитком регіональних служб, які спроможні оперативно виконувати дані завдання.

Організація управління інвестиційною діяльністю представляє собою систему принципів і методів розробки і прийняття управлінських рішень, пов'язаних із вибором конкретних об'єктів інвестування, залученням необхідного обсягу інвестиційних ресурсів, оптимізацією джерел їх надходження, а також забезпеченням максимально можливої ефективності їх використання безпосередньо у процесі реалізації інвестиційної діяльності.

Ефективність системи управління інвестиційною діяльністю сільськогосподарських підприємств базується на виконанні таких умов: структуризації проблеми і побудова дерева цілей; використання наукових методів і підходів прийняття управлінських рішень; забезпечення багатоваріантності при прийнятті управлінського рішення; забезпечення співставленості варіантів рішень, що приймаються; формування якісної інформаційної бази розробки та прийняття управлінських рішень; наявність механізму реалізації прийнятого рішення; розробка системи відповідальності та мотивації при прийнятті якісного та ефективного рішення.

Підвищення ефективності системи управління інвестиційною діяльністю починається із формування цільової підсистеми, яка представляє собою певну сукупність цілей, для виконання і вирішення яких формується така система управління.

Основними цілями системи управління інвестиційною діяльністю сільськогосподарських підприємств є: визначення економічної ефективності інвестиційного проекту, з метою встановлення доцільності його реалізації; забезпечення можливості залучення підприємством необхідного обсягу інвестиційних ресурсів для реалізації інвестиційного проекту; формування механізмів і реалізації заходів, направлених на підвищення ефективності інвестиційної діяльності.

Представлені цілі системи управління інвестиційною діяльністю можуть бути реалізованими через механізм управління джерелами залучення інвестиційних ресурсів. При прийнятті управлінських рішень доцільно провести порівняльний аналіз інвестиційних проектів із врахування вартості капіталу за кожним варіантом можливих джерел залучення капіталу.

Підвищити ефективність інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств можна через прийняття ефективних управлінських рішень. Направлених на підвищення дохідності інвестиційного проекту, та здійснюючи управління джерелами інвестиційних ресурсів, що дозволить істотно знизити величину затрат інвестиційних ресурсів.

Можливості сільськогосподарських підприємств по збільшенню дохідності проекту обмежені. По-перше, дохідність інвестиційного проекту підприємства у

більшості випадків визначається попитом на продукцію. По-друге, при визначенні ефективності майбутнього інвестиційного проекту значення показника приведеної величини доходу мають плановий характер. Висока мінливість зовнішнього середовища функціонування підприємства зумовлює низьку можливість точної оцінки майбутніх грошових потоків, пов'язаних із реалізацією інвестиційного проекту, та істотно утрудняє управління інвестиційною діяльністю.

Ефективність управління джерелами інвестиційних ресурсів повністю визначається управлінськими рішеннями, що приймаються менеджментом підприємством. Враховуючи обставину, що інвестиційні ресурси, необхідні для реалізації інвестиційної діяльності, необхідно залучити у поточному періоді, то прийняті управлінських рішень не мають ризику невизначеності.

Отже, управління джерелами інвестиційних ресурсів є реальною основою формування системи управління інвестиційною діяльністю, яка дозволяє виконати усі поставлені перед системою цілі.

У основі системи управління фінансуванням інвестиційної діяльності, яка представлена у західних виданнях по менеджменту, лежить ціленаправленість на забезпечення залучення необхідного обсягу інвестиційних ресурсів за мінімально можливою вартістю. Критерієм ефективності функціонування даною системою управління є співвідношення між поточною середньозваженою вартістю використовуваних ресурсів і мінімально можливою вартістю залучених коштів, досягається підприємством при оптимальному співвідношенні власного і позичкового капіталу. Отже, ефективність системи управління інвестиційною діяльністю розглядається виключно з точки зору задоволення інтересів менеджменту підприємства, що полягає у забезпеченні максимально можливої економічної ефективності залучення та використання усіх видів ресурсів.

Система управління фінансуванням інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств включає наступні основні етапи. На першому етапі доцільно провести вивчення існуючих проблем, які пов'язані із реалізацією інвестиційної діяльності та визначити основні цілі системи управління.

Отже, на першому етапі система управління інвестиційною діяльністю, яка формується менеджментом сільськогосподарських підприємств, повинна передбачати вирішення таких основних задач:

- розробка механізму, який би дозволив мінімізувати вартість залучених інвестиційних ресурсів, і реалізується через комбінування різних джерел їх формування;

- забезпечення необхідного рівня контролю над підприємством зі сторони його власників. У більшості випадків, власники підприємства відмовляться від реалізації інвестиційного проекту, якщо здійснення інвестиційної діяльності буде супроводжуватися виникненням ризику втрати контролю над підприємством, що зумовлено випуском додаткових звичайних акцій; підтримка максимально високого рівня "закритості" інсайдерської інформації підприємства. Підприємства, які здійснюють зовнішнє залучення, змушені реалізувати ряд організаційних заходів, пов'язаних із формуванням прозорої структури власності, наданням інфор-

мації про акціонерів та операціях із цінними паперами підприємства, а також випланих винагородах, формуванням бухгалтерської та фінансової звітності за міжнародними та вітчизняними стандартами, проведенням незалежного аудиту виробничо-фінансової діяльності підприємства. Реалізація більшості вище перерахованих заходів суперечить інтересам власників підприємства, які зацікавлені у збереженні максимальної конфіденційності як стосовно підприємства, так і безпосередньо стосовно їх самих; мінімізація часових та організаційних затрат, пов'язаних із виконанням робіт по залученню зовнішнього фінансування; формування публічної кредитної історії підприємства.

На другому етапі проводиться аналіз інформації щодо можливих варіантів виконання поставлених цілей. Відповідно, система управління інвестиційною діяльністю сільськогосподарських підприємств повинна передбачити дослідження потенційних джерел ресурсів, аналіз індивідуальних їх характеристик, а також можливості використання конкретних джерел інвестиційних ресурсів у якості основи для досягнення тих чи інших цілей системи управління.

Зазначимо, що нині для вітчизняних фінансово-стійких сільськогосподарських підприємств розміщення облігаційної позики є абсолютно доступним і ефективним джерелом фінансування інвестиційної діяльності, який дозволив би не лише залучати більш дешеві, порівняно із банківським кредитом, інвестиційні ресурси, але й надавати ширші можливості по управлінню борговими коштами.

Доведено, що банківський кредит на цьому етапі розвитку вітчизняної банківської системи характеризується істотними недоліками, які істотно знижують ефективність використання даного джерела ресурсів у якості основи реалізації інвестиційної діяльності. Вартість інвестиційних ресурсів, одержаних за рахунок банківського кредиту, перевищує вартість коштів. Як залучаються за рахунок облігаційної позики.

Проведене дослідження також дозволяє зробити висновок про те, що система управління інвестиційною діяльністю сільськогосподарських підприємств буде не завершеною, а її функціонування не повністю ефективним, якщо система не буде включати можливість використання первинного розміщення акцій на фондовому ринку у якості джерела інвестиційних ресурсів.

Третій етап системи управління фінансуванням інвестиційної діяльності полягає у розробці конкретного управлінського рішення, яке дозволяє виконати поставлені задачі системи фінансування інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств. Ефективність процесу управління зумовлена використанням наукових методів розробки і прийняття управлінських рішень. Відомо, що у якості основної цілі системи управління фінансуванням інвестиційної діяльності розглядається залучення інвестиційних ресурсів за мінімально можливою вартістю. Однак ефективність системи управління фінансуванням інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств, оцінюється як з точки зору менеджменту організації, метою діяльності якого є залучення інвестиційних ресурсів за мінімально можливою ціною, що передбачає одночасне використання і боргового, і дольового фінансування, як і з точки зору його

власників, які зацікавлені, насамперед, збереженням максимального контролю над ним. Отже, основною метою системи управління інвестиційною діяльністю є знаходження оптимальних управлінських рішень, виконання яких буде максимально можливо задовольняти інтереси одночасно менеджменту, і власників підприємства.

Цей метод прийняття управлінських рішень у рамках системи управління фінансуванням інвестиційною діяльністю сільськогосподарських підприємств включає такі етапи:

1. Ранжування поставлених задач, в основі якого лежить встановлення питомої ваги кожного завдання у досягненні основної цілі системи управління. При ранжуванні цілей необхідно орієнтуватися до того, щоб вагомість цілі, яка не може бути виражена кількісно, зводилася до мінімуму. За допомогою даного прийому знижується рівень впливу фактору суб'єктивності оцінки ефективності управлінського рішення, що приймається.

2. Формування морфологічної матриці, де по вертикалі відображається сукупність усіх задач, а по горизонталі — варіанти вирішення даних задач, різноманітні джерела залучення ресурсів представлені у вигляді різноманітних варіантів залучених і власних ресурсів.

У якості джерела власних інвестиційних ресурсів може розглядатися нерозподілений прибуток, додатковий випуск акцій підприємства. Джерелами позичкових інвестиційних ресурсів можуть виступати або розміщення облігаційної позики, одержання банківського кредиту, фінансовий лізинг.

3. Встановлюються критерії визначення ефективності виконання поставленої задачі за всіма можливими варіантами власних та позичених ресурсів.

За ціллю мінімізації вартості позичених інвестиційних ресурсів критерієм ефективності, на нашу думку, може виступати співвідношення між поточною і мінімально можливою вартістю ресурсів (наприклад, при їх збігу ефективність управління оцінюється 100%, при двократному перевищенні поточної вартості над мінімально можливою — 0%).

За метою збереження максимального контролю над підприємством зі сторони його власників критерієм ефективності може виступати збереження нинішніми власниками контрольного пакету акцій. Наприклад, ефективність управлінського рішення буде оцінюватися за даним критерієм на рівні 100%, якщо нині власники підприємства збережуть повний контроль над підприємством. Управлінське рішення, що приймається, буде неефективним (ефективність дорівнює нулю) якщо при реалізації інвестиційної діяльності у розподіленні нинішніх власників залишається 50% звичайних акцій підприємства. Для цілей і задач, які не володіють кількісною характеристикою, здійснюється суб'єктивна оцінка ефективності їх виконання та вирішення.

4. Визначається сума добутків ефективності виконання кожної конкретної поставленої цілі і задачі та питомої ваги важливості такої цілі у досягненні основної цілі системи управління для кожного конкретного співвідношення власних і позичкових інвестиційних ресурсів.

5. Максимальне значення із одержаних сум визнається оптимальне співвідношення джерел залучення інвестиційних ресурсів, при якому ефективність системи управління досягається максимально можливе значення.

Очевидно, що не існує абсолютно ефективної системи управління, що можна пояснити існуванням двох груп економічних суб'єктів менеджменту підприємства та її власників, які пред'являють різноманітні вимоги до системи управління.

Четвертий, останній етап передбачає реалізацію і контроль виконання управлінських рішень. Здійснення процесу контролю вимагає проведення, з одного боку, дослідження та аналіз одержаних результатів прийнятих управлінських рішень і, з другого боку, внесення змін у хід реалізації прийнятих управлінських рішень.

Одержані розрахунки за запропонованою методикою можуть стати основою для прийняття рішення відносно реалізації або відхилення інвестиційного проекту, що розглядається. Для здійснення цієї можливості необхідно ввести три критерії. По-перше, очікувана дохідність проекту (IRR) повинна перевищувати вартість залучених інвестиційних ресурсів. По-друге, чистий приведений дохід (NPV) за даної вартості інвестиційних ресурсів повинен бути позитивним і перевищувати певний рівень, який встановлено підприємством. По-третє, необхідно встановити максимально допустимий рівень диверсифікації власного капіталу. Якщо співвідношення власних і позичених коштів, при якому ефективність системи управління досягає максимального значення при заданому обсязі фінансування, буде таким, що вартість залучених позичкових інвестиційних ресурсів перевищує планову дохідності проекту, або приведе до значного зниження контролю над підприємством зі сторони нинішніх власників, то від такого проекту необхідно відмовитися.

ВИСНОВКИ

З метою підвищення інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств необхідно створювати адекватну систему інститутів, орієнтованих на обслуговування безпосередніх товаровиробників. Доведено, що на регіональному рівні доцільно створити обласну сільськогосподарську інвестиційну корпорацію та регіональний інформаційно-аналітичний і консалтинговий центр АПК, основною метою яких буде реалізація комплексу заходів, які сприяють задоволенню потреб сільськогосподарських підприємств в інвестиційних ресурсах.

Для фінансово-кредитних організацій, які забезпечують інвестиційними ресурсами і надають відповідні послуги товаровиробникам галузі, доцільно запровадити спеціальний спрощений порядок реєстрації й одержання ліцензій, знизити резервні вимоги пропорційно розмірам інвестицій, надати державні гарантії повернення частини вкладених коштів.

Література:

1. Хвесик Ю.М. Інвестиції в аграрний сектор: пріоритети та механізми нарощення / Ю.М. Хвесик // Інвестиції: практика та досвід. — 2016. — № 22. — С. 5—8.

2. Миколаєнко Л.А. Інвестиції в аграрний сектор України / Л.А. Миколаєнко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер.: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. — 2013. — Вип. 181(5). — С. 66—72.

3. Спаський Г.В. Інвестиційна діяльність у сільськогосподарських підприємствах Закарпатської області / Г.В. Спаський // Економіка АПК. — 2018. — № 7. — С. 47—55.

4. Ільчук В. Інноваційно-інвестиційна діяльність АПК: сучасний стан і проблеми розвитку / В. Ільчук, Т. Шмопер // Agricultural and resource economics: international scientific e-journal. — 2017. — Vol. 3, № 1. — С. 108—118.

5. Каленська В. П. Інвестиційна діяльність сільськогосподарських підприємств на радіаційно забруднених територіях / В. П. Каленська // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. — 2015. — Вип. 14. — С. 214—217.

6. Мазана Т.В. Інвестиційна діяльність в аграрному виробництві / Т.В. Мазана, В.П. Ткаченко // Агросвіт. — 2016. — № 11. — С. 47—50.

7. Комарова І. Л. Інвестиційна діяльність сільськогосподарських підприємств Черкащини / І.Л. Комарова // Економіка АПК. — 2015. — № 4. — С. 51—56.

8. Стариченко М.А. Інноваційно-інвестиційна діяльність сільськогосподарських підприємств / М.А. Стариченко // Вісник аграрної науки. — 2015. — № 4. — С. 73—75.

References:

1. Khvesyk, Yu.M. (2016), "Investment in agrarian sector: priorities and increase mechanisms", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 22, pp. 5—8.

2. Mykolaenko, L.A. (2013), "Investments in the agrarian sector of Ukraine", *Naukovyj visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Ser.: Ekonomika, ahrarnyj menedzhment, biznes*, vol. 181 (5), pp. 66—72.

3. Spas'kyj, H.V. (2018), "Investment activity in agricultural enterprises of the Transcarpathian region", *Ekonomika APK*, vol. 7, pp. 47—55.

4. Il'chuk, V. and Shmoper, T. (2017), "Innovation-investment activity of the agroindustrial complex: current state and development problems", *Agricultural and resource economics: international scientific e-journal*, vol. 3, no. 1, pp. 108—118.

5. Kalens'ka, V.P. (2015), "Investment activity of agricultural enterprises in radiation-polluted territories", *Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seria: Ekonomika i menedzhment*, vol. 14, pp. 214—217.

6. Mazana, T.V. and Tkachenko, V.P. (2016), "Investing activity in agricultural production", *Ahrosvit*, vol. 11, pp. 47—50.

7. Komarova, I.L. (2015), "Investment activity of agricultural enterprises of Cherkassy region", *Ekonomika APK*, vol. 4, pp. 51—56.

8. Starychenko, M.A. (2015), "Innovation and investment activity of agricultural enterprises", *Visnyk ahrarnoi nauky*, vol. 4, pp. 73—75.

Стаття надійшла до редакції 03.05.2019 р.

О. Р. Саєнко,
к. е. н., доцент кафедри обліку та оподаткування,
Запорізький національний університет
ORCID ID: 0000-0001-8979-9354

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.10.39

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ПОДАТКІВ НА ФОРМУВАННЯ ЦІНИ ПРОДУКЦІЇ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

O. Saienko,
PhD of economic, assistant professor, department of accounting and taxing
Zaporizhzhii National University

AN ANALYSIS OF INFLUENCE OF TAXES IS ON FORMING OF COST OF PRODUCTS OF INDUSTRIAL ENTERPRISES OF UKRAINE

У статті проведено аналіз впливу податків на формування ціни продукції вітчизняних промислових підприємств. Проведення аналізу взаємозалежності податків і ціни є надзвичайно актуальним для формування податкової політики підприємства. У рамках поставленої мети запропоновано: методику здійснення аналізу врахування податків при формуванні ціни продукції, застосовано формулу визначення податкового навантаження на ціни вітчизняних виробників з урахуванням змін українського законодавства, проведено розрахунок частки податків у ціні продукції, призначеної для реалізації на внутрішньому ринку України, проаналізована структура ціни продукції в динаміці та з урахуванням зміни рівня виплат на оплату праці. Доведено необхідність удосконалення методів оцінки впливу податків на економічні процеси і у тому числі на процеси ціноутворення. Надано рекомендації щодо визначення частки податків при формуванні ціни продукції з метою регулювання та управління економічною діяльністю промислових підприємств.

In the article taxes are described as an internal factor of constancy of enterprise and grounded necessity of realization of analysis for the estimation of influence of taxes is important on forming of cost of products. Certainly, that influence of taxes on the results of activity of enterprises depends on the order of redistribution of value added between the state and business entities. Essence of the tax loading is considered and analyzed its impact on the process of pricing of products of domestic industrial enterprises. Analysis of interdependence of taxes and price is extremely important for forming of tax policy of enterprise. Within the framework of the put purpose the method of realization

of analysis of account of taxes is offered at forming of cost of products; the formula of determination of the tax loading is applied on the costs of domestic producers taking into account the changes of the Ukrainian legislation; the calculation of part of taxes is conducted in the cost of products, intended for realization at the internal market of Ukraine; influence of separate types of taxes is set on the costs of commodity producers; analysis pattern of prices of products in a dynamics and recognition. Recommendations are given in relation to determination of part of taxes at forming of cost of products with the purpose of adjusting and management of enterprises economic activity. Offered methodical approach gives possibility to conduct the analysis of tax constituent in the cost of realization of products on the basis of two indexes: to profitability and labor intensity of production and to develop the alternative variants of economic development in relation to maximization of size of financial results in accordance with the certain goals of management. As a result of the study found that with growth of profitability of work of enterprise part of taxes in the cost of commodity will grow to the certain limit. Certainly, that an increase or diminishing of the tax loading depends on the features of technological process, property state, and having a drink mine-out products. The necessity of improvement of methods of estimation of influence of taxes is well-proven on economic processes and including on the processes of pricing. Recommendations are grounded in relation to perfection of estimation of the tax loading at forming of cost of products for development of strategy of economic development of enterprise taking into account government control of economy.

Ключові слова: вплив податків, ціна продукції, структура ціни, податкове навантаження, частка податків.

Key words: influence of taxes, cost of products, pattern of prices, tax loading, part of taxes.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах господарювання діюча податкова система суттєво впливає на фінансові результати діяльності підприємств. Участь податків у процесі управління підприємством можна розглядати за двома напрямками. Перший напрям пов'язаний з державним регулюванням підприємницької діяльності. Другий — відображає формування підприємствами власної політики управління на умовах використання впливу податків на результати їхньої діяльності. Податки, реалізуючись у цінах, формують фінансові відносини між суб'єктами економічних процесів. Залежно від того, в яких пропорціях додана вартість розподіляється між державою, найманими працівниками і підприємцями, роль податків у формуванні цін може змінюватись. У зв'язку з чим особливого значення набуває оцінка впливу податків на економічні процеси і у тому числі на процеси ціноутворення.

Розглядати проблему впливу податків на формування ціни продукції промислових підприємств необхідно як з точки зору пропозиції, так і з точки зору попиту на продукцію. Скорочення прибутку або отримання збитків відбувається у разі використання стабільних цін при зростанні витрат на виробництва та сплаті податків. Зростання цін на продукцію при пропорційному зростанні витрат та сплаті податків має негативний вплив на доходи покупців.

У різній структурі витрат одні податки можуть зростати, інші — зменшуватися. Тобто необхідно проведення оцінки впливу податків на формування ціни як при

постійній структурі витрат і зміні ставок податків, так і при змінній структурі витрат і незмінних ставок податків.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання впливу податків на процес формування ціни продукції промислових підприємств досліджувалися вітчизняними та зарубіжними вченими. Теоретичні основи сучасних наукових підходів до побудови оптимальної системи оподаткування закладені у роботах відомих зарубіжних вчених-економістів: Дж. Кейнса, П. Самуельсона, Ш. Бланкарта, А. Гарбергера, А. Лаффера, Дж. Локка, А. Пігу, А. Сміта.

Проблемам оптимізації системи оподаткування, теоретичним та практичним аспектам впливу податків на формування доходів бюджету присвятили наукові дослідження такі українські економісти: В.Л. Андрущенко, О.Д. Васирик, В.П. Вишневський, В.М. Геєць, Н.І. Костіна, А.М. Поддєрьогін, П.В. Мельник, А.М. Соколовська, В.М. Федосов, Л.М. Шабліста, С.І. Юрій. Однак аналіз впливу податків на процес формування ціни реалізації продукції промислових підприємств не досліджено в повному обсязі, зокрема не визначено вплив податків в результаті зміни складу витрат.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є практичне обґрунтування необхідності оптимізації податкової політики промислового підприємства за допомогою проведення аналізу впливу податків на формування ціни продукції, призначеної для

Таблиця 1. Частка податків у ціні продукції, призначеної для реалізації на внутрішньому ринку України

Підприємство	Роки	Порядок розрахунку	П _ц , %
ТОВ «Запорізький завод високовольтної апаратури»	2016	$1 - \frac{1 - 0,18}{1 + 0,2} - \frac{11064,3 \text{ грн} \times 0,18}{18962,6 \text{ грн}} + \frac{26,8 \text{ грн}}{18962,6 \text{ грн}} + \frac{302,8 \text{ грн}}{18962,6 \text{ грн}} =$ $= 1 - 0,6833 - 0,1050 + 0,0014 + 0,0160$	22,91
	2017	$1 - \frac{1 - 0,18}{1 + 0,2} - \frac{10872,4 \text{ грн} \times 0,18}{18949,6 \text{ грн}} + \frac{29,2 \text{ грн}}{18949,6 \text{ грн}} + \frac{337,6 \text{ грн}}{18949,6 \text{ грн}} =$ $= 1 - 0,6833 - 0,1033 + 0,0015 + 0,0170$	23,19
	2018	$1 - \frac{1 - 0,18}{1 + 0,2} - \frac{12037,0 \text{ грн} \times 0,18}{16984,4 \text{ грн}} + \frac{43,2 \text{ грн}}{16984,4 \text{ грн}} + \frac{442,7 \text{ грн}}{16984,4 \text{ грн}} =$ $= 1 - 0,6833 - 0,1276 + 0,0025 + 0,0261$	21,77

реалізації на внутрішньому ринку України, що дозволить поєднати величину податкового навантаження підприємств з можливостями їх розвитку на підставі самофінансування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Податки є одним із важливих внутрішніх чинників сталості підприємства. Критерієм вибору підприємством того чи іншого варіанта податкової політики є величина податкових платежів. У рамках визначеної суми платежів оцінюються ефективність діяльності організації за допомогою показників, що характеризують її фінансове становище: рентабельність, фондоддача, оборотність, ліквідність [1].

Для формування податкової політики підприємства необхідно проводити аналіз інформаційної бази щодо нарахування та сплати податків. Такий аналіз доцільно проводити за двома напрямками:

— за попередні періоди (вихідною інформацією виступають звітні дані податкових декларацій та розрахунків);

— на майбутні періоди (вихідною інформацією виступають показники бюджетів підприємства).

У разі застосування даного виду аналізу слід приділити увагу таким складовим, як факторному аналізу податкових платежів, аналізу структури і динаміки податкових платежів, аналізу податкового навантаження підприємства, аналізу податкової заборгованості підприємства [2].

Податки впливають на ціну і ціноутворення прямо і опосередковано. Пряма дія податків проявляється в тих випадках, коли вони входять у структуру ціни окремим елементом. Опосередкована дія податків проявляється в тих випадках, коли податки входять до складу витрат, на основі яких формується ціна [3].

У ринкових умовах попит на продукцію промислового виробництва встановлюється на підставі платоспроможної потреби в цій продукції. Аналіз зв'язку між попитом та пропозицією надає змогу стверджувати, що попит на продукцію зменшується при зростанні пропозиції, тобто попит і пропозиція знаходяться в обернено пропорційній залежності від ціни — чим вища ціна, тим менше попит, і навпаки [4]. З позиції виробника прибуток є функцією від ціни, що визначається після встановлення підприємством розміру здійснених витрат.

Врахування платоспроможного попиту на продукцію та структуру витрат виробництва здійснюється через механізми перекладання податків. Вплив податків

залежить від зміни попиту на продукцію промислового виробництва. Необхідно зазначити, що розмір загальної суми податків не буде залежати від ціни продукції промисловості за умови зниження платоспроможного попиту та постійної величини сплачених податків на одиницю продукції. При цьому зростання попиту сприяє зростанню впливу податків на ціну продукції.

Вплив податків на формування ціни продукції промисловості залежить від порядку перерозподілу доданої вартості між державою та суб'єктами господарювання. Виділимо два основних фактори ціни: обсяг зроблених витрат на виробництво продукції та платоспроможна потреба покупців [5]. Податкове навантаження на ціну продукції може посилюватися або слабшати в залежності від дії кожного з цих факторів.

Податкове навантаження на результати діяльності підприємства залежить від встановлених ставок податків та отриманого прибутку підприємством. У разі проведення підприємством збиткової діяльності частина податків і зборів покривається за рахунок власних ресурсів, тому джерелом сплати податків може бути лише додана вартість, що була створена під час виробництва продукції. При аналізі впливу податків на формування ціни продукції правильним буде припущення, що у разі зростання прибутку підприємства частка податків, джерелом покриття яких виступають витрати підприємства, буде скорочуватися.

Нині існують різноманітні методики оцінки взаємозалежності податків і ціни, однією з яких є розрахунок податкового навантаження. На наш погляд, у розрахунку слід включати всі нараховані податки, що сплачує підприємство.

Такий розрахунок податкового навантаження дозволить визначити частку коштів вилучених з обороту підприємства в вигляді податків та величину зменшення власних джерел розвитку, а також розрахувати нормативи податкового навантаження для промислових підприємств, враховуючи вплив податків на величину та структуру ціни продукції.

Для оцінки ступеня впливу податків на формування ціни продукції промислових підприємств застосуємо запропоновану в роботі [6] формулу визначення податкового навантаження на ціни виробників в Україні за звичайних умов оподаткування. З урахуванням змін українського законодавства [7] розрахунок частки податків в ціні реалізації продукції має такий вигляд (формула 1):

$$P_{ц} = 1 - \frac{1 - c_{пп}}{1 + c_{дв}} - \frac{B_o \times c_{пп}}{Ц_p} + \frac{B_{пп} \times c_c}{Ц_p} + \frac{П_l}{Ц_p} \quad (1),$$

де $P_{ц}$ — частка податків в ціні реалізації продукції;

Таблиця 2. Структура ціни продукції ТОВ "Запорізький завод високовольтної апаратури" за 2016—2018 рр., %

Елементи ціни продукції	Підприємство		
	2016	2017	2018
Частка чистого прибутку	20,532	20,915	10,222
Частка чистих витрат на оплату праці	7,259	8,100	11,850
Частка матеріальних та інших витрат, включаючи амортизацію	49,297	47,791	56,155
Частка податків в ціні продажу	22,912	23,194	21,773
У тому числі:			
Частка ЄСВ	1,597	1,782	2,607
Частка інших податків	0,141	0,154	0,255
Частка податку на прибуток	4,507	4,591	2,244
Частка ПДВ	16,667	16,667	16,667

Таблиця 3. Структура ціни продукції на ТОВ "ЗЗВА" з урахуванням зміни рівня витрат на оплату праці

Елементи ціни продукції	ТОВ «ЗЗВА»		
	2018 р.	Збільшено витрати на оплату праці на 10%	Зменшено витрати на оплату праці на 10%
Частка чистого прибутку	10,222	9,036	11,408
Частка чистих витрат на оплату праці	11,850	13,035	10,665
Частка матеріальних та інших витрат, включаючи амортизацію	56,155	56,155	56,155
Частка податків всього	21,773	21,774	21,772
У тому числі:			
Частка ЄСВ	2,607	2,868	2,346
Частка інших податків	0,255	0,255	0,255
Частка податку на прибуток	2,244	1,984	2,504
Частка ПДВ	16,667	16,667	16,667

$c_{дв}$ — ставка податку на додану вартість;

$c_{пр}$ — ставка податку на прибуток;

C_p — ціна реалізації продукції з ПДВ;

V_o — операційні витрати на одиницю продукції;

$V_{пр}$ — витрати на оплату праці;

c_c — ставка, Єдиного соціального внеску;

P_i — сума інших податків (екологічний податок, рентні платежі);

Дослідження проведено на підставі даних ТОВ "Запорізький завод високовольтної апаратури", що належить до підприємств середнього бізнесу машинобудівної галузі.

Визначена формула (1) буде чинною при будь-яких умовах для формування ціни продукції, призначеної для реалізації на внутрішньому ринку. Практичне значення використання такої формули полягає в тому, що вона дозволяє визначити рівень впливу податків на формування ціни продукції промислових підприємств в залежності від характерної для неї структури витрат і рівня рентабельності виробництва.

Визначену формулу щодо розрахунку частки податків в ціні реалізації продукції необхідно використовувати при врахуванні такого обмеження: якщо операційні витрати перевищують чистий дохід, то рівень частки податків в ціні продукції буде мінімальним незалежно від величини витрат на оплату праці. У зв'язку з чим, для проведення розрахунку добуток частки витрат в ціні реалізації продукції та ставки податку на прибуток визначають як нуль.

Розрахунок частки податків, пов'язаних із виробництвом, тобто рентних платежів, майнових податків та інших, в ціні реалізації продукції встановлюється інди-

відуально для кожного підприємства на підставі врахування особливостей ведення господарської діяльності. В окремих випадках частка інших податків у ціні реалізації продукції прийматися як постійна величина. Такий підхід надає змогу провести аналіз податкової складової в ціні реалізації продукції на підставі двох показників: рентабельності і трудомісткості продукції.

Формула визначення частки податків (1) дає можливість промисловим підприємствам встановити рівень податків тільки для цін тієї продукції, що буде реалізована на внутрішньому ринку України, тому як ставка ПДВ для продукції, реалізованої на експорт, складає 0% і дає можливість підприємствам отримати бюджетне відшкодування, що не може бути враховано при розрахунку рівня оподаткування за даною формулою.

На підставі таких звітних даних ТОВ "Запорізький завод високовольтної апаратури" за 2016 — 2018 рр. та визначеної формули розраховано частку податків в ціні продукції, призначеної для реалізації на внутрішньому ринку України (табл. 1).

Наведені в таблиці 1 дані свідчать, що рівень податків на аналізованому підприємстві знаходиться в межах від 21,77% до 23,19% і залежить від структури витрат та отриманого прибутку.

На підставі проведеного розрахунку проаналізуємо структуру ціни продукції ТОВ "Запорізький завод високовольтної апаратури" за 2016—2018 рр. і відобразимо результати дослідження в таблиці 2.

За аналізований період підприємство мало найбільший рівень витрат та найменший рівень прибутку в ціні продукції у 2018 році.

У 2016 — 2017 рр. у підприємства були майже однаковий рівень прибутку (20,532% та 20,915% відповідно) та рівень елементів витрат. У 2018 році рівень прибутку значно знизився при підвищенні рівня витрат.

У результаті проведеного аналізу можна зробити висновок: зі зростанням прибутковості роботи підприємства частка податків в ціні товару буде зростати до певної межі.

Проведемо оцінку впливу податків на формування ціни продукції ТОВ "Запорізький завод високовольтної апаратури" при змінній структурі витрат і незмінних ставок податків з метою врахування результатів аналізу в управлінській діяльності підприємства.

Для проведення дослідження визначимо суму матеріальних витрат, включаючи амортизацію в ціні продукції та суму інших витрат як постійну величину на рівні 2018 р.

Частку чистих витрат на оплату праці в ціні продукції за 2018 р. визначимо як базову і проаналізуємо зміну рівня податків в ціні продукції на ТОВ "Запорізький завод високовольтної апаратури", за умови збільшення та зменшення рівня чистих витрат на оплату праці на 10% (табл. 3).

Результати проведеного аналізу показали, що при збільшенні або зменшенні величини витрат на оплату праці в ціні реалізації продукції частка загальної суми податків остається майже незмінною.

Тобто частка податків в ціні продукції, призначеної для реалізації на внутрішньому ринку України не перевищує 25%. Збільшення або зменшення податкового навантаження залежить від особливостей технологічного процесу, майнового стану та попиту вироблену продукцію.

ВИСНОВКИ

Для товаровиробника або продавця ціна є важливим важелем активізації попиту, забезпечення конкурентоспроможності продукції, головним фактором, що визначає граничний дохід. Вона забезпечує прибуток і безпосередньо впливає на поведінку споживачів, шляхом зниження чи підвищення.

Ціна товару займає центральне місце в системі управління підприємством, де виконує функцію регулятора. Підсумовуючи вищевикладене, відзначимо, що розрахунок частки податків у формуванні ціни продукції передбачає підвищення ефективності організаційно-економічного механізму функціонування підприємств і пов'язано з прийняттям управлінських рішень щодо організації, планування та стимулювання використання ресурсів підприємства. Напрями та правила функціонування податків установлюють державні закони та нормативні акти.

Підвищення ефективності використання податків з метою впливу на результати діяльності промислових підприємств стає одним з визначальних чинників підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки.

Запропонована методика визначення частки податків дозволяє оцінити податкове навантаження при формуванні ціни продукції з метою регулювання та управління економічною діяльністю промислових підприємств.

Реалізація запропонованої методики дозволить підприємствам на підставі оцінки взаємозалежності ціни, податків і прибутку застосовувати системний підхід до управління підприємством та отримувати об'єктивну та комплексну інформацію для розробки альтернативних варіантів економічного розвитку щодо максимізації величини фінансових результатів відповідно до інтересів визначеного кола суб'єктів та цілей управління.

Література:

1. Девликамова Г. Налоговый анализ как составная часть анализа хозяйственной деятельности предприятия. Финансы. 2001. № 6. С. 24—32.
2. Меліхова Т.О. Удосконалення методів аналізу податкового навантаження господарської діяльності підприємств. Наукові праці КНТУ. Економічні науки. 2010. Вип. 17. С. 19—25.
3. Мацелюх Н.П. Вплив податкових чинників на формування цін. Фінанси України. 2003. № 2. С. 74—81.
4. Скачков О.М. Ціну визначає аналіз споживчого вибору Маркетинг в Україні. 2002. № 1. С. 47—54.
5. Стрий Л.А. Модель процесса современного маркетингового ценообразования. Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. Дніпропетровськ, 2002. № 1. С. 38—40.
6. Мацелюх Н.П. Вплив податків на процеси ціноутворення в Україні: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.04.01 "Фінанси, грошовий обіг і кредит". Ірпінь, 2003. 17 с. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2003/03mnppcu.zip>
7. Податковий кодекс України: Закон України від 10 грудня 2010 року № 2755-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

References:

1. Devlikamova, G. (2001), "Tax analysis as an integral part of the analysis of the economic activity of the enterprise", *Finansy*, vol. 6, pp. 24—32.
 2. Melikhova, T.O. (2010), "Improvement of methods of analysis of tax burden of economic activity of enterprises", *Naukovi pratsi KNTU. Ekonomichni nauky — Scientific works of KNTU. Economic Sciences*, vol. 17, pp. 19—25.
 3. Matselyukh, N.P. (2003), "Influence of tax factors on the formation of prices", *Finansy Ukrainy — Finances of Ukraine*, vol. 2, pp. 74—81.
 4. Skachkov, O.M. (2002), "A price is determined by the analysis of consumer choice", *Marketing v Ukraini — Marketing in Ukraine*, vol. 1, pp. 47—54.
 5. Stryi, L.A. (2002), "Model of the process of modern marketing pricing", *Ekonomika: problemy teorii i praktyky — Economy: problems of theory and practice*, vol. 1, pp. 38—40.
 6. Matselyukh, N. P. (2003), "Influence of taxes is on the processes of pricing in Ukraine", *Extended abstract of candidate's thesis*, available at: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2003/03mnppcu.zip> (Accessed 20 April 2019).
 7. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Accessed 20 April 2019).
- Стаття надійшла до редакції 07.05.2019 р.*

В. Ю. Стрілець,
к. е. н., доцент кафедри фінансів та банківської справи,
Полтавський університет економіки і торгівлі
ORCID ID: 0000-0001-9729-9210

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.10.44

ОБГРУНТУВАННЯ РЕПРЕЗЕНТАТИВНОЇ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ ОПОДАТКУВАННЯ НА РОЗВИТОК СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

V. Strilets,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance
and Banking of Poltava University of Economics and Trade, Ukraine

SUBSTANTIATION OF A REPRESENTATIVE SYSTEM OF INDICATORS FOR ASSESSING THE IMPACT OF TAXATION ON THE DEVELOPMENT OF SMALL BUSINESS ENTITIES

У статті досліджено сутність поняття "податкове навантаження" та визначено можливості його тлумачення з кількісної та якісної сторони. Розглянуто методичні підходи різних авторів до оцінки податкового навантаження. Акцентовано на необхідності розробки методології оцінки впливу оподаткування на розвиток малого бізнесу України, що дозволить провести компаративний аналіз основних показників із показниками, що використовуються у країнах ЄС. Розглянуто систему показників, що використовуються Європейською комісією для оцінки обсягів витрат суб'єктів малого бізнесу на дотримання податкових вимог. Запропоновано репрезентативну систему показників визначення податкового навантаження на малий бізнес. Доповнено існуючі показники оцінки коефіцієнтом сприяння малому бізнесу, що характеризує рівень віддачі державної допомоги на обсяг отриманих від єдиного податку коштів до бюджету.

In the context of ensuring the development of small business, the issue of regulating the taxation system is important in order to establish equality of fiscal and stimulating functions of taxes in the field of small business development. The purpose of the article is to study and systematize existing methodological approaches to assessing the impact of taxation on small business development. The article examines the essence of the concept of "tax burden" and identifies the possibilities for its interpretation from the quantitative (as the amount paid by the subjects of taxes and charges to the budget) and qualitative (as the process of influence of the state tax interference in the activities of business entities on their socio-economic development) sides. The methodical approaches of different authors to the estimation of the tax burden are considered. The need to develop a methodology for assessing the impact of taxation on the development of small businesses in Ukraine, which will allow comparative analysis of key indicators with indicators used in EU countries are emphasised. The system of indicators used by the European Commission for estimating volumes of expenses of small business entities for compliance with tax requirements is considered: the ratio of tax burden to the turnover of the enterprise; the ratio of the amount of paid indirect taxes to the turnover of the enterprise; the share of tax revenues paid by small business entities in the total amount of tax revenues; the rate of payment of direct taxes to gross profit. A representative system of indicators for determining the tax burden on small businesses is proposed. The existing indicators of estimation of the coefficient of assistance to small business, which characterizes the level of return on state aid to the amount received from a single tax to the budget, is supplemented. It is recommended, along with a representative system of indicators, to use integral indicators of the

impact of taxation on small business development. It is noted that at the national level, the bases for interpretation and application of EU tax legislation to reduce costs and time and overcome the disproportionate burden on small business entities should be considered and adapted in practice.

Ключові слова: розвиток малого бізнесу, оподаткування малого бізнесу, методологія оцінки оподаткування, репрезентативна система показників, витрати на виконання податкових вимог.

Key words: small business development, taxation of small business, methodology for assessing taxation, representative system of indicators, costs for tax compliance.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У контексті забезпечення розвитку малого бізнесу важливим є питання врегулювання системи оподаткування з метою встановлення рівноправності фіскальної та стимулюючої функції податків у сфері розвитку малого бізнесу. Враховуючи на особливу роль спрощеної системи оподаткування у діяльності малого підприємництва, актуалізується питання оцінки податкового навантаження на СМП у контексті розробки рекомендацій щодо пом'якшення національних податкових вимог у сфері малого бізнесу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Наразі є достатньо наукової літератури, у якій містяться пропозиції до оцінки податкового тягаря на сферу малого бізнесу. Так, Михальчинець Г.Т. стверджує, що основним фінансовим інструментом, що регулює взаємовідносини малого бізнесу з державою, залишається його оподаткування [5, с. 74]. Остапенко Н., визначаючи зв'язок непрямої фінансово-кредитної підтримки та пільгового оподаткування, доводить необхідність обґрунтування критеріїв оцінки впливу пільгового оподаткування на розвиток малого підприємництва та визначення необхідного рівня співвідношення прямих і непрямих заходів фінансової підтримки малого підприємництва [1, с.

317]. Погоджуємося із твердженням Новосельської Л.І., що податкова система України характеризується неадекватністю з надмірним податковим навантаженням, що призводить до збитковості або тінізації діяльності підприємств [7, с. 239]. При цьому Левін В.І. доречно аргументує, що на сьогодні в оподаткуванні малого бізнесу переважає фіскальна складова, що пов'язано з дефіцитом державних фінансів, що в свою чергу призводить до статичності у розвитку сегмента малого та середнього бізнесу [6, с. 134]. Схожим є погляд Новік О.І., який зазначає, що нині акцент у податковій політиці робиться на фіскальній функції, а її регулююча та стимулююча функції мінімізовані, тому проблема оптимізації податкової політики лишається однією з найактуальніших у процесі становлення ринкових відносин і забезпечення економічного зростання України [9, с. 757].

Сталим у наукових колах є твердження, що суб'єкти малого підприємництва (далі СМП) несуть вищі затрати, пов'язані із податковими зобов'язаннями, аніж великі підприємства. Проте кількісне підтвердження таких висновків, обґрунтовані методологічні основи розрахунку податкового навантаження на мале підприємництво та його впливу на розвиток сфери малого бізнесу потребує дослідження та подальшого удосконалення.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження та систематизація існуючих методологічних підходів оцінювання впливу оподаткування на розвиток малого бізнесу.

Таблиця 1. Підходи до тлумачення сутності поняття "податкове навантаження"

Джерело	Тлумачення поняття
З кількісної сторони	
Новік В.І.	Сукупність обчислених у грошовому виразі всіх податків і зборів, обов'язок сплати яких покладено чинним законодавством на платника податків у зв'язку з вчиненням ним конкретних фінансово-господарських операцій, що утворюють загальну суму коштів, що підлягають вилученню до державного бюджету протягом податкового періоду [9, с. 761]
Буцька О.Ю.	Відношення податків, що сплачуються підприємством, до умовного прибутку [10, с. 26]
Ткаченко В.В.	Відношення абсолютної величини податкових надходжень до новоствореної вартості [2, с. 220]
Фрадинський О.А.	Фінансовий індикатор, що характеризує обсяги податкових вилучень [11, с. 79]
З якісної сторони	
Корнус В., Квасов В., Пономарьов О.	Міра впливу податкових платежів на фінансове становище підприємства [8]
Новосельська Л.І.	Характеризує вплив податкової системи на господарську діяльність і фінансовий стан підприємства [4, с. 240]
Соколовська А.М.	Ефекти впливу податків на економіку в цілому та на окремих її платників, пов'язані з економічними обмеженнями, що виникають у результаті сплати податків і відволікання коштів від інших можливих напрямів їх використання [12]

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження процесу впливу оподаткування на розвиток малого бізнесу передбачає визначення рівня податкового навантаження. В цілому існує два підходи до тлумачення такої категорії:

- 1) із кількісної сторони — як обсяг сплачених суб'єктами податків та зборів до бюджету;
- 2) з якісної сторони — як процес впливу податкового втручання держави у діяльність суб'єктів підприємництва на їх соціально-економічний розвиток (табл. 1).

Наразі існує багато методик, що дозволяють оцінити систему оподаткування малого бізнесу (табл. 2).

Як зазначає Ткаченко В.В., різноманітність методик полягає у трактуванні таких ключових моментів, як кількість податків, які включаються в розрахунок податкового навантаження, і загальний інтегральний показник, з яким порівнюється сума податків [2, с. 215]. Група

Таблиця 2. Методичні підходи різних авторів до оцінки податкового навантаження

Автор	Показники	Формули розрахунку
Ткаченко В.В.	$Пн = \frac{В - Вв - Пч}{В - Вв} \times 100\%$ $Пн = \frac{В - Вв - Пч}{Пч} \times 100\%$	В – виручка від реалізації (собівартість + прибуток); Вв – витрати на виробництво реалізованої продукції (без урахування податків; матеріальні витрати + З/П + амортизація + нарахування на З/П); Пч – фактичний прибуток, який залишається у розпорядженні підприємства із урахуванням податків, які сплачуються за рахунок нього.
Буцька О.Ю.	$Пн = \frac{П}{УП} \times 100\%$	П—обсяг сплачених податків; УП—умовний прибуток (розрахунковий показник, що характеризує величину прибутку, яку отримало б підприємство в умовах відсутності податкових платежів)
Соколовська	$ПН - МВ + АВ + (ФОП + ЄСВ) + ПДВ + ПнП,$	ПН – податкове навантаження; МВ – матеріальні витрати; АВ – амортизаційні відрахування; ФОП – фонд оплати праці; ЄСВ – єдиний соціальний внесок, що сплачує підприємство
Новосельська	$Пн_{непр} = \frac{Пн_{непр}}{Д} \times 100\%$ $Пн_{прям} = \frac{Пн_{прям}}{В} \times 100\%$	ПН непр – податкове навантаження через непрямі податки ПН Прям – податкове навантаження через прямі податки; В – витрати підприємства
О. А. Фрадинський	$ЧПТ_i = \sum ОП_i - \sum СБ_i$ $КЕ = \frac{\sum СБ_i}{\sum ОП_i} \times 100\%$	де ЧПТ – чиста величина податкового тягаря; СБ – вартісна отриманих суспільних благ; i – рік. де КЕ – коефіцієнт ефективності.

науковців акцентують увагу на визначенні обсягу податкового навантаження за допомогою репрезентативної системи показників [2; 7; 11]. За твердженням авторів використання системи показників сприяє досягненню найбільшої точності розрахунків при оцінці податкового тягаря підприємства, оскільки результати найбільш повно описують поточну або ретроспективну податкову ситуацію [2, с. 216]. Такий підхід сприяє оцінці податкового навантаження за різними критеріями, однак тлумачення результатів є часозатратним процесом.

Важливим наразі є завдання скласти таку систему показників, що дозволила б оцінити взаємозв'язок розвитку малого підприємництва та рівня їх оподаткування. Так, Остапенко Н. пропонує ввести критерії, що, на її погляд, дозволять оцінити вплив податкової підтримки на розвиток СМП: параметри зміни рівня податкових надходжень до бюджетів від діяльності суб'єктів малого підприємництва, а також зміни обсягів реалізованої продукції, частки певного сектору у ВВП і ВРП країни [с. 318].

Оскільки в країнах ЄС розвиток малого підприємництва є одним з першочергових пріоритетів зростання економіки, то це впливає на ґрунтовність та особливу увагу щодо системи оподаткування бізнесу, а також методології оцінки їх ефективності. Так, у Рекомендаціях Європейської комісії щодо оподаткування малих та середніх підприємств (94/390/ЕС) визначено ряд заходів мінімізації податкових витрат для суб'єктів малого бізнесу. Акцентовано увагу на тому, що у разі, коли існуюча структура ставок податків викривляє конкуренцію між підприємствами в залежності від їх організаційно-правової форми на шкоду одноособовим володінням та партнерствам, то бажано проводити роботи у напрямку досягнення більшого рівня податкового нейтралітету [3].

Європейською комісією запропоновано систему показників, що дозволяють оцінити обсяги витрат СМП на дотримання податкових вимог [4]. Серед ключових показників запропоновано розраховувати: показник

Таблиця 3. Визначення оцінки впливу оподаткування на розвиток малого бізнесу на основі репрезентативної системи показників

Показник	Формула	Складники
Коефіцієнт сприяння малому підприємству (X1)	$X1 = \frac{\sum \text{ДП}}{\text{СП}} \times 100\%$	СП—обсяг сплаченого до бюджетів єдиного податку; ΣДП—обсяг отриманої із державного та місцевих бюджетів фінансової допомоги СМП
Частка підприємств, зростанню яких перешкоджає високе податкове адміністрування та високий рівень податків (X2)	$X1 = \frac{\text{СМПпер}}{\sum \text{СМП}} \times 100\%$	СМПпер—кількість підприємств, на розвиток яких має негативний вплив податкове адміністрування
Час, витрачений на сплату податків (X3)	$X3 = T_{\text{dec}} + T_{\text{pay}}$	T _{dec} —час, витрачений на оформлення та подачу податкової звітності; T _{pay} —час, витрачений на сплату податків
Частка податкового навантаження СМП у ВВП країни (X4)	$X4 = \frac{\text{Пн}}{\sum \text{ВВП}} \times 100\%$	Пн—обсяг сплачених СМП податків та зборів; ΣВВП—обсяг валового внутрішнього продукту
Частка надходжень від єдиного податку у загальному обсязі доходів бюджету (X5)	$X5 = \frac{\text{ЄП}}{\sum \text{ДБ}} \times 100\%$	ЄП—обсяг доходів Державного та місцевих бюджетів
Частка обсягу реалізованої продукції СМП у загальному обсязі (X6)	$X6 = \frac{Q_{\text{смп}}}{\sum Q} \times 100\%$	Q _{смп} —обсяг продукції, реалізованої суб'єктами малого підприємництва; Q—обсяг реалізованої продукції малими, середніми та великими підприємствами України
Частка доданої вартості суб'єктів малого та мікропідприємництва у загальній доданій вартості за витратами виробництва суб'єктів господарювання (X8)	$X8 = \frac{\text{ДВсмп}}{\text{ДВ}} \times 100\%$	ДВсмп—додана вартість, сформована суб'єктами малого та мікропідприємництва; ДВ—додана вартість, сформована суб'єктами підприємництва країни
Показник відношення податкового навантаження до обороту підприємства (X9)	$X9 = \frac{\text{Пн}}{Q_{\text{смп}}} \times 100\%$	Пн—податкове навантаження на суб'єкти малого бізнесу; Q _{смп} —обсяг продукції, реалізованої суб'єктами малого підприємництва;
Показник відношення обсягу сплачених непрямих податків до обороту підприємства (X10)	$X10 = \frac{\text{Пн}_{\text{непр}}}{Q_{\text{смп}}} \times 100\%$	Пн _{непр} —податкове навантаження через непрямі податки
Питома вага сплачених СМП податкових надходжень у загальному обсязі податкових надходжень бюджетів (X11)	$X11 = \frac{\text{Пн}_{\text{смп}}}{\sum \text{Пн}} \times 100\%$	Пн _{смп} —податкове навантаження на суб'єкти малого бізнесу; ΣДБ—загальний обсяг податкових надходжень бюджетів
Коефіцієнт сплати прямих податків до валового прибутку (X12)	$X12 = \frac{\text{Пн}_{\text{прям}}}{\text{ВП}_{\text{смп}}} \times 100\%$	Пн _{прям} —податкове навантаження через прямі податки

відношення податкового навантаження до обороту підприємства; показник відношення обсягу сплачених непрямих податків до обороту підприємства; питому вагу сплачених СМП податкових надходжень у загальному обсязі податкових надходжень бюджетів; коефіцієнт сплати прямих податків до валового прибутку.

Враховуючи євроінтеграційні інтереси держави та необхідність їх збалансування з інтересами малого бізнесу, вважаємо за доцільне розробити таку методологію оцінки впливу оподаткування на розвиток малого бізнесу України, що дозволить провести компаративний аналіз основних показників із показниками, що вико-

ристовуються у країнах ЄС. Вважаємо, що така методологія має враховувати як репрезентативну систему показників податкового навантаження (табл. 3), так і застосування інтегральних показників для можливості порівняння тенденцій у динаміці, відхилення від оптимальних значень, рівень збалансованості інтересів. Тому до основних показників, що дозволяють оцінки вплив оподаткування на розвиток малого бізнесу слід віднести: частку підприємств, зростанню яких перешкоджає високе податкове адміністрування та високий рівень податків; час, витрачений на сплату податків; частка податкового навантаження СМП у ВВП країни; частку над-

ходжень від єдиного податку у загальному обсязі доходів бюджету; частку обсягу реалізованої продукції СМП у загальному обсязі; зайнятість населення у сфері малого бізнесу; частку доданої вартості суб'єктів малого та мікропідприємництва у загальній доданій вартості за витратами виробництва суб'єктів господарювання. Вважаємо за необхідне існуючі показники доповнити коефіцієнтом сприяння малому бізнесу, що характеризує рівень віддачі державної допомоги на обсяг отриманих від єдиного податку коштів до бюджету.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Враховуючи необхідність впровадження змін у систему оподаткування малого бізнесу України та розвинені методи та підходи до оподаткування малого підприємництва в країнах ЄС, що постійно коригується відповідно до результатів глибокого та якісного аналізу податкового навантаження, доцільним є приведення у відповідність української методології оцінки податкового навантаження до європейської практики. Такий захід дозволить зменшити складність у дотриманні різних податкових режимів, а також полегшити доступ до спрощених режимів, спеціально спрямованих на цей сектор. Тому подальшими напрямками досліджень є визначення можливості узгодження з критеріями, сформульованими у країнах ЄС. На національному рівні мають бути розглянуті та адаптовані у практику основи тлумачення та застосування податкового законодавства ЄС для зменшення витрат та часу, подолання непропорційності навантаження на СМП.

Література:

1. Остапенко Н. Методика оцінки впливу державної фінансової підтримки на розвиток малого підприємництва. Економічний аналіз. 2012. № 10. С. 31—321.
2. Ткаченко В.В. Аналіз методик оцінки податкового навантаження підприємств. Бізнес Інформ. 2012. № 10. С. 215—220.
3. Рекомендація Комісії 94/390/ЄС "Стосовно оподаткування малих та середніх підприємств" № 994_970 від 25 травня 1994 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_970?lang=en (дата звернення: 04.01.2019)
4. European Commission. Study on tax compliance costs for SMEs: Final Report. 2018. URL: <https://publications.europa.eu> (дата звернення: 04.01.2019)
5. Михальчинець Г.Т. Оподаткування малого бізнесу як напрям розвитку підприємництва в Україні. "Молодий вчений". 2014. № 11 (14). С. 79—84.
6. Левін В.І. Удосконалення оподаткування малого та середнього бізнесу в Україні в контексті євроінтеграційних процесів. Наукові праці Науково-дослідного фінансового інституту. 2014. № 4 (69). С. 134—140.
7. Новосельська Л.І. Методи оцінювання рівня податкового навантаження на підприємства. Національного лісотехнічного університету України. 2013. № 23.10. С. 239—245.
8. Корнус В. Оцінка податкового навантаження на рівні підприємств / В. Корнус, В. Квасов, О. Понома-

рьов // Економіст. — 2007. — № 10 — С. 17—19.

9. Новік О.І. Тлумачення поняття "податкове навантаження" у вітчизняній та зарубіжній літературі. Глобальні та національні проблеми економік. 2015. № 6. С. 155. 756—762.

10. Буцька О.Ю. Методика оцінки податкового навантаження: порівняльний аналіз / О.Ю. Буцька // Агросвіт. — 2013. — № 24. — С. 25—27.

11. Фрадинський О.А. Поняття податкового навантаження та підходи до його визначення Вісник Хмельницького національного університету. 2010. № 1. Т. 1. С. 79—82.

12. Соколовська А.М. Теоретичні засади визначення податкового навантаження та рівня оподаткування економіки / А.М. Соколовська // Економіка України. — 2006. — № 7. — С. 4—12.

References:

1. Ostapenko, N. (2012), "Methodology of response of the state financial system to the development of entrepreneurship", *Ekonomicnyi analiz*, vol. 10, pp. 317—321.
2. Tkachenko, V.V. (2012), "Analysis of methods for assessing the tax burden of enterprises", *Biznes-inform*, vol. 10, pp. 215—220.
3. Commission Recommendation 94/390 / EC "One hundred tax and small and medium enterprises tax associations" No. 994_970 of 25 May 1994, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_970?lang=en (Accessed 4 January 2019).
4. European Commission. "Study on compliance costs for SMEs: Final Report, available at: <https://publications.europa.eu> (Accessed 4 January 2019).
5. Mikhalcynets, G.T. (2014), "Optimization of small business as a direction of entrepreneurship development in Ukraine", *Young Scientist*, vol. 11 (14), pp. 79—84.
6. Levin, V.I. (2014), "Improving the taxation of small and medium-sized businesses in Ukraine in the context of European integration processes", *Naukovi pratsi Naukovodoslidnoho finansovoho instytutu*, vol. 4 (69), pp. 134—140.
7. Novoselskaya, L.I. (2013), "Methods of estimating the level of tax burden on enterprises", *Natsionalnoho lisotekhnichnoho universytetu Ukrainy*, vol. 23.10, pp. 239—245.
8. Kornus, V. Kvasov, V. Ponomariov, O. (2007), "Estimation of tax burden at enterprise level", *Ekonomist*, vol. 10, pp. 17—19.
9. Novik, O.I. (2015), "Explanation of the concept of "additional tasks" in domestic and foreign literature", *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomik*, vol. 6, pp. 756—762.
10. Butska, O.Yu. (2013), "Methodology of the word tax burden: comparative analysis", *Ahrosvit*, vol. 24, pp. 25—27.
11. Fradinsky, O.A. (2010), "The concept of additional load and lifting to its definition", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 1, pp. 79—82.
12. Sokolovskaya, A. M. (2006), "Theoretical principles of determining the tax burden and the level of taxation of the economy", *Ekonomika Ukrainy*. vol. 7, pp. 4—12.

Стаття надійшла до редакції 13.05.2019 р.

УДК 364.442.6.003.2(477)

*В. В. Роледерс,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки,
Тернопільський національний економічний університет, м. Вінниця
ORCID ID: 0000-0002-6653-6583*

*Г. С. Кукель,
к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки,
Тернопільський національний економічний університет, м. Вінниця
ORCID ID: 0000-0001-7699-5997*

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.10.49

ПРОБЛЕМИ ФІНАНСУВАННЯ СФЕРИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

*V. Roleders,
Ph.D. in Economics, associate professor of Finance, Banking and Accounting Department,
Vinnitsa education and research institute of economy of Ternopil national economic university, Vinnitsa
G. Kukel,
Ph.D. in Economics, associate professor of Finance, Banking and Accounting Department,
Vinnitsa education and research institute of economy of Ternopil national economic university, Vinnitsa*

PROBLEMS OF FINANCING OF SPHERE OF SOCIAL DEFENCE OF POPULATION IN UKRAINE AND WAYS OF THEIR OVERCOMING

У статті досліджено проблеми і перспективи подальшого реформування та удосконалення фінансового забезпечення соціального захисту населення в Україні. Виявлено сучасні проблеми фінансування сфери соціального захисту населення в Україні та окреслено шляхи їх подолання. Здійснено аналіз видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення за 2012—2017 рр. Досліджено групування видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення за різними категоріями згідно з базою даних ОЕСР. Проаналізовано трансферти у грошовій і негрошовій формах населенню у зведеному бюджеті України. Досліджено видатки на соціальне страхування, що фінансуються з державних цільових позабюджетних фондів. Запропоновано комплекс заходів для вирішення проблем фінансування сфери соціального захисту населення в Україні. Визначено основні напрями забезпечення якісного соціального захисту населення України.

Last years military operations on east of country, falling of production, increase of unemployment, removals of the state from adjusting of prices and other negative factors stipulated mass impoverishment of population and sharpened a requirement in realization of active politics of social defence of population. One of the most ponderable constituents in the system of social defence of citizens is its financial providing. Limit financial possibilities of the state need to admit an objective necessity forming of effective social defence as priority direction in the public policy of realization of

major public necessities. Problems and the prospects of further reforming and improvement of financial security of social protection of the population in Ukraine are investigated in the article. Modern problems of financing of the sphere of social protection of the population in Ukraine are revealed and the ways of their overcoming are planned. The analysis of expenses on social protection and social security of 2012–2017 is carried out. It is investigated grouping of expenses on social protection and social security on different categories according to the database of OECD. Transfers in monetary and non-monetary forms to the population in a consolidated budget of Ukraine are analysed. The expenses on financing of social insurance from the public trust off-budget foundations are investigated. The complex of measures for the decision of problems of financing of sphere of social defence of population in Ukraine are offered. Basic directions of providing of quality social defence of population of Ukraine are ascertained. The system of measures of social protection and the available programs of social orientation are not effective remedies of decrease of level or overcoming poverty in Ukraine. It also means that the volume of social transfers which aim at decrease in level of poverty can be reduced considerably if they are addressed and will go to directly needy categories of the population. Under such circumstances there is a need to carry out the deep analysis of a system of measures of social protection and types of social security to enter mechanisms which allow to render the social help and other measures of social support to those categories of the population which really need it.

Ключові слова: соціальний захист, видатки, класифікація соціальних видатків, проблеми фінансування, заходи.

Key words: social protection, expenses, classification of social expenses, problems of financing, measures.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Останні роки воєнні дії на сході країни, падіння виробництва, зростання безробіття, підвищення тарифів на житлово-комунальні послуги, усунення держави від регулювання цін та інші негативні чинники зумовили масове зuboжіння населення та загострили потребу в проведенні активної політики соціального захисту населення. Однією з найвагоміших складових у системі соціального захисту громадян є його фінансове забезпечення. Сучасні виклики і обмежені фінансові можливості держави потребують визнати об'єктивною необхідністю формування дієвого соціального захисту як пріоритетного напрямку у державній політиці реалізації найважливіших суспільних потреб. Це актуалізує дослідження проблем і перспектив подальшого реформування та удосконалення фінансового забезпечення соціального захисту населення в Україні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні й практичні аспекти системи соціального захисту населення в Україні розглядаються багатьма вітчизняними ученими й дослідниками, які накопили значний обсяг теоретичного матеріалу та практичних доробок. Зокрема наукові розробки О. Романюк зосереджені на питаннях стану фінансування соціального захисту населення. О. Василик та І. Кичко у своїх роботах розглядають соціальне страхування як елемент фінансового механізму соціального захисту. Предметом

наукових досліджень Л. Бабич і Л. Васечко є питання оптимізації моделі фінансового механізму соціального страхування. Обґрунтування фіскального забезпечення реалізації соціальних функцій держави знаходимо в працях В. Тропіної. Сутність і складові бюджетного механізму фінансування соціальних гарантій населення, аналіз проблем бюджетного планування та прогнозування містять наукові статті Л. Момотюк.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є виявити сучасні проблеми фінансування сфери соціального захисту населення в Україні та окреслити шляхи їх подолання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Соціальний захист та соціальне забезпечення — найбільша видаткова стаття зведеного бюджету України, яка за обсягом випереджає охорону здоров'я, освіту та видатки на економічну діяльність [1].

Упродовж 2012—2017 рр. обсяг річних видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення становив у середньому 22% від загальної суми видатків зведеного бюджету України. Цікавим є показник обсягу певної категорії видатків відносно ВВП (валового внутрішнього продукту). За цим показником обсяг видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення у 2013 р. був найбільшим за весь період — 9% ВВП [2].

В окремі періоди видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення становили навіть більшу частку у зведеному бюджеті. У 2013 р. соціальний розвиток країни був визначений одним із політичних пріоритетів, а отже, за даними [2] частка бюджетних видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення зросла до 28% загальної суми видатків зведеного бюджету.

У 2006 р. нова урядова політика, спрямована на економічний розвиток країни, призвела до збільшення видатків на економічну діяльність, а отже, до скорочення видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення до 24% від усіх видатків зведеного бюджету, що становило 8% ВВП у відповідному році. 2007 р. уряд України визначив своїм пріоритетом інноваційно-інвестиційний розвиток, як наслідок, видатки на соціальний захист скоротилися більше, ніж на 1% порівняно з 2006 р. і становили 6,5% ВВП. У 2017 р. було відновлено пріоритет фінансування соціальної сфери, і частка видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення знову зросла — до 7,8% ВВП.

Аналіз динаміки зростання видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення порівняно з динамікою зростання ВВП виявляє цікаву закономірність. Так, за даними [2], єдиним періодом, коли видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення зростали синхронно з показниками ВВП, були 2006—2007 рр.

Натомість за даними Міністерства фінансів України та Державної казначейської служби України найбільш помітно видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення зросли в 2013 р. і становили 107% показника 2012 р. Водночас зростання ВВП уповільнилося з 29% до 28% за відповідний період. Отже, вповільнення росту ВВП відбулося на фоні зростання видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення, а також скорочення видатків на економічну діяльність.

Проте обсяг видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення, що відображається у зведеному бюджеті, не розкриває реального обсягу всього бюджетного фінансування, яке спрямовується в Україні на сферу соціального захисту та соціального забезпечення. Це пояснюється тим, що, відповідно до діючої системи бухгалтерського обліку, деякі складники видатків на фінансування соціальних послуг, соціальних виплат та інших заходів соціального захисту включаються до інших видаткових статей бюджету, а саме: видатків на житлово-комунальне господарство, освіту, духовний і фізичний розвиток, охорону здоров'я, громадський порядок та оборону тощо.

Видатки на сферу соціального захисту та соціального забезпечення можна знайти практично в кожній із видаткових статей бюджету відповідно до функціональної класифікації видатків. Наприклад, видатки за статтю "Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на облаштування закладів, які надають соціальні послуги дітям та молоді" фактично належать до видатків на сферу соціального захисту та соціального забезпечення, проте формально вони обліковуються за видатковою статтю бюджету "Загальнодержавні видатки".

Інший приклад — видаткова стаття "Компенсація збитків Пенсійного фонду, викликаних упровадженням спеціальної ставки для платників фіксованого сільськогосподарського податку". Видатки за цією статтю логіч-

но було б віднести до видатків на сферу соціального захисту та соціального забезпечення, але вони включаються до видаткової статті бюджету "Економічна діяльність". Ще одним прикладом є стаття "Фінансова підтримка санаторно-курортних закладів", за якою фінансуються державні програми оздоровлення ветеранів війни, інвалідів, громадян, постраждалих унаслідок Чорнобильської катастрофи, дітей і молоді та ін.

Однак ці видатки належать до видаткової статті "Охорона здоров'я", хоча, зважаючи на цільові групи, більш доцільно було б відносити їх до видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення.

Таким чином, реальний обсяг видатків на сферу соціального захисту та соціального забезпечення значно перевищує ту їхню частину, що проходить у зведеному бюджеті України за видатковою статтю "Соціальний захист та соціальне забезпечення".

Щоб побачити реальний обсяг видатків на сферу соціального захисту та соціального забезпечення в Україні, необхідно визначити ті з них, які на практиці фінансуються за рахунок інших видаткових статей бюджету, але фактично спрямовуються на вирішення окремих питань у сфері соціального захисту та соціального забезпечення.

Для того щоб провести коректне порівняння видатків на сферу соціального захисту та соціального забезпечення, які здійснює Україна, з аналогічними показниками розвинутих країн, наприклад країн-членів Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), передусім необхідно підрахувати загальний обсяг відповідних видатків в Україні.

Цей розрахунок має включати видатки, що обліковуються за видатковою статтю "Соціальний захист та соціальне забезпечення", іншими видатковими статтями бюджету, а також видатки державних цільових позабюджетних фондів. Інші видаткові статті бюджету включають видатки на охорону здоров'я та видатки на програми житлового будівництва і забезпечення житлом, що фінансуються за рахунок державного та місцевих бюджетів. Видатки, що здійснюються за рахунок державних цільових позабюджетних фондів, включають видатки загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок тимчасової втрати працездатності, на випадок безробіття та від нещасних випадків на виробництві.

Щоб визначити, які видатки дійсно належать до сфери соціального захисту та соціального забезпечення, можна використати систему класифікації соціальних видатків, що застосовується ОЕСР. База даних ОЕСР згрупує видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення за такими дев'ятьма категоріями:

— піклування про літніх людей — звичайні пенсії, пенсії особам, що достроково пішли у відставку, допомога на дому та послуги за місцем проживання;

— піклування про членів сімей військовослужбовців та постраждалих у катастрофах — пенсії та допомога на поховання;

— допомога у разі непрацездатності та тимчасової непрацездатності — послуги з догляду, допомога у разі непрацездатності, допомога постраждалим від аварії на робочому місці та допомога у разі нещасних випадків, виплати у зв'язку з непрацездатністю працівників;

Таблиця 1. Динаміка зростання різних категорій видатків на сферу соціального захисту та соціального забезпечення, млрд грн*

Категорії видатків	Роки					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Соціальний захист і соціальне забезпечення	13	19	40	41	47	74
Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття	2	2	3	3	4	5
Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України	1	2	2	2	3	4
Фонд соціального страхування від тимчасової втрати працездатності	3	3	5	7	5	7
Пенсійний фонд України	25	39	64	74	100	148
Охорона здоров'я	10	12	15	20	23	34
Забезпечення житлом	4	4	4	4	5	5
Соціальні видатки, всього	57	82	133	152	187	276
ВВП, всього	267	345	441	527	713	951
До ВВП, %	21%	24%	30%	29%	26%	29%

Джерело: складено авторами на основі даних Міністерства соціальної політики України.

— охорона здоров'я — видатки на лікування у стаціонарних медичних закладах та амбулаторне лікування, оплата медичних препаратів та виплати на превентивне лікування;

— сім'я та діти — допомога на дитину та пільгові кредити, допомога по догляду за дитиною, допомога при вагітності та пологах, допомога одиноким батькам;

— діяльність щодо розвитку ринку праці — послуги з працевлаштування, фінансування освітніх заходів для молоді та заходів із працевлаштування для непрацездатних;

— соціальна підтримка в разі безробіття — допомога у разі безробіття, компенсації у разі звільнення, компенсації за дострокове звільнення, пов'язане з кон'юнктурою ринку;

— забезпечення житлом — грошова допомога на купівлю та найм житла;

— інші заходи соціального захисту — грошова допомога, яку не можна віднести до інших категорій, призначена малозабезпеченим верствам населення (наприклад, допомога на придбання продуктів харчування чи одягу, поширена в деяких країнах, які не є членами ОЕСР), а також інші соціальні послуги та заходи соціального захисту [3].

З урахуванням цієї класифікації в Україні реальний обсяг видатків на сферу соціального захисту та соціального забезпечення буде складатися із загальної суми фактичних видатків державного і місцевих бюджетів на соціальний захист та соціальне забезпечення, охорону

здоров'я, забезпечення житлом окремих категорій громадян (вони проходять за іншими статтями функціональної класифікації видатків) та видатків державних цільових позабюджетних фондів.

Обсяг таких видатків зведеного бюджету та цільових позабюджетних фондів у 2017 р. в Україні становив 276 млрд грн, або 29% ВВП (табл. 1).

Для порівняння: обсяг видатків, які безпосередньо обраховуються за бюджетною функцією "Соціальний захист та соціальне забезпечення", у бюджеті 2017 р. становив лише 74 млрд грн, або 7,8% ВВП. Згідно з даними Міністерства соціальної політики України, загальний обсяг видатків на сферу соціального захисту та соціального забезпечення в Україні є доволі значним навіть порівняно з розвиненими країнами. За показником "Соціальні видатки у відсотках до ВВП" Україну в 2017 р. випереджали лише Швеція та Франція.

Однак попри значний обсяг соціальних видатків якість соціальних послуг та інших заходів соціального захисту в Україні досі залишається відносно низькою порівняно з іншими країнами, а соціальні потреби найбільш уразливих категорій населення не задовольняються достатньою мірою.

За останніми доступними даними, у 2017 р. у розрахунку на одну особу він становив 1 677 дол. США на рік. Нижчий за показники України тільки рівень у Кореї (1 465 дол. США) та Мексиці (786 дол. США).

В Україні заходи у сфері соціального захисту поширюються на певні категорії громадян, визначені чин-

Таблиця 2. Трансферти населенню у грошовій та натуральній формах у зведеному бюджеті України, млрд грн

Трансферти населенню	Роки						
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Трансферти у грошовій формі	7,50	7,50	13,14	33,15	32,97	32,50	46,50
Виплата пенсій і допомоги	7,00	6,93	12,24	32,64	32,41	31,90	45,51
Стипендії	0,50	0,57	0,90	0,52	0,56	0,60	0,99
Трансферти у натуральній формі	3,70	3,89	4,23	5,85	6,38	10,50	25,13
Інші поточні трансферти населенню, включаючи пільги	3,70	3,82	4,18	5,77	6,29	10,50	24,91
Капітальні трансферти	0,00	0,07	0,05	0,08	0,09	0,00	0,23

Джерело: складено авторами на основі даних Міністерства соціальної політики та Державної казначейської служби України.

Таблиця 3. Видатки державних цільових позабюджетних фондів

Основні показники	Роки					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Видатки державних цільових позабюджетних фондів, млрд грн	30,38	46,63	73,69	86,7	111,76	163,57
Приріст у порівнянні з попереднім роком, %	—	53%	58%	18%	29%	46%
Видатки до ВВП, %	11%	14%	17%	16%	16%	17%

Джерело: складено авторами на основі даних Державної служби статистики України.

ним законодавством. У державному та місцевих бюджетах фінансування соціального захисту цих категорій громадян можна прослідкувати за функціональною класифікацією видатків.

Найбільша частка фінансування за видатковою статтею "Соціальний захист та соціальне забезпечення" впродовж 2012—2017 рр. припадала на категорії громадян, які мають право на різні види соціального захисту: пенсіонери; сім'ї, діти та молодь; інші категорії населення, що мають право на соціальний захист.

Згідно з даними Державної казначейської служби України найбільшою за обсягом видатків є категорія пенсіонерів: 2017 р. обсяг фінансування за статтею "Соціальний захист пенсіонерів" становив 72% усіх видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення, а в 2016 р. зазначена категорія бюджетних видатків становила 42,65 млрд грн, або 58% усіх видатків за цією статтею.

Значна частка цієї категорії у структурі інших видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення пояснюється, перш за все, зростанням частки людей пенсійного віку в загальній структурі населення України.

Соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні здійснюється шляхом призначення пільг, здійснення соціальних та компенсаційних виплат, а також надання соціальних послуг (здебільшого державними або комунальними закладами системи соціального захисту). Зовсім незначна частка цих соціальних послуг надається недержавними організаціями та установами, які працюють за рахунок грантів, наданих місцевими бюджетами як фінансування діяльності з надання соціальних послуг.

Усі заходи соціального захисту можуть здійснюватися у формі як грошових, так і натуральних трансфертів. Кошти, що виділяються з бюджету як капітальні трансферти, завжди мають цільове призначення. Таким чином, проведений аналіз підтверджує, що трансферти у грошовій формі становлять найбільшу частку всіх трансфертів населенню в Україні (табл. 2).

До 2014 р. в Україні спостерігалася тенденція до зростання частки грошових трансфертів: вони збільшилися з 7,5 млрд грн у 2012 р. до 33,15 млрд грн.

У 2014 р. цю тенденцію можна було розглядати як позитивний сигнал, адже переважання грошових трансфертів над натуральними є типовим для найбільш розвинутих країн світу. Проте, починаючи з 2015 р., в Україні зворотно почала зростати частка натуральних трансфертів: у 2015 р. вони зросли на 9%, а грошові скоротилися на 1%. У 2017 р. натуральні трансфери зросли на 139%, тоді як грошові — лише на 43%.

Натуральні трансферти зросли здебільшого за рахунок інших операційних трансфертів, передусім пільг, обсяг фінансування яких збільшився з 6,38 млрд грн. У 2015 р. до 25,13 млрд грн у 2017 р. Зростання частки пільг за попередні три роки — певною мірою негативний сигнал, оскільки пільги не є ефективним інструментом соціального захисту.

Як засвідчує міжнародний досвід, у міру того, як країна економічно розвивається, можливості для використання грошових трансфертів як одного із заходів соціального захисту збільшуються. З економічним розвитком країни все більша частка робочої сили залучається до діяльності в офіційному секторі економіки, а фінансова інфраструктура стає доступною для дедалі більшої кількості людей, що дає державі можливість простіше відстежувати рівень доходів своїх громадян та оцінювати рівень бідності як окремих домогосподарств, так і країни загалом.

Видатки на соціальне страхування, що фінансуються з державних цільових позабюджетних фондів, становлять значну частку видатків на соціальний захист громадян України. Частка цих видатків у ВВП постійно збільшується: за 2012—2017 рр. вона зросла з 11% до 17% ВВП.

Відповідно зростає й абсолютний показник видатків державних цільових позабюджетних фондів: із 30 млрд грн до 164 млрд грн за період із 2012 по 2017 р., а в 2017 р. — на 46% порівняно з 2012 р. (табл. 3).

Соціальні потреби найбільш незахищених прошарків населення задовольняються недостатньою мірою. Високий рівень бідності в Україні, особливо серед сімей із дітьми або працездатними особами працездатного віку та сімей, де один із членів має інвалідність, свідчить про недостатню ефективність підтримки найбільш соціально незахищених категорій населення.

Про те, що система соціального захисту в Україні не відповідає європейським стандартам, свідчить аналіз таких соціальних стандартів та нормативів, як прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата та мінімальна пенсія.

Державні соціальні стандарти і нормативи встановлюються для визначення механізму реалізації соціальних прав та державних соціальних гарантій громадян, установлених Конституцією України. На основі соціальних стандартів визначаються розміри основних соціальних гарантій: мінімальна заробітна плата, мінімальна пенсія за віком, інші види соціальних та компенсаційних виплат. Вони використовуються для визначення та обґрунтування розмірів видатків державного бюджету України, бюджету АР Крим, місцевих бюджетів та державних цільових позабюджетних фондів.

Соціальні гарантії на рівні Європейського Союзу — це питома вага оплати праці у ВВП на рівні 55—65%, співвідношення мінімальної заробітної плати і середньої заробітної плати не нижче 55%, а також зростання мінімальної заробітної плати відносно прожиткового мінімуму працездатну особу більш як у три рази, середньої заробітної плати — у п'ять-шість разів, середньої пенсії відносно прожиткового мінімуму на особу, яка втратила працездатність, — близько чотирьох разів [4].

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Отже, система заходів соціального захисту та наявні програми соціального спрямування не є ефективними засобами зниження рівня чи подолання бідності в Україні. Це також означає, що обсяг соціальних трансфертів, які мають на меті зниження рівня бідності, можна значно зменшити, якщо вони будуть адресними і спрямовуватимуться безпосередньо малозабезпеченим категоріям населення. За таких умов виникає потреба провести глибокий аналіз системи наявних заходів соціального захисту та видів соціального забезпечення, щоб запровадити механізми, які дають змогу надавати соціальну допомогу та інші заходи соціальної підтримки тим категоріям населення, які дійсно її потребують.

Серед основних проблем у сфері соціального захисту населення України, які вимагають негайного вирішення, можна виділити такі:

- надзвичайно високий рівень участі держави у сфері соціального захисту, надзвичайно слабка участь в її функціонуванні населення;
- надзвичайно стрімке зростання вартості послуг, які надають заклади охорони здоров'я, освіти, культури, що не відповідає їхній якості;
- неефективність бюджетного управління наявними фінансовими ресурсами як головними розпорядниками, так і окремими соціальними установами;
- недостатність коштів для фінансування заходів у сфері соціального захисту населення.

Для вирішення розглянутих проблем пропонуємо такий комплекс заходів:

- запровадження системи раннього виявлення осіб та сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах;
- модернізацію системи соціального обслуговування;
- надання пільги в обсязі, достатньому для забезпечення нормальної життєдіяльності особи (сім'ї);
- сприяння розвитку молодіжних ініціатив у трудовій сфері, перепідготовки та підвищення кваліфікації молоді, її профорієнтації, запобігання негативним проявам у молодіжному середовищі;
- створення правових, економічних та соціальних умов для функціонування і зміцнення сім'ї, поліпшення демографічної ситуації, забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок в українському суспільстві.

Забезпечення соціального захисту населення — процес реалізації функціональних складників соціальної безпеки для запобігання загрозам і можливим нега-

раздам та досягнення максимального рівня соціальної безпеки населення нині й у майбутньому, визначальними напрямками якого мають бути:

- забезпечення виконання державних соціальних програм, спрямованих на вирішення пріоритетних соціальних проблем регіонів;
- реалізація збалансованості та координації їх положень із регіональними програмами на етапах формування та здійснення, організації належного контролю над виконанням цих програм;
- поліпшення якості розроблення стратегій регіонального розвитку; здійснення пошуку нових ефективних нетрадиційних механізмів подолання соціальних проблем депресивних територій;
- забезпечення орієнтації регіональної політики на сталість соціально-економічного розвитку та саморозвиток регіону, запровадження ефективної регіональної програми сприяння розвитку підприємництва та соціальної відповідальності бізнесу;
- організація соціального моніторингу діяльності державних та регіональних органів та органів місцевого самоврядування;
- забезпечення підвищення ролі територіальних громад та органів місцевого самоврядування, створення ефективних механізмів їхньої участі у формуванні та реалізації регіональної політики.

Література:

1. Демчак Р.Є. Соціально-економічний захист населення: теоретичний аспект. Теоретичні та прикладні питання економіки. 2011. Вип. 25. С. 144—150.
2. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету за 2017 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.ibser.org.ua>
3. Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні: реальний стан та перспективи реформування. К.: Центр громадської експертизи, 2010. — Бібліографія: с. 104.
4. Лопушняк Г. Економіко-організаційні аспекти забезпечення реалізації права на соціальний захист в Україні. Галицький економічний вісник. 2011. № 2 (31). С. 10—15.

References:

1. Demchak, R.Ye. (2011), "Socio-economic protection of the population: the theoretical aspect", *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky*, vol. 25, pp. 144—150.
 2. Institute for Budget and Socio-Economic Research (2017), "Budget monitoring: analysis of budget execution for 2017", available at: <http://vvv.ibser.org.ua> (Accessed 10 May 2019).
 3. Bibliohrafiia (2010), *Systema sotsial'noho zakhystu ta sotsial'noho zabezpechennia v Ukraini: real'nyj stan ta perspektyvy reformuvannia* [The system of social protection and welfare in Ukraine: the real state and prospects of reform], *Tsentr hromads'koi ekspertyzy*, Kyiv, Ukraine.
 4. Lopushniak, H. (2011), "Economic and organizational aspects of the implementation of the right to social protection in Ukraine", *Halyts'kyj ekonomichnyj visnyk*, vol. 2 (31), pp. 10—15.
- Стаття надійшла до редакції 16.05.2019 р.*

Н. В. Добіжа,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Тернопільського національного економічного університету
ORCID ID: 0000-0002-8277-7977

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.10.55

СТРАТЕГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ТЕХНІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА

N. Dobizha,
PhD in Economics, associate professor, associate professor of the department of finance, banking and insurance,
Vinnytsia educational-scientific institute of economics of Ternopil national economic university

STRATEGIC PRINCIPLES OF DEVELOPMENT OF INFRASTRUCTURE IN AGRICULTURAL MARKET IN GLOBAL ENVIRONMENT

У статті досліджено теоретико-методологічні та практичні засади розвитку інфраструктури ринку техніки. Обґрунтовано потребу матеріально-ресурсного забезпечення аграрного виробництва та створення міцної матеріально-технічної бази як пріоритетів для стратегічного розвитку ринку сільськогосподарської техніки. Розкрито сутність та визначено основні принципи інфраструктурного забезпечення ринку сільськогосподарської техніки в Україні. Запропоновано та обґрунтовано стратегічні засади розвитку інфраструктури ринку сільськогосподарської техніки в умовах глобального середовища. Доведено, що інфраструктурні зв'язки є основою економічної системи, яка містить сукупність інфраструктурних компонентів, організаційно-правових форм, які відносять та формують систему взаємозв'язків між ринковими суб'єктами. Визначено, що в умовах глобалізованого середовища необхідно вирішити проблему створення вітчизняних модернізованих технічних засобів виробництва з метою забезпечення кількісного та якісного зростання фондового оснащення галузі на основі урахування вітчизняного та зарубіжного досвіду. Серед заходів організаційного забезпечення інфраструктурного розвитку ринку сільськогосподарської техніки першочергового вирішення потребують: цінова політика держави на ринку сільськогосподарської техніки; стан відтворення матеріально-технічної бази сільського господарства; інвестиційні можливостями сільськогосподарських товаровиробників; рівень розвитку ремонтно-технічного обслуговування машинно-тракторного парку; функціонування дилерсько-сервісної мережі підприємств, технологічних формувань з надання виробничо-логістичних послуг та інше.

The article deals with theoretical, methodological and practical principles of the development of the technology market infrastructure. The necessity of material and resource support of agrarian production and creation of a solid material and technical base as priorities for strategic development of agricultural machinery market is substantiated. The essence and the basic principles of the infrastructure provision of the agricultural machinery market in Ukraine are determined. The strategic principles of development of the infrastructure of the agricultural machinery market in the conditions of the global environment are proposed and grounded. Infrastructure communications are the basis of the economic system, which contains a set of infrastructure components, organizational and legal forms, which relations and forms a system of interconnections between market actors. In a globalized environment, it is necessary to solve the problem of creating domestic modernized technical means of production in order to provide quantitative and qualitative growth of stock equipment of the industry on the basis of taking into account domestic and foreign experience. Among the organizational factors of the infrastructure provision of agricultural machinery market it is advisable to focus on the following: legislative and regulatory decisions of the authorities; price policy of the state in the market of agricultural machinery; the state of reproduction of the material and technical base of agriculture; investment opportunities of agricultural commodity producers; level of development of repair and maintenance of machine-tractor park; the presence of dealer-service enterprises, machine-technological units for the provision of production services, distribution network, and more. It is determined that in the conditions of globalized environment it is necessary to solve the problem of creation of domestic modernized technical means of production taking

into account domestic and foreign experience. The production base for equipment modernization is the existing network of the most equipped repair and service enterprises, which include technical centers and workshops of modernization of manufacturers, the most equipped repair factories, special shops and repair and technical parks in different regions of the country. have highly skilled specialists.

Ключові слова: розвиток інфраструктура, ринок техніки, матеріально-технічне забезпечення, глобальне середовище.

Key words: development of infrastructure, technology market, material and technical support, global environment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Інфраструктура ринку техніки є загальною основою для здійснення обмінних процесів, взаємодії та співпраці між її основними суб'єктами. Процес відтворення в аграрному виробництві тісно пов'язаний з використанням техніко-технологічної бази і вимагає постійного і комплексного оновлення, впровадження нових, більш просунутих елементів господарської діяльності, що лежить в основі ефективного функціонування аграрного сектора економіки.

Інтеграційні процеси, пов'язанні з посиленням впливу глобалізації на вітчизняну економіку, вимагають визначення пріоритетів подальшого розвитку окремих її секторів та галузей національного господарства. Сучасний розвиток аграрного сектору економіки об'єктивно вимагає формування нових й удосконалення діючих конкурентних механізмів на основі модернізації та розробки науково обґрунтованих інституціональних засад розвитку й підтримки ринкових конкурентних відносин, що будуть ефективними в умовах практичної реалізації й сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції не лише на внутрішньому, а й міжнародних ринках [1, с. 8].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Над питанням організаційного забезпечення розвитку економіки держави та її галузей в сучасних умовах господарювання працювали такі науковці: Іванишин В.В., Кормишкін Ю.А., Ксьонжик І.В., Лупенко Ю.О., Мельник В.І., Месель-Веселяк В.Я., Новоселов А.С., Світовий О.М., Скоцик В.Є., Хорунжий М.Ю. та інші. Проте, незважаючи на високий науковий рівень робіт, окремі аспекти окресленої проблеми залишаються недостатньо вивченими, зокрема проблема щодо стратегічних засад розвитку інфраструктури ринку сільськогосподарської техніки в умовах глобального середовища.

МЕТА СТАТТІ

Метою роботи є визначення стратегічних засад розвитку інфраструктури ринку сільськогосподарської техніки в умовах глобального середовища. Для проведення дослідження застосовано діалектичний підхід. У процесі роботи використовуються такі методи: абстрактно-логічний; монографічний, методи порівняння та узагаль-

нення. Розробка стратегії вирішення проблем інфраструктурної підтримки можлива лише після процедури обліку всіх чинників на основі застосування методології системного аналізу, що дозволить, перш за все, розкрити та виявити всі існуючі взаємозв'язки між окремими елементами [2].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інфраструктура — це форма спеціалізації суспільного виробництва, що виникає в результаті безперервного історичного процесу його усупільнення, при цьому форма особливого роду, адже від неї залежить функціонування всього процесу відтворення [3].

Сучасна інфраструктура — невід'ємний компонент ділових стосунків. Завдяки їй бізнес є цивілізованою формою відносин між людьми. Важливо, що інфраструктура не нав'язана бізнесменам ззовні, а є породженням ділових стосунків, інфраструктура бізнесу сформувалася в результаті тривалої еволюції ділових стосунків і є сукупністю організаційно-правових форм, що опосередковують рух ділових відносин і пов'язують ці відносини (при всій їх різноманітності та різносуб'єктивності) в єдине ціле.

Основними принципами формування ринкової інфраструктури є такі [4]:

— наявність ефективної системи інфраструктурного забезпечення, яка визначає господарські взаємозв'язки між суб'єктами господарювання та регулює потоки товарів, послуг, фінансів, робочої сили, є обов'язковою умовою успішного функціонування ринкової системи господарювання;

— реформи, які відбуваються в Україні, мають на меті створення збалансованої ринкової економіки й одночасно сприяють розвитку всіх складників ринкової інфраструктури;

— важливим принципом формування інфраструктури є її стабільність, що передбачає стабільне функціонування основних елементів інфраструктури, а також законодавче їх забезпечення;

— кожний елемент ринкової інфраструктури повинен відзначатися чіткою цільовою спрямованістю на ефективний розвиток економіки, гнучкістю до умов ринкового середовища, максимально задовольняти потреби суб'єктів господарювання та відповідати міжнарод-

ним і державним стандартам якості обслуговування, взаємодії та керування.

Ринок формується в процесі розвитку товарного господарства та в узагальненому вигляді є формою економічного обміну, яка існує, з тих пір, як люди прийшли до висновку про практичну доцільність обмінюватися корисними предметами на основі взаємоприйнятних еквівалентів. Інфраструктура у загальному розумінні задовольняє умови виходячи із принципів її формування: стійкості; цілісності; функціональної необхідності; взаємодоповнення [5]. Під інфраструктурою розглядається сукупність елементів продуктивних сил у вигляді галузей, виробництв і видів діяльності, які надають цілісного характеру як усій національній економіці, так і окремим сферам та комплексам, функціональне призначення яких полягає, по-перше: у створенні загальних умов, що забезпечують ефективне функціонування основного виробництва і, по-друге: у забезпеченні відтворення робочої сили [6]. Володіючи характеристиками системного утворення із власною взаємопов'язаною структурою, реагуючи на вплив зовнішніх умов, інфраструктуру із притаманними їй чітко встановленими просторовими та часовими обмеженнями, котрі у розрізі взаємозалежності не мають можливостей суттєво змінюватись, слід розглядати як стійку систему із внутрішніми взаємозв'язками, котрі відіграють чи не найважливішу роль у відтворювальному процесі на національному, регіональному та міжнародному рівні. Суттєвим недоліком у цьому випадку є часто неможливість проведення прогресивних просторових перетворень, тому що докорінна реконструкція інфраструктури призведе до колосальних витрат. Незважаючи на зміну умов здійснення народногосподарської діяльності, нерівномірність розвитку інфраструктури залишається актуальною адже її розміщення безперечно тяжіє до центрів, котрі в минулому були промисловими гігантами.

Інфраструктура ринку техніки є загальною основою для здійснення обмінних процесів, взаємодії та співпраці між головними його суб'єктами. До інфраструктури ринку техніки відносяться фірмові технічні центри, дилерсько-сервісні підприємства заводів-виробників або незалежні приватні підприємства, що діють на основі договорів із заводами-виробниками, фірмові магазини з реалізації технічних засобів і запасних частин до них, машинно-технологічних формувань з надання виробничих послуг, прокатних пунктів, підприємств, які надають технічні засоби в оренду, агротехсервісні підприємства, дистриб'ютори виробників техніки [7].

До інфраструктури ринку сільськогосподарської техніки відносяться також лізингові компанії, банки та інші фінансово-кредитні структури, які надають техніку у користування споживачам за лізинговими угодами, приватні підприємці, які постачають та обслуговують технічні засоби, ярмарки, аукціони, виставки, торгові дома. Основне призначення цих підрозділів інфраструктури ринку техніки полягає в забезпеченні високої концентрації попиту та пропозиції.

Інфраструктурне забезпечення є складовою частиною загального укладу економічного життя, носить підлеглий, допоміжний характер і забезпечує сталий соціально-економічний розвиток, визначає тактичні і

стратегічні орієнтири розвитку різних видів економічної діяльності [8]. Інфраструктура є сукупність організаційно-правових форм, які позначають рух ділових відносин і які ув'язують ці відношення при всьому їхньому різноманітті в одне ціле.

Однією з цілей реалізації "Стратегії сталого розвитку України до 2030 року" є створення життєстійкої інфраструктури, сприяння інклюзивному енергоефективному та інноваційному промислому розвитку. Завданнями по досягненню окресленої цілі, серед інших, й такі [9]:

- розвивати якісну інфраструктуру, включаючи регіональну й транскордонну та приділяючи особливу увагу забезпеченню недорогого і рівноправного доступу до неї для всіх;

- до 2030 року зменшити ступінь зносу до 40% та забезпечити оновлення основних засобів на 50% у таких видах економічної діяльності, як "Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність";

- до 2030 року довести частку доріг загального користування з твердим покриттям до 70%;

- до 2030 року збільшити рівень інтенсивності перевезень вантажів внутрішніми водними шляхами до 5 млн ткм на 1 км шляхів;

- сприяти впровадженню проектів відновлення економіки у регіонах України, які постраждали від воєнних дій, на основі інноваційного промислового розвитку, що використовує екологічно дружні, ресурсо- та енергозберігаючі технології, відновлювані джерела енергії, нематеріальне природокористування;

- підвищити частку переробної промисловості у валовій доданій вартості до 30%;

- сформувати організаційну інфраструктуру підтримки підприємництва у вигляді технопарків, бізнес-інкубаторів, мереж надання послуг підприємствам, зокрема на засадах державно-приватного партнерства; сприяти розвитку кластерних мереж. Необхідно модернізувати інфраструктуру і підприємства базових галузей промисловості, зробивши їх збалансованими за рахунок підвищення ефективності використання природних ресурсів та ширшого застосування енергоефективних і екологічно безпечних технологій чистого виробництва та інтегрованих систем управління згідно з міжнародними стандартами. Для забезпечення таких перетворень слід активізувати наукові дослідження, нарощувати технологічний потенціал промислових секторів, зокрема шляхом стимулювання інноваційної діяльності.

Суттєве скорочення машинно-тракторного парку в багатьох господарствах призвело до збільшення навантаження на обладнання, що зумовлює необхідність модернізації технічного обладнання. Важливе місце в розробці сільськогосподарської техніки займає створення машин, що дозволяє впроваджувати принципово нові технології і технологічні операції, і завдяки цьому не тільки підвищує продуктивність, а й створює найбільш сприятливі умови для підвищення продуктивності сільськогосподарської продукції, зниження втрат продуктів при зборі, забезпечення екологічної безпеки та безпечних умов праці.

Потреба оновлення сільськогосподарської техніки в умовах зумовлена зниженням темпів оновлення остан-

ніх, її постійним старінням, а також зростаючим зносом. Технологічні оновлення є об'єктивним процесом розширеного відтворення. Процес відтворення розвивається відповідно до його закономірностей, що відображає стратегію розвитку національної економіки та її галузей. Процес відтворення технології є безперервним, а засоби його впровадження оновлюються шляхом придбання нового обладнання, модернізації та капітального ремонту діючої. Відтворення сільськогосподарської техніки призначене для компенсації її фізичної та моральної амортизації.

В умовах глобалізованого середовища необхідно вирішити проблему створення вітчизняних модернізованих технічних засобів виробництва з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду. Виробничою базою для модернізації обладнання є існуюча мережа найбільш обладнаних ремонтно-обслуговуючих підприємств, до складу яких входять технічні центри та майстерні модернізації виробників, найбільш обладнані ремонтні фабрики, спеціальні цехи та ремонтно-технічні парки в різних регіонах країни.

Розвиток у країні вторинного ринку використаної техніки може забезпечити вирішення таких завдань: збереження автопарку автомобілів і підвищення технічних можливостей фермерських господарств; продовження терміну служби автомобілів і підвищення ефективності використання існуючого обладнання; забезпечення технології економічно слабких і середніх господарств з мінімально можливими витратами. Науково обґрунтованим у формуванні ефективної системи матеріально-технічного забезпечення є застосування логістичного підходу, що веде до регулювання матеріальних потоків. Ці потоки відбуваються при виробництві того чи іншого продукту; під час надання необхідних матеріалів, компонентів і матеріалів; при зберіганні готового продукту на складі, його розподіл і доведення його до споживача. Важливість матеріально-ресурсного забезпечення аграрного виробництва, створення міцної матеріально-технічної бази вимагає системного підходу до його цілеспрямованого розвитку, суттєвої структурної модернізації, спрямованої на забезпечення комплексної механізації всіх технологічних процесів виробництва конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції, продукції, перенесення її на світовий агропродовольчий ринок [10].

Метою стратегії розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства є забезпечення кількісного та якісного зростання фондового оснащення галузі, формування його активної частини в обсягах, здатних забезпечити своєчасне та якісне впровадження повний спектр сільськогосподарських робіт відповідно до сучасних енергозберігаючих та безпечних технологій [11]. Необхідність удосконалення управління матеріально-технічним забезпеченням виявляється ще й у тому, що на усіх циклах виробництва і переробки продукції у ланцюгу створення доданої вартості можна досягнути зменшення вартості готового продукту, знижуючи собівартість одиниці продукції, що збільшить його конкурентоспроможність. З іншого боку, не зменшуючи вартості готового продукту можна збільшити прибуток. При цьому і загальна величина доданої вартості може збільшуватися коли застосовуються ресурсоощадні тех-

нології [12]. Належне забезпечення матеріально-технічними ресурсами також дасть можливість диверсифікувати виробництво та наростити випуск необхідної продукції.

Важливою складовою інфраструктурного забезпечення ринку сільськогосподарської техніки у наданні послуг технічного сервісу є сформована дилерська мережа, на розвиток якої впливає ряд чинників, у тому числі організаційних [13]. Серед організаційних чинників інфраструктурного забезпечення ринку сільськогосподарської техніки доцільно зосередити увагу на таких: законодавчі та нормативні рішення органів влади; цінова політика держави на ринку сільськогосподарської техніки; стан відтворення матеріально-технічної бази сільського господарства; інвестиційні можливостями сільськогосподарських товаровиробників; рівень розвитку ремонтно-технічного обслуговування машинно-тракторного парку; наявність дилерсько-сервісних підприємств, машинно-технологічних формувань з надання виробничих послуг, дистриб'юторської мережі та інше.

Щодо інвестиційних можливостей сільськогосподарських товаровиробників у формуванні інфраструктурного забезпечення, варто відзначити що саме інвестиції сприяють активізації розвитку інфраструктури ринку техніки. Реалізація процесу інвестування відбувається за умови організаційно-економічного забезпечення та з включенням таких основних його стадій, як управління інвестиційним забезпеченням й формування інвестиційних ресурсів. Визначення пріоритетних напрямів вкладення капіталу та реалізація інвестиційних проектів ґрунтуються на інвестиційній моделі суб'єктів господарювання та передують отриманню результатів вкладення капіталу [14, с. 24]. Завданням інвестиційного забезпечення інфраструктури ринку сільськогосподарської техніки є створення конкурентоспроможного аграрного сектору з потужною техніко-технологічною базою виробництва.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Інфраструктурні зв'язки є основою економічної системи, яка містить сукупність інфраструктурних компонентів, організаційно-правових форм, які відносять та формують систему взаємозв'язків між ринковими суб'єктами. В умовах глобалізованого середовища необхідно вирішити проблему створення вітчизняних модернізованих технічних засобів виробництва з метою забезпечення кількісного та якісного зростання фондового оснащення галузі на основі урахування урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду. Серед організаційних чинників інфраструктурного забезпечення ринку сільськогосподарської техніки доцільно зосередити увагу на таких: законодавчі та нормативні рішення органів влади; цінова політика держави на ринку сільськогосподарської техніки; стан відтворення матеріально-технічної бази сільського господарства; інвестиційні можливостями сільськогосподарських товаровиробників; рівень розвитку ремонтно-технічного обслуговування машинно-тракторного парку; наявність дилерсько-сервісних підприємств, технологічних фор-

мувань з надання виробничо-логістичних послуг та інше. Перспективні дослідження інфраструктури ринку техніки полягають у диференційованому розгляді усіх складових його формування.

Література:

1. Погрішук Б.В., Погрішук Г.Б. Конкурентоспроможність аграрного сектору: детермінанти глобального поступу. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2017. Вип. № 4. С. 7—17.
2. Мельник В.І., Хвiчiя-Дуве Г.Р. Організаційно-економічні аспекти формування інфраструктури аграрного сектору. Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія "Економічні науки". 2018. № 2. С. 73—80.
3. Новоселов А.С., Волянська Т.В. Проблемы управления рыночной инфраструктурой в регионах Сибири. URL: lib.ieie.nsc.ru/docs/2015/.../17-NovoselovVolyanskaya.pdf (дата збернення 17.11.18).
4. Попадюк О.М. Розвиток інфраструктури аграрного ринку як складової системи механізмів підтримки. Економіка АПК. 2014. № 75—80. С. 75—80.
5. Кормишкін Ю.А. Систематизація та класифікація елементів бізнес-інфраструктури аграрного підприємництва. Вісник Аграрної науки Причорномор'я. 2016. Вип. 4 (92). С. 41—50.
6. Хорунжий М.Ю. Організація агропромислового комплексу. К.: КНЕУ, 2001. 382 с.
7. Іванишин В.В. Становлення ефективного аграрного виробництва шляхом відновлення техніко-технологічної бази підприємств. Агросвіт. 2009. № 23. С. 24—27.
8. Ксьонжик І.В. Інфраструктурне забезпечення соціально-економічного розвитку сільських територій: теорія, методологія, практика: монографія. Херсон: Айлант, 2014. 470 с.
9. Стратегії сталого розвитку України до 2030 року. URL: https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf (дата збернення 12.02.19).
10. Скоцик В.Є. Проблеми відтворення технічних засобів, як основи інтенсифікації виробництва сільськогосподарської продукції. Сталий розвиток економіки. 2013. № 4. С. 229—233.
11. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / За ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. — К.: ННЦ "ІАЕ", 2012. 182 с.
12. Світовий О.М. Управління матеріально-технічним забезпеченням зернопродуктового підкомплексу та формування доданої вартості. Економіка і суспільство. 2016. Вип. № 2. С. 171—174.
13. Скоцик В.Є. Організаційно-економічні засади формування інфраструктурного забезпечення ринку сільськогосподарської техніки України. Агросвіт. 2018. С. 9—15.
14. Мельник В.І., Погрішук О.Б. Інвестиційне забезпечення аграрного сектору: розширення можливостей для України. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2018. Вип. № 3. С. 23—34.

References:

1. Pohrischuk, B.V. and Pohrischuk, H.B. (2017), "Competitiveness of the agrarian sector: the

determinants of global progress", Visnyk Ternopil's'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu, vol. 4, pp. 7—17.

2. Mel'nyk, V.I. and Khvichia-Duve, H.R. (2018), "Organizational-economic aspects of the formation of the infrastructure of the agrarian sector", Visnyk KhNAU im. V.V. Dokuchaieva. Seriiia "Ekonomichni nauky", vol. 2, pp. 73—80.

3. Novoselov, A.S. and Volianskaia, T.V. (2015), "Problems of market infrastructure management in the regions of Siberia", available at: lib.ieie.nsc.ru/docs/2015/.../17-NovoselovVolyanskaya.pdf (Accessed 10 May 2019).

4. Popadiuk, O.M. (2014), "Development of the infrastructure of the agrarian market as a component of the system of support mechanisms", Ekonomika APK, vol. 75—80, pp. 75—80.

5. Kormyshkin, Yu.A. (2016), "Systematization and classification of elements of the business infrastructure of agrarian business", Visnyk Ahrarnoi nauky Prychornomor'ia, Vyp.4 (92), pp. 41—50.

6. Khorunzhyj, M.Yu. (2001), Orhanizatsiia ahro-promyslovoho kompleksu [Organization of agro-industrial complex], KNEU, Kyiv, Ukraine.

7. Ivanyshyn, V.V. (2009), "The formation of efficient agricultural production by means of the restoration of the technical and technological base of enterprises", Ahrosvit, vol. 23, pp. 24—27.

8. Ks'onzhyk, I.V. (2014), Infrastrukturne zabezpechennia sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku sil's'kykh terytorij: teoriia, metodolohiia, praktyka [Infrastructure provision of socio-economic development of rural areas: theory, methodology, practice], Ajlant, Kherson, Ukraine.

9. UNDP (2017), "Strategies for sustainable development of Ukraine until 2030", available at: https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf (Accessed 10 May 2019).

10. Skotsyk, V.Ye. (2013), "Problems of reproduction of technical means, as the basis for the intensification of agricultural production", Stalyj rozvytok ekonomiky, vol. 4, pp. 229—233.

11. Lupenko, Yu.O. and Mesel'-Veseliak, V.Ya. (2012), Stratehichni napriamy rozvytku sil's'koho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku [Strategic directions of development of agriculture of Ukraine for the period till 2020], NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine.

12. Svitovyy, O.M. (2016), "Management of material and technical support of grain product subcomplex and formation of added value", Ekonomika i suspil'stvo, vol. 2, pp. 171—174.

13. Skotsyk, V.Ye. (2018), "Organizational-economic principles of the formation of the infrastructure provision of agricultural machinery market in Ukraine", Ahrosvit, vol. 14, pp. 9—15.

14. Mel'nyk, V.I. and Pohrischuk, O.B. (2018), "Investment provision of the agrarian sector: expansion of opportunities for Ukraine", Visnyk Ternopil's'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu, vol. 3, pp. 23—34.

Стаття надійшла до редакції 18.05.2019 р.

О. А. Грицак,
аспірант, Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-7552-9297

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.10.60

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ У ВІННИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

О. Gritsak,
Graduate student of the State Ecological Academy Postgraduate Education and Management

ECONOMIC EFFICIENCY OF LAND USE IN THE WINNITA REGION

У статті проаналізовано економічну ефективність використання земель Вінницької області. Розглянуто структуру земельного фонду області. Відмічено про високий рівень розораності та сільськогосподарської освоєності Вінницької області. Виявлено площі орних не використовуваних земель у регіоні.

Визначено ступінь сільськогосподарської освоєння земель, рівень розораності території і рівень розораності сільськогосподарських земель. Виявлено диспропорції в структурі земельного фонду, що охоплює екологічні розрахунки.

Встановлено, що в області працює майже 6 % від загальної кількості сільгосппідприємств України. Найбільш чисельною формою господарювання в області є фермерські господарства. Найбільше сільськогосподарської продукції виробляють різноманітні організаційно-правові форми сільськогосподарських підприємств.

Доведено, що ефективне господарювання в області пов'язане насамперед із набором вирощуваних сільгоспкультур та із структурою посівних площ. Вказано на не відповідність структури посівних площ у Вінницькій області оптимальній структурі розробленій науковцями. Відмічено значне зменшення площі кормових угідь.

Проаналізовано структуру вирощування сільськогосподарських культур різними організаційно-правовими формами господарювання. відмічено домінування у вирощуванні зернових культур сільськогосподарських підприємств а у вирощуванні овочевих культур господарств населення. Низькою є частка у вирощуванні всіх сільськогосподарських культур фермерських господарств.

Запропоновано ефективність землекористування у Вінницькій області розраховувати за двома основними групами показників. Перша група пов'язана із натуральними показниками господарювання, а друга — із вартісними. Натуральні показники ефективності землекористування найбільш придатні для виявлення тенденцій та перспектив подальшого розвитку сільськогосподарських підприємств. Найбільш поширеним натуральним показником слід вважати урожайність сільськогосподарських культур.

Визначено, що найбільш ефективно використовуються землі у Вінницькій області під посіви овочевих культур та цукрового буряка у сільськогосподарських та фермерських господарствах. Натомість у господарствах населення регіону найбільш ефективним є використання земель під зернові культури, цукровий буряк та картоплю. Загалом за показником урожайності сільськогосподарських культур у розрізі господарств найбільш ефективними виявилися сільськогосподарські підприємства.

Запропоновано до числа вартісних показників оцінки ефективності землекористування віднести виробництво валової сільськогосподарської продукції, валовий дохід та чистий дохід від сільськогосподарської діяльності.

Визначено, що найбільш рентабельним у сільськогосподарських підприємствах є вирощування соняшнику та цукрового буряку. Водночас найбільш рентабельним у фермерських господарствах є вирощування зернових і зерново-бобових та плодово-ягідних культур. Також у фермерських господарствах найбільш рентабельно виробляти молочну продукцію та курячі яйця, а у сільськогосподарських підприємствах, овець та кіз.

The article analyzes the economic efficiency of land use in Vinnitsa region. The structure of the land fund area. It was noted about the high level of plowing and agricultural development of Vinnitsa region. Identified areas of arable unused land in the region.

The degree of agricultural land development, the level of land plowed up and the level of agricultural land spreading are determined. The disproportions in the structure of the land fund of the region between ecologically stabilizing and destabilizing lands are revealed.

It has been established that almost 6% of the total number of agricultural enterprises in Ukraine work in the region. The most numerous form of management in the region is farms. More agricultural products produce various organizational and legal forms of agricultural enterprises.

It is proved that effective management in the region is primarily associated with a set of cultivated crops and with the structure of sown areas. The inconsistency of the structure of the sown areas in the Vinnitsa region is indicated by the optimal structure developed by scientists. There was a significant decrease in the area of forage lands.

The structure of growing crops by various organizational and legal forms of management is analyzed. Dominance was noted in the cultivation of grain crops of agricultural enterprises, and in the cultivation of vegetable crops of households. An insignificant share in the cultivation of all agricultural crops of farms is indicated.

It is proposed to use land use efficiency in the Vinnitsa region by two main groups of indicators. The first group is associated with natural indicators of management, and the second group with the cost. Natural indicators of land use efficiency are most suitable for identifying trends and prospects for the further development of agricultural enterprises. The most common indicator of natural should be considered crop yields.

It was determined that the most efficiently used land in the Vinnitsa region under crops of vegetable crops and sugar beet in agricultural and farm enterprises. But in the farms of the population of the region the most effective is the use of land for grain crops, sugar beets and potatoes. In total, agricultural enterprises turned out to be the most effective indicator of crop yields in the context of farms.

It is proposed to include the production of gross agricultural products, gross income and net income from agricultural activities among the cost indicators for assessing the effectiveness of land use.

It was determined that the most profitable in agricultural enterprises is the cultivation of sunflower and sugar beet. While the most profitable in farms is the cultivation of grain and grain-legumes and fruit crops. Also in farms it is most profitable to grow dairy products and chicken eggs, and in agricultural enterprises to grow sheep and goats.

Ключові слова: рентабельність виробництва, сільськогосподарське землекористування, натуральні показники землекористування, вартісні показники землекористування, структура земельного фонду.

Key words: profitability of production, agricultural land use, natural indicators of land use, cost indicators of land use, the structure of the land fund.

ВСТУП

Земля — природний ресурс та першооснова формування національно багатства держави. Ефективність використання землі як ресурсу є визначальною складовою розвитку сільського господарства та національної економіки. Вивчення економістами особливостей "землі" з різних точок зору дозволило встановити, що земля може виступати одночасно предметом праці, засобом праці і основним засобом виробництва. Однак, попри такий широкий спектр її застосування, їй властива одна дуже важлива особливість — просторова обмеженість.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Різні аспекти економічних проблем землекористування в рамках сталого (збалансованого) розвитку розглядаються в працях вчених: Будзяка В.М., Кушнірук В.С., Міхеєва О.С., Третяка А.М. та ін. Розробка тематик пов'язаних з екологічними питаннями землекористування в умовах збалансованого розвитку висвітлені в роботах: Будзяк О.С., Третяк В.М., Чудовської В.А. та ін. Однак питання економічно ефективного землекористування, на засадах збалансованого розвитку в умовах ринкових відносин, вимагає постійного моніторин-

Таблиця 1. Динаміка урожайності сільськогосподарських культур 2017 р., ц/га

	Зернові культури (пшениця)	Соняшник	Буряки цукрові	Овочеві культури	Картопля	Плодово-ягідні культури
Сільськогосподарські підприємства						
2010	27,6	15,4	281,5	207,0	171,0	38,2
2017	45,6	21,3	484,1	435,3	238,4	64,9
+ у % до 2010 р.	65	38	72	110	39	70
Фермерські господарства						
2010	21,9	13,4	250,8	159,2	159,5	49,7
2017	37,1	18,8	499,1	348,4	189,2	69,4
+ у % до 2010 р.	69	40	99	118	19	40
Господарства населення						
2010	25,0	13,1	257,3	169,9	131,7	98,5
2017	34,6	15,2	335,5	191,0	166,8	116,4
+ у % до 2010 р.	38	16	30	12	27	18

Джерело: розроблено автором за даними [2, с. 102].

гу та поглибленої оцінки у розрізі сільськогосподарських підприємств, які є на даний час основними землекористувачами земель України.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Постійні зміни, які виникають у суспільно-політичному житті країни та в сільському господарстві зокрема, вимагають забезпечення виробничими ресурсами всіх сфер агропромислового комплексу та продовольчими ресурсами населення країни. Питання ефективного та збалансованого землекористування в умовах обмеженості землі як ресурсу за цих умов належить до числа складних і надзвичайно актуальних.

МЕТА СТАТТІ

Основною метою статті є визначення економічної ефективності землекористування за натуральними та вартісними показниками для різних організаційно-правових форм господарювання, а також розробка пропозицій і рекомендацій щодо напрямів розвитку землекористування на прикладі окремого регіону.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Економічною основою ефективності землекористування в сільському господарстві Вінницької області є наявність земельних угідь придатних для вирощування сільськогосподарських культур. Станом на 1 січня 2018 року у сферу землекористування регіону було залучено 2649,2 тис. га, що в межах держави становить 4,4 % від площі України (60354,9 тис. га). Із них більша частина земельного фонду регіону залучена та використовується в сільськогосподарських цілях (сільськогосподарські землі займають 2064,0 тис. га, що становить 77,9 % від загальної площі території області). У складі сільськогосподарських земель під сільськогосподарські угіддя відведено 2014,2 тис. га (76,0 % від загальної площі та 98 % від площі сільськогосподарських земель), з яких 1725,5 тис. га розорюються. Розораність території регіону становить 65,1 %, а рівень розораності сільськогосподарських угідь — 85,7 % [1, с. 19—20]. Однак не всі орні землі зайняті під посіви. Так, станом на 2017 р. посівна площа становила 1638 тис. га, що склало 95 % її орних земель [2, с. 91].

Станом на 2017 р. на сільськогосподарських землях Вінницької області здійснювали сільськогосподарську діяльність 2593 підприємства (5,7 % від загальної кількості підприємств України), з них 1925 — це фермерські господарства [2, с. 172].

Загалом у користуванні різних форм сільських господарств перебуває 1754,2 тис. га сільськогосподарських угідь, з яких рілля — 1470,8 тис. га. Зокрема у користуванні фермерських господарств — 260,2 тис. га сільськогосподарських угідь, з яких 254,7 тис. га — орні землі, що в середньому складає 135 га на одне господарство [2, с. 67]. Однак серед виробників сільськогосподарської продукції домінуючу роль відіграють саме сільськогосподарські підприємства. Ці господарства займаються виробництвом як сільськогосподарської рослинницької, так і тваринницької продукції.

Ефективне господарювання на землі сільськогосподарських підприємств Вінницької області в більшій мірі залежить від набору вирощуваних сільськогосподарських культур та їх співвідношення в структурі посівних площ. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України затвердженої на базі методичних рекомендацій розроблених науковцями щодо оптимального співвідношення сільськогосподарських культур у сівозмінах різних ґрунтово-кліматичних зон та природно-сільськогосподарських регіонів України, було встановлено, що для земельних угідь Вінницької області розташованої в зоні Лісостепу найбільш ефективною буде структура посівів у співвідношенні: зернові та зернобобові — 25—95 %, технічні — 5—30 % (із них ріпак — 3—5 %, соняшник — 5—9 %), продовольчі та овоче-баштанні — 3—5 %, кормові — 10—75 % [3].

Станом на 2017 р. для структури посівів сільськогосподарських підприємств Вінницької області характерним було таке співвідношення: зернові та зернобобові — 52 %, технічні — 32 %, продовольчі та овоче-баштанні — 8 %, кормові — 8 % [2, с. 91].

Отже, ведення землекористування сільськогосподарськими підприємствами Вінницької області з точки зору формування структури посівів можна вважати не ефективним. Так, у структурі посівів площі під технічні культури з 2010 [4, с. 232] по 2017 рр. [2, с. 91] зросли з 25 % до 32 % при оптимальній — в межах від 5 до 30 %, також за останні 7 років зросли площі під продовольчі

Таблиця 2. Рентабельність вирощування сільськогосподарських культур 2017 р., %

	Культури зернове та зернобобові	Соняшник	Буряки цукрові	Овочеві культури	Картопля	Плодово-ягідні культури
Сільськогосподарські підприємства						
Вінницька область	24,9	50,3	29,6	-13,4	-3,3	26,0
Україна	25,0	41,3	12,4	9,9	10,0	35,4
Фермерські господарства						
Вінницька область	28,6	40,1	22,2	41,8	-2,8	15,6
Україна	27,9	41,2	20,0	19,5	28,9	36,1

Джерело: розроблено автором за даними [2, с. 178—180].

Таблиця 3. Рентабельність виробництва сільськогосподарської продукції, 2017 р., %

	Молоко	На м'ясо				Яйця
		велика рогата худоба	свині	вівці та кози	птиця	
	Сільськогосподарські підприємства					
Вінницька область	27,0	3,5	-5,9	-15,8	21,2	-6,3
Україна	26,9	3,4	3,5	-39,6	7,0	-9,0
	Фермерські господарства					
Вінницька область	40,5	-5,1	-10,3	-10,9	—	164,8
Україна	25,9	-2,1	-6,7	-15,1	3,5	14,1

Джерело: розроблено автором за даними [2, с. 179—181].

та овоче-баштанні культури з 7,7% до 8,1% при оптимальній — 3—5% та зменшились площі під кормові культури з 11% до 8% при оптимальній — 10—75%.

Частка виробництва сільськогосподарських культур у розрізі категорій господарств є дуже різноманітною. Так, домінуючі позиції у виробництві зернових і зернобобових (82,4%) та технічних (понад 90%, зокрема: цукровий буряк — 93%, соняшник — 94,8%) культур займають сільськогосподарські підприємства, а з виробництва продовольчих та овоче-баштанних культур (понад 90%, зокрема: картопля — 99,9%, овочеві культури — 97,6%, плодові та ягідні культури — 57,5%) — господарства населення. Фермерські господарства займають лише середню нішу у виробництві і то, тільки по зернових, зернобобових (14,9%) та технічних (соняшник — 20,6%) культурах [2, с. 99—101].

Разом з тим, ефективність — це результат діяльності підприємств сільського господарства, основною особливістю яких є характер досягнення результатів [5, с. 256—263]. Тому для характеристики наявної ефективності землекористування підприємств скористаємось набором натуральних та вартісних показників.

Натуральні показники ефективності землекористування доцільно використовувати тоді, коли потрібно виявити динаміку збільшення чи зменшення обсягу виробленої продукції та мати уявлення про кількість врожаю з одного гектара [6]. Тут таки найбільш поширеним, є натуральний показник — урожайність сільськогосподарських культур (табл. 1).

За даними таблиці 1 урожайність сільськогосподарських культур Вінницької області за останні 7 років суттєво зросла. Рівень використання сільськогосподарських земель у всіх, без виключення, формах господарювання характеризується позитивною динамікою. Так, найбільш ефективним було використання земель під посіви овочевих культур та цукрового буряка

(технічні культури) у фермерських господарствах та сільськогосподарських підприємствах, дещо менш ефективним під плодово-ягідні та зернові культури. А от у господарствах населення, більш ефективним виявилось використання землі під зернові, цукровий буряк та картоплю.

Що ж до характеристики рівня ефективності використання землі у розрізі форм господарювання, то найбільш ефективними з точки зору урожайності були сільськогосподарські підприємства, а найменш — господарства населення. Тим не менше, це не помішало Вінниччині у 2017 р. у загальному виробництві сільськогосподарських культур посісти перші місця по виробництву зернових, цукрового буряка, картоплі та плодово-ягідних культур [2, с. 125—126].

Однак не менш важливою є оцінка економічної ефективності використання землі у господарствах за прибутковістю земельних угідь. Одним з таких вартісних показників є виробництво валової сільськогосподарської продукції в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, валовий дохід та чистий дохід (збиток) від сільськогосподарської діяльності підприємства чи господарства. Всі вони характеризують ефективність використання земельних угідь [5, с. 260—261].

Однак існує ще один вартісний показник — рентабельність, який за критерієм прибутковості, більш повно характеризує економічну ефективність використання землі та дає змогу оцінити рівень використання землі підприємствами сільського господарства, які виробляють різні види сільськогосподарської продукції, тобто мають різну галузеву структуру. Рентабельність показує ефективність виробництва підприємств чи господарств у сільському господарстві та відображає рівень окупності поточних затрат, а також функціонування основних виробничих та оборотних засобів [6] (табл. 2).

Якщо рівень ефективності використання земель під посіви овочевих культур у сільськогосподарських підприємствах був чи не найвищий серед інших господарств, то по економічній ефективності використання земель він виявився найнижчим. Адже економічна ефективність — це відношення результату діяльності сільськогосподарських підприємств до видатків пов'язаних з цією діяльністю, а це означає, що видатки на вирощування овочевих культур для сільськогосподарських підприємств виявились занадто затратними та попри зростання урожайності перевищили їх дохідну частину.

Щодо тваринництва, то рентабельність виробництва сільськогосподарської продукції у різних формах господарювання також виявилася досить строкатою (табл. 3).

Високий рівень рентабельності характерним є лише при виробництві молочної продукції та яєць у фермерських господарствах Вінницької області, а найнижчий — при виробництві м'яса овець і кіз у сільськогосподарських підприємствах.

Аналіз результатів таблиць 2 і 3 показує, що на сьогоднішній день вирощування рослинницької продукції у підприємствах Вінницької області є більш дохідним, а вирощування тваринницької продукції є більш затратним та нерентабельним.

ВИСНОВКИ

Таким чином, оцінюючи економічну ефективність землекористування Вінницької області слід відмітити, що, по-перше, сформована на сьогоднішній день структура посівів в господарствах регіону є неефективною і має тенденцію до погіршення. Відмічено зростання посівних площ під технічні, продовольчі та овоче-баштанні культури і, навпаки, зменшення площ під кормові культури у порівнянні з оптимальною науково-обґрунтованою структурою посівних площ притаманною даному регіону. По-друге, спостерігається позитивна динаміка щодо рівня ефективності використання сільськогосподарських земель у всіх, без виключення, формах господарювання за урожайністю культур. По-третє, рівень ефективності використання сільськогосподарських земель не корелюється з економічною ефективністю землекористування. Так, при зростанні урожайності овочевих культур в сільськогосподарських підприємствах регіону за останні 7 років майже на 110% було відмічено від'ємну рентабельність їх виробництва і, навпаки, при зростанні урожайності соняшника лише на 38% (найменше, серед інших культур), рентабельність його виробництва виявилася чи не найбільшою — 50,3%. По-четверте, при вирощуванні сільськогосподарських культур економічна ефективність землекористування є вищою, ніж при виробництві продукції тваринництва у господарствах Вінницької області.

Отже, дотримання оптимальних науково обґрунтованих сівозмін та структури посівів позитивно вплине на підвищення ефективності землекористування, а впровадження галузевої спеціалізації сприятиме збільшенню прибутковості 1 га сільськогосподарських угідь та рентабельності виробництва підприємств сільського господарства Вінниччини, що в цілому позитивно сприятиме впровадженню принципів збалансованого землекористування.

Література:

1. Екологічний паспорт Вінницької області за 2017 рік / Департамент агропромислового розвитку, екології та природних ресурсів облдержадміністрації. — Вінниця: ВОДА, 2018. — С. 97.

2. Статистичний збірник Сільське господарство України 2017 / Державна служба статистики; відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. — Київ, 2018. — 245 с.

3. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах" від 11 лютого 2010 р., № 164 Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 536 (536-2010-п) від 30.06.2010 // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2010-%D0%BF>

4. Статистичний збірник Сільське господарство України 2010 / Державна служба статистики; за редакцією Ю. М. Остапчука. — Київ, 2011. — с. 223.

5. Будзяк О.С. Організаційно-економічний механізм екологічно безпечного використання земель України: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.06 / О.С. Будзяк. — Київ, 2013. — 464 с.

6. Кушнірук В.С. Оцінка рівня ефективності землекористування в аграрних підприємствах Вознесенського району / В.С. Кушнірук, О.С. Міхєєва // Глобальні та національні проблеми економіки. Вип. 20. — 2017. — С. 400—404. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. — <http://global-national.in.ua/archive/20-2017/80.pdf>

References:

1. Department of agro-industrial development, ecology and natural resources of the regional state administration (2018), *Ekologichnyj pasport Vinnyts'koj oblasti za 2017 rik* [Ecological passport of Vinnytsia region for 2017], WATER, Vinnitsa, Ukraine.

2. State Statistics Service of Ukraine (2018), *Statystychnyj zbirnyk Sil's'ke hospodarstvo Ukrainy 2017* [Statistical collection Agriculture of Ukraine 2017], State Statistics Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2010), Resolution "On Approval of the Norms of Optimal Ratio of Cultures in Crop rotations in Various Natural-Agricultural Regions", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2010-%D0%BF> (Accessed 20 April 2019).

4. State Statistics Service of Ukraine (2011), *Statystychnyj zbirnyk Sil's'ke hospodarstvo Ukrainy 2010* [Statistical collection Agriculture of Ukraine 2010], State Statistics Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

5. Budzyak, O.S. (2013), "Organizational and economic mechanism of ecologically safe use of lands of Ukraine", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Council for the Study of the Productive Forces of the National Academy of Sciences, Kyiv, Ukraine.

6. Kushniruk, V.S. and Mikheeva, O.S. (2010), "Estimation of the level of land use efficiency in agrarian enterprises of Voznesensky district", *Global and national problems of the economy*, vol. 20, pp. 400—404, available at: <http://global-national.in.ua/archive/20-2017/80.pdf> (Accessed 20 April 2019).

Стаття надійшла до редакції 07.05.2019 р.

А. В. Клімова,
аспірант, завідувач відділу ліцензування та акредитації,
Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне
ORCID ID: 0000-0003-0051-3925

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.10.65

ІНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ ЛІЦЕНЗУВАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

A. Klimova,
PhD student, The Head of License and Accreditation Department,
National University of Water and Environmental Engineering, Rivne

INSTITUTIONAL FOUNDATIONS OF LICENSING EDUCATIONAL ACTIVITIES IN THE HIGHER EDUCATION OF UKRAINE

У статті розкриваються особливості державного регулювання вищої освіти в умовах активної трансформації та реформування освітньої галузі, набрання закладами вищої освіти автономії, активного входження до європейського освітнього простір. Доведено необхідність регулюючого впливу з боку держави на ринок освітніх послуг та заклади вищої освіти як суб'єктів господарювання з метою виконання державою своїх гарантій перед суспільством та споживачами освітніх послуг у сфері вищої освіти.

У статті розкритий один із інструментів державного регулювання, спрямований на забезпечення реалізації єдиної державної політики у сфері освіти, захист економічних і соціальних інтересів держави, суспільства та окремих споживачів — ліцензування освітньої діяльності. З'ясовано сутність та особливості поняття "ліцензування". Проведено аналіз організаційно-функціональної структури ліцензування освітньої діяльності у сфері вищої освіти. Показано основні інституційні об'єкти системи ліцензування. Описано взаємозв'язки, функції та повноваження кожної інституції, що формують та реалізують державну політику з питань ліцензування освітньої діяльності. Розкрито місце, роль та функціональні зв'язки закладів вищої освіти в системі ліцензування господарської діяльності.

The article reveals the peculiarities of state regulation of higher education in the conditions of active transformation and reformation of the educational sphere, the entry of institutions of higher education into autonomy, and active entry into the European educational space. The necessity of the regulatory influence of the state on the market of educational services and institutions of higher education as business entities is proved, in order to fulfill the state guarantees for society and consumers of educational services in the field of higher education. Higher education institutions must have sufficient material, technical, information, personnel and scientific potential to ensure the quality of educational services. Active development of the market of educational services, internationalization of higher education requires changes in the strategy of management of the

educational system at the state level, improvement of methods and forms of improving the quality of education at the institutional level. The state, organizing the production of public goods, defines the conditions and rules of economic activity, establishes rules and restrictions on the activities of economic entities, using various means and mechanisms of state regulation.

The article discloses one of the instruments of state regulation aimed at ensuring the implementation of a unified state policy in the field of education, protection of economic and social interests of the state, society and individual consumers – licensing of educational activities. The essence and features of the concept of "licensing" are clarified. The author analyzed the organizational and functional structure of licensing educational activities in the field of higher education. The main institutional objects of the licensing system are shown, including the Verkhovna Rada of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine, the Ministry of Education and Science of Ukraine, the State Regulatory Service of Ukraine, the National Agency for the Quality Assurance of Higher Education, the National Qualifications Agency, institutions of higher education, state bodies and bodies local self-government, whose sphere of management includes institutions of higher education, other stakeholders. The interrelations, functions and powers of each institution that form and implement the state policy on licensing of educational activities are described. The place, role and functional links of higher education institutions in the system of licensing of economic activity are revealed.

Ключові слова: вища освіта, державне регулювання надання освітніх послуг, заклад вищої освіти, ліцензування господарської діяльності, ліцензування надання освітніх послуг.

Key words: higher education, state regulation of educational services provision, academic organizations, licensing of economic activity, licensing of educational activities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Освіта є суспільним явищем, яке орієнтоване на побудову громадянського суспільства та впливає на всі сфери економіки. Вхідження України до освітнього простору Європи, реформування вищої освіти в умовах глобалізаційних процесів, розвиток автономії закладів вищої освіти, розширення академічної мобільності здобувачів вищої освіти потребують побудови якісної системи вищої освіти, що впливає на темпи економічного зростання та добробуту населення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання державного регулювання сфери вищої освіти є інтересом як освітян, так і економістів, правників, державних службовців і політиків. Спеціалісти-практики та науковці досліджуючи це питання з різних аспектів мають різні точки зору на дану проблематику, а також різні підходи до її вирішення. Питання державного регулювання вищої освіти в Україні досліджували в своїх наукових роботах В. Вельчева, В. Кремінь, П. Курмаєв, О. Калініна, А. Кобець, О. Кудрейко, О. Поступна, Т. Фініков. Різні аспекти ліцензування господарської діяльності, в тому числі і освітньої діяльності закладами вищої освіти розглядаються в наукових працях А. Баженової, В. Бахрушина В. Лугового, М. Савченка, Т. Червякової, Т. Фінікова. Тобто можна говори-

ти про широкий досвід дослідження даної проблематики, але незважаючи на широке коло проведених досліджень на сьогоднішній день немає єдиного підходу до визначення наукових засад до напрямів державного регулювання діяльності закладів вищої освіти в умовах активного реформування освітньої галузі, системних зрушень, набрання закладами вищої освіти автономності.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є аналіз організаційно-функціональної структури ліцензування освітньої діяльності у сфері вищої освіти як інструменту державного регулювання господарської діяльності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Держава, здійснюючи організацію виробництва суспільних благ, забезпечує регулювання економіки, визначає умови і правила проведення господарської діяльності, встановлює певні вимоги і обмеження діяльності суб'єктів господарювання, включаючи їх відповідальність за правопорушення у сфері господарювання. Господарським кодексом України визначається, що "держава для реалізації економічної політики, виконання цільових економічних та інших програм і програм економічного і соціального розвитку застосовує різноманітні засоби і механізми регулювання господарської

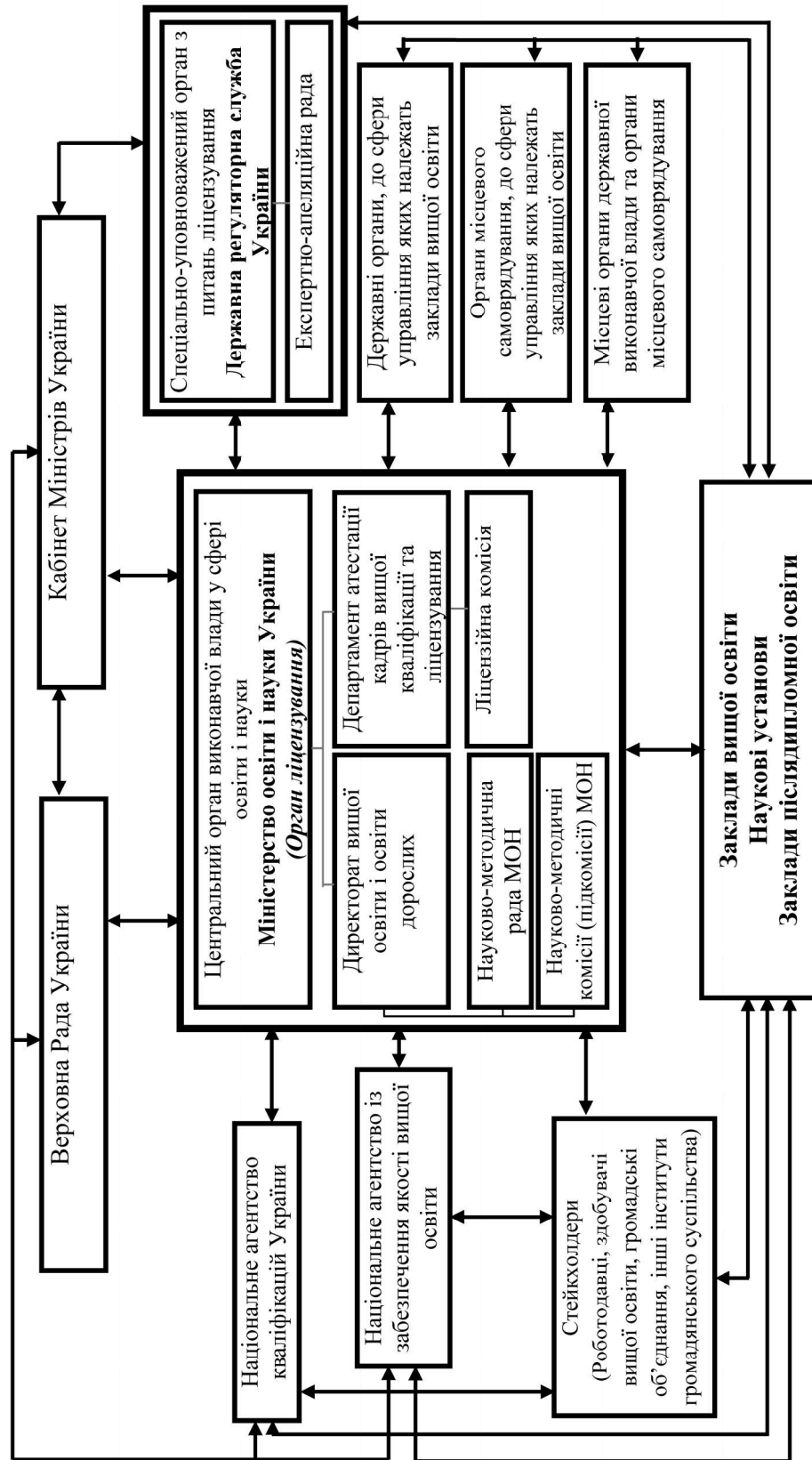

Рис. 1. Організаційна структура державного регулювання ліцензування освітньої діяльності у сфері вищої освіти

Джерело: власна розробка автора.

діяльності" [1]. Основними засобами регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання є: регулювання цін і тарифів; надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій; ліцензування, патентування і квотування; застосування нормативів та лімітів; надання інвестиційних, податкових та інших пільг; державне замовлення; технічне регулювання. Задекларовані законодавством засоби державного регулювання є інструментами економічної політики держави, які застосовуються в залежності від можливостей суб'єкта господарювання вступати до тих чи інших економічних відносин.

У своїх наукових дослідженнях Кочин В.В., розглядаючи засоби державного регулювання господарської діяльності в умовах дерегулювання економіки України, висловлює свої пропозиції щодо удосконалення механізму правового регулювання господарської діяльності, що передбачає зменшення контролю держави над здійсненням господарської діяльності шляхом створення відповідного ринку. Стверджуючи, що державою можуть регулюватися загальні засади існування певного ринку через формування вимог до статутних ознак суб'єктів та технічного регулювання об'єктів відносин, при цьому має відбуватися поступове наділення повноваженнями регулятора саморегулятивних організацій. Держава має забезпечити механізм захисту суб'єктів господарювання незалежно від їх участі у саморегулятивних організаціях, а також сформувати механізм відповідальності, що забезпечуватиме реалізацію державної політики на шляху до ринкової економіки та захисту прав споживачів [2].

У своєму дослідженні Савченко М.В. доводить, що заклади вищої освіти, маючи усі ознаки суб'єкта господарювання, здійснюють господарську діяльність, мають сукупність господарських прав та обов'язків, відокремлене майно та відповідають за зобов'язаннями в межах свого майна [3]. На сьогоднішній день закладам вищої освіти для надання якісних освітніх послуг необхідно мати достатній матеріально-технічний, інформаційний, кадровий та науковий потенціал. Розвиток ринку освітніх послуг, посилення глобалізації та інтернаціоналізації сфери вищої освіти вимагає її державного регулювання, змін у стратегії управління освітньою системою на рівні держави, удосконалення практичних форм та методів підвищення якості освіти на інституційному рівні. Держава, виступивши гарантом забезпечення прав і задоволення потреб у сфері освіти, повинна взяти на себе функцію забезпечення відповідності освітньої діяльності запитам особи і суспільства.

Ряд дослідників В.І. Вельчева [4], А.С. Кобець [5], О.М. Кудрейко [6] зазначають, що державне регулювання є переважною формою впливу на розвиток вищої освіти, зазначаючи, що держава здійснює свій регулюючий вплив в основному за допомогою економічних та адміністративних методів. При використанні економічних методів, коли держава досягає результату через економічний інтерес виконавців, що полягає в створенні економічного середовища, яке зумовлює поведінку суб'єктів господарювання на ринку з врахуванням державних пріоритетів. До таких методів можна віднести: державне кредитування суб'єктів господарювання, державне замовлення, встановлення податкових пільг,

надання дотацій, амортизаційні відрахування тощо. При використанні адміністративних методів необхідний результат досягається, за допомогою прямого впливу центральних органів державної влади (державна реєстрація суб'єктів господарювання, ліцензування певних видів господарської діяльності, акредитація, встановлення стандартів освітньої діяльності та стандартів вищої освіти). Адміністративні методи регулювання є діаметрально протилежними до розвитку саморегулюючого ринку, вони блокують дії відповідних ринкових регуляторів, але в умовах переходу до ринкової економіки мають важливе значення та використовуються для захисту прав споживачів.

Одним із методів регулюючого впливу держави на заклади вищої освіти є ліцензування освітньої діяльності. Розглядаючи ліцензування як інструмент державного регулювання, з'ясуємо сутність поняття "ліцензування". В законодавстві та правничих науках поняття "ліцензування" зустрічається достатньо часто. Разом з тим це поняття не є однозначним, знаходиться в постійній трансформації та трактується науковцями з використанням різних підходів. Тому правильним буде розглянути законодавче закріплення даного поняття в Законі України "Про ліцензування видів господарської діяльності", де ліцензування визначається як засіб державного регулювання провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, спрямований на забезпечення реалізації єдиної державної політики у сфері ліцензування, захист економічних і соціальних інтересів держави, суспільства та окремих споживачів. А ліцензія — це запис у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань про рішення органу ліцензування щодо наявності у суб'єкта господарювання права на провадження визначеного ним виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню [7]. Закон України "Про вищу освіту" містить визначення ліцензування, як процедури визнання спроможності юридичної особи провадити освітню діяльність за певною спеціальністю на певному рівні вищої освіти відповідно до стандартів освітньої діяльності [8]. Ліцензування освітньої діяльності відповідно до Закону України "Про освіту" — "це процедура визнання спроможності юридичної або фізичної особи надавати освітні послуги на певному рівні освіти відповідно до ліцензійних умов" [9].

Ліцензування освітньої діяльності у сфері вищої освіти можна розглядати як окрему частину системи державного регулювання освітніх послуг (рис. 1). Держава виконує функції створення умов для функціонування ринку освітніх послуг, де покупцями виступають здобувачі вищої освіти, роботодавці, а продавцями — заклади вищої освіти. Держава, регулюючи цей ринок, вживає заходів щодо недопущення та усунення негативних проявів ринкових відносин, вирішує ті проблеми в освітній сфері, які не можуть бути вирішені за допомогою ринкових механізмів. Основні напрями державної політики у сфері ліцензування освітньої діяльності визначає Верховна Рада України, яка є єдиним органом законодавчої влади України. Верховна Рада України приймає закони України та здійснює контроль за діяльністю Кабінету Міністрів України. Формування та реалізацію державної політики з питань ліцензу-

вання, і, зокрема, ліцензування освітньої діяльності у сфері вищої освіти здійснює Кабінет Міністрів України та спеціально уповноважений орган з питань ліцензування, яким є Державна регуляторна служба України, а також Центральний орган виконавчої влади з питань освіти і науки, яким виступає Міністерство освіти і науки України. Відповідно до Постанови КМУ від 05.08.2015 № 609 "Про затвердження переліку органів ліцензування та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України" Міністерство освіти і науки України є органом ліцензування. Міністерство освіти і науки України згідно чинного законодавства [7; 8; 10; 11]:

- здійснює в установленому порядку ліцензування освітньої діяльності закладів освіти, приймає рішення щодо надання ліцензії на право здійснення освітньої діяльності, розширення провадження або звуження такої діяльності, переоформлення ліцензії та розміщує на своєму офіційному веб-сайті інформацію про прийняті ним рішення;

- формує перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, зокрема за поданням Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, та подає їх на затвердження Кабінету Міністрів України;

- розробляє та затверджує стандарти вищої освіти та стандарти освітньої діяльності за погодженням із Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти. Стандарти розробляються Науково-методичними комісіями (підкомісіями), які є основними робочими органами Науково-методичної ради, що є постійним консультативно-дорадчим органом Міністерства освіти і науки України та розробляє методологію, методичні рекомендації щодо розроблення зазначених стандартів;

- розробляє проект ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладами освіти і змін до них та подає їх в установленому порядку на затвердження Кабінету Міністрів України;

- здійснює контроль за додержанням закладами вищої освіти вимог ліцензійних умов та за результатами перевірки приймає рішення;

- вносить до Єдиної державної бази з питань освіти, Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань прийняті рішення, документи та інші відомості про ліцензування освітньої діяльності;

- формує та веде ліцензійні справи, забезпечує їх зберігання, передачу та одержання у паперовій формі (або одержання належним чином завірених документів із них у разі, якщо такі справи передані до архівних установ), а також надає інформацію з ліцензійних справ;

- здійснює інформаційне та методичне супроводження ліцензування;

- складає та подає спеціально уповноваженому органу з питань ліцензування (Державній регуляторній службі України) щорічний ліцензійний звіт;

- забезпечує підвищення кваліфікації працівників, до посадових обов'язків яких віднесено забезпечення виконання повноважень у сфері ліцензування освітньої діяльності в галузі вищої освіти.

Наказом Міністерства освіти і науки України від 16.02.2016 № 125 "Про створення Ліцензійної комісії Міністерства освіти і науки України" [12] при Міністерстві освіти і науки України створена Ліцензійна комісія, яка здійснює дорадчу участь у прийнятті рішень щодо ліцензування освітньої діяльності. Зазначеною комісією здійснюється попередній розгляд питань та надання керівництву Міністерства освіти і науки відповідних рекомендацій та пропозицій про видачу ліцензії, розширення провадження освітньої діяльності закладами вищої освіти щодо відмови у видачі ліцензії чи анулювання ліцензії та з інших питань, що стосуються — сфери повноважень МОН як органу ліцензування. Ліцензійна комісія має право надавати пропозиції керівництву Міністерства освіти і науки України щодо вдосконалення законодавства. Зазначеним наказом також встановлюється, що підготовку процедури ліцензування освітньої діяльності у сфері вищої освіти, яка включає отримання та розгляд заяви разом з документами, прийняття рішення про залишення заяви про отримання ліцензії без розгляду, відмови у видачі ліцензії чи про видачу ліцензії, оформлення, переоформлення та видачу інших документів, що стосуються сфери повноважень органу ліцензування, здійснює департамент атестації кадрів вищої кваліфікації та ліцензування.

Державна регуляторна служба України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Здійснює реалізацію державної регуляторної політики, політики з питань нагляду та контролю у сфері господарської діяльності, ліцензування та дозвільної системи у сфері господарської діяльності та дерегуляції господарської діяльності. Державна регуляторна служба України згідно з чинним законодавством [7; 13] є спеціально уповноваженим органом з питань ліцензування, що:

- розробляє основні напрями розвитку сфери ліцензування та вносить на розгляд Кабінету Міністрів України пропозиції щодо її вдосконалення;

- узагальнює практику застосування нормативно-правових актів з питань ліцензування, погоджує проекти нормативно-правових актів у сфері ліцензування;

- погоджує за поданням Міністерства освіти і науки України ліцензійні умови провадження освітньої діяльності та порядок здійснення контролю за їх дотриманням;

- здійснює методичне керівництво, інформаційне забезпечення діяльності Міністерства освіти і науки України та визначає форму ліцензійного звіту;

- здійснює нагляд за дотриманням Міністерством освіти і науки України, Національним агентством з питань якості вищої освіти законодавства у сфері ліцензування та надає роз'яснення щодо його застосування;

- забезпечує підвищення кваліфікації працівників Міністерства освіти і науки України, до посадових обов'язків яких належить забезпечення виконання повноважень у сфері ліцензування, а також порушує питання щодо відповідальності посадових осіб, які прийняли рішення, скасоване на підставі рішення Експертно-апеляційної ради з питань ліцензування;

— одержує інформацію з питань ліцензування та контролю за наявністю ліцензій у закладів освіти від Міністерства освіти і науки України, органів, що здійснюють контроль за наявністю ліцензій, зокрема щорічний ліцензійний звіт та щорічний звіт про виявлення безліцензійної діяльності;

— розробляє форми документів у сфері ліцензування та правила їх оформлення, зокрема форму і зміст ліцензії;

— формує Експертно-апеляційну раду та здійснює її організаційне, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення, має право для цілей Експертно-апеляційної ради з питань ліцензування отримувати від Міністерства освіти і науки України копії документів, які стосуються прийнятого ним рішення, що оскаржується, та залучати на громадських засадах державних службовців, науковців та інших фахівців (за згодою їхніх керівників) для одержання консультацій та проведення експертизи документів у сфері ліцензування, а також запитувати і отримувати інформацію, документи чи матеріали;

— видає розпорядження про усунення порушення законодавства у сфері ліцензування та розпорядження про відхилення або задоволення апеляцій чи скарг з урахуванням рішення Експертно-апеляційної ради з питань ліцензування;

— веде Єдиний ліцензійний реєстр;

— організовує замовлення, постачання, ведення обліку і звітності про витрачання бланків ліцензій — на сьогоднішній день ліцензія на провадження освітньої діяльності в сфері вищої освіти оформляється лише в електронному вигляді.

При Державній регуляторній службі України утворюється постійно діючий колегіальний орган — Експертно-апеляційна рада з питань ліцензування, яка розглядає апеляції та інші скарги здобувачів ліцензії, ліцензіатів (закладів вищої освіти) на дії органу ліцензування (Міністерства освіти і науки України), або інших заявників щодо порушення законодавства у сфері ліцензування. Також здійснює розгляд звернень Міністерства освіти і науки України або Державної регуляторної служби України щодо проведення позапланових перевірок додержання закладами вищої освіти вимог ліцензійних умов провадження освітньої діяльності на підставах згідно з чинним законодавством. Рішення Експертно-апеляційної ради з зазначених питань є обов'язковими для розгляду Державною регуляторною службою та є підставою для видання розпорядження про задоволення або відхилення апеляції, про розгляд скарг чи усунення порушень законодавства у сфері ліцензування. Розпорядження надсилається Міністерству освіти і науки України, закладу вищої освіти чи заявнику.

Експертно-апеляційна рада має право розглядати пропозиції щодо запровадження ліцензування нового чи скасування чинного виду господарської діяльності, або частини виду господарської діяльності, розробляти рекомендації стосовно вдосконалення державної політики у сфері ліцензування, а також проводити експертизу проектів нормативно-правових актів або пропозицій у сфері ліцензування [7].

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти є постійно діючий колегіальний органом

у сфері забезпечення якості вищої освіти, який формує [9, 8]:

— пропозиції щодо переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти на відповідних рівнях вищої освіти, в т.ч. з метою запровадження міждисциплінарної підготовки, і подає його Міністерству освіти і науки України. Зазначені пропозиції формуються за поданням закладів вищої освіти;

— вимоги до системи забезпечення якості вищої освіти;

— єдину базу даних освітніх програм, що запроваджені закладами вищої освіти, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти на кожному рівні вищої освіти;

— пропозиції щодо законодавчого забезпечення якості вищої освіти та направляє зазначені документи Верховній Раді України, Президентові України, Кабінетові Міністрів України та закладам вищої освіти для їх обговорення та належного реагування.

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти погоджує розроблені Міністерством освіти і науки України стандарти освітньої діяльності та стандарти вищої освіти за кожною спеціальністю, а також бере участь у формуванні показників державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою в установленому законодавством порядку. Під час виконання своїх функцій агентство має право одержувати в установленому законодавством порядку від державних органів та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій і громадян інформацію, документи та матеріали, необхідні для реалізації покладених на нього повноважень, а також залучати спеціалістів центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій, експертів, а також міжнародних експертів — професорів провідних іноземних вищих навчальних закладів та експертів інституцій, які забезпечують якість вищої освіти в інших державах, до розгляду питань, що належать до його компетенції [14].

Національне агентство кваліфікацій будучи колегіальним органом Міністерства освіти і науки України та взаємодіючи з органами та установами забезпечення якості освіти [9]:

— бере участь у розробленні стандартів освіти;

— супроводжує запровадження Національної рамки кваліфікацій та здійснює міжнародне співробітництво з метою її гармонізації із відповідними міжнародними документами;

— створює і веде Реєстр кваліфікацій;

— формує вимоги до процедур присвоєння кваліфікацій визнання результатів неформального та інформального навчання;

— забезпечує прогнозування потреб ринку праці у кваліфікаціях;

— координує розроблення професійних стандартів та здійснює їх реєстрацію.

Реалізуючи державну політику у сфері кваліфікацій, Національне агентство кваліфікацій забезпечує координацію і взаємодію, здійснює інформаційний супровід зацікавлених сторін та бере участь у розробці нормативно-правових актів у цій сфері.

Державні органи, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти беруть участь у ліцензу-

ванні освітньої діяльності, що проводять заклади вищої освіти, а також мають дотичні повноваження [8]:

- реалізація державної політики у сфері вищої освіти і науки;
- участь у професійній підготовці фахівців;
- формують пропозиції щодо державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою у порядку, встановленому законодавством;
- аналізують якість освітньої діяльності закладів вищої освіти, що належать до сфери їх управління.

Органи місцевого самоврядування, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти, не виконують прямих функцій, безпосередньо пов'язаних з ліцензуванням освітніх послуг у сфері вищої освіти, але мають інші повноваження, які впливають на даний процес. Це, зокрема:

- забезпечення виконання державних програм у сфері вищої освіти;
- вивчення потреби у фахівцях з вищою освітою на місцях і внесення Міністерству освіти і науки України пропозицій щодо обсягу державного замовлення на підготовку фахівців із вищою освітою, узгоджених з державними органами, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти;
- подання Міністерству освіти і науки України пропозицій щодо формування мережі закладів вищої освіти [8].

До повноважень місцевих органів державної виконавчої влади та інших органів місцевого самоврядування, пов'язаних безпосередньо з ліцензуванням освітньої діяльності у сфері вищої освіти, не передбачено. Але на них покладаються дотичні повноваження, зокрема серед делегованих повноважень органів місцевого самоврядування визначення потреби, а також формування замовлень на кадри для освітніх та лікувальних закладів, закладів фізичної культури та спорту, укладення договорів на підготовку спеціалістів. А серед повноважень місцевих органів державної виконавчої влади (управління освіти і науки облдержадміністрацій) — прогнозування потреб регіону у кадрах, погодження закладам вищої освіти пропозицій щодо обсягів державного замовлення, координація роботи закладів вищої освіти незалежно від їх підпорядкування і форм власності з питань, спрямованих на реалізацію державної політики в галузі освіти та науки в регіоні, а також контроль за додержанням законодавства з питань освіти, в т.ч. вищої [15; 16].

Стейкхолдери (роботодавці, здобувачі вищої освіти, громадські об'єднання, інші інститути громадянського суспільства, установчими документами яких передбачено діяльність у сфері освіти тощо) здійснюють громадський контроль у системі вищої освіти. Ними не здійснюється безпосередня участь у державному регулюванні ліцензування освітньої діяльності закладами вищої освіти, але береться участь у громадському обговоренні проектів нормативно-правових актів щодо ліцензування освітньої діяльності та ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладами освіти.

Роботодавці можуть бути опосередкованими ініціаторами щодо започаткування закладами вищої освіти

освітньої діяльності за певною спеціальністю на певному рівні вищої освіти, звертаючись до закладу про необхідність підготовки кваліфікованих спеціалістів, брати участь у розробці освітніх програм, а також бути експертами та вносити свої пропозиції під час розробки стандартів вищої освіти за спеціальностями на кожному рівні вищої освіти.

Заклади вищої освіти (наукові установи, заклади післядипломної освіти) є безпосередніми ініціаторами та учасниками ліцензійної діяльності, якими:

- вивчається попит на окремі спеціальності на ринку праці;
- приймається рішення про необхідність ліцензування освітньої діяльності за конкретною спеціальністю на певному рівні вищої освіти;
- формується ліцензійна справа та подається разом з заявою про розширення провадження освітньої діяльності до органу ліцензування — Міністерства освіти і науки України;
- береться на себе відповідальність щодо дотримання ліцензійних умов провадження освітньої діяльності;
- приймається рішення щодо звуження освітньої діяльності, про що подає заяву до Міністерства освіти і науки України;
- приймається участь у громадському обговоренні нормативно-правових актів з питань ліцензування освітньої діяльності та ліцензійних умов провадження освітньої діяльності.

ВИСНОВКИ

Держава, виступаючи гарантом забезпечення відповідності вищої освіти запитам суспільства, здійснює регулюючий вплив на заклади освіти через правові, економічні та адміністративні методи. Одним із інструментів державного регулювання, що відноситься до адміністративних методів і направлений на захист інтересів суспільства і споживачів, виступає ліцензування освітньої діяльності. Держава створює умови для функціонування ринку освітніх послуг, де ліцензування поряд з акредитацією та стандартизацією створюють зовнішню систему забезпечення якості вищої освіти. Тому ліцензування освітньої діяльності можна розглядати як окрему частину державного регулювання з рядом інституційних об'єктів, які мають прямий та опосередкований вплив на державну політику ліцензування освітньої діяльності в Україні.

Література:

1. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2003. — № 18, № 19—20, № 21—22. — ст.144.
2. Кочин В.В. Засоби державного регулювання господарської діяльності в умовах дерегулювання економіки України / В. Кочин // Юридичний вісник. — 2015. — № 2 (35). — С. 114—117.
3. Савченко М. В. Визначення вищих навчальних закладів як суб'єктів господарювання / М. Савченко / Форум права. — 2011. — № 4. — С. 628—633.
4. Вельчева Н.І. Науково-теоретичні основи державного регулювання вищої освіти [Електронний ресурс] / Н. Вельчева // Державне будівництво. — 2009. —

№ 2. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2009_2_13

5. Кобець А.С. Роль держави у функціонуванні ринку освітніх послуг [Електронний ресурс] / А. Кобець / Державне управління: удосконалення та розвиток. — № 8. — 2011. — Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=308>

6. Кудрейко О.М. Інституційний механізм регулювання модернізації ринку освітніх послуг / О. Кудрейко // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Серія: Державне управління. — 2014. — № 230. — Т. 242. — С. 80—85.

7. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР). — 2015. — № 23. — ст. 158.

8. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII // Відомості Верховної Ради (ВВР). — 2014. — № 37—38. — Ст. 2004.

9. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № № 2145-VIII // Голос України від 27.09.2017. — № 178—179.

10. Про Науково-методичну раду Міністерства освіти і науки України: Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.09.2015 № 922 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/files/normative/2015-09-17/4402/2-nmon-922.pdf>

11. Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.10.2014 № 630 // Офіційний вісник України від 05.12.2014. — 2014. — № 95. — Ст. 17.

12. Про створення Ліцензійної комісії Міністерства освіти і науки України: Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.02.2016 № 125 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/files/normative/2016-02-19/5137/nmo-125.pdf>

13. Деякі питання Державної регуляторної служби України: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.12.2014 р. № 724 // Офіційний вісник України від 23.01.2015. — 2015. — № 4. — Ст. 18.

14. Про утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2015 р. № 244 // Офіційний вісник України від 15.05.2015. — 2015. — № 36. — Ст. 23.

15. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України від 25.06.1997. — 1997. — № 24. — Ст. 170.

16. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 року № 586-XIV // Відомості Верховної Ради України від 28.05.1999. — 1999. — № 20. — Ст. 190.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "Economic Code of Ukraine", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. 18, 19—20, 21—22.

2. Kochyn, V.V. (2015), "Means of state regulation of economic activity in conditions of deregulation of the economy of Ukraine", Yurydychny visnyk, vol. 2, pp. 114—117.

3. Savchenko, M.V. (2011), "Determination of Higher Educational Establishments as Economic Entities", Forum prava, vol. 4, pp. 628—633.

4. Vel'cheva, N. I. (2009), "Scientific and theoretical bases of state adjustment of higher education", Derzhavne budivnytstvo, [Online], vol. 2, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2009_2_13 (Accessed 2 April 2019).

5. Kobets, A.S. (2011), "The role of the State in the functioning of the educational market", Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok, [Online], vol. 8, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=308> (Accessed 31 March 2019).

6. Kudreyko, A. (2014), "Institutional mechanism for regulating the modernization of the educational services market", Naukovi pratsi Chornomors'koho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu "Kyievo-Mohylians'ka akademiia". Seriia: Derzhavne upravlinnia, vol. 230, pp. 80—85.

7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On licensing of types of economic activity", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. 23, p. 158.

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine "On Higher Education", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. 37—38, p. 2004.

9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine "On Education", Holos Ukrainy, vol. 178—179.

10. Ministry of Education and Science of Ukraine (2015), "Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine "About the Scientific and Methodological Council of the Ministry of Education and Science of Ukraine", available at: <http://old.mon.gov.ua/files/normative/2015-09-17/4402/2-nmon-922.pdf> (Accessed 1 March 2019).

11. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the Regulation on the Ministry of Education and Science of Ukraine", Ofitsijnyj visnyk Ukrainy, vol. 95, p. 17.

12. Ministry of Education and Science of Ukraine (2016), "Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine "About the creation of the Licensing Commission of the Ministry of Education and Science of Ukraine", available at: <http://old.mon.gov.ua/files/normative/2016-02-19/5137/nmo-125.pdf> (Accessed 1 March 2019).

13. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Some issues of the State Regulatory Service of Ukraine", Ofitsijnyj visnyk Ukrainy, vol. 4, p. 18.

14. Cabinet of Ministers of Ukraine (2015), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "About the formation of the National Agency for the Quality Assurance of Higher Education", Ofitsijnyj visnyk Ukrainy, vol. 36, p. 23.

15. The Verkhovna Rada of Ukraine (1997), The Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. 24, p. 170.

16. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "About local state administrations", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. 20, p. 190.

Стаття надійшла до редакції 14.05.2019 р.

УДК 351: 338.124

Д. В. Кіслов,
 д. н. з держ. упр., доцент, професор кафедри теорії та історії журналістики
 Інституту журналістики, кіно і телебачення, Київського міжнародного університету
 ORCID ID: 0000-0003-4806-1964

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.10.73

ГІБРИДНІ КРИЗИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

D. Kislov,
 Doctor of Public Administration Sciences, Associate Professor, Professor of the Theory and History of Journalism,
 Institute of Journalism, Cinema and Television, of the Kyiv International University

HYBRIDN CRISI OF SOCIAL AND ECONOMIC SYSTEMS

У статті надається порівняльний аналіз поняття "криза", розкриваються основні елементи соціально-політичних та економічних криз, наводяться ознаки і приклади виникнення й розвитку феномену сучасних гібридних криз, прототипи яких існували здавна, дається визначення цього типу національних криз.

Також зосереджено увагу на виникненні нових форм і типів кризових явищ на ґрунті сучасного загострення економічної та політико-психологічної боротьби за новий світовий порядок на тлі постійно-перманентного ведення інформаційних і гібридних воєн. Аналіз криз останнього часу дозволяє зробити висновок про їх гібридний характер, про можливість їх дослідження на основі останніх прижиттєвих наукових робіт видатного російсько-американського соціолога П. Сорокіна з соціальної динаміки людства і "теорії змін".

The article gives a comparative analysis of the concept of "crisis", reveals the main elements of socio-political and economic crises, presents the elements and examples of the emergence and development of modern hybrid crises phenomenon, prototypes which have existed since, given the definition of this type of national crises.

It also focuses on the emergence of new forms and types of crisis phenomena due to the modern enhancement of the economic and political-psychological struggle for a new world order against the background of non-alterable and permanent information and hybrid wars. The recent crises analysis allows to conclude their hybrid nature, the possibility of their research on the basis of the latest in-life research papers by the prominent Russian-American sociologist P. Sorokin on the humanity social dynamics and the theory of change.

In particular, at the beginning of 2019 in Venezuela there was a crisis phenomenon with manifestations of new features, which allows to be identified as a hybrid crisis, which has already brought the country closer to the attempts of a coup for the third time in the last quarter. The modern world economy is an integral part of the general socio-economic systems of various scales and levels. The government crisis of late 2018 — early 2019 (shutdown) the US administration quickly "threw" to Venezuela, which was already in a protracted socio-economic crisis. As a consequence, this phenomenon requires its theoretical study and definition as a concept on the basis of a comparative analysis of crisis phenomena and situations that are reflected in the scientific discourse of the present.

Under the study of transformation processes and crisis situations, the nature theoretical and methodological developments of complex unsustainable phenomena (economic, social, political, legal, etc.) with lots of unknowns occupy a significant place. Today there is a significant number of interpretations of crisis phenomena that are inherent in any transformation systems.

The main contradiction, which can occasionally cause systemic and hybrid crises in a particular country, is inadequate capacity of the regulatory mechanism of public administration for the need for rapid practical implementation of the relevant changes and intensive restructuring of internal processes in the authorities' structures, including political-military character in conditions of simultaneous influence internal and external factors. Neutralization of the consequences of the socio-political crisis in the country, especially from the outside, must begin with clear and rapid changes in the governing bodies of the central state and, subsequently, regional team, while strongly supporting such actions by the consolidated part of the truly patriotic forces of the national society under the conditions of understanding. masses of specific goals of socio-economic development and civilizational landmarks based on the internal values and interests of the nation.

Therefore, the review and analytical and scientific insight should be timely equivalent to the organization of a permanent special anti-crisis monitoring of situations that are potentially threatening with destructive external influences. However, the analysis of the essential features and the background of the systemic world crisis and the forms of manifestation and consequences of hybrid crises of national scale is the main unresolved part of the overall problem of development and counteraction to the negative effects of the crisis phenomena of our times.

Ключові слова: гібридна криза, гібридні війни, глобальне протиборство, державне управління, зміни, інтереси нації, комунікації, кризи, кризові явища.

Key words: crisis, crisis, global warfare, global governance, power, national interest, community, crisis, crisis.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Не встигло суспільство звикнути до вживання терміна "гібридні війни", як виникли нові словосполучення і назви різних явищ з ознакою гібридних. Поняття "гібридна війна" з'явилося в 2015 р. як узагальнююче, що характеризує сукупні підливні чи агресивні дії на всіх напрямках людської діяльності (гуманітарних, дипломатичних, інформаційних, спортивних, торговельних, фінансових, економічних тощо), у тому числі у формі міжнародних санкцій однієї або декількох держав проти іншої чи інших держав з одночасною можливістю ведення локальних військових дій без офіційного їх визнання чи оголошення. На початку 2019 р. у Венесуелі виник феномен кризи з проявами нових ознак, що дозволяє визначити його як гібридна криза, що вже втретє за останній квартал наближає країну до спроб перевороту. Цей феномен потребує свого теоретичного дослідження та визначення як поняття на основі порівняльного аналізу кризових явищ і ситуацій, що знайшли відображення в науковому дискурсі сьогодення. Сучасна дійсність вказує на те, що такий різновид кризових явищ може поширюватись і на інші країни. Гібридні кризи можуть бути як попередником, так і наслідком гібридних воєн, чи проявлятися самостійно. З'ясуванню причин появи такого типу криз, їх особливостей має бути присвячений науково-практичний дискурс фахівців з усіх сфер управлінської та господарської діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Різні форми кризових явищ досліджувалися в працях таких вчених, як: Л. Бальцерович, О. Бленчард, В. Івантер, А. Ілларіонов, Г. Кальво, Д. Кауфман, Я. Корнаї, А. Ослунд, Б. Пінто, Е. Поротті, Дж. Сакс, Ю. Хаббермас, М. Шаффер, В. Ширмер та в розробках багатьох інших авторів. Над цими питаннями працювали українські науковці: Б. Гаврилишин, А. Гальчинський, В. Геєць, С. Дорогунцов, І. Жиляєв, І. Лукінов, С. Мочерний, Ю. Пахомов, В. Черняк, М. Чумаченко та інші фахівці.

Спеціалізована обмеженість щодо криз управлінських структур під впливом зовнішніх обставин та цілеспрямованих дій в останніх публікаціях вказує на те, що необхідно спиратися на класичні праці, де визначені глибокі соціальні характеристики криз, мотиви, ознаки та

прояви яких аналогічні сучасним соціально-політичним явищам, що яскраво себе проявили, у тому числі, і в Україні. Базовими для методології такого аналізу доцільно вважати праці видатного російсько-американського соціолога П. Сорокіна, які присвячені соціології революцій та динаміці кризових явищ в історії людства, що ґрунтуються на детальному вивченні понад 2200 таких екстремальних ситуацій.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз проявів нових факторів розгортання кризових явищ під впливом внутрішніх національних обставин, виявлення їх загальних та істотних рис, знаходження історико-теоретичних аналогій політичних, економічних і соціальних ознак, на основі яких запропоновано поняття "гібридна криза".

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Увага дослідників розвитку складних соціально-економічних систем, якими є сучасні держави, прикута до теоретичних проблем і узагальнюючих факторів, що характеризують швидкі трансформаційні зміни та кризові явища, які зумовлюють динамізм таких систем, їх транзитологічність — здатність до змін. Сучасне загострення глобального протиборства веде до виникнення багатьох кризових ситуацій в різних регіонах планети, в різних країнах і у формах, що можуть бути значно відмінні від тих, які були відомі раніше. Пошук методів профілактики вірогідних криз будь-якого виду й форми прояву та шляхів їх подолання повинен починатися заздалегідь, щоб у кризові ситуації входити підготовленими й виходити з них в оновленій якості. Для цього мають бути задіяні усі можливості безпекових, соціально-економічних, психологічних, правових і політичних механізмів державного управління для виявлення первинних ознак кризових загроз гібридного типу та їх нейтралізації.

У більшості наукових розробок існує два основних погляди на кризу як явище: позитивний і негативний. При позитивному погляді дослідження криз ґрунтуються на підході, який передбачає адаптацію системи до кризової ситуації та подолання її деструктивних внутрішніх і зовнішніх факторів для входження у новий етап розвитку. Тоді криза — це можливість переходу до інших форм розбудови та розвитку системи. При негативному погляді кризи розглядаються як загрози існуванню соціально-економічній системі через нестримне зростання

Таблиця 1. Визначення поняття "криза"

№ з/п	Визначення	Автор	Джерело
1	Криза – це зміна тенденцій життєдіяльності системи, тобто порушення її стійкості, що радикальним чином її оновлює	Р. Акофф	Мирошніченко Ю.В. Трактовка поняття «кризис» и причин его возникновения как вектор антикризисного управления / Ю.В. Мирошніченко, Е.В. Момот // Бізнес Інформ. – 2011. – № 8. – С. 168
2	Криза – різкий крутий перелом, тяжкий перехідний стан, гострі проблеми будь з чим, тяжке становище	І. Ансофф	
3	Криза – це широкомасштабна передбачена подія, яка веде до потенційно-негативних результатів і може нанести серйозну шкоду всій організації: робітникам, продукції, зв'язкам, фінансам та репутації	Л. Бартон	
4	Криза – це зміна організаційних форм комплексу (системи), завершення або перелом у процесі його розвитку, яка має характер боротьби. Крім того, являє собою порушення рівноваги і водночас перехід до нової рівноваги, яка може розглядатися як ліміт змін, які відбуваються при кризі	О. Богданов	
5	Криза – нагромадження в організації або в її частині потенційних факторів, які здатні зупинити існуючі та майбутні операції підприємства, а також це стосується індивідів та суспільства на фізичному, психологічному та екзистенціальному рівні	К. Ру-Дюфор	Там само, с. 169
6	Криза – це критичне загострення протиріч у соціально-економічній системі (організації), яка загрожує її життєстійкості в оточуючому середовищі	Е. Коротков, І. Василенко	Там само, с. 168, 169
7	Криза – це зіткнення з проблемами, які виходять за звичні рамки; необхідність діяти в умовах відсутності орієнтирів, які представляли сенс індивідуальним і колективним діям. Це надзвичайна ситуація, яка супроводжується дестабілізацією	П. Лагадек	Там само, с. 169
8	Криза – це форма порушення параметрів життєдіяльності підприємства, яка проявляється під час визначеного періоду, характеризується закономірністю та циклічністю виникнення на різних етапах життєвого циклу підприємства, обумовлюється накопиченням протиріч у межах господарської системи і у ході її взаємодії із зовнішнім оточенням, має визначені наслідки щодо можливостей його функціонування та розвитку	В. Подольська	Там само, с. 168
9	Криза – загальна універсальна фаза будь-якого циклу, період порушення рівноваги	З. Шершнева	Там само, с. 168
10	Криза – ситуація, що визначається високою небезпекою, станом непевності, відчуттям невідкладності	Ю. Розенталь, Б. Підженбург	Там само, с. 169
11	Криза – це непередбачена, несподівана ситуація, яка загрожує пріоритетним цілям організації при обмеженому часі для прийняття рішень	К. Херманн	Там само, с. 169
12	Криза – це переломний етап функціонування будь-якої системи, коли вона піддається впливу ззовні або внутрішньо, що вимагає від неї якісно нового реагування	А. Чернявський	
13	Криза – втрата контролю над ситуацією	П. Грин	
14	Криза – різка зміна звичайного стану речей; злам, загострення становища; гостра нестача чого-небудь		Великий тлумачний словник української мови / [уклад. і головн. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпін: ВТФ «Перун», 2002. – С. 464
15	Криза – а) поворотний момент, що впливає на хід подій; б) критичний, рішучий перелом в уяві; радикальне переосмислення знань при розбудові нової наукової парадигми або нових моделей діяльності; в) неадекватне функціонування суспільних структур	С. Кравченко	Кравченко С.А. Социологический энциклопедический русско-английский словарь: более 10 000 единиц / С. А. Кравченко. – М.: ООО «Изд-во Астрель»: ООО «Изд-во АСТ»: ООО «Транзиткнига», 2004. – С. 184
16	Криза – а) різка зміна, крутий перелом у чому-небудь (наприклад, урядова криза); б) періодичне перевиробництво товарів, що веде до розладу економічного життя, росту безробіття; в) гостра недостатність чого-небудь (наприклад, житлова криза)		Новий словник іншомовних слів : близько 40 000 сл. і словосполучень / [Шевченко Л.І., Ніка О. І., Хом'як О.І., Дем'янюк А.А.]. – К.: АРІЙ, 2008. – С. 329
17	Криза – а) різка зміна, крутий перелом у чому-небудь (наприклад, духовна криза, урядова криза, гострі політичні розбіжності, зміна уряду); б) тяжке становище		Ожегов С.И. Словарь русского языка. Около 57 000 слов / С.И. Ожегов. – 10-е изд.; под ред. Н.Ю. Шведовой. – М.: Советская Энциклопедия, 1973. – С. 280.
18	Криза – а) перелом; б) перевиробництво		Словарь иностранных слов / [под. ред. И.В. Лехина, Ф.Н. Петрова]. – 4-е изд. – М.: Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1947. – С. 202

Примітка: Більшість галузевих енциклопедій, довідників і словників надають тільки відповідні похідні тлумачення криз (наприклад, демографічна, культурологічна, політична, соціальна техногенна тощо).

ня руйнівних тенденцій і дестабілізуючих викликів [1, с. 267]. У цьому випадку криза — це вирок засобу життєдіяльності системи.

Аналіз визначення поняття "криза" в сучасному науковому дискурсі приведено в таблиці 1. На основі цього порівняльного аналізу робиться спроба знаходження глибинних причин і соціально-політичних ознак

та проявів гібридних криз у сучасній дійсності, що за аналогією можуть стати характерним явищем і в Україні.

Науково-методологічною основою щодо дослідження соціально-політичних криз, які є насамперед зміною комунікацій широким верствам соціуму, може стати приклад аналізу й управління змінами, що є складовою теорії соціально-культурної динаміки П. Сорокіна,

яку розроблено в 1937—1942 роках. Він наполягав на використанні терміну "зміни" (change) і свідомо по можливості нехтував такими поняттями як еволюція, революція, прогрес тощо, хоча сам був автором видатного дослідження "Соціологія революції", виданої ще в 1925 році [2]. У роботі "Соціальна й культурна динаміка. Дослідження змін у великих системах мистецтва, істини, етики, права та суспільних відносин" автор звертає особливу увагу на, так звані, "флуктуації", під якими він розуміє коливання у розвитку соціумів. П. Сорокін послідовно приділяв увагу флуктуаціям в різних сферах життєдіяльності людства, у тому числі, окремо в сферах науки, етики, права, управління, соціальних відносин; а також у військово-політичних, міжнародних і внутрішніх конфліктах [3]. Багато уваги він присвятив питанням: чому і як відбуваються соціальні, економічні, політичні та соціокультурні зміни та яким чином вони приводять до криз і наступного за ними поступового відродження. П. Сорокін ретельно вивчив усі відомі до нього кризи, які мали місце в історії людства, і встановив відповідні закономірності, критерії, оцінки та параметри їх проходження, що дозволяє використати цей набір при розробці та впровадженні конкретних антикризових механізмів державного управління.

Значимість визначення суті і змісту поняття "гібридна криза" обумовлена уразливістю відкритих соціально-економічних систем від привнесення ззовні елементів збудження нової додаткової напруги і протиріч, що значно посилюють внутрішні проблеми даної конкретної країни. При цьому вражаються управлінські, політичні та соціальні комунікації, суб'єкти яких здатні впливати на ситуативні зміни та трансформації соціуму. Без заздалегідь виробленої здатності швидкої адаптації до будь-яких непередбачуваних ситуацій, гнучкості та мобільності такі суб'єкти управління не зможуть ефективно керувати необхідними трансформаціями й заходами протидії. Реальна можливість суб'єктів, як глобальних гравців світової арени, цілеспрямовано діяти на об'єкти впливу (інші країни) обумовлена не тільки силовим і фінансово-економічним потенціалом, а й можливістю оперативно реагувати в інформаційному просторі, втручатись у міжнародні та національні комунікації з метою підтримки своїх намірів, починань й інтересів у відповідних історичних умовах. Штучно привнесені кризові ситуації — це інструмент активного впливу. Системність, глибина, послідовність і циклічність, як основні параметри криз, можуть за деяких умов теж цілеспрямовано корегуватись ззовні впливовими глобальними гравцями саме за вищезазначених передумов.

Невдачі та тяжкі наслідки від застосування відомих маніпулятивних соціально-політичних технологій (кольорові та інші "революції", так звані "весни народів" тощо), які привели до довгострокових військових конфліктів у Сирії, Ємені, Україні; глибоких економічних криз в Аргентині, Бразилії, Венесуелі та інших країнах, примусили знайти нові методи впливу на політику країн-об'єктів зовнішнього втручання з боку країн-суб'єктів управління. Це втілюється в застосуванні нових гібридних технологій швидкого реагування щодо яких можливі теж тільки швидкі чи ще більш швидкі контрзаходи адекватних змін. Гібридність криз обумовлена розвитком взаємозалежності систем комунікації, в яких

вони розвиваються. При цьому основними виступають управлінські, інфраструктурні, економічні, політичні та соціальні комунікації. Це достатньо жорстко доводить реальна ситуація сьогодення у Венесуелі, Сирії, Судані та в Україні. Сучасна світова економіка є складовою сукупності загальних соціально-економічних систем різних масштабів і рівнів. Урядову кризу кінця 2018 — початку 2019 року (шатдаун) адміністрація США швидко "перекинула" у Венесуелу, яка вже перебувала в тяжкій соціально-економічній кризі. Додавання туди ще й політичної та урядової криз (штучного двовладдя) різко погіршило ситуацію і надало їй гарячого міжнародного забарвлення. Почалися гібридні техногенно-гуманітарні експерименти випробування венесуельської спільноти на витривалість (прориви кордонів, тотальні аварії електричних мереж, енергетичні катастрофи). При цьому експансія таких криз загрожує бути поширеною на Кубу та Нікарагуа, де вже відбулися перші акції протестів. Така політика також спрямована на те, щоб виштовхнути Бразилію з міжнародного об'єднання БРІКС. Але "венесуелізація", тобто розповсюдження гібридних криз, у міжнародному вимірі може загрожувати й Україні.

Всі основні гравці світової арени (США, ЄС, Китай і Росія), що задіяні у кризовій ситуації навколо Венесуели, й новий претендент (Турція), а також латиноамериканські країни (насамперед, Бразилія, Колумбія, Куба, Мексика, Нікарагуа) раптово були втягнуті в нову глобальну суперечку локально-ресурсного виміру. Клубок національних протиріч завдяки гібридній технології, з одного боку, поглибився, а з іншого — поширився на регіональний і загальносвітовий рівень. У черговий раз у протиставленні зіткнулися різнополярні національні, геополітичні, воєнні, економічні, соціальні, ресурсні та амбітні інтереси великих і малих акторів планети. Хто першим вистрибне з цього гібридного "керованого хаосу" з мінімум втрат, той і буде вважатися переможцем. Ініціатор "щеплення" гібридної кризи сподівається, що це буде саме він, бо розрахував такий сценарій заздалегідь.

У дослідженні трансформаційних процесів і кризових ситуацій значне місце займають теоретико-методологічні розробки природи складних нестабільних явищ (економічних, соціальних, політичних правових тощо) з багатьма невідомими. В наш час існує значна кількість трактувань кризових явищ, які притаманні будь-яким трансформаційним системам. Тому все частіше вони визначаються як системні. Системна криза — це динамічний процес трансформаційних змін базисних компонентів відповідної системи, наслідком якої є перехід з однієї історично обумовленої конфігурації в іншу або припинення її існування в цій системній якості [4, с. 373]. Відштовхуючись від поняття "системна криза" пропонуємо нову дефініцію — "гібридна криза" для опису явища експортування одного виду криз, наприклад, політичних чи управлінських, та щеплення їх на ґрунт існуючих будь-яких національних кризових явищ.

Терміни "гібрид", "гібридний", "гібридність" походять з грецької в значенні кровозмішення [5, с. 147]. В біологічних науках вони застосовуються для загальної назви об'єктів, що з'явилися у результаті схрещування живих організмів (тварин чи рослин) з метою покращення

ня їх характеристик. Запозичена з біології термінологія в техніці, технологіях та відповідних прикладних науках використовується як така, що означає нове більш складне утворення з додатковими корисними якостями. Але в сучасних гуманітарних науках, зокрема в політології, дипломатії, термін "гібридні" почав вживатися в негативному сенсі для визначення військових та інших явищ з прихованими намірами (двозначними й багатозначними). В економіці та управлінні поняття, посилене словами, що вказують на його набуті гібридні якості, підкреслює більш складний, непрозорий і загрозливий характер впливу на соціально-економічні системи та оточуюче їх середовище. Гібридна криза — це сукупність національних кризових явищ чи ситуацій разом з нав'язаними ззовні характерними і спеціальними кризовими ознаками, які провокують різке загострення протистоянь політичних сил у конкретній країні або міжнародних протиборств на світовій арені.

Основним протиріччям, яке може періодично викликати системні та гібридні кризи в конкретній країні, є неадекватність можливостей регуляторного механізму державного управління необхідності швидкого практичного втілення відповідних змін й інтенсивної перебудови внутрішніх процесів у структурах органів влади, у тому числі, воєнно-політичного характеру в умовах одночасності впливу внутрішніх і зовнішніх факторів. Нейтралізацію наслідків соціально-політичної кризи в країні, особливо привнесеної ззовні, треба починати з чітких і швидких змін в органах управління центрального державного, а згодом і регіональних апаратів, спираючись при цьому на рішучу підтримку таких дій консолідованою частиною дійсно патріотичних сил національного соціуму за умов розуміння масами конкретних цілей соціально-економічного розвитку та цивілізаційних орієнтирів на основі внутрішніх цінностей та інтересів нації.

У сучасному цивілізаційному розвитку націй все яскравіше починають проявлятися тенденції й ознаки майбутньої системної глобальної кризи, яка суттєво відіб'ється на соціально-економічному стані багатьох держав. Під час зародження та стрімкого розвитку непередбачених типів кризових загроз виникають не тільки бурхливі зміни всіх соціально-політичних процесів і, насамперед, їх інформаційно-комунікаційної складової, але й деформація інформаційного простору та комунікаційних каналів особливо у контексті спілкування. Тому своєчасним є організація постійного спеціального антикризового моніторингу ситуацій, що потенційно загрожують руйнівними зовнішніми впливами.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

За останні роки для визначення поняття "криза" та споріднених з нею понять введено до наукового обігу біля сотні дефініцій, які значно ускладнюють міждисциплінарні наукові розробки через галузеве розмаїття у визначеннях. Необхідно знайти оптимальне співвідношення понять і дефініцій для цілеспрямованої управлінської діяльності. Дослідження загальних та специфічних рис політичних і соціально-економічних криз обидвого характеру, які ви-

никають у світі в різних країнах, їх постійний моніторинг дозволить знайти шляхи щодо підготовки заходів для нейтралізації аналогічних явищ в Україні.

Аналіз істотних ознак і фону системної світової кризи та форм прояву і наслідків гібридних криз національних масштабів є основною невирішеною частиною загальної проблеми розвитку й протидії негативним впливам від кризових явищ нашого часу. Подальші наукові розвідки та дослідження мають бути сконцентровані на технологічних і методологічних проблемах розбудови принципів і засобів протидії можливостям виникнення гібридних криз у національних соціально-економічних системах, подоланні їх наслідків і загроз життєдіяльності населенню.

Література:

1. Кіслов Д.В. Система державних маркетингових комунікацій: теорія і практика: монографія / Д.В. Кіслов. — К.: "МП Леся", 2015. — 408 с.
2. Сорокин П.А. Социология революции / П.А. Сорокин; [сост., автор коммент. В.В. Сапов, автор вступ. ст. А.Н. Медушевский]. — М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2010. — 552 с. — (Библиотека отечественной общественной мысли с древнейших времен до начала XX века).
3. Сорокин П.А. Социальная и культурная динамика. Исследование изменений в больших системах искусства, истины, этики, права и социальных отношений [Текст] / П.А. Сорокин; пер. с англ. — СПб.: Изд-во Русского Христианского гуманитарного института, 2000. — 1056 с.
4. Політична енциклопедія / [редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін.]. — К.: Парламентське вид-во, 2011. — 808 с.
5. Новий словник іншомовних слів: близько 40 000 сл. і словосполучень / [Шевченко Л.І., Ніка О.І., Хом'як О.І., Дем'янюк А.А.]; за ред. Л.І. Шевченко. — К.: АРІЙ, 2008. — 672 с.

References:

1. Kislov, D.V. (2015), *Sistema derzhavnih marketingovih komunlkatsly: teorlya l praktika: monograflya* [The system of state marketing communications: theory and practice: a monograph], MP Lesya, Kyiv, Ukraine.
 2. Sorokin, P.A. (2010), *Sotsiologiya revolyutsii* [Sotsiologiya revolyutsii], Rossiyskaya politicheskaya entsiklopediya (ROSSPEN), Moscow, Russia.
 3. Sorokin, P. A. (2000), *Sotsialnaya i kulturnaya dinamika. Issledovanie izmeneniy v bolshih sistemah iskusstva, istinyi, etiki, prava i sotsialnyih otnosheniy* [Social and cultural dynamics. Study of changes in the large systems of art, truth, ethics, law and social relations], Izdvo Russkogo Hristianskogo gumanitarnogo instituta, Saint Petersburg, Russia.
 4. Levenets, Yu. and Shapoval, Yu. (2011), *Politichna entsiklopediya* [Political Encyclopedia], Parlamentske vidvo, Kyiv, Ukraine.
 5. Shevchenko, L. I. Nika, O. I. Hom'yak, O. I. and Dem'yanyuk, A. A. (2008), *Noviy slovník inshomovnih sliv: blizko 40 000 sl. l slovospoluchen* [New dictionary of foreign words: about 40 000 sl. and phrases], ARIY, Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 08.05.2019 р.*

Л. В. Литвинова,
к. псих. н., доцент, доцент кафедри публічної політики та політичної аналітики,
Національна академія державного управління при Президентові України, м. Київ, Україна)
ORCID iD: 0000-0002-3528-4352

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.10.78

ЦІННІСНІ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ ОРІЄНТАЦІЇ СУЧАСНИХ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ УКРАЇНИ

L. Lytvynova,
Ph. D (psychological sciences), Associate Professor of the Department of Public Policy
and Public Analyst National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, Kiev, Ukraine

VALUES AND SOCIO-CULTURAL ORIENTATIONS OF MODERN PUBLIC SERVANTS IN UKRAINE

У статті проаналізовано ціннісні та соціокультурні орієнтації публічних службовців, що визначають характеристики їх діяльності. Обґрунтовано важливість соціокультурних та ціннісних орієнтацій в процесі реформування інституту публічної служби в Україні. Проведено дослідження ціннісних та соціокультурних орієнтацій публічних службовців за методикою "Визначення ціннісних орієнтацій в організації" адаптованою до тематики дослідження та аналізу стану комунікативної культури сучасної публічної сфери в Україні.

Результати дослідження показали, що у ціннісних орієнтаціях публічних службовців переважають бюрократичні цінності, авторитарний стиль управління, жорстка субординація, що відображається на особистості службовця та його поведінці. У структурі життєвих цілей публічних службовців значну частину займають матеріальні інтереси; ефективність і результативність їх професійної праці залежить від сформованого розуміння своєї ролі в процесі реалізації державної політики і життєвої стратегії. Соціокультурні та ціннісні орієнтації службовців варіюються відповідно до категорії посад, публічна служба розглядається службовцями не як ціннісно-нормативний комплекс, що забезпечує взаємодію держави і суспільства з метою реалізації інтересів останнього, а як певний механізм досягнення фінансового успіху.

Актуальною проблемою ефективної комунікації публічних службовців є недостатній рівень комунікативної культури. З соціально-психологічної точки зору, в комунікативних процесах наявні комунікативні бар'єри, елементи упередження і недовіри, що приводить до постійного незадоволення і сприяє застосуванню маніпулятивних стратегій, розвитку антагонізму або пасивності в суспільстві. Основними детермінантами, що визначають зміст трансформації внутрішніх взаємостосунків і комунікацій, є інтеріоризація цінностей співучасті, толерантності та демократизму, включення в професійний розвиток публічного службовця інструментів формування сучасних цінностей співробітництва, співучасті тощо.

The article analyzes the value and socio-cultural orientations of public servants, which determine the characteristics of their activities. The importance of socio-cultural and value orientations in the process of reforming the modern institute of public service in Ukraine is substantiated. The research

of value and socio-cultural orientations of public servants was carried out using the method "Determination of value orientations in an organization" adapted to the subject of research and analysis of the state of communicative culture of the modern public sphere in Ukraine.

The results of the study showed that value orientations of public servants are dominated by bureaucratic values, authoritarian management style, rigid subordination, reflected on the personality of the employee and his behavior. In the structure of life goals of public servants a significant part occupy material interests; the efficiency and effectiveness of their professional work depends on the current understanding of their role in the implementation of state policy and life strategy. Socio-cultural and value orientations of employees vary according to the category of posts, the public service is considered by employees not as a value-normative complex that provides interaction between the state and society in order to realize the interests of the latter, but as a certain mechanism for achieving financial success.

Actual problem of effective communication of public servants is unsuitable level of communicative culture. From a socio-psychological point of view, in communicative processes there are communicative barriers, elements of bias and distrust, which leads to constant dissatisfaction and promotes the use of manipulative strategies, the development of antagonism or passivity in society. The main determinants of the content of the transformation of internal interactions and communications are the internalization of the values of complicity, tolerance and democracy, the inclusion in the professional development of a public servant of tools for the formation of modern values of cooperation, complicity, etc.

Ключові слова: комунікація суспільства і влади, публічна служба, ціннісні та соціокультурні орієнтації публічних службовців, комунікативна культура публічної сфери в Україні.

Key words: communication of society and authorities, public service, value and socio-cultural orientations of public servants, communicative culture of public sphere in Ukraine.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Важливою та обов'язковою складовою управлінської практики сучасного демократичного суспільства є комунікація влади і суспільства. В Україні поступово формується демократичне суспільство європейського зразка, реформуються відповідно інститути публічної влади, відбувається процес укорінення у повсякденну діяльність державних органів та органів місцевого самоврядування європейських традицій комунікації між владою і громадськістю [1; 6]. Оскільки комунікації є життєво важливою частиною людського існування, то будь-які зміни способів і форм комунікації мають суттєві наслідки для формування уявлень суспільства про дії влади всередині країни, для зміни індивідуальної та соціальної свідомості, а також для трансформації суспільних цінностей у вектор формування європейських зразків взаємодії. Оскільки така взаємодія відбувається у комунікативній сфері публічного управління, Ю. Хабєрмас, зокрема, визначає її як "сферу соціального буття, в якій формується суспільна думка" [11]. Інші автори трактують публічну сферу як форум публічного дискурсу з вирішення соціально-політичних проблем життя та розвитку суспільства, що функціонує як сфера реалізації комунітарних інтересів суспільства. Вона не обмежується комунікаціями громадян і суспільною рефлексією, але й трансформує ці інтереси у практичну площину дій з реалізації суспільних інтересів і утворює

спільну практичну діяльність, спрямовану на досягнення суспільних цілей [3; 5; 15]. Отже, комунікативна сфера публічного управління — це спосіб формування в суспільстві клімату співучасті та демократизму. Основними цілями якої є забезпечення підтримки і активності суспільства у вирішенні суспільних проблем, стимулювання пошуку оптимальних варіантів поєднання інтересів різних соціальних груп.

Розглядаючи проблему комунікативних обмінів, необхідно особливий наголос зробити на соціальному та ціннісному аспектах комунікативних процесів. Показово, що інформація у соціальному віддзеркаленні реальності несе різне смислове навантаження. З одного боку, від прийнятних у соціумі моделей комунікації залежить якість інформаційного середовища, з іншого — якість інформаційних впливів на життя людини — один із найважливіших показників цінностей суспільства. В управлінському аспекті цей тезис може трактуватись як зняття комунікативних бар'єрів між структурами влади і суспільства. Публічна служба у вищезазначеному контексті — це інститут влади, ціннісно-нормативний комплекс якого забезпечує взаємодію держави і суспільства з метою реалізації інтересів останнього.

У сучасному суспільстві існує протиріччя між цілями і завданнями публічної служби, її соціальною значимістю і прикладним характером, з одного боку, і наповненим запитом на зміни — з іншого. У широкому

сенсі під публічною службою розуміється "публічна, професійна, політично неупереджена діяльність із практичного виконання завдань і функцій держави" [12, с. 1]. Як політичний інститут публічна служба забезпечує реалізацію функцій і повноважень держави, створення умов для демократичного діалогу держави і громадян, громадських об'єднань, подолання протиріч у налагодженні ефективної взаємодії політичної еліти і публічних службовців. Як соціальний інститут публічна служба виконує функції контролю реалізації інтересів громадян; забезпечення і захисту їх прав і свобод; організації та забезпечення соціальних послуг населенню; регулювання соціального статусу публічних службовців тощо. Від ефективності виконання поставлених перед інститутом публічної служби завдань залежить оцінка громадянами роботи органів публічного управління, стабільність політичного ладу, взаємодія громадян з чинною владою, що в сукупності створює ціннісне поле публічного дискурсу між суспільством і владою. В останні десятиліття говорять про кризу легітимності, зниження довіри громадян до влади, нездатності адміністративного апарату реагувати на виклики сьогодення. Як свідчать дослідження скорочується число людей, які вважають, що вони отримують від держави досить за ті податки, які платять, і, навпаки, серед громадян поширюється незадоволеність швидкістю реформ [10]. Розвиток цінностей взаємоповаги та співпраці, орієнтація на потреби громадян є найбільш значущим вектором модернізації публічної служби в сучасних умовах.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ.

Сучасні наукові дослідження проблем трансформації публічного управління були присвячені питанням підготовки, навчання, кар'єри, побудови організаційної культури [2; 14; 17] і безпосередньої професійної діяльності публічних службовців [16]. Підкреслюється необхідність реформування системи публічного управління у руслі використання компетентнісного підходу до публічної служби [13]. Вивчення і формування соціокультурних і ціннісних орієнтацій сучасних публічних службовців є одним з актуальних напрямків наукового дискурсу. Комплекс соціально-психологічних та ціннісних механізмів розглядається як один з перспективних шляхів змін становища, що склалося в даній сфері суспільного життя [7]. Деякі автори досліджували проблему формування ціннісних орієнтацій публічних службовців, використовуючи аспектний підхід [4; 9], інші — акмеологічний [1]. У контексті створення нової моделі публічної служби в Україні слід особливим чином відзначити роль мотиваційного ресурсу, комунікативної толерантності та комунікативної культури публічного управління [7], перспективним напрямом дослідження є аналіз соціокультурних та ціннісних орієнтацій публічних службовців. Так, ціннісні орієнтації публічних службовців включають в себе відображення сформованих в процесі соціалізації цінностей, моральних ідеалів, моральних переконань. Соціокультурні орієнтації більшою мірою характеризують їх соціальні очікування, норми, життєві стратегії, зумовлені способом життя, соціальним статусом, приналежністю до певної соціально-професійної групи.

Таблиця 1. Ціннісні орієнтації працівників органів публічного управління

n	Ціннісні орієнтації	Категорія Б	Категорія В
1.	Поінформованість	63%	64%
2.	Організованість	51%	51%
3.	Контактність	49%	44%
4.	Відповідальність	36%	23%
5.	Колективізм	33%	23%
6.	Відкритість	27%	31%
7.	Співробітництво	11%	8%

МЕТА СТАТІ

Дослідити ціннісні та соціокультурні орієнтації сучасних публічних службовців України. Для аналізу ціннісних орієнтацій сучасних публічних службовців України, визначення їх особистісних характеристик та провідних життєвих орієнтирів провести опитування за методикою "Визначення ціннісних орієнтацій в організації" адаптованою до тематики дослідження та аналізу стану комунікативної культури сучасної публічної сфери в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Ціннісні орієнтації сучасних публічних службовців України. Публічна служба в Україні сьогодні набуває все більшого престижу і ваги у суспільстві. Згідно з законом України "Про державну службу" [12], задекларовано принципи рівного доступу до неї громадян і відкритої системи підбору кадрів на конкурсних засадах. Хоча державою вживаються заходи і впроваджуються інформаційні технології відбору кадрів, розрив між державним апаратом і суспільством істотний. Залишається актуальним вивчення ціннісних та соціально-психологічних суперечностей між суспільством і представниками влади: розвиток системи цінностей, норм і ідеалів у напрямі запитів суспільства, подолання протиріч та бар'єрів у сприйнятті дій влади громадськістю, впровадження в роботу і повсякденне життя високоморальних і етичних принципів.

Відповідно до мети дослідження, протягом 2017 — 2019 року у дослідженні брали участь публічні службовці категорій Б (віком від 29 до 48 років) і В (віком до 35 років), загальною кількістю 376 осіб, працівники центральних органів виконавчої влади та місцевого самоврядування України. Для аналізу ціннісних орієнтацій сучасних публічних службовців України, визначення їх особистісних характеристик та провідних життєвих орієнтирів було проведено опитування за методикою "Визначення ціннісних орієнтацій в організації" адаптованою до тематики дослідження публічної сфери.

Аналіз результатів за методикою "Визначення ціннісних орієнтацій в організації" (табл. 1) показує, що цінності взаємодії, відкритості, відповідальності та співробітництва посідають останні рядки у ієрархії ціннісних орієнтацій працівників органів публічного управління, натомість лідируючі позиції займають поведінкові та організаційні характеристики, які ілюструють переважання матеріальних, кар'єрних та інших цінностей, що притаманні бюрократичній культурі. На присутність демократичних тенденцій і цінностей культури співробітництва вказали лише 15% опитаних, що свідчить про необхідність перебудови культури комуні-

кацій у напрямку набуття соціально-орієнтованих компетентностей та формування цінностей відкритості, згуртованості, демократизму.

Як показують дослідження, професійна комунікативна культура службовців орієнтована на бюрократичні цінності, керівники використовують в процесі роботи авторитарний стиль управління, присутня жорстка субординація, яка компенсується імітацією демократичного стилю поведінки та визнання необхідності особистої відповідальності. Це накладає певний відбиток на особистість службовця, на його поведінку та комунікації. Результати опитування свідчать, що в органах влади не сформована "потреба" в розвитку демократичних процесів, комунікативної гнучкості та співробітництва, оскільки вони не зв'язуються у свідомості публічних службовців з потенційними позитивними змінами у діяльності. За результатами опитування можна констатувати наявність протиріччя між демократичними запитами громадян та авторитарними тенденціями в системі публічної служби, зумовленими специфікою ціннісних орієнтацій її співробітників та намаганням зберегти існуючу систему комунікативної взаємодії, яка не потребує додаткових адаптивних зусиль. Окрім того, у сучасних публічних службовців не сформовані навички та компетенції ефективної взаємодії з інститутами громадянського суспільства, що детерміновано відсутністю у публічних службовців готовності до взаємодії з громадянським суспільством і передбачає інформаційну відкритість і підконтрольність. Вищезазначені тенденції вступають у протиріччя із наполегливим запитом суспільства на розвиток демократичних інституцій в Україні. У зв'язку з цим, одним з основних умінь, які необхідні сучасному державному менеджеру, є здатність бути гнучким комунікантом, який взаємодіє з політиками, адміністративними працівниками і громадськістю. Визначальною має стати ідея комунікативної раціональності, а сучасні управлінці покликані бути високоінтелектуальними, цілеспрямованими і функціонально універсальними менеджерами.

Життєві стратегії та особистісні характеристики сучасних публічних службовців. У продовження реалізації мети дослідження, актуальним питанням є аналіз життєвих стратегій та особистісних характеристик сучасних публічних службовців.

Алгоритм життєвої стратегії сучасного публічного службовця залежить не тільки від його особистісного потенціалу та самооцінки, але й від соціокультурних орієнтацій, які продукує та відтворює внутрішньо організаційне середовище публічної служби. Згідно з результатами дослідження, професійна культура службовців орієнтована на бюрократичні цінності, у комунікаціях присутня обмеженість взаємодії із зовнішнім середовищем, причому при декларації готовності до співпраці, керівники використовують у процесі роботи авторитарний стиль управління, присутня жорстка субординація (чим вище посада публічного службовця, тим нижче показники "комунікативної толерантності"). Це накладає певний відбиток на особистість службовця, на його поведінку і манеру взаємодії, що перетворює публічних службовців у особливу "категорію громадян" з певними особливостями поведінки і стилем.

У системі соціокультурних орієнтацій особливого значення набувають характеристики життєвих цілей особистості. З огляду на вищезазначене, респондентам було поставлено питання: "Яких цілей ви хочете досягти у своєму власному житті?" і запропонований ряд варіантів для оцінки ступеня їх значимості. Варіант відповіді "займатись улюбленою справою" вказали лише третина опитаних публічних службовців. Іншим варіантом життєвих цілей було твердження "мати цікаву роботу". Результати, які були отримані, знаходяться у межах 32 — 41% відповідно до категорії посад (відповідь переважала у опитаних публічних службовців групи В). При цьому кожен п'ятий публічний службовець налаштований песимістично, вважаючи, що навряд чи зможе цього домогтися. "Стати заможною людиною" хотіла б половина опитаних, при цьому 25% з них вважають, що навряд чи це вдасться, а ще 25% зазначили, що "поки цього не досягли, проте вони на це сподіваються". Більше третини опитаних (32%) не ставили собі такої мети в житті. Цілком природно, досягнення матеріального благополуччя є виправданою життєвою стратегією будь-якої людини, проте мова йде не про параметри життя середнього класу, скоріше про мрії та намагання збагатитись. Таким чином, публічна служба розглядається як певний механізм досягнення фінансового успіху, домінують матеріальні цінності, що підсвідомо закладає підґрунтя існування корупції як соціально-прийнятного феномену в структурі потреб публічних службовців.

Аналіз ціннісних і соціокультурних орієнтацій сучасних публічних службовців України вказує, що комунікація в публічному управлінні ведеться у високоструктурованих умовах, які передбачають не тільки направлення та обмеження певних інформаційних потоків, але й постійну присутність комунікативних норм, цінностей, правил управлінського середовища у різноманітних формах внутрішньої та зовнішньої комунікації. Неготовність працівників державного апарату до формування і розвитку реальних демократичних практик виражається в декларації специфічних форм стосунків, у яких змінюватись має "хтось інший", зокрема суспільство, громадяни, а не система внутрішніх авторитарних взаємостосунків у публічній службі. Переважаючими тенденціями у царині публічного управління є консервативні, активно відтворюються ідеї бюрократизму, при цьому така інверсія демократії пов'язана насамперед з уявленнями керівного складу публічних службовців, які є переважно представниками старшого покоління. Ідеологія епохи радянської держави наклала відбиток на формування їх ціннісних орієнтацій та систему взаємостосунків. Нерозвиненість громадянського суспільства в той період виявлялася у відсутності демократичних цінностей, таких як довіра та співробітництво з громадянським суспільством, повага до вільної, самостійної особистості, на чому робився акцент в західних державах. У радянському ж суспільстві під впливом ідеології формувалися свої специфічні цінності: патріотизм, колективізм, переважання колективних інтересів над приватними. Ідея пріоритету індивідуального над колективним, підконтрольності влади громадянам, інститутам громадянського суспільства представлялась ворожою та волюнтаристичною, що підриває "сакральний" ста-

тус влади [8]. Як наслідок, основними детермінантами, що визначають зміст трансформації внутрішніх взаємостосунків і комунікацій, є інтеріоризація цінностей співучасті, толерантності та демократизму. Включення в професійний розвиток службовця інструментів формування сучасних цінностей співробітництва, розширення комунікацій за рахунок розвитку гуманістичних переконань і морально-етичних принципів поведінки будуть створювати підставу для довіри до влади, сприяти утворенню нового іміджу службовця, вихованню внутрішніх моральних основ поведінки. Позитивні внутрішні трансформації дозволять змінити дистанцію суспільства і влади, зробити їх партнерами з позиції побудови сервісно-орієнтованої держави, сформуванню позитивний імідж даного публічного інституту та забезпечити ефективність роботи працівників публічної сфери, орієнтованої на співпрацю з суспільством.

ВИСНОВКИ

1. Головним комунікативним завданням органів публічного управління є забезпечення духовного, політичного, соціально-економічного життя суспільства, важливою характеристикою є культура цієї взаємодії, яка формується у двох вимірах: у суспільних комунікаціях влади і громадянського суспільства, та всередині самих владних структур. Взаємозв'язок цих процесів у комунікативній сфері беззаперечний, оскільки комунікативна культура суспільства впливає на комунікацію владних структур і навпаки, таким чином вона представляє сама себе, формує сама себе, розвиває сама себе.

2. Аналіз ціннісних і соціокультурних орієнтацій сучасних публічних службовців України вказує, що комунікація в публічному управлінні ведеться у високоструктурованих умовах, які передбачають постійну присутність комунікативних норм, цінностей, правил управлінського середовища у різноманітних формах внутрішньої та зовнішньої комунікації. Неготовність публічних службовців до формування і розвитку реальних демократичних практик виражається в декларації внутрішніх авторитарних взаємостосунків у публічній службі. Переважаючими тенденціями у царині публічного управління є консервативні, активно відтворюються ідеї бюрократизму.

3. Актуальною проблемою ефективної комунікації публічних службовців та громадськості є недостатній рівень комунікативної культури обох сторін. З соціально-психологічної точки зору, в комунікативних процесах державних службовців з громадськістю присутні комунікативні бар'єри, елементи упередження і недовіри, які долаються вкрай повільно. Вищеописана ситуація приводить до постійного незадоволення комунікацією обох сторін і сприяє застосуванню маніпулятивних стратегій, розвитку антагонізму або пасивності в суспільстві, які змінились нерозумінням та невдоволенням. Головним завданням є формування конструктивних діалогічних форм взаємодії з владою, відповідної культури комунікацій, виконання взаємних зобов'язань і підвищення рівня довіри. Глибинним сенсом і місією діяльності публічних службовців всіх рівнів має стати повага до громадян і їх прав — своєчасне і максимально повне інформування, відкритий доступ до обговорення актуальної суспільної ситуації, чітко відпрацьовані

механізми зворотного зв'язку, наявність аналітичного інструментарію для коригування дій.

4. Досягнення результатів можливо лише за умови реального лідерства керівного складу, обізнаності у міжнародні стандартах і методиках, а також сформована культура публічних комунікацій, яка допоможе особистісно-психологічної орієнтованості працівників, формування цілісної системи професійних знань і соціально-орієнтованих компетенцій нового покоління публічних службовців. Високий рівень комунікативної культури, прагнення до ефективної комунікації повинні бути сформовані і у громадськості. У цьому контексті комунікативну культуру публічного управління необхідно визначити як спосіб закріплення та відтворення суспільної діяльності шляхом генералізації її форм та результатів, що мають суспільний смисл, розвиток і становлення демократичних цінностей в сучасній Україні.

Література:

1. Державно-громадянська комунікація: шлях від кризи до взаємодії: монографія / [В.М. Козаков, О.В. Рашковська, В.А. Ребало, Є.О. Романенко, І.В. Чаплай]. — Київ: ДП "Вид. дім "Персонал", 2017. — 288 с. Бібліогр.: 267—287. — (Серія "Публічне адміністрування"; вип. 1).
2. Зинченко Г.П., Зинченко Я.Г. Мотивационные стратегии государственных служащих // Государственное и муниципальное управление. Ученые записки. СКАГС. — 2015. — № 1. — С. 9—15.
3. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / Мануэль Кастельс / Пер. с англ. под научн. ред. И.О. Шкаратана. — М.: ГУ-ВШЭ, 2000. — 608 с.
4. Козырев А.А., Горячева Д.А. Ценностные ориентации государственных служащих: гендерный аспект // Управленческое консультирование. — 2015. — № 9. — С. 8—19.
5. Конечная В.П. Социология коммуникации: учебник / В.П. Конечная. — М.: Междунар. ун-т бизнеса и упр., 1997. — 304 с.
6. Литвинова Л.В. Комунікативні механізми публічного управління як важливий чинник демократизації суспільного життя / Л.В. Литвинова // Розвиток професійних компетентностей державних службовців: комунікативний аспект: матеріали щоріч. наук.-практ. конф. за міжн. участю (Київ, 3—4 листоп. 2016 р.) / За заг. ред. В.С. Куйбіди, М.М. Білінської, В.М. Сороко, Л.А. Гаєвської. — К.: НАДУ, 2016. — С. 143.
7. Литвинова Л.В. Проблемы формирования эффективных коммуникаций государственных служащих и общества в Украине: социально-психологический аспект / Л. В. Литвинова // *Legea si viata. Moldova*. — 2018. № 1/2 (313). — Р. 72—76.
8. Мирошниченко О.Н., Михайлова М.В. Формирование позитивного образа государственного гражданского служащего: отечественный и зарубежный опыт // Вестник Чувашского университета, — 2013. — Вып. 4. — С. 147—156.
9. Василевська Т. Е. Етика державного управління: підручник / Т.Е. Василевська, В.О. Саламатов, Г.Б. Марушевський; за заг. ред. Т.Е. Василевської. — К.: НАДУ, 2015. — 204 с.

10. 15 ПОЛІТИЧНИХ ДІЛЕМ: що пропонують кандидати в президенти та обирають їх прихильники [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://razumkov.org.ua/images/Material_Conference/2019_03_19/2019_Prezent_ukrinform.pdf (Дата звернення 15.04.2019 р.)

11. Хабермас Ю., "Структурні перетворення у сфері відкритості / Ю. Хабермас // Дослідження категорії громадянське суспільство". — Львів. — 2002. — 85 с.

12. Про державну службу [Електронний ресурс]: Закон України від 10.12.2015 №889-VIII "Про державну службу" (із змінами та доповненнями). — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19> (Дата звернення 14.04.2019 р.)

13. Хаджирадєва С.К. Професіоналізація державних службовців у системі координат концепту "парадигмальний зсув" Т. Куна / С.К. Хаджирадєва // Публічне врядування в Україні: стан, виклики та перспективи розвитку: матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, присвяч. 100-річчю держ. служби в Україні (Київ, 25 трав. 2018 р.): у 5 т. / за заг. ред. В.С. Куйбіди, М.М. Білинської, О.М. Петров. — К.: НАДУ, 2018. — Т. 4. — С. 3—4.

14. Graeme L. Harrison, Kevin M. Baird. The organizational culture of public sector organizations in Australia // Australian Journal of Management. 2015. Volume 40, issue 4, pp. 613—629. <https://doi.org/10.1177/0312896214529440>

15. Habermas J. (1995), Theory of Communicative Action / J. Habermas. — Cambridge: Polity Press. Vol. 1. 465 pp.

16. Matei A. Matei L. (2014), Instructional design for administrative sciences. A case study for civil servants training. Procedia — Social and Behavioral Sciences. Pp. 1930—1933.

17. Schraeder M., Tears R., Jordan M. (2005), Organizational culture in public sector organizations: Promoting change through training and leading by example // The Leadership & Organization Development Journal. Pp. 492—502.

References:

1. Kozakov, V.M. Rashkovs'ka, O.V. Rebkalov, V.A. Romanenko, Ye.O. and Chaplaj, I.V. (2017), Derzhavno-hromadians'ka komunikatsiia: shliakh vid kryzy do vzaiemodii [Public-civil communication: the path from crisis to interaction], DP "Vyd. dim "Personal", Kyiv, Ukraine.

2. Zynchenko, H.P. and Zynchenko, Ya.H. (2015), "Motivational strategies of public servants", Hosudarstvennoe y munitsypal'noe upravlenye. Uchenye zapysky. SKAHS, vol. 1, pp. 9—15.

3. Kastel's, M. (2000), Ynformatsyonnaia epokha: ekonomika, obschestvo y kul'tura [Information Age: Economy, Society and Culture], HU-VShE, Moscow, Russia.

4. Kozyrev, A.A. and Horiacheva D.A. (2015), "Value Orientations of Civil Servants: Gender Aspect", Upravlencheskoe konsul'tyrovanye, vol. 9, pp. 8—19.

5. Konetskaia, V.P. (1997), Sotsyolohiya kommunykatsyy [Sociology of communication], Mezhdunar. un-t byznesa y upr., Moscow, Russia.

6. Lytvynova, L.V. (2016), "Communicative mechanisms of public administration as an important factor in the democratization of public life", Rozvytok profesijnykh kompetentnostej derzhavnykh sluzhbovtiv: komunikatyvnyj aspekt: materialy schorich. nauk.-prakt. konf. za mizhnar. uchastiu [Development of Professional Competences of Civil Servants: A Communicative Aspect: Materials of the Annual Scientific and Practical Conference on International Participation], NADU, Kyiv, Ukraine.

7. Lytvynova, L.V. (2018), "Problems of formation of effective communications of civil servants and society in Ukraine: socio-psychological aspect", Legea si viata. Moldova, vol. 1/2 (313), pp. 72—76.

8. Myroshnychenko, O.N. and Mykhajlova, M.V. (2013), "Formation of a positive image of a civil servant: domestic and foreign experience", Vestnyk Chuvashskoho universyteta, vol. 4, pp. 147—156.

9. Vasylevs'ka, T.E. Salamatov, V.O. and Marushevs'kyj, H.B. (2015), Etyka derzhavnoho upravlinnia [Ethics in public administration], NADU, Kyiv, Ukraine.

10. Razumkov Centre (2019), "15 Political Things: Presidential candidates are nominated and elected by their supporters", available at: http://razumkov.org.ua/images/Material_Conference/2019_03_19/2019_Prezent_ukrinform.pdf (Accessed 30 April 2019).

11. Khabermas, Yu. (2002), Strukturni peretvorennia u sferi vidkrytosti // Doslidzhennia katehorii hromadians'ke suspil'stvo [Structural transformations in the field of openness // Study of the category of civil society], L'viv, Ukraine.

12. Verkhovna Rada of Ukraine (2016), The Law of Ukraine "About the civil service", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19> (Accessed 30 April 2019).

13. Khadzhyradieva, S.K. (2018), "Professionalization of civil servants in the coordinate system of the concept of "paradigm shift" by T.Kun", Publichne vriadyuvannia v Ukraini: stan, vyklyky ta perspektyvy rozvytku: materialy schorich. Vseukr. nauk.-prakt. konf. za mizhnar. uchastiu, prysviach. 100-richchiu derzh. sluzhby v Ukraini [Public Governance in Ukraine: Status, Challenges and Development Prospects: Materials of the Annual All-Ukrainian Scientific and Practical Conference on International Participation devoted to the 100th Anniversary of the Civil Service in Ukraine], NADU, Kyiv, Ukraine, vol. 4, pp. 3—4.

14. Harrison, G.L. and Baird, K.M. (2015), "The organizational culture of public sector organizations in Australia", Australian Journal of Management, vol. 40, no. 4, pp. 613—629.

15. Habermas, J. (1995), "Theory of Communicative Action", Cambridge: Polity Press, vol. 1.

16. Matei, A. and Matei, L. (2014), "Instructional design for administrative sciences. A case study for civil servants training", Procedia - Social and Behavioral Sciences, pp. 1930—1933.

17. Schraeder, M. Tears, R. and Jordan, M. (2005), "Organizational culture in public sector organizations: Promoting change through training and leading by example", The Leadership & Organization Development Journal, pp. 492—502.

Стаття надійшла до редакції 02.05.2019 р.

Ю. В. Негода,
к. е. н., доцент кафедри фінансів, Національний університет біоресурсів
і природокористування України, м. Київ
ORCID iD 0000-0002-9714-5438

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.10.84

АНАЛІЗ ЗМІСТУ ПРОЦЕСУ ТРАНСФОРМАЦІЇ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

Yu. Nehoda,
Ph.D., Associate Professor of the Department of Finance,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

ANALYSIS OF THE CONTENT OF TRANSFORMATION OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF ECONOMY

У статті на основі аналізу результатів досліджень про трансформаційні процеси аграрного сектору економіки нами визначено трансформацію аграрного комплексу як природно-еволюційного процесу суспільного розвитку, спрямованого на підвищення стійкості економічного зростання за рахунок розширеного відтворення всіх видів ресурсів та якісного перетворення життєвого рівня населення, в основі якого лежать глибокі, масштабні зміни соціально-економічної структури агроекономіки, різних господарюючих форм й способів ведення аграрного виробництва, інституціонального ринкового середовища. Визначено, структуру трансформаційного процесу в аграрному секторі економіки як сукупність таких елементів: лібералізація цін і торгівлі; земельна реформа; різноманітність форм власності та господарювання; формування й розвиток сільської фінансової системи та суспільних інститутів.

The problem of the process of transformation of the agrarian sector of the economy is considered by the authors in quite a number of analytical and forecast studies, which discuss the first practical results of domestic transformations, give critical assessments of the actions of reform economists, formulate recommendations for the future. However, in most special sources there is no analysis of the content of the process of transformation of the agrarian sector of the economy and the exact terminological definition of this concept. The analysis of the transformation theories made it possible to distinguish two components of the process. The first is expressed in the direct natural transformation effect on nature in order to obtain the benefit to meet the needs of maintaining its existence. The second component reflects the social relations between people in the process of satisfying the needs for the continuous passage of all phases of social production: production —

distribution — exchange — consumption. The transformation of the two components of agrarian production means the formation of an economic system that should meet the needs of a newly developed state. In this sense, the economic basis of transitional changes is the general character of the transformation of productive forces and industrial relations. In the article, based on the analysis of the results of studies on the transformational processes of the agricultural sector, we identified transformation of the agrarian complex as a natural-evolutionary process of social development aimed at increasing the sustainability of economic growth through expanded reproduction of all types of resources and qualitative transformation of the living standard of the population, based on which deep, large-scale changes in the socio-economic structure of agro-economics, various economic forms and methods of agricultural production but the institutional market environment. The structure of the transformation process in the agrarian sector of the economy as a set of the following elements is determined: liberalization of prices and trade; land reform; variety of forms of ownership and management; formation and development of rural financial system and public institutions.

*Ключові слова: аграрний сектор, економіка, процеси, реформування, трансформація.
Key words: agrarian sector, economy, processes, reform, transformation.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проблема процесу трансформації аграрного сектору економіки розглядається авторами в багатьох аналітичних і прогнозних дослідженнях, в яких обговорюються перші практичні підсумки вітчизняних перетворень, даються критичні оцінки дій економістів-реформаторів, сформульовані рекомендації на майбутнє. Однак у більшості спеціальних джерел відсутній аналіз змісту процесу трансформації аграрного сектору економіки і точне термінологічне визначення цього поняття.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомий внесок у розробку теорії ринкової трансформації аграрного сектору і механізму функціонування внесли ряд вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів: Буздалов І., Барсук Ю.В., Васильєва Л.М., Губені Ю.Е., Карташова О.Г., Малік М.Й., Марущинець А.В., Смоленюк Р.П., Шубравська О.В. та інші. У наукових працях цих авторів розглянуто різні аспекти щодо змісту процесу трансформації аграрного сектору економіки, але потребує подальшого дослідження термінологічне визначення цього поняття.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз змісту процесу трансформації аграрного сектору економіки й уточнити термінологічне визначення цього поняття.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Трансформація аграрного сектору України, виведення його з глибокої системної кризи на шлях динамічного, прогресивного розвитку пов'язана зі становленням високоефективного ринкового господарства. Україна змушена в швидкому темпі пройти шлях, досконалою світовою економічною історією, спираючись на якісні зміни сучасної теорії та практики ринку. Якісні зміни аграрних економічних і соціальних відносин, що відбувалися в другій третині ХХ ст., не залишилися непоміченими в суспільній науці. Розгортання нового етапу науково-технічної революції направило доміную західної аграрної науки на техногенні та інформаційні фактори дослідження загальнометодологічних проблем розвитку трансформації аграрного сектору.

Сотула О.В. вважає, що для "сучасної аграрної кризи в Україні характерна криза збуту, детермінована зниженням платоспроможного попиту і втратою значної

Рис. 1. Структура трансформаційного процесу в аграрному комплексі

частини внутрішнього ринку, а також закріпленням в господарському житті самозабезпечення населення за рахунок городів та присадибних господарств" [7].

У соціально-економічних дослідженнях останнім часом часто використовується математико-кібернетичний підхід і, зокрема, теорія катастроф. Характеристика соціально-економічного стану України на основі теорії катастроф Губені Ю.Е. визначається як нестійке рух у поле біфуркацій, чревате набуттям незворотної якості в результаті мінімального впливу. Для подолання стану невизначеності, здійснення "позитивної катастрофи" рекомендується різкий і масштабний приплив інвестицій в економіку в поєднанні із забезпеченням умов для їх "перетравлення" [8].

У науці фактично відбулася відмова від погляду на розвиток як виключно лінійний процес. Лінійний розвиток розглядається як один з можливих, найпростіших варіантів. Сучасний погляд ґрунтується на системному підході і розглядає розвиток системи як витягнуту в часі спіраль. Визнається циклічний характер розвитку будь-якої системи, а також складових його елементів. На думку академіка І. Буздалова, "зміни та перетворення суспільного розвитку та його економічна й соціальна складові підпорядковані діалектичній послідовності, в реальному житті вони відбуваються нерівномірно, циклічно, з певною історичною періодизацією" [1]. Такий підхід до розуміння процесу розвитку теоретично допускає можливість регресу, деградації, розвитку від вищого до нижчого, від складного до простого.

Тому можна зробити висновок про те, що зниження рівня життя сільського населення України за роки проведення аграрної реформи, руйнування сфери соціальних послуг, зростання економічних злочинів є розвитком назад або з "мінусом" не тільки теоретично, але і практично. Головна причина деградації в розвитку агропромислової сфери полягає в падінні темпів економічного розвитку і абсолютне скорочення обсягів виробленої продукції, різке зниження зайнятості працездатного населення в аграрному комплексі.

Малік М.Й. визначає трансформацію аграрного сектору економіки як "спосіб зняття протиріч між вимогами ринку та застарілою логікою поведінки суб'єктів господарювання, що полягає у здійсненні організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на реорганізацію під-

приємств, зміну форм власності, управління, організаційно-правової форми, що сприятиме фінансовому оздоровленню економіки, збільшенню обсягів випуску конкурентоспроможної продукції, підвищенню ефективності виробництва. Завдання аграрної реформи полягає у забезпеченні продовольчої безпеки країни і конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на світовому ринку" [4].

Марущинець А.В. вважає, що "трансформація аграрної сфери — це процес зміни інституційного, галузевого, територіального характеру системи аграрної сфери регіону, зумовлений трансформацією всієї економічної системи. Ключова увага з позиції суспільної географії під час розгляду трансформаційних процесів в аграрній сфері регіону має приділятися саме їх територіальному аспекту" [5].

Аналіз теорій трансформації дозволив виділити дві складові процесу. Перша виявляється в безпосередньому природно-перетворювальному впливі на природу з метою отримання блага для задоволення потреб в підтримці свого існування. Друга складова відображає суспільні відносини між людьми в процесі задоволення потреб в безперервному проходженні всіх фаз суспільного виробництва: виробництво — розподіл — обмін — споживання [2]. Трансформація двох складових аграрного виробництва означає формування економічної системи, яка повинна задовольняти потреби в новому розвиненому стані. У цьому сенсі економічна основа перехідних змін носить загальний характер трансформації продуктивних сил і виробничих відносин.

На думку Карташова О.Г. та Барсук Ю.В., "як трансформаційна економічна система аграрного сектору нами розглядається ситуація, коли індустріальна економіка переходить на постіндустріальну стадію розвитку. Останній тільки належить почати відтворення на власній основі. Сам же період переходу характеризується тим, що жодна з присутніх соціально-економічних систем не здатна відтворюватися самостійно. При цьому внаслідок нелінійності історичного розвитку людства з'являється система, яка може бути більш-менш прогресивною порівняно зі старою структурою" [3].

Смоленюк Р.П. зазначає, що "реалізацію стратегічного напрямку трансформації сільського господарства передбачено здійснювати шляхом збалансованого економічного, екологічного і соціального його розвитку.

Передбачуваними результатами економічного розвитку визначено: інноваційне розширене відтворення потенціальних можливостей виробництва; максимальна окупність використаних ресурсів; екологічного розвитку — збалансоване використання природних ресурсів; забезпечення екології навколишнього середовища і здоров'я людини; соціального розвитку — усебічний розвиток людського капіталу; високий рівень добробуту і якості життя" [6].

Проведене нами дослідження дозволило визначити трансформацію аграрного комплексу як природно-еволюційного процесу суспільного розвитку, спрямованого на підвищення стійкості економічного зростання за рахунок розширеного відтворення всіх видів ресурсів та якісного перетворення життєвого рівня населення, в основі якого лежать глибокі, масштабні зміни соціально-економічної структури агроекономіки, різних господарюючих форм і способів ведення аграрного виробництва, інституціонального ринкового середовища.

Зміни трансформаційного періоду розвитку АПК носять об'єктивно неминучий характер і можуть розглядатися як закономірні процеси. Період переходу характеризується тим, що жодна з існуючих соціально-економічних систем не здатна відтворюватися самостійно, а нова система внаслідок нелінійності історичного розвитку може бути більш-менш прогресивною порівняно зі старою структурою [8]. Перетин цих двох тенденцій утворює "трансформаційний хрест", що включає нерівномірне синусоїдальне руйнування попередньої системи і розвиток нової структури. У просторі ці системи врівноважують один одного і утворюють поле трансформаційної нестабільності.

Структура трансформаційного процесу в аграрному комплексі розглядається нами як сукупність таких елементів: лібералізація цін і торгівлі; земельна реформа; різноманітність форм власності та господарювання; формування й розвиток сільської фінансової системи і суспільних інститутів (рис. 1).

Таким чином, аналіз теоретичних підходів до дослідження процесу структурної трансформації сектору економіки дозволив обґрунтувати авторську концепцію, засновану на розгляді її як явища, безпосередньо пов'язаного з процесом загальносвітового розвитку. Зміни, що відбуваються в системі аграрних відносин здійснюються в силу дії економічних закономірностей.

ВИСНОВКИ

Аналіз теорій трансформації дозволив виділити дві складові процесу. Перша виражається в безпосередньому природно-перетворювальному впливі на природу з метою отримання блага для задоволення потреб у підтримці свого існування. Друга складова відображає суспільні відносини між людьми в процесі задоволення потреб в безперервному проходженні всіх фаз суспільного виробництва: виробництво — розподіл — обмін — споживання. Трансформація двох складових аграрного виробництва означає формування економічної системи, яка повинна задовольняти потреби в новому розвиненому стані. У цьому сенсі економічна основа перехідних змін носить загальний характер трансформації продуктивних сил і виробничих відносин.

Література:

1. Буздалов И. Сущность и тенденции переходных процессов в АПК. АПК: экономика, управление. 2004. — № 8. — С. 12—16.
2. Васильева Л.М. Концепція стійкого розвитку аграрного сектору економіки. Інвестиції: практика та досвід. 2011. — № 18. — С. 131—133.
3. Карташова О.Г., Барсук Ю.В. Трансформація аграрного сектору національної економіки. Економіка і суспільство. 2017. — № 10. — С. 83—88.
4. Малік М.Й. Реформування власності і реструктуризація підприємств АПК. Економіка АПК. 2007. — № 11. — С. 9—13.
5. Марущинець А.В. Галузева та територіальна трансформація аграрної сфери України. Геополітика і геодинаміка регіонів. 2015, Вип. 2. — С. 651—658.
6. Смоленюк Р.П. Трансформація аграрного сектору економіки на засадах сталого розвитку. Інноваційна економіка. 2014. — № 6. — С. 14—20.
7. Сотула О.В. Перехідні і трансформаційні процеси в економіці України. Збірник науково-технічних праць Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. 2009. — № 153. — С. 14—21.
8. Трансформація сільського господарства та села: ювілейний збірник наукових статей / За ред. Ю.Е. Губені. — Л.: ЛНАУ, 2010. — 420 с.

References:

1. Buzdalov, I. (2004), Sushchnost' i tendentsii perekhodnykh protsessov v APK. Essence and tendencies of transient processes in the agroindustrial complex], APK: ekonomika, upravleniye, vol. 8, pp. 12—16.
2. Vasileva, L. M. (2011), Kontseptsiya stiykoho rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky. Concept of Sustainable Development of the Agrarian Sector of Economy], Investytsiyi: praktyka ta dosvi. vol. 18, pp. 131—133.
3. Kartashova, O.G. Barsuk, Yu.V. (2017), Transformatsiya ahrarnoho sektoru natsional'noyi ekonomiky. Transformation of the agrarian sector of the national economy], Ekonomika i suspil'stvo. vol. 10, pp. 83—88.
4. Malik, M.Ya. (2007), Reformuvannya vlasnosti i restrukturyzatsiya pidpryyemstv APK. Property Reform and Restructuring of Agroindustrial Enterprises], Ekonomika APK. vol. 11, pp. 9—13.
5. Maruschinets, A.V. (2015), Haluzeva ta terytorial'na transformatsiya ahrarnoyi sfery Ukrayiny. Branch and territorial transformation of the agrarian sphere of Ukraine], Heopolityka i heodynamika rehioniv. vol. 2, pp. 651—658.
6. Smolenyuk, R.P. (2014), Transformatsiya ahrarnoho sektora ekonomiky na zasakh staloho rozvytku. Transformation of the agrarian sector of the economy on the basis of sustainable development], Innovatsiyna ekonomika. vol. 6, pp. 14—20.
7. Sotoula, O.V. (2009), Perekhidni i transformatsiyni protsesy v ekonomitsi Ukrayiny. Transitional and transformational processes in the Ukrainian economy], Zbirnyk nauko-ve-tekhnichnykh prats' Cherkas'koho natsional'noho universytetu imeni Bohdana Khmel'nyts'koho, vol. 153, pp. 14—21.
8. Gubeni, Yu.E. (2010), Transformatsiya sil's'koho hospodarstva ta sela. Transformation of agriculture and rural areas]. Lviv. Ukraine, 420 p.

Стаття надійшла до редакції 07.05.2019 р.

УДК 351.072.2:004

А. О. Азарова,

к. тех. н., професор, заступник декана факультету менеджменту та інформаційної безпеки з наукової роботи та міжнародного співробітництва, Вінницький національний технічний університет

ORCID ID: 0000-0003-3340-5701

Л. М. Ткачук,

к. е. н., доцент, заступник декана факультету менеджменту та інформаційної безпеки з навчально-методичної роботи, Вінницький національний технічний університет

ORCID ID: 0000-0001-9770-7851

Л. О. Нікіфорова,

к. е. н., доцент, вчений секретар Факультету менеджменту та інформаційної безпеки, Вінницький національний технічний університет

ORCID ID: 0000-0002-7034-607X

А. А. Шиян,

к. ф.-м. наук, професор кафедри менеджменту та безпеки інформаційних систем факультету менеджменту та інформаційної безпеки, Вінницький національний технічний університет

ORCID ID: 0000-0002-5418-1498

О. М. Хошаба,

к. тех. н., доцент, старший науковий співробітник, Інститут проблем математичних машин та систем Національної академії наук України

ORCID ID: 0000-0001-5375-62809

І. С. Каплун,

магістрантка факультету менеджменту та інформаційної безпеки, Вінницький національний технічний університет

ORCID: 0000-0002-1727-0723

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.10.88

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ НА ОСНОВІ СУЧАСНИХ ІТ-ТЕХНОЛОГІЙ

A. Azarova,

Deputy dean of the Faculty of management and information security by scientific work and international cooperation of Vinnytsia national technical university, PhD (Tech), Professor of Department of management and information systems security

L. Tkachuk,

Deputy dean of the Faculty of management and information security by educational work of Vinnytsia national technical university, PhD (Ec), Assistant professor of Department of management and information systems security

L. Nikiforova,

PhD (Ec.), Assistant professor, Assistant professor of Department of enterprise economics and production management, Vinnytsia national technical university,

A. Shiyani,

PhD (Ph.-Math.), Assistant professor, Associated professor of Department of management and information systems security, Vinnytsia national technical university

O. Khoshaba,

PhD (Tech.), Assistant professor, Senior researcher of the Institute of problems of mathematical machines and systems of the Ukraine National academy of sciences

I. Kaplun,

Master's degree of the Faculty of management and information security of Vinnytsia national technical university

WAYS OF PUBLIC MANAGEMENT IMPROVING OF REGIONAL DEVELOPMENT ON THE BASIS OF MODERN IT-TECHNOLOGIES

У статті розкрито ключові проблеми публічного управління регіонами України, проаналізовано недоліки та переваги різних теорій та обґрунтовано новітні підходи та пріоритети публічного управління регіональним розвитком у контексті поглиблення інтеграційних процесів.

Розроблено комплексну цільову програму (КЦП) покращення публічного управління регіоном, що комп'ютеризована засобами СППР "Солон-2". Вона уможливорює як автоматизоване обґрунтування множини пріоритетних напрямів фінансування регіонального розвитку, а також відповідних їм потенційно ефективних проектів, що має бути реалізовано і визначає черговість

такого процесу. Крім того, складена КЦП дозволяє оптимізувати розподіл між потенційно ефективними проектами та їх надцілями обмежених ресурсів, спрямованих на покращення публічного управління регіональним розвитком з метою досягнення стабільного збалансованого розвитку території.

This article deals with the key problems of public administration of the regions of Ukraine. It's analyzed the disadvantages and advantages of different theories, and substantiated the modern approaches and priorities of regional development public management in the context of integration processes deepening.

The work explains that the very purpose of public management of regional development is the very achievement of a high level of this type of governance in accordance with the Constitution, laws, statutes of territorial communities and other legislative acts of Ukraine through the fruitful interaction between the authorities and the regional community.

The authors have developed a complex complex goal program (CGP) for improving the public management of the region, which was computerized by means of DSS "Solon-2". It enables both automated substantiation of a plurality of priority directions of financing of regional development, as well as corresponding potentially effective projects to be implemented and determines the order of such a process.

In addition, the CGP can optimize the distribution of potentially effective projects and their over-purpose limited resources aimed at improving public management of regional development in order to achieve a sustainable balanced development of territories.

In this article were constructed structural and verbal models of such a complex goal program of the region's development based on a hierarchical goal evaluation of alternatives that allow to reflect the process of project implementation and to allocate the set of sub-goals that provide them.

The article proposes the formalization of the making decision procedure on the level of priority of various projects and sub-goals by means of the Solon-2 decision support system, which allows for the rational financing of projects and sub-goals, the implementation of which should provide a system of public management of regional development, since they become strategic in Ukraine in order to achieve a stable balanced development of territories.

It is proved that in order to achieve the main objective g0 — "Improvement of public management of regional development", first of all it is necessary: to pay attention to the development of cities, namely to carry out the project x31 — "Support the development of urban planning documentation, the creation and maintenance of a city construction cadastre at a regional, rayon and local levels"; to improve spatial planning, namely to implement project x11 — "Improving the planning and regional development tools"; to create vocational and technical institutions according to the project x42 — "Creation of professional centers for professional development and professional training of teachers on the basis of functioning vocational and technical educational institutions"; to form an ecological culture, in particular to implement project x51 — "Formation of ecological culture of the inhabitants of the region, ensuring public participation in solved ecological problems", etc.

Ключові слова: публічне управління, комплексна цільова програма, система підтримки прийняття рішень, управління регіональним розвитком, регіон.

Key words: public administration, complex goal program, decision support system, regional development management, region.

ВСТУП

Публічне управління регіональним розвитком — це управлінська діяльність, в якій об'єктом слугує регіон, а суб'єктом — органи місцевого самоврядування.

Метою публічного управління регіональним розвитком є досягнення високого його рівня відповідно до Конституції, законів, статутів територіальних громад, інших законодавчих актів України шляхом плідної взаємодії влади і регіональної громади.

Питанню побудови ефективної системи соціально-економічного розвитку регіонів завжди приділялась значна увага, оскільки регіональний розвиток та про-

цес його ефективного здійснення є домінантним аспектом прогресивного поступу будь-якого суспільства.

Налагодження ефективного публічного управління регіональним розвитком посідає ключове місце в системі державної регіональної політики. Особливості регіонального розвитку, які визначають управлінський підхід з боку державних органів влади багато в чому залежить від того, яким чином досліджувалася проблема розвитку держави на регіональному рівні в розрізі окремих галузей суспільних засад.

Основними завданнями держави в аспекті публічного управління регіональним розвитком є: зміцнення зворот-

ного зв'язку від регіону до владних структур, створення єдиного економічного простору та забезпечення економічних, соціальних, правових і організаційних основ державності; відносно вирівнювання умов соціально-економічного розвитку регіонів; ефективне використання потенціалу регіонів; комплексний екологічний захист регіонів.

Зважаючи на підписання Україною Угоди про Асоціацію з Європейським Союзом, основні цілі розвитку публічного регіонального управління в Україні до 2020 р. мають бути гармонізовані з орієнтирами розвитку, визначеними ініціативою "Цифровий порядок денний для Європи" в рамках європейської стратегії економічного розвитку "Європа 2020: стратегія розумного, сталого і всеосяжного зростання".

Інституційно-правовою базою розвитку регіонів є: Конституція України, Закон України "Про стимулювання розвитку регіонів" (№ 2850-IV від 08.09.2005 р.), Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року (затверджена постановою Кабінету міністрів України № 385 від 6.08.2014 р.) та ін. [1—3].

Закон України "Про стимулювання розвитку регіонів" визначає правові, економічні й організаційні засади реалізації державного управління регіональним розвитком щодо його стимулювання та подолання депресивності територій. До речі, саме цим законом, з правової точки зору, визначено поняття "регіон", яким, відповідно до чинного закону є територія АР Крим та областей України.

У сучасній теорії і практиці публічного адміністрування вивченню питань регіонального управління, соціально-економічного розвитку регіонів та сталого розвитку приділяється значна увага в наукових працях багатьох дослідників, зокрема таких, як З. Варналій, В. Воротін, В. Бодров, Б. Данилишин, З. Герасимчук, М. Долішній, Я. Жаліл, Куц, В. Мамонова, В. Мартиненко, А. Садовенко, Л. Шевчук та ін.

Проте відсутнім є ефективний підхід до вирішення цього питання, як свідчить практика функціонування регіонів України, а наявні засоби та методи — не є досконалими, оскільки вони не є формалізованими, не охоплюють широкий спектр різноякісних параметрів впливу, частково застарілі в контексті поглиблення інтеграційних процесів. Саме тому важливим є розроблення відповідного комп'ютеризованого засобу, який уможливив би автоматизацію процесів покращення публічного управління регіональним розвитком.

Унікальним засобом для вирішення проблеми ефективного управління регіоном є комплексна цільова програма його розвитку, автоматизована засобами відповідної системи підтримки прийняття рішень (СППР), зокрема такої, як СППР "Солон 2". Вона: 1) обґрунтовує пріоритетні напрями фінансування та відповідні їм потенційно ефективні проекти та їх надцілі, що уможливають підвищення рівня регіонального розвитку;

2) дозволяє засобами відповідної СППР автоматизовано включити до ієрархії цілей такої КЦП підцілі та проекти різноякісного характеру;

3) враховує глибинну сутність проблем публічного управління регіональним розвитком та шляхів їх вирішення на теренах України;

4) визначити новітні підходи та пріоритети сталого регіонального розвитку в контексті поглиблення інтеграційних процесів.

Проблема розроблення та реалізації оптимальних управлінських рішень у системі публічного управління та адміністрування передбачає поглиблену систематизацію факторів впливу, пошук різних напрямків рішень і вибір оптимального варіанта з урахуванням соціального та економічного ефекту від впровадження. Саме ці аспекти, а також активна інформатизація всіх сфер людської діяльності зумовлює актуальність і доцільність використання сучасних СППР для вирішення проблем публічного адміністрування [4, с. 82—97].

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування новітніх підходів та пріоритетів публічного управління регіональним розвитком у контексті поглиблення інтеграційних процесів на основі сучасних інформаційних технологій, що дозволяє оптимізувати розподіл обмежених фінансових ресурсів між різними проектами, спрямованими на вирішення такої проблеми.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

МОДЕЛЮВАННЯ КЦП ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ ЗАСОБАМИ СППР "СОЛОН-2"

Досягнення глобальної мети — комп'ютеризації процесів покращення рівня публічного управління регіональним розвитком — включає реалізацію складної взаємопов'язаної сукупності різного роду заходів (підцілей, надцілей), дій (проектів) у вигляді відповідної автоматизованої засобами СППР "Солон-2" комплексної цільової програми. Основними завданнями, які виникають під час планування такої комплексної цільової програми, є: формулювання головної цілі комплексної цільової програми; визначення перспективних напрямів її виконання; відбір найбільш ефективних проектів та розподіл ресурсів між ними [5, с. 302—353].

Завдяки побудові комплексної цільової програми автори статті на основі автоматизованого засобу СППР "Солон-2" обирають найбільш ефективні напрями публічного управління регіональним розвитком та оптимізують послідовність їх реалізації і обґрунтовано розподіляють ресурси між ними.

Розглянемо основні етапи формування КЦП публічного управління регіональним розвитком.

Етап 1. Декомпозиція головної цілі та побудова ієрархії цілей. Ієрархія цілей будуються у два етапи. Перший етап реалізується за допомогою процедури просування "згори — донизу", другий — шляхом руху у протилежному напрямку.

Для реалізації першої процедури ставимо експерту запитання: "Які, на Ваш погляд, цілі визначають підвищення рівня публічного управління регіональним розвитком?". До прикладу, це будуть підцілі g1, g2,... gr. Щодо кожної цілі запитаємо у експерта: "Досягнення підцілі здійснює позитивний чи негативний вплив на досягнення надцілі?" і відмітимо знаком "+" позитивний вплив і "-" — від'ємний вплив, що зумовить позитивність чи негативність такої надцілі у СППР "Солон-2".

Далі слід запропонувати експерту всі можливі пари безпосередніх підцілей цілі, над якими проводиться аналіз, і визначити попарно сумісність кожної з них. Потім він зазначає тип надцілі. Це можна зробити за допомо-

Рис. 1. Структурна модель КЦП щодо покращення управління регіональними засобами СППР "Солон-2"

гою запитання: "Чи будь-який ступінь досягнення надцілі впливає на досягнення головної цілі?". Для обраної у прикладі цілі відповідь буде "ТАК", отже, ціль "Підвищення рівня публічного управління регіональним розвитком" слід віднести до класу лінійних у СППР "Солон-2".

Потім варто поставити експерту запитання: "Чи можливо описати умову досягнення цілі одним числом (ресурсом)?". Якщо "НІ", то ціль якісна на вході, якщо "ТАК", то поставимо питання: "Чи достовірно відома величина ресурсу?". Якщо "ТАК", то ціль — кількісна на вході і визначена, у протилежному випадку — кількісна на вході і невизначена.

Наступним кроком є визначення типів усіх підцілей. У даному випадку експерта варто запитати: "Чи можливо охарактеризувати одним ефектом результат досягнення підцілі?". Відповідь "НІ" стосується таких підцілей, які на виході вважаються якісними. Відповідь "ТАК" стосується таких підцілей, що кількісно визначені або невизначені на виході.

Процедура просування "знизу-догори" базується на тому, що для кожної цілі визначаються усі безпосередні надцілі, коли процес досягнення цілі або проекту безумовно впливає на них. У даному випадку слід визначити, позитивно чи негативно впливає ціль на досягнення безпосередньої надцілі.

За наведеним вище підходом авторами статті було побудовано ієрархію цілей КЦП щодо покращення публічного управління регіональним розвитком.

Для автоматизації процесу побудови такої КЦП було складено її структурну модель, що представляє побудовану КЦП із застосуванням СППР "Солон-2", зображену на рисунку 1.

Структурну модель побудованої ієрархії цілей розкриємо у вербальному вигляді. Прийняті позначення: назви проектів (x_i) записані курсивом, назви підцілей (g_j) — прямим шрифтом. У круглих дужках записано номери безпосередніх надцілей, у квадратних дужках — номери безпосередніх підцілей.

Отже, комплексна цільова програма авторами статті пропонується у вигляді такої вербальної моделі:

0 — g_0 — покращення публічного управління регіональним розвитком [1, 2, 3, 4, 5, 6];

1 — g_1 — підвищення рівня організаційно-інституційного забезпечення регіонального розвитку (0) [7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14];

2 — g_2 — підвищення рівня економічного розвитку регіону (0) [15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24];

3 — g_3 — підвищення рівня соціального розвитку регіону (0) [25, 26, 27];

4 — g_4 — підвищення рівня розвитку трудових ресурсів як інтелектуального капіталу регіону (0) [28, 29, 30];

5 — g_5 — підвищення рівня екологічного захисту регіону (0) [31, 32, 33];

6 — g_6 — підвищення рівня культурного розвитку регіону (0) [34, 35, 36, 37];

7 — g_{11} — наявність затвердженої стратегії розвитку (1) [38, 39];

8 — g_{12} — дотримання нормативів показників розвитку (1) [40, 41];

9 — g_{13} — наявність інвестиційних програм розвитку регіону (1) [42, 43];

10 — g_{14} — створення сприятливого інвестиційного клімату в регіоні (1) [44];

11 — g_{15} — наявність інноваційної інфраструктури (1) [45, 46, 47];

12 — g_{16} — наявність спеціалізованих інтеграцій регіонального розвитку (1) [48, 49, 50];

13 — g_{17} — підвищення рівня доступності адміністративних послуг (1) [51, 52, 53];

14 — g_{18} — підвищення рівня науково — технічного розвитку регіону (1) [54, 55];

15 — g_{21} — покращення рівня розвитку виробничої сфери (2) [56, 57, 58];

16 — g_{22} — покращення рівня розвитку невиробничої сфери (2) [59, 60];

17 — g_{23} — покращення рівня розвитку інфраструктури регіону (2) [61, 62];

18 — g_{24} — покращення забезпеченості матеріальною ресурсною базою (2) [64];

19 — g_{25} — покращення рівня зовнішньоекономічної діяльності (2) [65, 66];

20 — g_{26} — покращення частки регіону у валовому внутрішньому продукті (2) [67, 68];

21 — g_{27} — використання вторинних ресурсів (2) [69];

22 — g_{28} — покращення частки регіону у валовому національному продукті (2) [70];

23 — g_{29} — покращення рівня розвитку конкурентоспроможного середовища (2) [71, 72, 73];

24 — g_{210} — підвищення частки малого та середнього бізнесу в економічному середовищі (2) [74];

25 — g_{31} — розгалуженість соціальної інфраструктури (3) [75];

26 — g_{32} — покращення рівня життя населення (3) [76, 77, 78];

27 — g_{33} — поліпшення превентивного розвитку (3) [79, 80];

28 — g_{41} — підвищення частки трудових ресурсів регіону в загальній чисельності (4) [81];

29 — g_{42} — підвищення рівня зайнятості населення (4) [82];

30 — g_{43} — покращення рівня освіченості трудових ресурсів регіону (4) [83, 84];

31 — g_{51} — рівень екологічної забрудненості (5) [85];

32 — g_{52} — наявність пунктів переробки відходів (5) [86];

33 — g_{53} — заповідні території регіону (5) [87];

34 — g_{61} — етнопсихологічний клімат регіону (6) [88];

35 — g_{62} — політична стабільність регіону (6) [89, 90];

36 — g_{63} — розгалуженість сфери освітніх інститутів (6) [91];

37 — g_{64} — підвищення якості освітнянських послуг (6) [92];

38 — g_{111} — розробити стратегію розвитку регіону (7) [93];

39 — g_{112} — проаналізувати цілі, що закладені в стратегію (7) [94];

40 — g_{113} — сформувати показники розвитку регіону (8) [95];

41 — g_{114} — встановити нормативи показників розвитку регіону (8) [96];

42 — g_{115} — пошук інвестиційних програм розвитку регіону (9) [97];
 43 — g_{116} — затвердження інвестиційних програм розвитку регіону (9) [98];
 44 — g_{117} — розробка змістовних та цікавих пропозицій для інвесторів (10) [99];
 45 — g_{118} — оновлення міського транспорту та технологій для громадян (11) [100];
 46 — g_{119} — облагородження зон відпочинку регіону (11) [101];
 47 — g_{1110} — побудова торгових комплексів та комплексів відпочинку (11) [102];
 48 — g_{1111} — укладання договорів з компаніями (12) [103];
 49 — g_{1112} — впровадження інновацій (12) [104];
 50 — g_{1113} — практикування співпраці з компаніями та підприємствами (12) [105];
 51 — g_{1114} — впровадження адміністративних електронних кабінетів (13) [106];
 52 — g_{1115} — спрощення процесів надання адміністративних послуг (13) [107];
 53 — g_{1116} — ефективне прийняття на розгляд скарг та пропозицій громадян (13) [108];
 54 — g_{1117} — співробітництво регіону з науковими товариствами (14) [109];
 55 — g_{1118} — впровадження сучасних новітніх технологій на державних посадах (14) [110, 111];
 56 — g_{221} — сприяння розвитку молодих науковців (15) [112];
 57 — g_{222} — відкриття наукових шкіл (15) [113];
 58 — g_{223} — сприяння розвитку фабрик та заводів регіону (15) [114];
 59 — g_{224} — розбудова закладів охорони здоров'я (16) [115];
 60 — g_{225} — розбудова закладів освіти (16) [116];
 61 — g_{226} — чітка та злагоджена робота міського транспорту (17) [117];
 62 — g_{227} — злагоджена та продумана забудова регіону (17) [118];
 63 — g_{228} — нагромадження та цільове використання матеріальних ресурсів регіону (18) [119];
 64 — g_{229} — постійне оновлення матеріальної ресурсної бази регіону (18) [120];
 65 — g_{2210} — налагодження зв'язків з зовнішніми інвесторами (19) [121];
 66 — g_{2211} — експорт продукції, що виробляється в регіоні (19) [122];
 67 — g_{2212} — сприяння розвитку аграрної сфери (20) [123];
 68 — g_{2213} — постійне покращення та налагодження власного виробництва (20) [124];
 69 — g_{2214} — наявність пунктів та засобів переробки вторинних ресурсів (21) [125];
 70 — g_{2215} — сприяння розвитку малого, середнього та великого бізнесу (22) [126];
 71 — g_{2216} — впровадження новітніх напрацювань у технологію виробництва (23) [127];
 72 — g_{2217} — формування стабільної цінової політики в регіоні (23) [128];
 73 — g_{2218} — постійний контроль якості продукції, що виробляється в регіоні (23) [129];
 74 — g_{2219} — сприяння владою розвитку власників малих підприємств (24) [130];

75 — g_{331} — розбудовувати закладів соціально-культурного розвитку населення (25) [131];
 76 — g_{332} — розбудова навчальних дитячих комплексів (26) [132];
 77 — g_{333} — розбудова лікарень (26) [133];
 78 — g_{334} — збільшення кількості робочих місць (26) [134];
 79 — g_{335} — проведення навчальних бесід у школах (27) [135];
 80 — g_{336} — робота правоохоронців з населенням регіону (27) [136];
 81 — g_{441} — організація підготовчих курсів різного профілю (28) [137];
 82 — g_{442} — пом'якшення вимог працевлаштування для робітничих професій (29) [138];
 83 — g_{443} — збільшення кількості освітніх закладів різного профілю (30) [139];
 84 — g_{444} — збільшення кількості бюджетних місць на навчання у вищих навчальних закладах за рахунок бюджету регіону (30) [140];
 85 — g_{551} — організація постійного контролю санітарного стану паркових зон та зон відпочинку (31) [141];
 86 — g_{552} — виділення на оснащення території заповідних зон (32) [142];
 87 — g_{553} — виділення коштів та догляд за заповідними зонами (33) [143];
 88 — g_{661} — сприяння владою культурному розвитку регіону (34) [144];
 89 — g_{662} — організація чесних виборів у межах регіону (35) [145];
 90 — g_{663} — організація зустрічей політичних представників з громадянами (35) [146];
 91 — g_{664} — вільний вибір напрямів навчання молоді (36) [147];
 92 — g_{665} — впровадження новітніх технологій в освітній процес (37) [148];
 93 — x_{11} — покращення інструментів просторового планування та управління регіональним розвитком (38);
 94 — x_{12} — розвиток системи соціальних послуг і впровадження сучасних механізмів їх надання (39);
 95 — x_{13} — стимулювання розвитку та підтримка економічно менш розвинутих і депресивних територій (40);
 96 — x_{14} — вдосконалення системи підготовки молоді до умов регіонального ринку праці (41);
 97 — x_{15} — сприяння просуванню продукції товаровиробників області (42);
 98 — x_{16} — забезпечення інформаційної та інституційної підтримки, а також маркетингового обслуговування інвестиційної діяльності (43);
 99 — x_{17} — підготовка інвестиційних продуктів (44);
 100 — x_{18} — розвиток логістично-транспортного потенціалу (45);
 101 — x_{19} — виділення коштів з бюджету на облагородження зон відпочинку (46);
 102 — x_{110} — виділення коштів з бюджету на ефективне планування побудови торгових комплексів та подальша їх побудова (47);
 103 — x_{111} — постійний пошук та залучення інвесторів (48);
 104 — x_{112} — пошук нових інноваційних рішення за допомогою інноваційних груп (49);

Ефективність цілей

1 g1 - підвищення рівня організаційно-інституційного забезпечення регіонального розвитку	0.124999875000
2 g2 - підвищення рівня економічного розвитку регіону	0.124999875000
3 g3 - підвищення рівня соціального розвитку регіону	0.074999925000
4 g4 - підвищення рівня розвитку трудових ресурсів як інтелектуального капіталу регіону	0.074999925000
5 g5 - підвищення рівня екологічного захисту регіону	0.049999950000
6 g6 - підвищення рівня культурного розвитку регіону	0.049999950000
7 g11 - наявність затвердженої стратегії розвитку	0.037499962500
8 g42 - підвищення рівня зайнятості населення	0.037499962500
9 g31 - розгалуженість соціальної інфраструктури	0.029999970000
10 g32 - покращення рівня життя населення	0.022499977500
11 g33 - поліпшення превентивного розвитку	0.022499977500
12 g43 - покращення рівня освіченості трудових ресурсів регіону	0.022499977500
13 g51 - рівень екологічної забрудненості	0.019999980000
14 g13 - наявність інвестиційних програм розвитку регіону	0.018749981250
15 g17 - підвищення рівня доступності адміністративних послуг	0.018749981250
16 g210 - підвищення частки малого та середнього бізнесу в економічному середовищі	0.018749981250

Рис. 2. Розрахунок ефективності 10 найбільш ефективних підцілей КЦП щодо підвищення рівня регіонального розвитку засобами СППР "Солон-2"

105 — x_{113} — постійний пошук співпраці з компаніями (50);	113 — x_{22} — підтримка суспільно корисної діяльності молодіжних і дитячих громадських організацій (57);
106 — x_{114} — підготовка кваліфікованих кадрів для створення та підтримки системи (51);	114 — x_{23} — підтримка підприємницьких ініціатив молоді (58);
107 — x_{115} — планування та аналіз високоякісного адміністративного обслуговування громадян (52);	115 — x_{24} — навчання та підвищення кваліфікації лікарів (59);
108 — x_{116} — розробка ефективної системи прийняття та реєстрації звернень громадян (53);	116 — x_{25} — навчання та підвищення кваліфікації викладачів (60);
109 — x_{117} — створення власних наукових товариств (54);	117 — x_{26} — побудова графіку роботи міського транспорту (61);
110 — x_{118} — закупка сучасних комп'ютерів, використання сучасних технологій (55);	118 — x_{27} — розробка висококваліфікованими працівниками планів міст та регіону в цілому (62);
111 — x_{119} — навчання старших співробітникам роботи з сучасними пристроями (55);	119 — x_{28} — планування збору та використання матеріальних ресурсів регіону (63);
112 — x_{21} — проведення семінарів, тренінгів з розвитку лідерських та комунікативних навичок молоді (56);	120 — x_{29} — виділення коштів бюджету для покращення та збагачення матеріальної бази регіону (64);

Таблиця 1. Потенційна ефективність 15 найбільш ефективних проектів

Номер проекту	Назва проекту	Потенційна ефек., E_i
X42	Створення на базі функціонуючих професійно-технічних навчальних закладів професійних центрів для підвищення кваліфікації та професійно-теоретичної підготовки викладачів	0,075
X31	Підтримка розроблення містобудівної документації, створення та ведення містобудівного кадастру на регіональному, районному та місцевому рівнях	0,06
X11	Покращення інструментів просторового планування та управління регіональним розвитком	0,045
X51	Формування екологічної культури мешканців області, забезпечення участі громадськості у розв'язанні екологічних проблем	0,039
X219	Утворення технополісів, технопарків, центрів трансферу технологій	0,0375
X12	Розвиток системи соціальних послуг і впровадження сучасних механізмів їх надання	0,03
X41	Відкриття на базі професійних центрів «школи молодого майстра», «школи старшого майстра» та проведення вебінарів, майстер – класів, тренінгів для підвищення освітнього рівня майстрів і викладачів професійно – навчальних закладів	0,03
X52	Створення умов для поліпшення стану водного та повітряного басейнів	0,03
X53	Мінімізація негативного впливу відходів на довкілля та здоров'я населення	0,03
X61	Розширення мережі дошкільних навчальних закладів, у тому числі сприяння відкриттю приватних дошкільних навчальних закладів різних форм, зокрема – сімейних	0,025
X64	Впровадження системи онлайн – навчання для мешканців області за допомогою розвитку технологічної інфраструктури мережі Інтернет та IT-технологій	0,025
X65	Проведення семінарів, тренінгів з розвитку лідерських та комунікативних навичок молоді	0,025
X36	Забезпечення соціально – трудової, професійної та медико-соціальної реабілітації інвалідів, бездомних громадян, осіб, звільнених з місць позбавлення волі, вимушенопереміщених осіб та учасників антитерористичної операції	0,0247
X43	Долучення до єдиного інформаційного освітнього простору дошкільних та позашкільних навчальних закладів та його інтеграція в Єдину Державу Електронну Базу з питань Освіти	0,0225
X44	Оптимізація мережі та модернізація матеріально-технічної бази і умов	0,0225

121 — x_{210} — проведення аудиту інвестиційного потенціалу області (65);

122 — x_{211} — промоція інвестиційних можливостей регіону (підтримка сайту, промо-матеріали) (66);

123 — x_{212} — розвиток кооперації в аграрному секторі (67);

124 — x_{213} — сприяння розвитку власного виробництва владою (68);

125 — x_{214} — мінімізація негативного впливу відходів на довкілля та здоров'я населення (69);

126 — x_{215} — проведення інвестиційних форумів, семінарів (70);

127 — x_{216} — розробка та реалізація проектів і програм міжнародної технічної допомоги, міжрегіональної та міжнародної кооперації (71);

128 — x_{217} — проведення аудиту інвестиційного потенціалу області (72);

129 — x_{218} — підготовка висококваліфікованих кадрів для оцінки якості продукції (73);

130 — x_{219} — утворення технополісів, технопарків, центрів трансферу технологій (74);

131 — x_{31} — підтримка розроблення містобудівної документації, створення та ведення містобудівного кадастру на регіональному, районному та місцевому рівнях (75);

132 — x_{32} — виділення коштів та розробка планів навчальних дитячих комплексів (76);

133 — x_{33} — виділення коштів та розробка планів лікарень (77);

134 — x_{34} — підтримка та впровадження проектів державно — приватного партнерства, спрямованих на розвиток територій області та зменшення економічних дисбалансів (78);

135 — x_{35} — модернізація мережі установ соціального захисту населення (79);

136 — x_{36} — забезпечення соціально-трудової, професійної та медико-соціальної реабілітації інвалідів, бездомних громадян, осіб, звільнених з місць позбавлення волі, вимушено переміщених осіб та учасників антитерористичної операції (80);

137 — x_{41} — відкриття на базі професійних центрів "школи молодого майстра", "школи старшого майстра" та проведення вебінарів, майстер-класів, тренінгів для підвищення освітнього рівня майстрів і викладачів професійно-технічних навчальних закладів (81);

138 — x_{42} — створення на базі функціонуючих професійно-технічних навчальних закладів професійних центрів для підвищення кваліфікації та професійно-теоретичної підготовки викладачів (82);

Ефективність проектів

1	x42 - створення на базі функціонуючих професійно - технічних навчальних закладів професійних центрів для підвищення кваліфікації та професійно - теоретичної підготовки викладачів	0.075000000000
2	x31 - підтримка розроблення містобудівної документації, створення та ведення містобудівного кадастру на регіональному, районному та місцевому рівнях	0.060000000000
3	x11 - покращення інструментів просторового планування та управління регіональним розвитком	0.045
4	x51 - формування екологічної культури мешканців області, забезпечення участі громадськості у розв'язанні екологічних проблем	0.039999999999
5	x219 - утворення технополісів, технопарків, центрів трансферу технологій	0.0375
6	x12 - розвиток системи соціальних послуг і впровадження сучасних механізмів їх надання	0.03
7	x41 - відкриття на базі професійних центрів "школи молодого майстра", "школи старшого майстра" та проведення вебінарів, майстер-класів, тренінгів для підвищення освітнього рівня майстрів і викладачів професійно-технічних навчальних закладів	0.03
8	x52 - створення умов для поліпшення стану водного та повітряного басейнів	0.03
9	x53 - мінімізація негативного впливу відходів на довкілля та здоров'я населення	0.03
10	x61 - розширення мережі дошкільних навчальних закладів, у тому числі сприяння відкриттю приватних дошкільних навчальних закладів різних форм, зокрема - сімейних	0.025
11	x64 - впровадження системи онлайн - навчання для мешканців області за допомогою розвитку технологічної інфраструктури мережі Інтернет та ІТ - технологій	0.025
12	x65 - проведення семінарів, тренінгів з розвитку лідерських та комунікативних навичок молоді	0.025
13	x36 - забезпечення соціально-трудової, професійної та медико-соціальної реабілітації інвалідів, бездомних громадян, осіб, звільнених з місць позбавлення волі, вимушенопереміщених осіб та учасників антитерористичної операції	0.024750000000
14	x43 - долучення до єдиного інформаційного освітнього простору дошкільних та позашкільних навчальних закладів та його інтеграція в Єдину Державну Електронну Базу з питань Освіти	0.022500000000
15	x44 - оптимізація мережі та модернізація матеріально - технічної бази і умов	0.022500000000

Рис. 3. Розрахунок ефективності 15 потенційно ефективних проектів КЦП засобами СППР "Солон-2"

139 — x_{43} — долучення до єдиного інформаційного освітнього простору дошкільних та позашкільних навчальних закладів та його інтеграція в Єдину Державну Електронну Базу з питань Освіти (ЄДБО) (83);

140 — x_{44} — оптимізація мережі та модернізація матеріально-технічної бази і умов навчання в закладах освіти та мережі гуртків, секцій, клубів тощо з використанням інфраструктури усіх рівнів для усіх мешканців, у т.ч. й осіб з особливими потребами (84);

141 — x_{51} — формування екологічної культури мешканців області, забезпечення участі громадськості у розв'язанні екологічних проблем (85);

142 — x_{52} — створення умов для поліпшення стану водного та повітряного басейнів (86);

143 — x_{53} — мінімізація негативного впливу відходів на довкілля та здоров'я населення (87);

144 — x_{61} — розширення мережі дошкільних навчальних закладів, у тому числі сприяння відкриттю приватних дошкільних навчальних закладів різних форм, зокрема — сімейних (88);

145 — x_{62} — політична освіченість регіону, проведення семінарів освоєння політичних основ (89);

146 — x_{63} — залучення молоді до процесів формування та здійснення державної молодіжної політики, налагодження взаємодії та співпраці з органами влади; (90);

147 — x_{64} — впровадження системи онлайн — навчання для мешканців області за допомогою розвитку технологічної інфраструктури мережі Інтернет та ІТ — технологій (91);

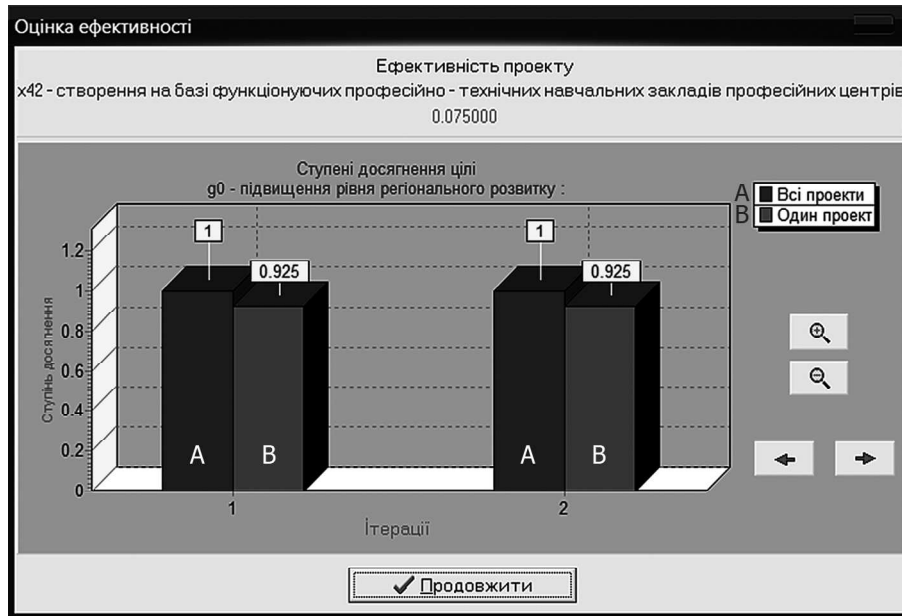

Рис. 4. Визначення потенційної ефективності проекту x42 — "Створення на базі функціонуючих професійно-технічних навчальних закладів професійних центрів для підвищення кваліфікації та професійно-теоретичної підготовки викладачів"

148 — x_{65} — проведення семінарів, тренінгів з розвитку лідерських та комунікативних навичок молоді (92).

Розглянемо формування наступних етапів побудови КЦП щодо підвищення рівня регіонального розвитку.

Етап 2. Визначення часткових коефіцієнтів впливу підцілей. Для цього авторами було використано метод безпосереднього порівняння засобами "Солон-2".

Етап 3. Наступний етап — визначення потенційної ефективності проектів та напрямів виконання комплексної цільової програми. Для цього у СППР розраховуються значення показників потенційної ефективності підцілей та проектів. Цей етап було проведено авторами статті також за допомогою СППР "Солон 2". Результати розрахунку відображаються у вигляді списку, де вказуються назви проектів та відповідні числові значення, що ідентифікують показники потенційної ефективності проектів.

На рисунку 2 наведено 10 підцілей складеної авторами КЦП, що мають найбільші показники потенційної ефективності.

На рисунку 3 наведено 15 проектів КЦП, що мають найбільші показники ефективності щодо підвищення рівня регіонального розвитку, розраховані на базі СППР "Солон-2".

Назви та ефективності 15 найбільш потенційно ефективних проектів зазначено у таблиці 1.

На рисунку 4 зображено вікно інтерфейсу СППР "Солон-2" для розрахунку потенційної ефективності проектів на прикладі найбільш ефективного серед них.

На базі таблиці 2 та рисунку 3 стає зрозумілим, що для досягнення головної цілі g_0 — "Покращення публічного управління регіональним розвитком", насамперед, потрібно реалізувати проекти: x_{42} — "Створення на базі функціонуючих професійно-технічних навчальних закладів професійних центрів для підвищення кваліфікації та професійно-теоретичної підготовки викладачів" та x_{31} — "Підтримка розроблення містобудівної доку-

ментації, створення та ведення містобудівного кадастру на регіональному, районному та місцевому рівнях", x_{11} , x_{51} і т.п.

Етап 4. Розподіл обмежених фінансових ресурсів, спрямованих на підтримку к потенційно ефективних проектів, здійснюватимемо серед них таким чином:

$$F_i = \frac{E_i}{\sum_{i=1}^k E_i} \cdot 100\% \quad (3),$$

де F_i — відсоток фінансування і-го потенційно ефективного проекту;

E_i — потенційна ефективність і-го проекту;

k — кількість потенційно ефективних проектів.

Розглянемо на прикладі одного з ефективних проектів (x_{31} — "Підтримка розроблення містобудівної документації, створення та ведення містобудівного кадастру на регіональному, районному та місцевому рівнях") розрахунок коефіцієнту фінансування:

$$F_{31} = \frac{E_{31}}{E_{42} + E_{11} + E_{51} + E_{219} + E_{12} + \dots + E_{44}} \cdot 100\%.$$

$$F_{31} = \frac{0,06}{0,4612} \cdot 100\% = 13\%.$$

Для прикладу у статті було обрано лише 15 високопотенційних проектів. За наявності більшого фінансування, спрямованого на регіональний розвиток, множини потенційно ефективних, а отже, і пріоритетних проектів, можна значно розширити, що підвищить результативність роботи СППР.

Таким чином, обґрунтовано пріоритетні напрямки та проекти виконання КЦП щодо підвищення рівня регіонального розвитку, що дозволяє ефективно розподіляти обмежені ресурси між ними.

ВИСНОВКИ

У статті розроблено комплексну цільову програму покращення публічного управління регіональним роз-

витком на основі системи підтримки прийняття рішень "Солон-2".

Отже, за результатами проведеного дослідження стає зрозумілим, що для досягнення головної цілі g_0 — "Покращення публічного управління регіональним розвитком" насамперед потрібно звернути увагу на розбудову міст, а саме x_{31} — "Підтримку розроблення містобудівної документації, створення та ведення містобудівного кадастру на регіональному, районному та місцевому рівнях" ($F_{31} = 0,06$), а також покращувати просторове планування, а саме, реалізувати проект x_{11} — "Покращення інструментів просторового планування та управління регіональним розвитком" ($F_{11} = 0,045$); створювати професійно-технічні заклади за проектом x_{42} — "Створення на базі функціонуючих професійно-технічних навчальних закладів професійних центрів для підвищення кваліфікації та професійно-теоретичної підготовки викладачів" ($F_{42} = 0,075$); формувати екологічну культуру, зокрема, на основі виконання проекту x_{51} — "Формування екологічної культури мешканців області, забезпечення участі громадськості у розв'язанні екологічних проблем" ($F_{51} = 0,039$) і т. п.

Для здійснення заданих проектів, слід звернути увагу на дві найбільш значущі та ефективні підцілі, а саме: g_1 — "Підвищення рівня організаційно-інституційного забезпечення регіонального розвитку"; g_2 — "Підвищення рівня економічного розвитку регіону"; g_3 — "Підвищення рівня соціального розвитку регіону"; g_4 — "Підвищення рівня розвитку трудових ресурсів як інтелектуального капіталу регіону"; g_5 — "Підвищення рівня екологічного захисту регіону" та g_6 — "Підвищення рівня культурного розвитку регіону".

Отже, основним науковим результатом є:

— комплексна цільова програма, яка уможливорює обґрунтування множини пріоритетних проектів впливу на досягнення головної цілі та дозволяє оптимізувати розподіл між різними напрямками фінансування обмежених ресурсів, спрямованих на покращення публічного управління регіональним розвитком;

— побудову структурної та вербальної моделей такої комплексної цільової програми розвитку регіону на основі ієрархічного цільового оцінювання альтернатив, які дозволяють відобразити процес реалізації проектів та виділити множини підцілей, що їх забезпечують.

Складена авторами СППР дозволяє здійснити раціональне фінансування проектів та підцілей, реалізацію яких повинна забезпечувати система публічного управління регіональним розвитком, оскільки вони набувають стратегічного значення в Україні з метою досягнення стабільного збалансованого розвитку територій.

Література:

1. Постанова Кабінету Міністрів України "Про розроблення проекту Державної програми соціально-економічного розвитку регіону" № 838 від 17. 10. 1995 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
2. Постанова Кабінету Міністрів України "Про розробку проекту Державної програми соціально-економічного розвитку регіону" № 368 від 24.05.1993. // [Електронний ресурс] URL: <http://www.uazakon.com/>
3. Конституція України URL: <http://zakon.rada.gov.ua>

4. Азарова А.А., Ткачук Л.Н., Каплун І.С., Тямушева В.К. Автоматизация процессов публичного управления и администрирования на основе СППР: коллект. науч. монография "Вопросы современной науки" / Под ред. А.А. Еникеева. М.: Изд. Интернаука, 2019. Т. 39. С. 82—97.

5. Тоценко В.Г. Методы и системы поддержки принятия решений. Алгоритмический аспект. К.: Наукова думка, 2002. 381 с.

References:

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (1995), Resolution "About the drafting of the State Program for Socio-Economic Development of the Region", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi> (Accessed 20 April 2019).

2. Cabinet of Ministers of Ukraine (1993), Resolution "On the development of a draft State Program for Socio-Economic Development of the Region", available at: <http://www.uazakon.com/> (Accessed 20 April 2019).

3. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "Constitution of Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua> (Accessed 20 April 2019).

4. Azarova, A. O. Tkachuk, L. M. Kaplun, I. S. and Tiamusheva, V. K. (2019), Avtomatizacija processov publichnogo upravlenija i administrirovanija na osnove SPPr [Automation of public administration and administration processes based on DSS], Internauka, Moscow, Russia.

5. Tocenka, V.G. (2002), Metody i sistemy podderzhki prinjatija reshenij. Algoritmicheskij aspekt [Methods and decision support systems. Algorithmic aspect], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 07.05.2019 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

Д. С. Мартишин,
к. н. з богосл., доцент, завідувач кафедри українознавства, православ'я та теології,
Міжрегіональна академія управління персоналом, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-2770-7757

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.10.99

ІДЕЙНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДОКТРИНИ ХРИСТІЯНСЬКОЇ ЦЕРКВИ В ДЕРЖАВНО- УПРАВЛІНСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

D. Martyshyn,
candidate sciences in theology, Associate Professor, head of the Department of Ukrainian Studies,
Orthodoxy and Theology, Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv

IDEOLOGICAL PRECONDITIONS FOR THE FORMATION OF THE SOCIAL DOCTRINE OF CHRISTIAN CHURCH IN STATE-MANAGEMENT CONTEXT

Розглянуто основні ідейні передумови формування соціальної доктрини християнської церкви в державно-управлінському контексті. У контексті національної доктрини державотворення всебічно розкрито духовні підвалини християнської культури, обґрунтовано ціннісні пріоритети діалогу держави та церкви, конструктивні взаємовідносини влади і релігійних організацій. Розглянуто основи соціальної місії Православної церкви України. Запропоновано розуміння соціальної політики церкви відповідно до соціального вчення християнства і викликів сучасного світу. З'ясовуються особливий характер і спрямованість соціальних дій релігійних громад. На основі системного теологічного аналізу теоретичних підходів до соціальної політики церкви встановлено, що в сучасних умовах відбувається зміна самої парадигми церковного служіння: від традиціоналізму до плюралізму, орієнтованого на конструктивний діалог держави, церкви і суспільства. Дістала подальшої розробки соціальна концепція церкви, що ґрунтується на розумінні викликів глобалізації.

На сьогодні у процесі державного будівництва і розвитку Православної церкви України актуалізувалися проблеми щодо досягнення національної злагоди, осмислення української ідентичності, консолідації усіх сил християнських громад, розвитку духовної місії у суспільстві виховання, втілення дієвої моделі соціального служіння. Ці проблеми не можуть вирішуватися без усвідомлення сутності християнської теології і соціальної доктрини церкви. Пошуки власної моделі розвитку та організації Православної церкви України на засадах соборності, плюралізму на ґрунті національного порозуміння зумовили зробити більший наголос на розуміння священної місії церкви в сучасному світі. Елементи усвідомленості засад соціальної політики церкви визначають місію церкви формою наукової переконаності заявленої мети соціального служіння церкви, яка має власні духовні вектори розвитку суспільства, конкретно-історичний характер і спрямована на формування і консолідацію нової української модерної нації.

Ideological preconditions for the formation of the social doctrine of Christian Church in state-management context. In the context of the national doctrine of state formation the spiritual foundations of Christian culture are comprehensively revealed, the value priorities of dialogue

between the state and the Church are grounded as well as constructive relations between the authorities and religious organizations. The basis of the social mission of the Orthodox Church of Ukraine is considered. An understanding of the social policy of the Church is proposed in accordance with the social doctrine of Christianity and the challenges of the modern world. It turns out the special nature and direction of social action of religious communities. On the basis of the systematic theological analysis of the theoretical approaches to the social policy of the Church, - it is established that in today's conditions there is a change in the very paradigm of church service: from traditionalism to pluralism, oriented to a constructive dialogue between the state, the Church and society. The social concept of the Church, based on understanding the challenges of globalization, - has received a further development.

Today in the process of state formation and development of the Orthodox Church of Ukraine the problems of achieving national harmony, comprehension of Ukrainian identity, consolidation of all forces of Christian communities, the development of a spiritual mission in the education community, and the implementation of an effective model of social service were updated. These problems can't be solved without realizing the essence of the Christian theology and the social doctrine of the Church. The search for the own model of development and organization of the Orthodox Church of Ukraine on the basis of unity, pluralism on the foundation of national understanding led to a greater emphasis on the realizing of the sacred mission of the Church in the modern world. The elements of awareness of fundamentals of the social policy of the Church make the mission of the Church a form of scientific convincing of the declared purpose of the social service of the Church which has its own spiritual vectors of the development of society, a concrete and historical character and is aimed at the formation and consolidation of the new Ukrainian modern nation.

Ключові слова: соціальна політика церкви, теологія, нація, держава, соборність, плюралізм, демократія, державне будівництво, доктрина.

Key words: social policy of Church, theology, nation, state, unity, pluralism, democracy, state formation, doctrine.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

З нашої точки зору, державне управління як наука має не стільки описувати й аналізувати державотворчі, політичні процеси, скільки інтерпретувати їх під кутом зору актуальних соціально-політичних цінностей буття сучасного людства. Науковець має ясно уявляти собі ціннісні засади релігії, культури, які покладені в основу розвитку держави та суспільства. Між тим сучасний кризовий стан української політики у сфері релігії, певні непорозуміння між гілками українського православ'я ускладнюються також нерозумінням сутності духовного життя православної людини. Це надзвичайно актуалізує проблемне поле державно-управлінської науки, нового осмислення її базових категорій, у тому числі засад християнської теології, ціннісних рамок релігії і державно-управлінського механізму розбудови демократії на засадах соборності і єдності християнських громад України.

Головна ідея християнської соціальної доктрини полягає в тому, що релігійні ідеї людства мають стати рушійною силою сучасної політики, держави, культури,

історії, права, інформаційних технологій та науки. Це християни доводять своєю участю, працею та служінням в літературі, науці, політиці та журналістиці. Християнські теологи постійно наполегливо шукають шляхи до зближення церкви, держави та суспільства, будуючи мости між релігією та наукою, розробляючи різні проекти місії християнської церкви в сучасному світі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед вітчизняних вчених, які плідно займаються дослідженням проблем взаємодії держави і церкви як в теоретичному, так і в прикладному плані, найбільш відомі: В. Бондаренко, В. Бурмістрова, О. Бучма, О. Горкуша, В. Єленський, С. Здіорук, Ю. Кальниш, А. Колодний, Р. Небожук, О. Недавнія, П. Павленко, В. Петрик, І. Преловська, О. Саган, Т. Тесля, Л. Филипович, У. Хаварівський, Ю. Чорноморець, А. Юраш, П. Яроцький [1; 7; 17—18].

Комплексне дослідження комунікації держави і церкви, обґрунтування напрямів вдосконалення конст-

руктивного діалогу світської та церковної науки з позицій системного підходу досліджувались багатьма науковцями як у теоретичному, так і у прикладному плані. Їм присвячено роботи дослідників: В. Бакуменка, І. Бідзюри, А. Богданенка, В. Вороніна, М. Головатого, О. Дегтяря, Д. Кіслова, В. Кременя, О. Куцевіл-Пархоменко, О. Непонящего, В. Пасічника, О. Радченка, Є. Романенка, Ю. Сурміна, О. Угоднікової, І. Чаплай, Г. Щокіна, Р. Щокіна [9—10; 13—16; 19—20].

Вивчаючи сутність соціальної доктрини християнських церков України, її взаємозв'язок із державним управлінням, освітою, вихованням, соціальним служінням, варто звернутися до наукових розробок церковних ієрархів та богословів: патріарха Варфоломія (Архондоніса), патріарха Філарета (Денисенка), митрополита Володимира (Сабодана), кардинала Любомира (Гузара), митрополита Онуфрія (Березовського), митрополита Мефодія (Кудрякова), митрополита Макарія (Малетича), митрополита Олександра (Драбинки), митрополита Епіфанія (Думенка), митрополита Дмитрія (Рудюка), архієпископа Святослава (Шевчука), архієпископа Бориса (Гудзяка), єпископа Гавриїла (Кризини), єпископа Віктора (Беда), архімандрита Кирила (Говоруна), протоієрея Георгія Коваленка, священника Павла Бочкова, А. Аржаковського, О. Філоненка, С. Саннікова, Р. Соловія, В. Хромця, Г. Христокіна, А. Денисенка [2—6; 8; 10—12; 17].

Формування християнської культури як ідейна передумова соціальної доктрини християнства є одним з найбільш значних релігійно-філософських прагнень соціальних й релігійних мислителів церкви. Сміливість і довершеність ідей, ясність і широта, що простежуються під час вирішення проблем щодо формування християнської культури, єдності релігійної віри та знань, глибокого пошуку всеохопного синтезу діалогу церкви та суспільства, пронизують собою численні наукові праці, книги, статті, доповіді багатьох церковних ієрархів українських православних церков. Через проповідь теологів проходить ідея формування християнської культури, і в цій важливій думці можна вбачати одне з головних джерел натхнень церковних лідерів.

У цьому відношенні церковні ієрархи, священнослужителі, богослови близькі до багатьох своїх попередників, для яких питання єдності віри й культури, церкви і держави були завжди пріоритетними. Актуальність багатьох статей церковних авторів визначається важливістю і необхідністю дослідження на цьому етапі розвитку церковної місії у діалозі з державою. Їх праці багаті змістом, а також своєю багатогранністю за кількістю питань, які вони розглядають у своїх працях. У цілому, слід зазначити, що під тиском об'єктивних потреб розвитку глобального світу дедалі множиться дискурс управлінської науки, однак й донині все ще немає конче потрібних сьогодні ґрунтовних досліджень з аналізу християнської соціальної доктрини, політичної теології і релігійної філософії. Переконані, що перевага належить дослідженням, які вирізняються творчим підходом, інноваційністю та носять діалогічний і міждисциплінарний характер між християнською теологією та державним управлінням [14].

МЕТА СТАТТІ

Вперше проаналізовано ідейні передумови формування соціальної доктрини християнської церкви в державно-управлінському контексті та становлення соціальної доктрини Православної церкви України. Мета статті полягає у здійсненні комплексного аналізу, узагальнення та систематизації теоретико-методологічних засад соціальної доктрини церкви. Визначено головні проблеми, які постали перед церквою та державою на сучасному етапі, а також теоретично обґрунтовано шляхи діалогу релігійних організацій та держави з метою розбудови процесів державотворення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Соціальна доктрина церкви, на думку представників християнської теології, будується на науково-богословському, соціологічному й політичному осмисленні минулого, сучасного і майбутнього християнства, місії церкви, її проповіді, соціального служіння, соціальної роботи, сфери суспільних відносин (церква та держава; церква та суспільство; церква та людина). Зазначимо, що соціальна доктрина церкви — дуже складне і багатогранне явище. Умовно можна говорити і про соціальну політику церкви як духовне й соціальне явище. Соціальна політика породжена активністю християнського світу, має власну мету й інтереси, які обумовлені християнською теологією, мораллю та соціальним вченням церкви. Наголосимо, що теорія соціальної політики виникла на ґрунті багатьох релігійних, духовно-моральних, соціальних, політичних, економічних та інших теорій. У богословському розумінні соціальна політика церкви — це богословська система цілеспрямованої християнської дії релігійних громад, що сформувалася на історичному розвитку християнства.

У синтезі релігії та науки церква прагне знайти відповіді на численні жагучі питання буття людства, прокласти новий шлях християнської місії в сучасній культурі. У часи історичного випробування і розвитку української держави ніхто з християн не може залишитися осторонь важливих подій державотворення, оскільки усе суспільство вільно чи невільно бере участь в житті держави, нації й геополітики.

Церква усвідомлює умовний конфлікт між двома формами світорозуміння: релігійним та секулярним. Певні суперечності у житті Європи, США досягають свого свого усвідомлення в релігії, культурі, політиці та науці. На нашу думку, ці суперечності, за походженням своїм суто психологічні, вони живуть у світогляді окремих людей, і потребують свого богословського осмислення та духовного вільного зростання людської особистості.

Теологічна думка церкви, соціальне вчення християнства спрямоване на розуміння того, що людина, занурюючись у таємниці духовного буття людства, споглядання релігійних істин святого писання, прилучається до містичного життя самої християнської церкви. У свою чергу, церква розкриває справжній потенціал духовного світу людини, духовну інтуїцію людської особистості та цілісне бачення буття (держави, культура, наука, право, нація, професійна діяльність). "Надія, яку церква має проголосувати для цілого світу, полягає в можливості жити радістю за краще майбутнє вже тут і вже зараз" [6, с. 155].

Зазначимо, що в історії церкви державність — це та форма, в якій церковні рухи, громади, парафії змогли найкраще себе зреалізувати. Церковні сили спрямували свої зусилля на формування духовної і національної ідеї України, яка містила б не лише моральні цінності, а й економічні, соціальні, культурні, що дало б змогу створити незалежну державу. Становленню сучасної самостійної української держави постійно допомагала церква. Історія свідчить, що відсутність об'єднуючої духовної ідеї була однією з важливих причин втрати Україною державності [13; 15 — 16].

У парадигмі духовних цінностей українського православ'я принципове прагнення — свобода. Церква є духовним життям у свободі, нове існування людини з Богом, до якого слід наближатися усім людським буттям, а не одними лише пізнавальними силами душі. Церква постійно звертається до свободи людини — глибоко осмисленому питанню в соціальній думці церкви [4; 11]. Саме в свободі закладено головне духовне зрушення, без якого не можна зрозуміти проблему віри, невіри, творчості, пасивності, активності християнства. Віяння свободи є в усьому християнському світі. Без свободи та духу творчості не можна побудувати цілісного життя християнського суспільства. Адже вся історія української церкви, всі підвалини церковного життя України — це ідея боротьби за свободу і волю.

Згідно з соціальним вченням церкви, людина, яка близька до церкви, накопичує благодатні дари духовного осяяння. Життя християнина з Богом завжди глибше та повніше за будь-яке раціональне визначення та поняття. Саме тому реальність церкви до кінця не можливо виразити, її не можна пояснити мовою лише гносеологічних концепцій [12, с. 9 — 12].

До того ж необхідно додати те, що найскладніше для науковця розуміння сутності розрізнення — між церквою як історичним явищем і церквою, як містичним явленням життя людини з Богом. Архімандрит Кирило (Говорун) зауважує, що "є великі розриви між церквою в теорії та в реальності" [8, с. 24]. Богослови застосовують різні підходи для опису цієї дихотомії. Наприклад, вони розрізняють "ідеальну, духовну, містичну церкву", описану в теологічних книгах з догматики, морального богослов'я та "реальну, земну, історичну церкву", яка насамперед і досліджується сучасною наукою. "Прийняти виклик реальних проблем сучасної культури і докласти всіх зусиль для того, щоб їх вирішити, і є головним завданням теології" [6, с. 153].

Звичайно, спілкування з Богом, освячення життя, одухотворення процесів державотворення, культури, нації в жодний спосіб не може бути адекватно поясненим, і в цій духовній обмеженості сучасної науки, літератури, і навіть богословської думки, ще глибше відчувається духовна спрага людини. Питання місії церкви в сучасному світі безпосередньо пов'язане з християнським світосприйнянням. Український теолог Анатолій Денисенко зазначає, що "завдання теолога, який займається дослідженням та застосуванням біблійних текстів, полягає в тому, щоб виокремити з тексту святого письма практичну складову та втілити її у своєму соціальному контексті" [6, с. 151]. Теологія, яка не вирішує нагальних проблем сучасної людини, яка не відповідає на запити суспільства, є "помилковою теологією" [6, с. 153].

У прагненні перетворити світ, процеси державотворення, культуру, науку, політику християни ніколи не були самотніми. Йдеться про цікавість до релігії, яка позначилася на початку ХХІ ст. серед багатьох політиків, філософів та представників культури. Інтенсивні релігійно-філософські та духовні пошуки шляху розвитку України привели багатьох впливових українських інтелектуалів до християнської церкви. Цей рух сьогодні продовжився, і навіть посилюється в середовищі Православної церкви України, де політичні та національно-культурні проблеми мають не менш важливе значення, ніж богословські та церковно-практичні питання.

Слід зазначити, що визначальним ціннісним принципом поглядів представників Православної церкви України (УПЦ КП, УАПЦ) є поєднання української національної ідеї з державницькою, розбудова релігійних громад з державотворенням на засадах християнських цінностей. З точки зору багатьох церковних ієрархів, національна ідея створення незалежної, самостійної, автокефальної церкви України — це ідея розбудови незалежної держави, а державотворення, у свою чергу, є стрижнем процесу формування не лише політичної нації, але й церковного життя соборної України. Саме це зумовлює соціальну і національну консолідацію українського православ'я. У цінностях та демократичних орієнтаціях вбачають церковні ієрархи Православної церкви України принципову різницю між Україною та Росією, між українським баченням церковних процесів і російським. Ця різниця — не мова богослужіння, не процеси політики, а інше ставлення до свободи, культури творчості, самореалізації, соборності і волелюбності українського народу. Про це постійно говорить єпископ Гавриїл (Кризина): "Вочевидь, що церковна історія України — велична, могутня і вічна! Витоптували нашу рідну церковну землю підковами полчища Золотої Орди, та не витоптали. Вбивали церковну громаду православних ієрархів, богословів, релігійних мислителів, філософів, вирізали твоїх синів, викрадали твоїх дочок турки-яничари, та не вирізали, не викрали, не вбили, не знищили. Випалювало вогнем і мечем військо цариці Катерини, та не випалило. У жорстокій боротьбі з російським імперіалізмом народилась і живе наша молода Православна церква України. На кожному кроці долаючи опір ворогів, вона просувається вперед, до незалежної й вільної богословської думки сьогодення, церковного життя та глобальної місії проголошення Слова Божого у світі" [3].

Саме українське православ'я в історії активно обстоювало ідею соборності України та демократичний принцип розвитку сучасного суспільства. На нашу думку, це є головним завданням українського православ'я у соціальній сфері буття сучасної України, яке могло б відігравати роль консолідуючого фактора, та локомотивом українського державного будівництва. Зрозуміло, що у разі відсутності у народу духовних зв'язків з історією християнської церкви, релігійної віри, власною культурою — авторитет та вплив самої України в сучасній геополітиці значно послаблюється.

Отже, нагальна значущість соціальної доктрини церкви для сьогодення не підлягає сумніву. Сподівання на роль церкви в українському державотворенні є характерним і для представників Української греко-католицької церкви (УГКЦ), оскільки тільки від наявності духов-

ної еліти нації, представники якої є глибоко віруючими християнами, залежить існування держави й українського народу.

Переконані, якщо існуватиме сильна й розвинена українська церква, буде і міцна українська держава. Згідно з соціальною доктриною церкви ціннісний світ людини є не просто визначальним, а навіть системотворчим. Історія церкви, духовні приклади життя святих, збереження християнської віри, передача нащадкам релігійних традицій творять із маленької релігійної громади міцний соборний організм усієї держави. Духовні ідеали, приклади жертвового, самовідданого життя і духовні орієнтири церкви створюють мету існування й розвитку громади і, виходячи з цього, виникають підстави для розвитку духовного феномену української держави.

На думку релігійних мислителів, наявність державного матеріального організму, його успішне функціонування залежать, насамперед, від християнської душі самого українського народу, духовного розвитку суспільства. Звичайно, серед українських державних управлінців, мислителів, філософів, політиків, церковних лідерів немає єдності щодо головного виробника та носія духовних цінностей. Перші тут називають саму державу, другі — філософію, науку, треті — політичні ідеї, четверті — релігійні інститути. На нашу думку, неспроможність інтелігенції, церковних лідерів, державних керманичів до висування чітких зрозумілих об'єднуючих духовних цінностей сучасного суспільства, оформлених у державницьку ідею, залишається характерною для сучасної України. Адже навіть після отримання томосу у 2019 році, п'ятирічної війни за незалежність в Україні не тільки відсутня національна державотворча ідея, стихають вже навіть дискусії навколо буття автокефальної Православної церкви України.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, доречно зазначити, що християнські цінності, соціальна-філософська спадщина релігійних мислителів, перенесені на історичне й духовне підґрунтя України, сформуливали ціннісні підвалини існування і розвитку не лише українських християнських церков, а й усього українського суспільства.

Отже, нині в державному управлінні та в християнській теології варто здійснити категоріальний аналіз взаємозв'язку дискурсного поля категорій "християнські цінності", "культура" та "процеси державотворення". Оскільки конституювання цінностей системно відбувається на рівні взаємодії "людина — церква — держава — суспільство", де духовні цінності виступають загальнообов'язковими нормами, то саме цінності опосередковано і визначають структуру сучасного суспільства, формують систему консенсусної узгодженості народу у процесах державотворення.

Наголосимо, що серед головних питань соціальної доктрини церкви у формуванні української культури і держави провідне місце займають такі цінності, як прагнення до свободи, людська гідність, воля, демократична самосвідомість громадян, патріотизм, громадське служіння ("спільне благо"), справедливість, політичні свободи, а також ідеї національного визволення церкви і держави. Церква переконана, що лю-

дина володіє свободою, дарованою Богом, аби бути відповідальною за всі багатогранні процеси історії, політики, культури, держави та майбутнього самої церкви. Важливо зазначити, що відповідальність за мир, історію, культуру, творчість людства об'єднує багатьох церковних ієрархів, священнослужителів, теологів з найбільш яскравими релігійними мислителями людства, які завжди несуть свою відповідальність за минуле, теперішнє та майбутнє всього світу. Важливо сказати про те, що саме сьогодні у соціальній думці церкви відбувається науковий поворот: з одного боку, до християнських основ європейської культури, які були поховані секуляризацією, нігілізмом, соціальним утопізмом, політичною боротьбою, а з іншого — церква наполягає на кардинальному повороті самих християн до багатограних процесів сучасної культури, геополітики та глобалізації.

Література:

1. Алфьоров М.А. Соціальна політика в Україні: навч. посіб. / М.А. Алфьоров, В.І. Альохін, І.П. Бідзюра, О.Г. Карпенко. — К.: ДП "Вид. дім "Персонал", 2014. — 272 с.
2. Бергер П. Священная завеса. Элементы социологической теории религии / Питер Бергер; пер. с англ. Р. Сафронова. — М.: Новое литературное обозрение, 2019. — 208 с.
3. Гавриїл (Кризина), єпископ. "Церковна історія України — велична, могутня і вічна" // Міжрегіональна Академія управління персоналом: веб-сайт. URL: <http://maup.com.ua/ua/navchannya-u-maup/centri-ta-kursi/duhovno-prosvitnicki-centr/statti/cerkovna-istoriya-ukraini.html> (дата звернення: 28. 04. 2019).
4. Гавриїл (Я.В. Кризина), архім.; Діонісій Мартишин, прот. Соціальне служіння Православної Церкви в умовах викликів сучасного світу: монографія / Я. В. Кризина, Д. С. Мартишин. — К.: ДП "Вид. дім "Персонал", 2018. — 254 с.
5. Гавриїл (Я.В. Кризина), єп.; Діонісій Мартишин, прот. Вступ до православної теології: посібник. — 2-ге вид., перероб. і допов. / Я.В. Кризина, Д.С. Мартишин. — К.: ДП "Вид. дім "Персонал", 2019. — 296 с.
6. Денисенко Анатолій. Теологія визволення: ідеї, критика, перспективи. — К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2019. — 192 с.
7. Кальніш Ю.Г. Перспективи розвитку державно-церковних відносин в Україні (соціальне партнерство) // Українська держава і Церква: філософські, теологічні та практичні аспекти співпраці в інтересах людини: Матеріали наук.-практ. конф., м. Київ, МАУП, 19 трав. 2016 р. — К.: ДП "Вид. дім "Персонал", 2016. — С. 46—48.
8. Кирило (Говорун), архімандрит. Риштовання Церкви: вбік постструктуральної еклезіології. — К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2019. — 312 с.
9. Кремень Василь. Україна: ідентичність у добу глобалізації (начерки метадисциплінарного дослідження) / В. Кремень, В. Ткаченко. — К.: Т-во "Знання" України, 2013. — 415 с.
10. Мала енциклопедія канонічного права: Київський університет права НАН України / За заг. ред. проф. Ю.Л. Бошицького, канд. юрид. наук О.М. Волощенко-Віслобокової. — К.: Талком, 2017. — 360 с.

11. Мартышин Д.С. Введение в социальное служение Православной Церкви: учебное пособие. — К.: Издательство Лира-К, 2015. — 198 с.

12. Мартышин Д.С. Основы христианской эсхатологии: учебное пособие. — К.: Издательство Лира-К, 2015. — 124 с.

13. Мірошніченко М.І., Мірошніченко В.І. Історія вчень про державу і право: навч. посібник. — К.: Атіка, 2004. — 224 с.

14. Непомнящий О.М., Дегтяр О.А., Угоднікова О.І. Концептуальні засади управління потенціалом розвитку підприємств: монографія // О.М. Непомнящий, О.А. Дегтяр, О.І. Угоднікова. — Х.: ХНУМГ, 2018. — 114 с.

15. Пасічник В.М. Формування державної політики національної безпеки України на засадах української національної ідеї: монографія / В.М. Пасічник. — К.: ВАДНДУ, 2016. — 300 с.

16. Радченко О.В. Практикум з історії політичної думки України: навчальний посібник / О.В. Радченко, С.В. Пробийголова, Н. В. Пробийголова. — Х.: Асоціація докторів державного управління. — Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. — 352 с.

17. Релігієзнавство: навчальний посібник / [Наук. ред. Д.В. Брильов; відп. за вип. О.В. Лісовий, О.С. Лихота]. — К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2018, 2018. — 328 с.

18. Релігійна безпека/небезпека України. Збірник наукових праць і матеріалів. За ред. проф. Анатолія Колодного. — К.: УАР, 2019. — 316 с.

19. Романенко Є., Щокін Р., Мартишин Д., Богданенко А. Церковні терміни: Понятійно-термінологічний словник / Є. Романенко, Р. Щокін, Д. Мартишин, А. Богданенко. — К.: ДП "Вид. дім "Персонал", 2019. — 238 с.

20. Чаплай І.В. Державно-громадська комунікація як об'єкт наукового дослідження в Україні: монографія / І.В. Чаплай. — Одеса: КУПРІЄНКО СВ, 2018. — 386 с.

References:

1. Alf'orov M.A. Al'okhin, V.I. Bidziura, I.P. and Karpenko, O.H. (2014), *Sotsial'na polityka v Ukraini* [Social policy in Ukraine], DP "Vyd. dim "Personal", Kyiv, Ukraine.

2. Berher, P. (2019), *Sviaschennaia zavesa. Elementy sotsyolohycheskoj teoryy relyhyu* [The sacred veil. Elements of the sociological theory of religion], *Novoe lyteraturnoe obozrenye*, Moscow, Russia.

3. Kryzyna, Ya.V. (2019), "Church history of Ukraine - majestic, mighty and eternal", available at: <http://maup.com.ua/ua/navchannya-u-maup/centri-ta-kursi/duhovno-prosvitnicki-centr/statti/cerkovna-istoriya-ukraini.html> (Accessed 05 May 2019).

4. Kryzyna, Ya.V. and Martyshyn, D.S. (2018), *Sotsial'ne sluzhinnia Pravoslavnoi Tserkvy v umovakh vyklykiv suchasnoho svitu* [Social service of the Orthodox Church in the context of the challenges of the modern world], DP "Vyd. dim "Personal", Kyiv, Ukraine.

5. Kryzyna, Ya.V. and Martyshyn, D.S. (2019), *Vstup do pravoslavnoi teolohii* [Introduction to Orthodox theology], 2-d ed., Vyd. dim "Personal", Kyiv, Ukraine.

6. Denysenko, A. (2019), *Teolohiia vyzvolennia: idei, krytyka, perspektyvy* [Theology of liberation: ideas, critique, perspectives], DUKh I LITERA, Kyiv, Ukraine.

7. Kal'nysh, Yu.H. (2016), "Prospects for the development of state-church relations in Ukraine (social

partnership)", *Ukrains'ka derzhava i Tserkva: filosofsk'ki, teolohichni ta praktychni aspekty spivpratsi v interesakh liudyny*: Materialy nauk.-prakt. konf. [Ukrainian state and Church: philosophical, theological and practical aspects of cooperation in the interests of man: Materials of the scientific and practical conference], MAUP, Kyiv, Ukraine, pp. 46—48.

8. Kyrylo (Hovorun), archimandrite (2019), *Ryshtovannia Tserkvy: vbik postsrukturnal'noi ekleziolohii* [Church Reconstruction: Aside from post-structural ecclesiology], *Vidkrytyi Pravoslavnyi Universytet Sviatoi Sofii-Premudrosti, Dukh i Litera*, Kyiv, Ukraine.

9. Kremen', V. and Tkachenko, V. (2013), *Ukraina: identychnist' u dobu hlobalizatsii (nacherky metadytsyplinarnoho doslidzhennia)* [Ukraine: Identity in the Age of Globalization (outline of a metadisciplinary study)], *T-vo "Znannia" Ukrainy*, Kyiv, Ukraine.

10. Boshys'tkiy, Yu.L. (2017), *Mala entsyklopediia kanonichnoho prava: Kyivs'kyj universytet prava NAN Ukrainy* [Small Encyclopedia of Canon Law: Kyiv University of Law, National Academy of Sciences of Ukraine], Talkom, Kyiv, Ukraine.

11. Martyshyn, D.S. (2015), *Vvedenie v social'noe sluzhenie Pravoslavnoj Cerkvi* [Introduction to the social ministry of the Orthodox Church], *Izdatel'stvo Lira-K*, Kyiv, Ukraine.

12. Martyshyn, D.S. (2015), *Osnovy hristianskoj jeshatologii* [Basics of Christian eschatology], *Izdatel'stvo Lira-K*, Kyiv, Ukraine.

13. Miroshnychenko, M.I. and Miroshnychenko, V.I. (2004), *Istoriia vchen' pro derzhavu i pravo* [History of the doctrine of the state and law], *Atika*, Kyiv, Ukraine.

14. Nepomniaschij, O.M. Diehtiar, O.A. and Uhodnikova, O.I. (2018), *Kontseptual'ni zasady upravlinnia potentsialom rozvytku pidpriemstv* [Conceptual basis for management of enterprise development potential], *KhNUMH*, Kharkiv, Ukraine.

15. Pasichnyk, V.M. (2016), *Formuvannia derzhavnoi polityky natsional'noi bezpeky Ukrainy na zasadaakh ukrains'koi natsional'noi idei* [Formation of the state policy of Ukraine's national security on the basis of the Ukrainian national idea], *VADNDU*, Kyiv, Ukraine.

16. Radchenko, O.V. Probyjholova, S.V. and Probyjholova, N.V. (2010), *Praktykum z istorii politychnoi dumky Ukrainy* [Workshop on the history of political thought in Ukraine], *vyd-vo SNU im. V. Dalia, Luhans'k*, Ukraine.

17. Bryl'ov, D.V. (2018), *Relihiieznavstvo* [Religious studies], *DUKh I LITERA*, Kyiv, Ukraine.

18. Kolodnyi, A. (2019), *Relihijna bezpeka/nebezpeka Ukrainy* [Religious security / danger of Ukraine], *UAR*, Kyiv, Ukraine.

19. Romanenko, Ye. Schokin, R. Martyshyn, D. and Bohdanenko, A. (2019), *Tserkovni terminy: Poniatiyno-terminolohichnyj slovnyk* [Church Terms: Concept and Terminology Dictionary], DP "Vyd. dim "Personal", Kyiv, Ukraine.

20. Chaplaj, I.V. (2018), *Derzhavno-hromads'ka komunikatsiia iak ob'iekt naukovooho doslidzhennia v Ukraini* [Public-public communication as an object of scientific research in Ukraine], *KUPRIYENKO SV*, Odesa, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2019 р.

УДК 351.711

С. М. Домбровська,
д. н. держ. упр., професор, начальник Навчально-науково-виробничого центру
Національного університету цивільного захисту України
ORCID ID: 0000-0002-8627-0057

В. С. Баглик,
к. н. держ. упр., Національний університет цивільного захисту України
ORCID ID: 0000-0002-3724-2201

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.10.105

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ФОРМУВАННЯ СЕРВІСНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ЕКОНОМІКИ СФЕРИ ПОСЛУГ

S. Dombrowska,
Doctor of Science in Public Administration, Professor, Head of educational-scientific-production center
at National University of Civil Protection of Ukraine
V. Bahlyk,
Ph.D. in Public Administration at National University of Civil Protection of Ukraine

STATE POLICY FORMATION OF SERVICE-ORIENTED ECONOMY OF THE SPHERE OF SERVICES

У статті проаналізовано новітні підходи до державного регулювання розвитку сервісно-орієнтованої економіки сфери послуг в Україні. Визначено, що сектор послуг вносить важливий вклад у стабілізацію зайнятості працездатного населення, зростання загальної продуктивності праці й інноваційну динаміку національної економіки. Тому й у теоретичному, і в практичному аспектах відчувається потреба в поглибленні розуміння глобалізаційного фактора інноваційного прискорення в ключових секторах сфери послуг, до яких ставляться — стандартизація, регулювання й торгівля на основах розвитку сервісно-орієнтованої економіки.

У дослідженні було визначено ціль наукової публікації, яка полягала в дослідженні методів формування державної політики розвитку сервісно-орієнтованої економіки сфери послуг в українській державі.

Для цього було визначено коло проблем дослідження та розроблено напрями удосконалення існуючої державної політики для розвитку дієвої сервісно-орієнтованої економіки в державі.

The latest approaches to public regulation of the service-oriented economy development of the service industry in Ukraine have been analysed in the paper. It has been determined that the service sector makes an important contribution to stabilization of the employment of the able-bodied population, increases general productivity of labour and innovative dynamics of the national economy. Therefore, in the theoretical and practical aspects, there is a need to deepen the understanding of the globalization factor of innovative acceleration in key directions of the service sector, which include standardization, regulation and trade on the basis of the service-oriented economy development.

The objective of the scientific publication is to study the methods of the public policy formation of the service-oriented economy development of the service industry in Ukraine, which has been determined by the research.

For this, a number of the research issues have been identified and directions for improving the existing public policy for the development of an efficient service-oriented economy in the country have been developed.

Thus, market transformations in the Ukrainian economy have indicated that the market forces can have negative consequences that do not contribute to creative entrepreneurship in the service economy. This testifies to the need for the state to participate in the implementation of the strategic course of the service entrepreneurship development in order to concentrate public resources on the prioritised development directions. On the other hand, the global tendency of society socialization, the implementation of which has its conceptual beginning in non-material production, in general, and in the service sector, in particular, have not been considered sufficiently. There is an underestimation of the special functional role of the service delivery and production of the other non-material goods as a factor of adding a qualitatively different structure to the social production as a whole.

The abovementioned general provisions not only practically reduce investments in education, science, culture, health care and other vital industries that are designed to serve an expanded reproduction of "the human capital". In general, in the process of the socio-economic development of Ukrainian society the role of intelligence is decreasing, which, in its turn, has caused the lagging of the service industry infrastructure from time requirement and reduction of the needs satisfaction in different types of services.

*Ключові слова: сервісно-орієнтована економіка, сфера послуг, державне регулювання сфери послуг.
Key words: service-oriented economy, sphere of services, state regulation of the sphere of services.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Поступове посилення загальносвітових тенденцій випереджального розвитку сфери послуг, збільшення інтелектуальної складової в результатах будь-якого виробництва, тотальної інформатизації суспільства створюють умови, за яких економіка здобуває цілком певні сервісні риси. Вони висувають необхідність чіткого уявлення про закономірності, зміст і можливостях розвитку сервісної економіки, що особливо важливо для України, що вступила на шлях створення соціально орієнтованої ринкової економіки.

Становлення постіндустріального суспільства супроводжується спрямованим ходом економічних процесів, за яких з'являється більше можливостей для економічної волі учасників і створення світової системи поділу праці. У результаті зростає роль бізнесу й підприємництва. Бізнес розглядається в якості традиційної економіки, а підприємництво є інноваційною частиною економіки, у якій створюється до 80% ВВП, тобто основний приріст валового внутрішнього продукту (ВВП).

Таким чином, розвиток економіки в нових умовах вимагає вирішення питань взаємин зі споживачами, враховуючи всі стадії життєвого циклу продукції для визначення оптимальної ціни, тому що в економічному змісті придбання продукції є по суті, інвестиційним процесом. У цьому випадку зростає значимість експлуатаційних характеристик продукції, що визначають строк окупності вкладень у її придбання, а також рівень прибутки, який може бути забезпечений при її використанні. Такий підхід приводить до оцінки продукції з позиції споживчої вартості товару, а не з позиції витрат виробника. Неухильно зростає роль соціальної й екологічної складових економічної ефективності використання продукції.

Разом з тим, ринкові перетворення в українській економіці показали, що ринкова стихія може викликати негативні наслідки, які не сприяють творчому підприємству у сфері сервісної економіки. Це свідчить про необхідність участі держави в здійсненні стратегічного курсу розвитку сервісного підприємництва, з метою концентрації державних ресурсів на їх найбільш пріоритетних напрямках розвитку. З іншого боку, недостатньо враховується загальносвітова тенденція соціалізації суспільства, у здійсненні якої концептуальний початок належить нематеріальному виробництву, взагалі, і сервісній сфері, зокрема. Відбувається недооцінка особливої функціональної ролі виробництва послуг і інших нематеріальних благ, як фактора додання якісно іншої структури всьому суспільному виробництву.

Зазначені загальні положення знаходять своє практичне вираження не тільки в скороченні вкладень в освіту, науку, культуру, охорону здоров'я й інші життєво важливі галузі, покликані служити розширеному відтворенню "людського капіталу". У цілому відбувається зниження ролі інтелекту в процесі соціально-економічного розвитку українського суспільства, що у свою чергу, обумовило відставання інфраструктури сфери послуг від вимог часу й зниження задоволення потреб у різного виду послугах.

Система, що склалася об'єктивно вимагає створення й постійного вдосконалення методів державного регулювання розвитком сервісної економіки, що забезпечує надійний вплив держави на всі галузі соціальної сфери, а також процеси розвитку бізнесу й підприємництва. На цій основі повинне вирішуватися завдання розширення й поглиблення сервісного обслуговування всіх верств населення країни й регіонів з урахуванням створення найбільш сприятливих умов діяльності кожного колективу й працівника як виробника й споживача матеріальних благ і послуг. Досягнення подібного положення в суспільстві робить особливо важливими питання теорії й методики формування й удосконалення дієвої державної політики у сфері розвитком сервісної економіки. Тільки на такій основі стає можливим зміцнення ринкової економіки, орієнтованої на НТП. Усе це й визначило вибір теми статті, її актуальність і значимість.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Соціальна орієнтація ринкової економіки, державне регулювання соціальної сфери, можливості й спрямованість розвитку сервісної економіки в сучасному суспільстві одержали досить широке відбиття в дослідженнях вітчизняних і закордонних учених. Окремі питання цієї багатоаспектної наукової проблеми освітлені в працях [1—4].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ

Формулювання цілей, постановка завдання ціллю даної наукової публікації є дослідження методів формування державної політики розвитку сервісно-орієнтованої економіки сфери послуг в українській державі.

Для цього необхідно: визначити коло проблем дослідження та розробити напрями удосконалення існуючої державної політики для розвитку дієвої сервісно-орієнтованої економіки в державі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сервісна економіка, як ми вже відзначали вище, стає закономірним етапом переходу до диверсифікованості

виробництва, а потім до диференціації продукції при відмові від масового виробництва однотипної продукції, тому на передній план виходить стандартний "незавершений продукт". При цьому індивідуальне замовлення й соціально-економічний маркетинг стає основою гармонізації інтересів виробника, споживача й суспільства.

Такий підхід визначає зміст створення будь-якого сервісного підприємства, який полягає в створенні споживачів, тому що тільки пропозиція продукції в такій формі, щоб людина зацікавилася її придбанням, може породжувати адекватний попит.

З іншого боку, підприємства сервісного підприємництва можна розглядати як громадські організації, концепцією яких є групові інтереси. Згідно із цією концепцією підприємства розглядаються як організації, які для колективної, заснованої на поділі праці, виробництва товарів і послуг використовують ресурси, надавані постачальниками, інтереси яких у свою чергу задовольняються продукцією підприємств. Кінцевою метою такого підприємства є збереження того спільного знаменника, під який підводять приватні інтереси всіх партнерів, поки вони вважають, що вартість послуг, що здобуваються, вище їх ресурсних витрат. Тому підприємство як суспільна установа піддається впливу соціальних норм, культурних установок і моральних оцінок як на рівні своїх внутрішніх зв'язків, так і у відношенні із зовнішнім середовищем.

Адже сервісна економіка розбудовується під впливом різних факторів, що характеризують економічні умови й ділове середовище конкретних регіонів і муніципальних об'єднань, у яких функціонують малі й середні підприємства сервісу, а також індивідуальні підприємці [2, с. 115].

Визначення пріоритетних видів і форм сервісного підприємництва повинне бути засноване на прогнозно-аналітичній оцінці ситуації на конкретних територіях регіону (міста, району) з обліком можливих соціально-економічних наслідків. Насамперед перевага повинна бути віддана розвитку тих видів малого сервісного бізнесу, які є профільними для регіону (конкретного міста, муніципального об'єднання) і дають порівняно швидкий ефект у насиченні ринку необхідними товарами й послугами.

Особливості функціонування бізнес-структур сервісної економіки визначаються факторами, що впливають на підприємництво, його організаційними формами, а також функціями й технологіями роботи сервісного підприємця. Особливо численними є економічні фактори, до яких ставляться масштаби ринків і рівень їх розвитку, величина й розподіл доходів населення, рівень платоспроможного попиту й інтенсивність конкуренції в галузях, стійкість національної валюти, готовність населення вкладати свої заощадження в національну економіку, а також різні фактори, що впливають на вхідні бар'єри в галузевий сервісний бізнес і ділові ризики (доступність кредитів, стан основних фондів і ін.). Розвиток сервісної економіки країни повинне проходити в обох напрямках: збільшення ємності внутрішнього ринку й проникнення на зовнішній ринок, без чого неможливо стратегічний розвиток будівельного виробництва й економіки країни в цілому.

Тому аналізуючи тенденції розвитку організаційних форм сервісних підприємств, можна зробити висновок про те, що всі вони умовно діляться на індивідуальні й

організаційні форми партнерства, що представляють собою об'єднання сервісних підприємців, які спільно здійснюють свою діяльність на основі часткової власності. Індивідуальне підприємництво має соціальну значимість, мобілізує творчий потенціал і активізує інноваційну діяльність, але водночас має обмежені можливості до мобілізації капіталу власними ресурсами, обмеженість управлінських ресурсів підприємця його власним інтелектом і досвідом. В об'єднань сервісних підприємців більш широкі можливості для залучення капіталу за рахунок збільшення числа учасників, більш того, у них підвищується субсидіарна відповідальність, обумовлена організаційною формою [4].

Тим самим, результати функціонування сфери послуг вимагають відбиття взаємодії споживача й виробника, що припускає зосередження уваги державного регулювання на акті такої взаємодії, а не на виробничій діяльності підприємств різних галузей і особистості споживача, як учасника ринкових відносин.

Організацію сервісного після-продажного обслуговування необхідно розглядати як єдину систему, зміни в якій повинні проводитися з урахуванням взаємозв'язку її складових у статистиці й динаміці: структурній, функціональній, інформаційній й управлінській. Для забезпечення стабільного функціонування й розвитку після-продажного сервісу необхідно постійне вдосконалення складових — функціональної й управлінської, приділяючи при цьому більше уваги інформаційній складовій, яка є своєрідним датчиком зміни навколишнього середовища, що має стратегічне значення для успішної діяльності сервісних підприємств.

Підприємство, що бажає повністю використовувати сервіс як фактор комерційного успіху й підвищення конкурентоспроможності продукції й послуг, повинне створити ефективну службу після-продажного обслуговування й уже на стадії розробки виробу (послуги) закласти основи високого попиту на нього за рахунок забезпечення високої надійності, працездатності, якості і т.д.

Тому успішно функціонуючі підприємства сервісу повинні виконувати специфічні функції, спрямовані на задоволення суспільних і особистісних інтересів, незалежно від впливу змін зовнішнього середовища, що можливо тільки при наявності системи державного регулювання підприємством, здатної забезпечувати виконання основних функцій сервісного підприємства як соціально-економічної системи. При цьому головною функцією державного регулювання є планування й прогнозування діяльності сервісного підприємства, незалежно від його організаційно-правової форми й форми власності, тому що колектив повинен бути орієнтований на задану мету на основі свідомого вибору певного варіанта дій у конкретній зовнішній обстановці [3].

Одже, сервісне підприємництво охоплює своєю діяльністю велику кількість галузей, відрізняється різноманітністю видів послуг і безпосереднім зв'язком з потребами населення й підприємствами виробничої й невиробничої областей господарства конкретних регіональних територій, що визначає необхідність використання різноманітних методів і інструментарію в управлінні розвитком сервісної сфери з посиленням регіонального й місцевого аспектів. У зв'язку із цим стає важливим посилення ролі прогнозування, стратегічного планування,

розробки й реалізації цільових програм, що передбачають комбінацію всіх методів впливу на розвиток сервісної економіки. Функція такого впливу припускає наявність гнучкого неординарного способу організації системи державного регулювання, який виражається в нестандартному підході до вирішення проблем, застосуванні прогресивних методів сучасного стратегічного планування. Сутність ефективного управління сервісною економікою зводиться до одержання максимально можливого соціального ефекту від функціонування її об'єктів (у кількісному і якісному вираженні). Щодо цього функції, завдання й методи управління сервісною економікою повинні визначатися специфікою галузі й регіону, на території якого функціонують сервісні підприємства, включаючи також відомі сучасній науці й практиці елементи менеджменту й державного регулювання.

Для виконання складних сервісних проектів необхідна інформація: про продукт, послугу або процес; збуту й техніку продажів; ринку; сферах застосування продукту; документальному оформленні угод. Обсяг інформації і її спрямованість залежать від специфіки діяльності сервісного підприємства, від його клієнтури на ринках, від конкретних умов функціонування підприємства. Фактично сервісний підприємець повинен планувати продажі товарів і послуг, що виражається в складанні схем і планів ведення переговорів про продажі. У цьому зв'язку планування представляється необхідною функцією управління сервісним підприємством, тому що впорядковані, взаємопов'язані дії сприяють більш його ефективному функціонуванню й розвитку.

Для досягнення успіху у своїй діяльності в умовах твердої конкуренції сервісні підприємства повинні, насамперед створити привабливий імідж, тобто повинен скластися в масовій свідомості емоційно пофарбований образ або певна сукупність властивостей, які, на думку людей, є в підприємства, підприємця як індивідуальної особистості, що багато в чому визначає сприйняття клієнтами продукції й послуг, відношення клієнтів до підприємця. У створенні привабливого іміджу велике значення має фірмовий стиль сервісного підприємства.

При розробці бренд-стратегії необхідно враховувати перспективу діяльності підприємства. Фактично бренд можна назвати інструментом формування державної політики, використання якого повинне підвищувати ефективність управлінського процесу. Кваліфікація, уміння ефективно взаємодіяти й спілкуватися, розуміння змісту в обраній сфері діяльності є основними складовими успішної діяльності сервісного підприємця (підприємства) [1].

Для здійснення ефективною діяльності сервісного підприємства велике значення має дослідження соціально-психологічного портрета покупця послуг. Стиль життя використовується як індикатор індивідуальності, тому використання сегментації за стилем життя у сфері сервісу здобуває особливу значимість, для чого необхідні дослідження в області мотивацій і індивідуальності, системи цінностей (активність особистості, інтереси особистості, думки, соціально-демографічні характеристики особистості і т.д.).

ВИСНОВКИ

Таким чином, ефективне функціонування сервісного підприємства можливо тільки при ефективній орга-

нізації мотиваційної структури, що характеризує співвідношення мотивів, які визначають поведінку людини. Це співвідношення формується під впливом генетичних факторів і факторів навколишнього середовища. При цьому характерно, що для успішної діяльності сервісного підприємства важлива мотивація не тільки власних працівників, але й споживачів його послуг.

Створення ефективних підприємницьких структур у сфері сервісу в умовах ринкової економіки припускає наявність розвитку системи бізнес-комунікацій, що відбивають взаємодію суб'єктів маркетингової системи в процесі сервісного підприємництва. Структура бізнес-комунікацій є найважливішим аспектом функціонування підприємства як соціально-економічної системи. Більше того, з розвитком нових інформаційних технологій (національних і міжнародних, комп'ютерних мереж даних, експертних систем, інтегрованих систем обробки інформації, електронних офісів) бізнес-комунікації стають більш оперативні, дозволяючи здійснювати організацію інтеграції сервісного бізнесу в міжнародному масштабі.

Література:

1. Бьюкенен Дж. Конституция экономической политики [Электронный ресурс] / Дж. Бьюкенен. — Режим доступа: http://www.lukyanenko.at.ua/_ld/1/114____.pdf
2. Карпенко О. В. Механізми формування та реалізації сервісно-орієнтованої державної політики в Україні: дис.... д-ра наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 "Механізми державного управління" / Карпенко Олександр Валентинович ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. — К., 2016. — 466 с.
3. Приходченко Л.Л. Принципи державного управління як теорія та інструмент забезпечення ефективності / Л.Л. Приходченко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://stationline.org.ua/pravo/28/1125-principi-derzhavnogo-upravlinnya-yak-teoriya-ta-instrument-zabezpechennyaefektivnosti.html>
4. Чернецька С.А. Сучасні тенденції розвитку міжнародного туризму / С.А. Чернецька // Культура народів Причорномор'я. — 2012. — № 232. — С.85—88.

References:

1. B'iukenen, Dzh. (1997), "The Constitution of Economic Policy", available at: http://www.lukyanenko.at.ua/_ld/1/114____.pdf (Accessed 12 May 2019).
 2. Karpenko, O.V. (2016), "Mechanisms of formation and implementation of service-oriented state policy in Ukraine", Abstract of Dr.Sc. dissertation, Mechanisms of public administration, National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
 3. Prikhodchenko, L.L. (2009), "Principles of public administration as a theory and an instrument for ensuring efficiency", Available at: <http://stationline.org.ua/pravo/28/1125-principi-derzhavnogo-upravlinnya-yak-teoriya-ta-instrument-zabezpechennyaefektivnosti.html> (Accessed 12 May 2019).
 4. Chernetska, S.A. (2012), "Modern tendencies of development of international tourism", *Kultura narodov Prychornomorya*. Vol. 232. pp.85—88.
- Стаття надійшла до редакції 13.05.2019 р.*

Л. В. Ільченко-Сюйва,
к. держ. упр., доцент, доцент кафедри економічної політики та врядування,
Національна академія державного управління при Президентові України
ORCID.ID 0000-0002-8433-562X
О. П. Слюсарчук,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економічної політики та врядування,
Національна академія державного управління при Президентові України
ORCID.ID 0000-0002-3544-2402

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.10.109

СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНА ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИК СТАЛОГО РОЗВИТКУ

L. Ilchenko-Syuyva,
Ph.D. (PA), Associate Prof., Associate Prof., Department of Economic Policy and Governance,
National Academy of Public Administration, Office of the President of Ukraine
O. Slyusarchuk,
Ph.D. in Economics, Associate Prof., Associate Prof., Department of Economic Policy and Governance,
National Academy of Public Administration, Office of the President of Ukraine

SOCIAL RESPONSIBLE INVESTMENT AS A DRIVER FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Соціально відповідальна інвестиційна діяльність у сучасних умовах може стати одним із чинників досягнення сталого розвитку, оскільки дає можливість поєднати економічну, соціальну та екологічну складову (основних векторів сталого розвитку).

У дослідженні розглядається суть інвестиційної діяльності, соціально відповідальної інвестиційної діяльності та соціального інвестування. Окреслено відмінності між соціальним та соціально відповідальним інвестуванням та наведено методи соціально відповідальної інвестиційної діяльності. Досліджено світовий досвід соціального відповідального інвестування та наведено проблеми розвитку соціально відповідального інвестування в контексті державного регулювання інвестиційної діяльності та діяльності фінансових посередників.

У статті досліджено роль інвестиційної діяльності у досягненні Цілей сталого розвитку. Проаналізовані завдання інвестиційної діяльності у реалізації цих цілей та досягнення сталого розвитку держави.

The transition towards sustainable development policy making of Ukraine in social, economic and environmental sphere requires changes of the approaches in policy implementation that will be focused on social effects and impacts.

Public vision of the development of Ukraine until 2030 takes into account such goals as welfare and public health that will be achieved through the innovative development of the Ukrainian economy that is based on sustainable use of natural resources. Moreover economic growth will be based on the so called "green economy" model that in turn can be achieved by enforcing social responsible investment.

Under current conditions the social responsible investment may be one of the most efficient and effective drivers for sustainable economic development because give a unique opportunity to combine economic, social and environmental components (main vectors of the sustainable development).

The article is focused on the role of the investment activity in achieving goals of sustainable development and the analysis of main tasks of the investment activity in implementation of these goals:

- 1) ensure high rate of economic development;
- 2) guarantee formation of necessary scope and optimal structure of investment recourses that will be used in economic, social and environmental sphere;
- 3) efficient use of natural resources, protection of the environment and prevention of climate change.

The authors consider the essence of investment activity, social responsible investment and social investment, focus on differences between social and social responsible investment and provided methods of social responsible investment. Also, the article highlights the growing role of social responsible investment in leading countries (on example of the USA and Germany) and well as bring in light some problems for promoting social responsible investment in Ukraine.

It was stressed that the development and institutionalization of social responsible investment foresees the rethinking of the role of government regulation and revision of functions of public authorities with regard to investment procedures and investment activities as well the government regulation of the financial intermediaries' functioning.

Firstly, as soon as the main driver of the social responsible investment is non-bank financial intermediaries it is vital to ensure their corresponding and relevant functioning in order to maintain appropriate social responsible investment. Secondly, following principles of ecology-society-governance (ESG principles) foresees that all line ministries will follow the same rules and procedures with regard to investment activities (e.g. use the same approach in investment project NPV analysis on the basis of capital asset pricing model).

Ключові слова: інвестиційна діяльність, соціально відповідальна інвестиційна діяльність, соціальне інвестування, сталий розвиток, цілі сталого розвитку.

Key words: investment activity, social responsible investment, social investment, sustainable development, goals of sustainable development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

На сьогодні для України надзвичайно актуальними є питання забезпечення обґрунтованого (сталого) економічного розвитку та якнайповніше використання практик (серед яких і державне регулювання економічних процесів) країн ЄС на українських теренах. Для досягнення сталого розвитку надзвичайно важливо гармонізувати три взаємопов'язані елементи: економічне зростання, соціальну інтеграцію та охорону навколишнього середовища, які мають вирішальне значення для добробуту окремих людей та суспільств. Однією з важливих сфер, на які акцентується увага і в країнах-членах ЄС, і в Україні є інвестування. Поєднання інвестицій та отримання позитивного соціального ефекту з точки зору інвестиційної теорії стає можливим завдяки соціально відповідальній інвестиційній діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Поєднання концепцій сталого розвитку і соціально відповідального інвестування у вітчизняній науковій літературі практично не досліджене. Зробив спробу розглянути водночас ці концепції Шкура І.С. [9], але його дослідження загалом присвячене соціально відповідальному інвестуванню без акценту на цілі сталого розвитку.

Отже, не вирішеними залишаються питання щодо визначення ролі соціально відповідальної інвестиційної діяльності у досягненні сталого розвитку та реалізації Цілей сталого розвитку (ЦСР).

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Завданням дослідження є окреслити суть та роль соціально відповідальної інвестиційної діяльності у реалізації цілей сталого розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Інвестиційна діяльність завжди перебуває в центрі уваги економічної думки, оскільки є однією з найголовніших умов економічного зростання, технічного оновлення та піднесення виробництва, реформування національної економіки, зростання добробуту населення. Нераціональне використання інвестицій приводить до заморожування виробничих потужностей і скорочення обсягів валового внутрішнього продукту країни.

Інвестиційну діяльність можна розглядати з двох позицій — у широкому та вузькому розумінні.

У широкому розумінні інвестиційна діяльність — це діяльність, пов'язана із вкладенням коштів в об'єкти інвестування з метою одержання прибутку [4, с. 1]. У вузькому розумінні інвестиційна діяльність, власне інвестування, визначається як процес перетворення інвестиційних ресурсів у вкладення.

Також інвестування розглядають як економічний процес, основною метою якого є використання тимчасово вільних грошових активів для розвитку та примноження основних економічних об'єктів, забезпечення розвитку бізнесу, де основна увага зосереджена на збільшенні капіталу [2].

Отже, передумовою інвестиційної діяльності є наявність джерел фінансування, до яких відносяться заощадження домашніх господарств; нерозподілений прибуток та амортизаційні кошти підприємств; кошти державного бюджету, які залишаються після здійснення видатків на державне споживання; іноземні заощадження.

Однак з урахуванням концепції обґрунтованого економічного розвитку, загальна концепція якого передбачає необхідність встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі. Тобто необхідність врахування при орієнтованому на прибуток інвестуванні екологічних, етичних, соціальних аспектів. А відтак інвестиції можуть здійснюватися не тільки з метою збільшення економічного та фінансового ефекту, а й з метою примноження суспільного блага, що в сукупності стимулює і реалізує позитивні суспільні зміни. У такому випадку мова йде про соціальне інвестування або соціально відповідальне інвестування (надалі — CBI) [2].

Говорячи про сьогодення та реалізацію концепції сталого розвитку, варто підкреслити, що остання отримала характер науково-теоретичного та політичного підґрунтя подальшого розвитку людської цивілізації. Нові Цілі сталого розвитку (надалі — ЦСР) 2030, які ґрунтуються на восьми Цілях розвитку тисячоліття, включають 17 цілей [8], реалізація яких прямо чи опосередковано стосуються соціально відповідальної інвестиційної діяльності. Аналізуючи вплив інвестиційної діяльності на реалізацію ЦСР, можна констатувати її значну роль практично в усіх цілях.

Ціль 1. Подолання бідності в усіх її формах та усюди. Передумовою для подолання бідності є економічне зростання, яке має пряму залежність з інвестиціями. Для реалізації цієї цілі необхідне створення на національному, регіональному та міжнародному рівнях надійних стратегічних механізмів, враховують інтереси бідності і гендерні аспекти, для сприяння прискореному інвестуванню в заходи щодо ліквідації бідності.

Ціль 2. Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства. Одне із глобальних завдань, сформульоване з метою реалізації цієї цілі полягає у збільшенні інвестування, у тому числі шляхом активізації міжнародного співробітництва, в сільську інфраструктуру, сільськогосподарські дослідження й агропропаганду, розвиток технологій і створення генетичних банків рослин і тварин з метою зміцнення потенціалу країн у галузі сільськогосподарського виробництва.

Ціль 3. Забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх в будь-якому віці. Невід'ємною частиною цього процесу повинні стати інвестиції в наукові дослідження і розробку вакцин з метою забезпечення якісної імунізації населення з використан-

ням інноваційних препаратів; упровадження інноваційних підходів до діагностики захворювань для зниження передчасної смертності населення.

Ціль 4. Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх. Ця ціль передбачає зокрема інвестування в матеріально-технічне забезпечення шкіл та запровадження інноваційних підходів навчання.

Ціль 5. Забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчаток. Одне із глобальних завдань, сформульоване з метою реалізації цієї цілі полягає у активному використанні високоефективних технологій, зокрема інформаційно-комунікаційних, для сприяння розширенню прав та можливостей жінок, що потребує значних інвестицій у цю сферу.

Ціль 6. Забезпечення наявності та раціонального використання водних ресурсів і санітарії для всіх. У цьому сенсі важливим є підвищення якості води за допомогою зменшення забруднення, ліквідації скидання відходів і зведення до мінімуму викидів небезпечних хімічних речовин та матеріалів, скорочення вдвічі частки неочищених стічних вод і значного збільшення масштабів рециркуляції та безпечного повторного використання стічних вод у всьому світі, що потребує значних інвестицій у цю сферу.

Ціль 7. Забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх. Для реалізації цієї цілі необхідно заохочувати інвестиції в енергетичну інфраструктуру і технології екологічно чистої енергетики, а також розширити інфраструктуру та модернізувати мережі для забезпечення надійного та сталого енергопостачання на основі впровадження інноваційних технологій.

Ціль 8. Сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх. Інвестиції суттєво впливають на сукупний попит, обсяг національного виробництва, зайнятість та створюють основу для економічного зростання у майбутньому, що в макроекономіці називається ефектом мультиплікатора.

Ціль 9. Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям має за мету, зокрема, модернізацію інфраструктури і переобладнання промислових підприємств на ширше застосування чистих та екологічно безпечних технологій, а також підтримка розробок, досліджень та інновацій, що потребує значного розміру фінансування, в тому числі за рахунок інвестицій.

Ціль 11. Забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів передбачає, зокрема, інвестування в очисні технології та поводження з відходами з метою зменшення негативного впливу забруднюючих речовин на довкілля.

Для реалізації Цілі 13. Вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та його наслідками.

Цілі 14. Збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку.

Цілі 15. Захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припи-

нення і повернення назад процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття потрібно проводити інвестування в технології із обмеження викидів парникових газів в економіці, технології із відновлення морських та прибережних екосистем, в заходи із раціонального лісокористування, боротьбу із опустелюванням.

Виходячи із вищенаведених ЦСР можна сформулювати такі взаємопов'язані завдання соціально відповідальної інвестиційної діяльності:

1) забезпечення високих темпів економічного розвитку;

2) забезпечення формування необхідних обсягів та оптимальної структури інвестиційних ресурсів у соціальну, економічну та екологічну сфери.

3) ефективне використання ресурсів, охорона навколишнього середовища та кліматичні зміни.

А отже, в контексті даної роботи можна сказати, що ефективність і результативність соціально відповідального інвестування перш за все пов'язана з реалізацією його основної цілі — можливістю поєднувати фінансові вигоди та екологічні, соціальні та етичні цінності суспільства [6].

Оскільки ЦСР є цілями глобального розвитку, то власне ними користаються і країни Європи та Північної Америки для формування своїх інвестиційних стратегій як на державному та приватному рівні.

Соціально відповідальне інвестування, незважаючи на відносну "неновизну" цього інструменту (Німеччина апелює до "першого" досвіду соціально відповідального інвестування ще у 18 ст., коли виникла потреба розробки нових вугільних шахт, що в свою чергу спричинило великі екологічні проблеми пов'язані із вирубкою лісів; Велика Британія як перші досвіди такого інвестування також розглядає галузі пов'язані із вирубкою деревини (видобувні галузі, розширення території міст тощо), набуло більш широкого поширення в середині ХХ ст. в США і країнах Європи і здебільшого було спричинено активним розвитком небанківського сектору фінансових посередників, до якого традиційно відносять інвестиційні, пенсійні, страхові фонди тощо [2].

Для України такий підхід є проблемним з причини нерозвиненості сектору фінансового посередництва. Основним гравцем на ринку фінансових послуг є комерційні банки (їх частка становить біля 82%). Решта відноситься до небанківських фінансових посередників.

У контексті нашої роботи важлива не стільки кількість установ-фінансових посередників, а їх якість та зв'язок з реальним сектором економіки країни. Говорячи про соціально-відповідальні інвестиції, мова йде не просто про інвестування тимчасово вільних коштів у будь-які (найбільш прибуткові з метою примноження капіталу) сектори, а виключно у ті де буде вироблено (максимальний) позитивний соціальний ефект, інвестор буде нести повну відповідальність за економічні, соціальні та юридичні аспекти інвестиційних операцій; сфе-

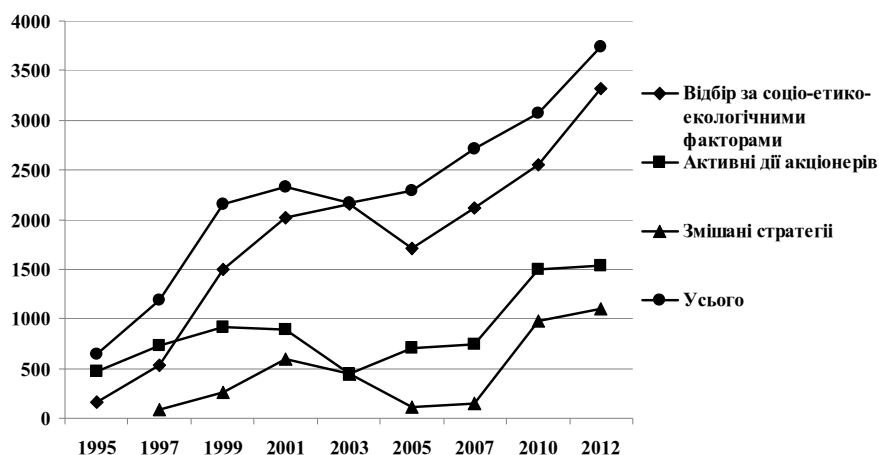

Рис. 1. Динаміка СВІ у США, трлн дол. США

Джерело: [12].

ра інвестування вибиратиметься за потенційними впливами та ефектами [5].

Такий підхід є конче необхідним для України, коли вся увага українського бізнесу, а с тим і фінансових посередників, зосереджена виключно на збільшенні капіталу. Соціальне інвестування дозволяє встановити баланс між задоволенням соціальних потреб і цілями бізнесу. В Україні часто підмінюються або ототожнюються поняття соціальний і соціально-відповідальних інвестицій. Але таке ототожнення є некоректним оскільки між ними є суттєві відмінності [5], а саме:

- соціальні інвестиції передбачають вдосконалення корпоративної культури і гармонізацію відносин між представниками компанії та її партнерами;

- соціально-відповідальні інвестиції впливають на компанію опосередковано;

- суб'єктом соціально-відповідального інвестування є взаємини інвесторів, результат яких має зовнішні впливи, в той час як соціальне інвестування впливає безпосередньо на розвиток окремого підприємства;

- соціально-відповідальне інвестування поєднує мотиви та вигоди інвестора з етичними принципами.

Соціально-відповідальне інвестування здійснюється декількома методами.

- Перший полягає в достатньо жорсткому відборі і просіюванні проектів, які відповідають всім критеріям соціально-відповідального інвестування. Цей метод вважається достатньо складним, оскільки інвестори повинні ретельно аналізувати характеристики компаній, цінні папери яких вони планують придбати для формування інвестиційного портфеля [5].

- Другий — громадські інвестиційні операції. Метою реалізації цього методу є спрямування коштів, виділених інвесторами, на розвиток економічних об'єктів і проектів, які отримують недостатнє для нормальної діяльності фінансування [5] та залучення фінансових посередників.

Такий підхід передбачає триангуляцію дій по різних напрямкам, що у країнах ЄС та Північної Америки знайшло відображення у вигляді реалізації принципу ESG (ecology-society-governance екологія-суспільство-врядування).

Врядування в даному випадку розглядається як на рівні окремого підприємства (CSR (corporate social

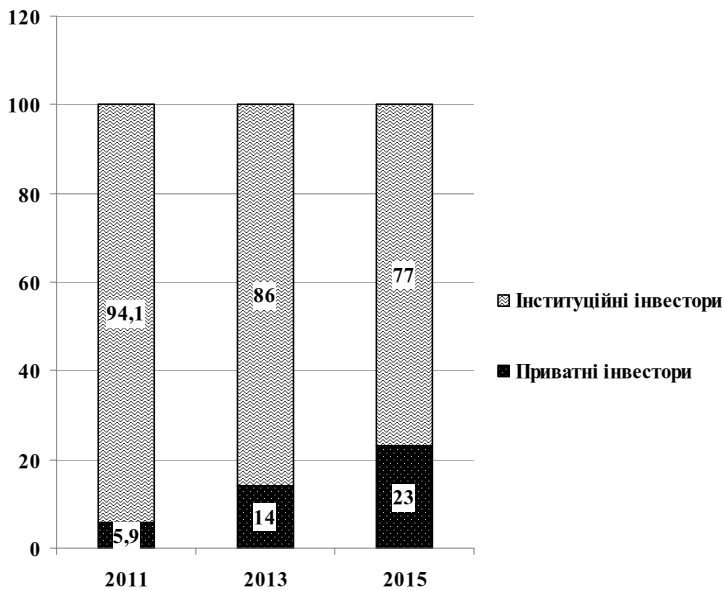

Рис. 2. Соціально відповідальне інвестування в Німеччині 2011–2015 рр.

Джерело: [5].

responsibility — корпоративна соціальна відповідальність), так і на державному рівні. Як показує світовий досвід соціально відповідальними інвесторами можуть бути як окремі особи, так і інституції.

Так, наприклад, ринок соціально відповідальних інвестицій у США є найбільшим у світі. За останні роки обсяг CBI зріс на 486 %. Для порівняння, за той самий період весь обсяг інвестицій під професійним управлінням зріс на 376 %. Сьогодні фактично кожний дев'ятий долар у США вкладається з урахуванням екологічних, соціальних чи етичних факторів [12].

Таку динаміку зростання соціально відповідальних інвестицій можна пояснити передусім побудовою фінансової системи США, що ґрунтується на ринку цінних паперів. А отже, фактично мова йде про інституції та інституційних інвесторів (більше 90 % активів, що належать до соціально відповідальних інвестицій [12].

Соціально-відповідальні інвестиції набули надзвичайного поширення і у Німеччині (див. рис. 1). Тут, на відміну від США, можна відзначити зростаючу роль приватних інвесторів їх частка у 2015 р. зросла в 4 рази у порівнянні з 2011 р., і має позитивну тенденції (продовжує зростати див. рис. 1).

Соціально-відповідальні інвестиції набули надзвичайного поширення і у Німеччині (див. рис. 2). Тут, на відміну від США, можна відзначити зростаючу роль приватних інвесторів їх частка у 2015 р. зросла в 4 рази у порівнянні з 2011 р., і має позитивну тенденції (продовжує зростати).

Розвиток соціально відповідального інвестування передбачає і переосмислення і ролі державного регулювання і перегляду функцій органів державного управління щодо регулювання інвестиційної діяльності та діяльності фінансових посередників.

По-перше, оскільки основним рушієм соціально відповідального є небанківські фінансові посередники, то важливим фактором у належній реалізації CBI стає рівень їх інституційного розвитку, забезпечення їх

належного функціонування. Для України цей момент залишається проблемним. А отже, на НБУ має бути покладено як роз'яснювальні функції (що таке CBI), так і контрольні функції (дотримання принципів CBI при укладанні інвестиційних угод тощо, дотримання принципів ESG, розробка та запровадження методологічних пропозицій щодо розрахунків чистої поточної цінності інвестиційних проектів з урахуванням екологічних та соціальних впливів, для прикладу може бути розглянута методологія CAMP (capital asset pricing model) [5].

По-друге, дотримання принципів ESG передбачає дотримання єдиного курсу різних лінійних міністерств. Ті галузі, які є фінансово прибутковими не завжди можуть розглядатися як пріоритетні для інвестування в рамках CBI. Наприклад, виробництво алкогольних чи тютюнових виробів, експорт лісу-кругляку тощо.

Незважаючи на певні інституційні та економічні обмеження CBI має великий і зростаючий сегмент по всьому світу, перехід до CBI у сформульованій державою політиці розвитку дає можливість забезпечити як обґрунтований економічний розвиток та стимулювати позитивні соціальні зміни, обмеження CBI покращують фінансову діяльність як інвесторів, так і окремих підприємств.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Перехід України до реалізації політики, що забезпечує сталий розвиток вимагає зміни підходів до державного політики в соціальній, економічній та екологічній сферах на основі впровадження нової моделі соціально-орієнтованої економіки.

Суспільне бачення розвитку України до 2030 року охоплює такі орієнтири для досягнення, як добробут та здоров'я населення, що забезпечуватимуться інноваційним розвитком економіки, побудованим на сталому використанні природних ресурсів [3]. Причому економічне зростання буде ґрунтуватися на моделі "зеленої" економіки, чого можна досягти, в тому числі, і завдяки активізації соціально відповідального інвестування.

Україна перебуває на ранній стадії розвитку соціально-відповідального інвестування. Основною причиною низького попиту на такого типу інвестиції, на нашу думку, є недостатні знання інвесторів та нерозуміння потенційного позитивного зовнішнього ефекту, який мають соціально-відповідальні інвестиції. А отже, дослідження даного питання, дослідження "історій успіху" та розповсюдження позитивного досвіду серед можливих інвесторів є надзвичайно актуальним та важливим.

Важливим питанням у застосуванні принципів сталого розвитку при оцінці соціально відповідальної інвестиційної діяльності є подальша робота із виявлення практичних і вимірюваних індикаторів сталого розвитку. Тож напрямами подальших досліджень можуть бути окреслення та оцінка індикаторів сталого розвитку соціально відповідальної інвестиційної діяльності в Україні.

Література:

1. Зелена книга. Створення умов для поширення соціальної відповідальності бізнесу в Європі (публікація Європейської Комісії Брюссель, 18.7.2001) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.csr-ukraine.org/userfiles/file/greenpaper_ua.pdf
2. Ильченко-Сюйва Л.В. Соціально відповідальне інвестування: практика країн ЄС та перспективи в Україні / Л.В. Ильченко-Сюйва // Публічне врядування в Україні: стан, виклики та перспективи розвитку: Матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, присвяченої 100-річчю державної служби в Україні (Київ, 25 трав. 2018 р.): у 5 тт. / За заг. ред. В.С. Куйбіди, М.М. Білинської, О.М. Петрос. — К.: НАДУ, 2018. — Т. 2. — 156 с. — С. 98—100.
3. Національна доповідь "Цілі сталого розвитку: Україна" [Електронний ресурс] / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. — Режим доступу: <http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=6f446a44-9bba-41b0-8642-8db3593e696e&title=NatsionalnaDopovid-tsiliStalogoRozvitku-Ukraina>
4. Петренко Л.М. Теоретичні аспекти дослідження інвестиційної діяльності [Електронний ресурс] / Л.М. Петренко. — Режим доступу: [http://195.230.140.114/doc/zb_22\(2\)_ekon/stat_20_1/54.pdf](http://195.230.140.114/doc/zb_22(2)_ekon/stat_20_1/54.pdf)
5. Про інвестиції [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://про-інвестиції.укр/%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5-%D1%96%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F/>
6. Садков В. Социальное и социально ответственное инвестирование [Електронний ресурс] / В. Садаков, О. Кузнецова. — Режим доступу: <http://www.oilru.com/sp/16/686/>
7. Смирнова К. Обзор "Социально ответственное инвестирование. Опыт развитых стран" [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.cloudwatcher.ru/userfiles/investirovanie.pdf>
8. Цілі сталого розвитку 2016-2030 [Електронний ресурс] / United Nations Ukraine. — Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholititia/tsili-staloho-rozvytku>
9. Шкура І.С. Роль соціально відповідального інвестування у забезпеченні сталого розвитку України / І.С. Шкура // Економічний нобелівський вісник. — 2016. — № 1 (9). — С. 252—261.
10. Capital asset pricing model [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.investopedia.com/terms/c/capm.asp>
11. European SRI Study 2010 Revised edition [Електронний ресурс] / Eurosif. — Режим доступу: http://www.eurosif.org/images/stories/pdf/Research/Eurosif_2010_SRI_Study.pdf
12. Report on Sustainable and Responsible Investing Trends in the United States 2012 [Електронний ресурс] / Social Investment Forum Foundation. — Режим доступу: <http://ussif.org/resources/pubs/documents/USSIFTrends2012ES.pdf>

References:

1. European Commission (2001), "Green book. Creating conditions for the spread of corporate social responsibility in Europe", available at: http://www.csr-ukraine.org/userfiles/file/greenpaper_ua.pdf (Accessed 10 May 2019).
 2. Il'chenko-Siujva, L.V. (2018), "Socially responsible investment: the practice of EU countries and prospects in Ukraine", Publichne vriaduvannia v Ukraini: stan, vyklyky ta perspektyvy rozvytku: Materialy schorich. Vseukr. nauk.-prakt. konf. za mizhnar. uchastiu, prysviachenoi 100-richchiu derzhavnoi sluzhby v Ukraini [Public Governance in Ukraine: Status, Challenges and Development Prospects: Materials of the Annual All-Ukrainian Scientific and Practical Conference on International Participation devoted to the 100th Anniversary of the Civil Service in Ukraine], NADU, Kyiv, Ukraine, vol. 2, pp. 98-100
 3. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2017), "National Report "Sustainable Development Goals: Ukraine"", available at: <http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=6f446a44-9bba-41b0-8642-8db3593e696e&title=NatsionalnaDopovid-tsiliStalogoRozvitku-Ukraina> (Accessed 10 May 2019).
 4. Petrenko, L.M. (2012), "Theoretical aspects of investment research", available at: [http://195.230.140.114/doc/zb_22\(2\)_ekon/stat_20_1/54.pdf](http://195.230.140.114/doc/zb_22(2)_ekon/stat_20_1/54.pdf) (Accessed 10 May 2019).
 5. Pro investytsii (2019), "Social investment", available at: <http://про-інвестиції.укр/%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5-%D1%96%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F/> (Accessed 10 May 2019).
 6. Sadkov, V. and Kuznetsova, O. (2007), "Socially and socially responsible investment", available at: <http://www.oilru.com/sp/16/686/> (Accessed 10 May 2019).
 7. Smyrnova, K. (2011), "Review "Socially Responsible Investment. Experience of developed countries"", available at: <http://www.cloudwatcher.ru/userfiles/investirovanie.pdf> (Accessed 10 May 2019).
 8. United Nations Ukraine (2017), "Sustainable Development Goals 2016-2030", available at: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholititia/tsili-staloho-rozvytku> (Accessed 10 May 2019).
 9. Shkura, I.S. (2016), "The role of socially responsible investment in ensuring sustainable development of Ukraine", Ekonomichnyj nobelivs'kyj visnyk, vol. 1 (9), pp. 252—261.
 10. Kenton, W. (2019), "Capital asset pricing model", available at: <https://www.investopedia.com/terms/c/capm.asp> (Accessed 10 May 2019).
 11. Eurosif (2010), "European SRI Study 2010 Revised edition", available at: http://www.eurosif.org/images/stories/pdf/Research/Eurosif_2010_SRI_Study.pdf (Accessed 10 May 2019).
 12. Social Investment Forum Foundation (2012), "Report on Sustainable and Responsible Investing Trends in the United States", available at: <http://ussif.org/resources/pubs/documents/USSIFTrends2012ES.pdf> (Accessed 10 May 2019).
- Стаття надійшла до редакції 17.05.2019 р.

Л. А. Маслова,
к. держ. упр., викладач кафедри теорії держави і права,
Академія державної пенітенціарної служби
ORCID ID: 0000-0002-9854-4561

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.10.115

РОЛЬ РЕЛІГІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДУХОВНОЇ БЕЗПЕКИ СУСПІЛЬСТВА

L. Maslova,
Candidate of Public Administration, lecturer of the Department
of Theory of State and Law, Academy of the State Penitentiary Service

THE IMPORTANCE OF RELIGIOUS VALUES TO THE SPIRITUAL SECURITY OF SOCIETY

У статті досліджено роль релігійних цінностей в забезпеченні духовної безпеки суспільства. Через призму релігійних цінностей, що є фундаментальною основою духовних цінностей, виокремлено в окремий структурний елемент національної безпеки, її духовну складову. Досліджено основні принципи забезпечення духовної безпеки, виокремлено групи загроз духовній безпеці та розглянуто її структурні рівні. Обґрунтовано ціннісний зміст поняття духовної безпеки. Доведено, що система духовних цінностей і моральних норм є однією з важливих умов забезпечення духовної безпеки суспільства. На основі теоретичного аналізу проаналізовано сучасні підходи до визначення поняття духовної безпеки, на основі сутнісних ознак і якостей відповідної дефініції запропоновано авторське визначення терміну "духовна безпека". Виявлено особливості державного регулювання в системі забезпечення духовної безпеки українського суспільства в сучасних умовах.

The article discusses the role of religious values in the context of spiritual safety of society. The value content of the concept of spiritual security is substantiated. It is proved that the system of spiritual values and moral norms is one of the important conditions for ensuring the spiritual security of society. The basic principles of providing spiritual security and suggested of definition the relevant concepts.

Based on the analysis of actual researches and scientific publications, it was determined that the role and significance of religious values in the public consciousness and self-consciousness, which became the object of research of philosophers, historians, political scientists, specialists of state administration. At the same time, actual issues of religious values in ensuring the spiritual security of society remain insufficiently studied. There is no detailed scientific substantiation and comprehensive study of spiritual security in the structure of national security.

Also, reviews the new approaches to the definition of spiritual safety and substantiates the expedience of using traditional and sociological approaches for that purpose. The peculiarities of state regulation in the system of ensuring the spiritual security of Ukrainian society in modern conditions are revealed.

The question is devoted to theoretical substantiation and development of proposals for improving state regulation in the system of ensuring the spiritual security of society. The essence of the spiritual

security of society, mechanisms of state regulation in the system of ensuring the spiritual security of society is specified. The international experience of the system of spiritual values is generalized and systematized and the possibility of its introduction in Ukraine is determined. The features of state regulation in the system of spiritual security of Ukrainian society in modern conditions are determined. The mechanisms of state regulation in the system of ensuring the spiritual security of Ukrainian society are assessed. The main approaches to optimizing the mechanisms of state regulation in this area are proposed.

Ключові слова: релігійні цінності, національні цінності, духовна безпека, національна безпека, механізми державного регулювання, система забезпечення духовної безпеки суспільства, об'єкти духовної безпеки.

Key words: religious values, national values, spiritual security, national security, mechanisms of state regulation, the system of ensuring the spiritual security of society, objects of spiritual security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Одним з негативних наслідків для духовної безпеки суспільства є нав'язування непритаманних (хибних) суспільній свідомості ідей, цінностей іншої культури чи релігії та неприйнятних способів їх досягнення, що, як правило, призводить до руйнування системи духовних цінностей суспільства.

Трансформаційні процеси, що пов'язані з переходом до нових ціннісних орієнтирів розвитку та які викликали суттєві зміни всіх сфер суспільного життя, наразі є викликом державі для конструктивних дій у подоланні негативних явищ спричинених критичним станом духовності українського суспільства в умовах кардинальної зміни ціннісних орієнтацій та загострення глобальних небезпек.

За таких переломних подій в Україні зазнають змін не лише економічна, соціальна, політична сфери суспільного розвитку, але й не менш важлива — духовна, що налічує широкий спектр проблем у духовній сфері суспільного життя та державного управління.

Особливо гостро цей процес зачіпає питання захисту національних інтересів соціуму, оскільки змінюються умови та орієнтири суспільного життя, які визначають сприятливі можливості для розвитку життєздатності держави, добробуту громадян, збереження фундаментальних цінностей та традицій.

Тому, для збереження та розвитку української культури, формування усталеної культурно-національної ідентичності, зміцнення соціуму необхідно виходити, в першу чергу, з системи релігійних цінностей, яка є важливим фактором, що визначає нашу релігійну та національну приналежність.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

На підставі аналізу актуальних досліджень і наукових публікацій [1—13] можна дійти висновку, що роль та значимість релігійних цінностей в суспільній свідомості та самосвідомості стали об'єктом досліджень

філософів, істориків, політологів, фахівців державного управління. Разом з тим залишаються не достатньо вивченими актуальні питання релігійних цінностей в забезпеченні духовної безпеки суспільства, відсутнє розгорнуте наукове обґрунтування та комплексне дослідження духовної безпеки як складової національної.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є визначення ролі релігійних цінностей в системі забезпечення духовної безпеки суспільства та обґрунтування ціннісного змісту поняття "духовна безпека".

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Духовна сфера життя суспільства пов'язана зі спеціалізованим духовним виробництвом і споживанням та функціонуванням соціальних інститутів, які продукують духовні цінності. До цієї сфери також відносяться духовні цінності, які формують індивідуальну та суспільну свідомість, фундаментальне значення серед яких мають релігійні цінності, що відіграли далеко не останню роль у суспільному розвитку.

Девальвація традиційних духовних основ призводить до посилення напруги на різних рівнях соціокультурних відносин у суспільстві та є основним фактором, що спричиняє виникнення і розвиток деструктивного впливу на всі сфери суспільного життя. Релігійні цінності, що є фундаментальними в системі духовних цінностей виступають критерієм, який дозволяє будь-якій людській цивілізації зберегти життєво важливі традиційні норми розвитку та самозбереження.

Сьогодні загрозу духовній сфері суспільного життя несуть різноманітні чинники і явища, більшість з яких є небезпечними для всієї людської цивілізації, зокрема:

— криза світоглядних засад, зумовлена зламом старих та несформованістю нових стратегічних пріоритетів на пострадянському просторі, інтенсивні модернізаційні процеси;

— поляризація ідеологем і відповідних цінностей в українському суспільстві та некритичне запозичення та упровадження ззовні економічних і політичних моделей;

— маніпулювання за допомогою інформаційних технологій та засобами масової інформації суспільною свідомістю (дезінформація, демонстрація натуралістичних сцен жорстокості, вбивств, розправ, насильства, розбещеності);

— відсутність духовно-релігійної, культурної та громадянської самоідентифікації значної частини населення і зростання на цьому тлі впливу нерелігійних псевдодуховних організацій, тоталітарних сект;

— цілеспрямоване нав'язування асоціальних і протиправних еталонів поведінки і стилів життя вимивання національних і традиційних цінностей українського народу та нав'язування масовій свідомості примітивних утилітарних смислів споживання.

У зв'язку з цим першочерговою потребою є обґрунтування ролі релігійних ціннісних основ як передумови духовної безпеки українського суспільства в умовах кардинальної зміни ціннісних орієнтацій та загострення глобальних небезпек.

Досліджуючи наукові розвідки, що стосуються визначення сутності релігійних цінностей як складової духовних у нашому дослідженні зазначені цінності розглядаються як феномени, суспільної свідомості, що виступають у формі провідних соціокультурних орієнтирів таких як норми, настанови, ідеали, образи та зумовлюють духовний розвиток індивіда чи суспільства в цілому.

Поява релігійної форми світогляду зробила свій внесок до розуміння відповідної проблеми. У ґрунті когнітивного змісту уявлень про безпеку у світових релігіях лежить усвідомлення вищого смислу буття, де Бог є добро і повнота буття. Сутність безпеки у релігіях усвідомлюється як абсолютне благо, яке в буддизмі називається нірваною, в ісламі і християнстві персоніфікується в понятті всемогутнього Бога як носія і джерела безпеки, здатного карати і рятувати, перед яким людина випробовує страх. Страх божий оберігає від неправильних вчинків, а релігійна віра відіграє основоположну роль у створенні безпечного світу життя людини. Первинні уявлення про безпеку слугували фактором щодо стабільного існування суспільства [1, с. 42].

Із прийняттям християнства в Київській Русі відбулися докорінні зміни в ціннісній системі тогочасного суспільства, оскільки християнство принесло з собою нові життєві орієнтири, зокрема ціннісне ставлення людини до природи. Відбулася перша велика переоцінка цінностей у суспільстві. На думку В. Нічик, одна із перших переоцінок, переосмислення цінностей відбулася тоді, коли природа почала розглядатися як окрема цінність, а божественне, потойбічне, небесне за своєю значимістю — протиставлятися земному, людському, тілесному і на перший план вийшли "суто людські критерії цінностей" [2, с. 10].

Того часу нова, докорінно відмінна від попередньої, християнська мораль формувала нову духовно досконалу людину, чисту в помислах і вчинках, перетворену зі старої, дохристиянської багатобожності моралі у нову, спрямовану до Бога. Саме такий світоглядний підхід мав величезний вплив на формування нової мо-

рально-ціннісної парадигми тогочасного українського суспільства де моральна традиція орієнтувалась на людинознавство, людинолюбність, людяність, альтруїстичність, була тією наскрізною парадигмою, що вирізняла українську духовність протягом усього часу її існування [3].

Відправною точкою аналізу ролі духовних цінностей у забезпеченні духовної безпеки суспільства є розуміння духовності як взаємодії розумово-споглядальних та вольових процесів, що об'єктивуються в артефактах релігії та культури. Тобто поняття духовності як процесу виражає тісний взаємозв'язок ідеального і діяльнісного, результатом якого є духовна культура, відображена в цінностях.

С. Кримський визначає духовність як "ціннісне домобудівництво" не лише індивіда, а й нації — як "ціннісний досвід людства" [4, с. 21]. Г. Горак розглядає духовність через поняття духу як сукупність смислових та ідейних надбань людства в процесі його історичного розвитку, акумульованих у відповідних духовних формах, до яких вона відносить всі форми суспільної свідомості, норми, цінності та ідеали [5].

Отже, духовність є основою практично всього, що має відношення до самореалізації особистості, а духовні цінності визначають будь-яку діяльність індивідів та всіх соціальних структур. Тому вивчати сутність, роль і місце духовних цінностей у формуванні та функціонуванні механізмів державного регулювання в системі забезпечення духовної безпеки суспільства необхідно з використанням всього арсеналу дослідницьких засобів, звернених до духовної проблематики суспільства.

Аналізуючи цінності в системі спадкоємності духовної культури, С. Чукут зазначає, що культура взагалі і духовна зокрема виникає як результат загальнолюдського і національного, духовна культура є процесом утворення і накопичення культурних надбань не лише матеріальних, а й духовних, в яких втілюється все розмаїття людської природи, та які виникають у процесі духовного виробництва як окремої нації (народу), так і людства загалом. Автор говорить про те, що основою вибору напрямку розвитку духовної культури є та чи інша система цінностей [6].

У сучасній науковій літературі існують різноманітні підходи щодо визначення сутності цінностей.

Сутність міждисциплінарного підходу, розробленого Д. Леонтьєвим, полягає у напрацюванні спільного, єдиного визначення поняття цінності та контексту вживання останнього, в якому б об'єдналися різні його тлумачення. Дослідник розглядає цінності в просторі опозицій, а саме: сутність цінностей полягає не в них самих, а в потребах та інтересах, які є джерелом цих "предметних цінностей"; цінність як "індивідуальне-надіндивідуальне" утворення; функції цінностей розглядаються через "еталон-ідеал" [7, с. 16].

Н. Чавкавадзе виділяє "цінності-засоби", зумовлені суб'єктивними потребами, та "цінності-цілі", що стоять перед людиною як категоричні вимоги, що і є критерієм усіх цінностей. На думку дослідника, цінності більше співвідносяться з цілепокладаючими аспектами людської діяльності, тоді як норми переважно тяжіють до засобів та способів її здійснення. Нормативна система більш жорстко детермінує діяльність [8 с. 103].

Отже, сутнісний бік духовності, як ми бачимо, відображає зміст духовних цінностей як вищих соціокультурних регуляторів соціальної системи, а отже, при розв'язанні соціальних проблем потрібно враховувати суперечності між важливістю ролі духовних цінностей, яку вони відіграють у безпеці суспільства, і реальним критичним станом духовності українського суспільства.

Досліджуючи ціннісні орієнтації в процесі прийняття державних рішень, Г. Ситник зазначає, що розвиток теорії і практики національної безпеки та державного управління вимагає поглиблених самостійних досліджень, крізь призму їх ціннісного змісту. Автор наголошує на тому, що система соціальних норм не може бути тотожною системі цінностей суспільства, а тим більше національним цінностям, бо цінності суспільства є складовою національних цінностей. Характеризуючи категорію "національні цінності" дослідником зроблено висновки про те, що національні цінності є основою прогресивного розвитку особистості, суспільства і держави, проте відсутність достатньої уваги з боку науковців до теоретичної розробки відповідної категорії є не тільки теоретико-методологічною проблемою теорії національної безпеки й державного управління, а й значною мірою проблемою суспільно-політичного характеру [9, с. 74—80].

В. Манілов стверджує, що вирішальну роль у формуванні, функціонуванні, забезпеченні ефективності системи національної безпеки відіграє з, одного боку, адекватне матеріальному і духовному потенціалу народу усвідомлення національних цінностей, інтересів і цілей, з іншого боку, їхнє закріплення в політичній, соціально-економічній організації суспільства, державному і культурному аспекті, у практичній політиці [10, с. 30].

На думку науковців О. Бодрука, В. Богдановича, В. Горбуліна, Г. Ситника більшість сучасних підходів до формування та подальшого розвитку теорії міжнародної та національної безпеки базується на усвідомленні та реалізації на державному та міжнародному рівнях національних або державних інтересів, які є основою концепції національної безпеки, яка ґрунтується, або крізь призму системи національних цінностей [9; 12; 13].

На переконання В. Абрамова, духовна безпека може бути розглянута та раціонально подана у двох планах: "як концепція і як практична діяльність у забезпеченості і непорушності й захищеності національних інтересів" [1, с. 278].

Тому в контексті вищезазначеної оцінки місця та ролі релігійних цінностей, які є базовими в системі духовних цінностей, варто поглянути на питання забезпечення духовної безпеки суспільства через структурні рівні духовної безпеки, основні принципи та групи загроз, а також запропонувати визначення відповідного поняття.

Досліджуючи проблемні питання забезпечення духовної безпеки, необхідно виокремити основні структурні рівні духовної безпеки. На нашу думку, з погляду соціально-структурного зрізу цього поняття, можна виділити принаймні п'ять рівнів системи духовної безпеки:

1) індивідуальний рівень, який утілюється у формі духовного світу, добробуту кожного окремо взятого громадянина, а також стан захищеності і недоторкан-

ності його особистого релігійного життя, творчої діяльності, в свободі самовираження свого внутрішнього духовного світу і т. ін.;

2) груповий рівень, що виявляється в стабільності духовного життя, культурних традицій та інших соціокультурних зв'язків усередині стійких соціальних груп (наприклад, етнічних утворень, релігійних об'єднань, творчих союзів, наукових співтовариств та ін.);

3) суспільний (національний) рівень, що виражається в стійкому і позитивному характері функціонування таких соціальних інститутів, як мораль і моральність, релігія і церква, мистецтво, наука і освіта та ін.;

4) регіональний рівень, що виражається в стійкому і позитивному характері функціонування духовних цінностей конкретної цивілізації;

5) глобальний рівень, що виражається в стійкому і позитивному характері функціонування загальнолюдських цінностей.

У контексті державно-управлінського аналізу проблем забезпечення духовної безпеки необхідно акцентувати увагу на двох рівнях забезпечення духовної безпеки. Перший рівень характеризується духовною безпекою особистості, інтегрованою як елемент у велику духовну систему (груповий та національний рівні). Другий рівень включає організаційну безпеку системи формування духовності суспільства.

Зазвичай виокремлюють три групи загроз духовній безпеці. До першої групи належать загрози руйнування духовного життя людини, до другої — загрози усталеному функціонуванню всіх форм суспільної та масової свідомості, національній ментальності, до третьої — загрози розвитку національної культури та функціонуванню соціальних інститутів — науці, моралі, освіті, мистецтву, релігії, вихованню, що забезпечують духовні потреби нації.

Узагальнюючи вищезазначене запропонуємо авторське визначення духовної безпеки. Отже, духовна безпека — стан захищеності духовності особи, суспільства, держави від внутрішніх і зовнішніх загроз потенційного і реального характеру. Тобто це такий стан та умови життєдіяльності соціуму, які забезпечують збереження та зміцнення моральних цінностей суспільства, традицій патріотизму та гуманізму, культурного та наукового потенціалу країни, а також здатність держави вирішувати задачі суспільного розвитку.

Можна виокремити такі основні принципи системи забезпечення духовної безпеки:

— відродження духовних цінностей українського народу, захист та примноження його культурного надбання;

— збереження та зміцнення моральних цінностей суспільства, традицій патріотизму та гуманізму, культурного та наукового потенціалу країни;

— створення умов для консолідації суспільства на основі національної системи духовних цінностей, у центрі якої людина, її розвиток, права і свободи, максимальне забезпечення її потреб;

— зміцнення традиційних релігійних конфесій та недопущення деструктивного злиття релігійних інститутів з державними органами;

— адекватність заходів системи забезпечення духовної безпеки реальним та потенційним загрозам та своєчасність дій відповідних суб'єктів тощо.

ВИСНОВКИ

Нині не існує загальноприйнятої теорії розвитку сучасного суспільства, нової концептуальної моделі його майбутнього облаштування тому, згідно з поглядами, що склалися в класичній філософії та в сучасній науковій думці окреслено, що суттєвими критеріями, які визначають вектор людської діяльності та розвитку суспільства є фундаментальні релігійні цінності. Саме вони формують ядро духовного потенціалу суспільства, духовний стрижень особистості, забезпечуючи її духовну і морально-вольову стійкість, націленість на відстоювання національних інтересів.

Система духовних цінностей і моральних норм є однією з важливих умов забезпечення політичної і соціальної стабільності суспільства. В цілому відповідний напрям дослідження дозволяє виокремити в окремий структурний елемент національної безпеки, визначити місце і роль у ній духовної складової, яка через досить конкретний зміст свідомості, світогляд та духовні якості, здійснює активний вплив на функціонування всіх інших складових національної безпеки, поєднуючи їх в єдине ціле.

Розвиток теорії та формування механізмів державного регулювання в системі забезпечення духовної безпеки суспільства потребує нового погляду на процеси, що відбуваються в ракурсі їх ціннісного, ідейного та політичного змісту для національної безпеки країни. Вивчення цього процесу повинно бути направленим на вирішення фундаментальних теоретичних та практичних задач спрямованих на переосмислення суспільних та індивідуально-особистісних цінностей, формування на їх основі нової системи світоглядних орієнтацій патріотизму, любові до своєї Батьківщини. Таким чином, постає необхідність зміни традиційних підходів до забезпечення духовної безпеки, при цьому особливу увагу потрібно приділити духовним факторам, аксіологічним аспектам, ціннісно-ідеологічним засадам тощо.

Література:

1. Абрамов В.І. Духовність суспільства: методологія системного вивчення: монографія / В.І. Абрамов. — К.: КНЕУ, 2004. — 336 с.
2. Ничик В.М. Из истории отечественной философии конца XVII — XVIII века / В.М. Ничик. — К.: Наук. думка, 1978. — 289 с.
3. Мисів Л.В. Особливості державного управління в сфері духовно-ціннісного розвитку українського суспільства: дис. к.н.держ.упр.: 25. 00. 01. / Л.В. Мисів / Національна академія державного управління при Президентові України. — К., 2008. — 207 с.
4. Крымский С.Б. Контуры духовности: новые контексты идентификации / С.Б. Крымский // Вопросы философии. — 1992. — № 12. — С. 21—24.
5. Горак А.И. К постановке проблемы соотношения материального и духовного в общественной жизни / А.И. Горак // Материальное и духовное в социальном развитии. — К.: Вища шк., 1986. — С. 15—31.
6. Чукут С.А. Генеза духовної культури: (управлінський вимір): монографія / С.А. Чукут. — К.: УАДУ, 1999. — 256 с.

7. Леонтьев Д.А. Ценность как междисциплинарное понятие / Д.А. Леонтьев // Вопр. философии. — 1996. — № 4. — С. 15—26.

8. Чавкавадзе Н.З. Культура и ценности / Н.З. Чавкавадзе. — Т.: Тбилиси, 1984. — 213 с.

9. Ситник Г.П. Державне управління національною безпекою України / Г.П. Ситник — К.: НАДУ, 2004. — 408 с.

10. Манилов В.Л. Национальная безопасность: ценности, интересы и цели / В.Л. Манилов // Военная мысль. — 1995. — № 6. — С. 28—40.

11. Бодрук О.С. Національні інтереси / О.С. Бодрук. // Політика і час. — 2001. — № 12. — С. 52—62.

12. Богданович В.Ю. Военная безопасность Украины: методология исследования та шляхи забезпечення: монографія / В.Ю. Богданович. — К.: Дельта, 2002. — 322с.

13. Горбулін В.П. На захист національних інтересів / В.П. Горбулін // Політика і час. — 1995. — № 2. — С. 3—8.

References:

1. Abramov, V.I. (2004), *Duhovnict' suspil'stva: metodologiya vyvchennia: Monografia* [Spirituality of society: methodology of systematic study: Monograph], KNEU, Kyiv, Ukraine.
2. Nichik, V.M. (2008), *Iz istorii vitchyznianoï filosofii XVII — XVIII storichia* [From the history of native philosophy of the end of the XVII - XVIII centuries], Nauk. Dumka, Kyiv, Ukraine.
3. Missov, L.V. (2008), "Features of Public Administration in the Sphere of Spiritual and Valuable Development of Ukrainian Society", Abstract of Ph.D. dissertation, Public Administration, National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
4. Krymsky, S.B. (1992), "The contours of spirituality: new contexts of identification", *Philosophy Questions*, vol. 2, pp. 21—24.
5. Gorak, A.I. (1986), *Material'ne i duhovne v social'nomu rozvytku* [Material and spiritual in social development], Like school, Kyiv, Ukraine.
6. Chukut S.A. (1999), *Gneza duhovnoi kul'tury: Upravlins'kyi vymir: Monografia* [Genesis of Spiritual Culture: (Management Dimension): Monograph], UADU, Kyiv, Ukraine.
7. Leontiev, D.A. (1996), "Value as an interdisciplinary concept", *Questions of philosophy*, vol. 4, pp. 15—26.
8. Chavkavadze N.Z. (1984), *Kul'tura s Tcinnosti* [Culture and values], Tbilisi, Georgia.
9. Sitnik, G.P. (2004), *Derzhavne upravlinnia natsional'noï bezpekou v Ukraini* [State Administration of National Security of Ukraine], NAPA, Kyiv, Ukraine.
10. Manilov, V.L. (1995), "National security: values, interests and goals", *Military thought*, vol. 6, pp. 28—40.
11. Bodruk, O.S. (2001), "National interests", *Politics and time*, vol. 12, pp. 52—62.
12. Bogdanovich, V.Y. (2002), *Vojenna bezpeka Ukrainy: metodologiya vyvchennia: Monografia* [Military security of Ukraine: methodology of research and ways of providing: Monograph], Delta, Kyiv, Ukraine.
13. Gorbulin, V.P. (1995), "In defense of national interests", *Politics and time*, vol. 2, pp. 3—8.

Стаття надійшла до редакції 17.05.2019 р.

Я. М. Біляєв,
аспірант, Національна академія державного управління при Президентові України
ORCID ID: 0000-0002-5848-6790

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.10.120

НОРМАТИВНО ПРАВОВА БАЗА МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МОЛОДІ

Ya. Bilyaev,
Graduate student of the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

REGULATORY LEGAL BASIS OF THE MECHANISMS OF STATE POLICY ON ENSURING SOCIAL
MOBILITY OF YOUTH

У статті досліджено етимологію поняття соціальної мобільності та сформовано новий підхід до трактування поняття соціальної мобільності молоді, як перехід індивіда з однієї соціальної позиції в іншу зі зміною соціального статусу із певним соціальним механізмом. Розкрито основні аспекти нормативно правової бази механізмів державної політики описаної проблематики. Запропоновано видовий розподіл соціальної мобільності молоді, де основним класифікаційними ознаками виділено: місце реалізації права, спосіб організації, ознаку та напрям переміщення. Кожна з класифікаційних ознак є важливою, адже допомагає в обранні найбільш дієвих механізмів реалізації державної політики щодо забезпечення соціальної мобільності молоді. Охарактеризовано основні підходи до реалізації механізмів державної політики щодо забезпечення соціальної мобільності молоді на загальнодержавному рівні.

Modern society in Ukraine is characterized by a difference in potential, resource scarcity, uneven living standards in urban and rural areas in the context of global intensification of social mobility. Particular attention is paid to such a category of people as young people, because the social mobility of young people will depend on the future state, its development, economic and political situation, standard of living etc. However, with the active participation of Ukraine's population in the process of mobility, the need for effective state regulation in this area is growing, which is a prerequisite for using the positive migration potential for development, minimizing the negative consequences, ensuring the rights and freedoms of youth and the general population as a whole. Research on social mobility of the population requires scientists to conduct continuous research and qualitatively new approaches to understanding the essence of state policy in the field of youth social mobility. The purpose of this publication is a comprehensive study of the regulatory framework of state policy

mechanisms to ensure the social mobility of youth at the national level. Public administration in the field of social formation and development of youth is the activity of the state, which is specified by the state policy and is practically implemented through the mechanisms of public administration. State policy is a process of state regulation with the use of a regulatory framework implemented through the legal, organizational, economic and informational activities of the state and aimed at creating an appropriate environment for the implementation of the right to social mobility of young people. The basic mechanisms of regulation of youth social mobility are: institutional, organizational, personal. The regulatory framework of the state policy mechanisms of the described issue include general principles, approaches and values, and serves as the basis for its implementation at the national level. The article analyzes the etymology of the concept of social mobility and formulates a new approach to the interpretation of the notion of youth social mobility. Social mobility of youth is the transition of an individual from one social position to another with a change in social status with a particular social mechanism or under the influence of driving forces. The basic conditions necessary for the optimal impact on the process of social mobility of young people are political and economic stability in the country. The main approaches to realization of the mechanisms of the state policy concerning provision of social mobility of youth at the national level are described. The article outlines the main laws of Ukraine, development strategies and a number of recommendations for increasing their effectiveness at the state level.

Ключові слова: мобільність молоді, різні мобільності, соціальна мобільність, державна політика, стимули, механізми, уряд, забезпечення мобільності.

Key words: youth mobility, mobility levels, social mobility, state policy, incentives, mechanisms, government, mobility.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах глобальної інтенсифікації соціальної мобільності, сучасне суспільство в Україні характеризується різницею потенціалів, дефіцитом ресурсів, нерівномірним рівнем життя в міських та сільських місцевостях. Особливу увагу привертає така категорія населення, як молодь, адже від соціальної мобільності молоді залежатиме майбутнє держави, її розвиток, економічна та політична ситуація, рівень життя населення не лише за сучасних умов розвитку, але й у майбутньому. Проте за активної участі населення України в процесах мобільності зростає необхідність ефективного державного регулювання в зазначеній сфері, яке є передумовою використання позитивного потенціалу міграції з метою розвитку, мінімізації негативних наслідків, забезпечення прав і свобод молоді та усього населення в цілому.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження соціальної мобільності населення вимагає від науковців постійних досліджень та якісно нових підходів до розуміння сутності державної політики в сфері соціальної мобільності молоді. Проблема соціальної мобільності займалась плеяда таких нау-

ковців: Подляшаник В., Сорокін П., Реутова М., Біль М. Економісти Бляхман В., Заславська Т., Сухов О. аналізували та давали свої класифікації щодо різновидів мобільності. Перспективні моделі державної молодіжної політики, механізми її реалізації розроблено у дослідженнях К. Лазоса, П. Кваккестейна, М. Харрісона, П. Лаурітцена та інших. Руткевич М., Староверов В., Аітов Н., Шкаратон О., Шкаратан О. розглядали проблеми соціальної мобільності через класову структуру суспільства. Значна кількість робіт вітчизняних науковців (Т. Богомолова, А. Гераськова, Є. Задорожнікова, А. Т. Коньков, Н. Є. Тихонова та ін.) присвячено дослідженню проблем соціальної мобільності різних верств і груп населення, в тому числі молоді. Питаннями механізмів державної політики щодо забезпечення соціальної мобільності займалися такі науковці: Малиновська О., Яременко О., Мельник М. та інші.

Визнаючи значний внесок науковців у розвиток досліджень з окресленої тематики стверджуємо, що значно менша увага приділялась питанню нормативно-правового забезпечення державної політики регулювання соціальної мобільності молоді в Україні. Тому аналіз нормативно-правової бази механізмів державної політики щодо забезпечення соціальної мобільності молоді

Таблиця 1. Трактуння визначення поняття "Соціальна мобільність"

Автор	Зміст поняття
Біль М. [2, с. 647]	Соціальний ракурс мобільності є дуже важливим, оскільки розкриває особливості руху, адаптації, зміни відносно людини як найвищої цінності та центрального об'єкта наукових досліджень
Реутова М. [8]	Соціальна мобільність у вузькому сенсі означає, по-перше, характеристику суб'єкта мобільності, що змінює свій соціальний статус. По-друге, це поняття означає одну зі стадій процесу соціальної динаміки (соціальної мобільності в широкому сенсі), а саме здатність і готовність до акту мобільності
Годован Ю. [3, с. 77]	Соціальна мобільність характеризується обсягом, інтенсивністю і напрямками найважливіших потоків руху, певним соціальним механізмом, руйнівними силами, прямими наслідками для суспільства
Сорокін П.	Соціальна мобільність - це перехід індивіда або соціального об'єкта (цінності) від однієї соціальної позиції до іншої

потребує постійних змін та оновлень у нормативно-правовій базі, що саме і вимагає подальших досліджень у цій сфері.

МЕТА СТАТТІ

Метою публікації є комплексне дослідження нормативно-правової бази механізмів державної політики щодо забезпечення соціальної мобільності молоді на загальнодержавному рівні.

Для досягнення мети були поставлені такі цілі:

- 1) дослідити етимологію поняття соціальної мобільності та на цього основі сформувані власне бачення поняття "соціальна мобільність молоді";
- 2) описати основну нормативно-правову базу механізмів державної політики щодо забезпечення соціальної мобільності молоді;

3) запропонувати видовий розподіл соціальної мобільності молоді, за найбільш важливими класифікаційними ознаками;

4) розробити на основі теоретичного аналізу процесу регулювання соціальної мобільності молоді ряд рекомендацій щодо удосконалення нормативно-правового забезпечення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Державне управління в сфері соціального становлення та розвитку молоді є діяльністю держави, яка конкретизується державною політикою і практично втілюється за допомогою механізмів державного управління. Державна політика надає державному управлінню та механізмам державного управління спрямованості

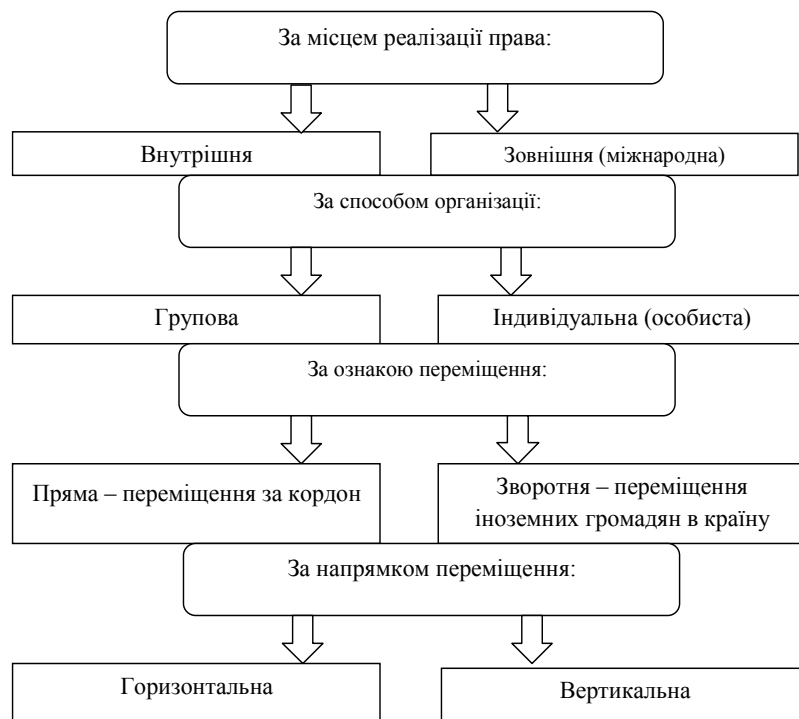

Рис. 1. Класифікація різновидів соціальної мобільності молоді

на досягнення кінцевої мети. Реалізація політики здійснюється за допомогою механізмів державного управління [6].

Під державною політикою слід розуміти процес державного регулювання із використанням нормативно-правової бази, що здійснюється через правові, організаційні, економічні та інформаційні дії держави та спрямовані на створення належного середовища для реалізації права на соціальну мобільність молоді.

Основними механізмами регулювання соціальної мобільності молоді є:

а) інституційні, що включають у себе політико-правові механізми, які реалізуються головним чином через державну молодіжну політику, діяльність освітніх та соціально-адаптаційних інститутів (служба зайнятості населення та ін.);

б) організаційні, які передбачають вплив на процеси соціальної мобільності молоді з боку підприємств, установ, громадських організацій;

в) особистісні, що включають у себе сукупність психологічних, морально-вольових, інтелектуальних, комунікативних та інших характеристик особистості молодої людини, які допомагають досягти успіху в житті або сприяють низхідній соціальній мобільності [8].

Нормативно-правова база механізмів державної політики описаного питання включає загальні принципи, підходи і цінності, та служить підставою для її реалізації на національному рівні. Також явище державного управління щодо забезпечення соціальної мобільності молоді є складним і багатограним.

Загалом, слово "мобільність" увійшло в обіг європейських держав з кінця XV ст. з походженням від латинського *mobilitas*, що означає "рухливий", "здатний до швидкого пересування, дії" [10, с. 39]. Саме тому соціальну мобільність молоді характеризує рух, безперервність змін та швидкоплинність.

Вважаємо за необхідне, дати аналіз терміну "соціальна мобільність" (табл. 1).

Вивчення визначень поданих у табл. 1, дозволяє, спираючись на вищеперелічені трактування, подати власне бачення поняття соціальна мобільність молоді, як перехід такої групи населення, як молодь з однієї соціальної позиції в іншу зі зміною соціального статусу із певним соціальним механізмом, або під дією рушійних сил.

Головним Законом України, де зафіксовані права та обов'язки молоді є Конституція України. В свою чергу, відповідно до іншого Закону України "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні" до категорії молоді відносять, громадян України віком від 14 до 35 років. На 1 січня 2018 р. в Україні проживало близько 42386,4 тис. осіб, наявного населення. З них вікова структура визначає демографічне навантаження таким чином: на 1000 осіб у віці 16—59 років припадало 269 осіб у віці 0—15 років та 378 осіб у віці 60 років і старше. Частка молодих людей віком від 14 до 35 років становила приблизно 31% від загального населення країни [4].

Проте, щоб перейти до розгляду нормативно-правової бази механізмів державної політики варто зупинитись на вивченні видів соціальної мобільності молоді та їх відмінних рис, оскільки специфіка окремих видів

вимагає застосувань специфічних механізмів державного регулювання.

Кожна з класифікаційних ознак (рис. 1) є важливою для реалізації державної політики щодо забезпечення соціальної мобільності молоді. Для забезпечення соціальної мобільності молоді прямого, зворотнього, горизонтального та вертикального переміщення уряд розробив реалізацію цілей і завдань за допомогою Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року, а також ухвалений Закон України "Про зовнішню трудову міграцію", які носять переважно декларативний характер [9].

У Законі України "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні" регулюється загальні засади створення організаційних, соціально-економічних, політико-правових умов соціального становлення та розвитку молодих громадян України в інтересах особистості, суспільства та держави. В ньому містяться основні положення щодо гарантій правового захисту, праці молоді, підтримки ініціативи, охорони здоров'я, освіти та культурного розвитку, підвищення рівня життя та інших аспектів. Проте закон не містить жодних згадувань щодо соціальної мобільності молоді, а саме потребує оновлень та введення даного терміну.

На думку Канавець М.В. державна молодіжна політика має бути спрямована на реалізацію "Декларації про загальні засади державної молодіжної політики в Україні" та Закону України "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні". Згодом вона деталізувалась у законах "Про молодіжні та дитячі громадські організації", "Про освіту", "Про зайнятість населення", "Про туризм", "Про фізичну культуру і спорт" тощо [5, с. 3].

Механізм державного регулювання процесу забезпечення соціальної мобільності молоді визначено на законодавчому рівні додатково у таких документах: Закон України "Про вищу освіту", Національна стратегія розвитку освіти на 2012—2021 роки [1, с. 54]. Рекомендований та ознайомчий характер містять також важливі аналітичні доповіді Національного інституту стратегічних досліджень України.

Однак у нових економічних і політичних реаліях спрямованість і характер соціальної мобільності молоді в різних сферах життєдіяльності суспільства зазнали значних змін [8].

На думку автора, реалізація механізмів державної політики щодо забезпечення соціальної мобільності молоді дещо відрізняється як на загальнодержавному, так і регіональному рівнях. Також відмінність у державній політиці спостерігається у різних областях України, у різних містах та сільській місцевості. Зокрема така різниця спричинена різним національним складом населення, ринком праці в Україні, умовами та способом життя, засобами реалізації молодіжної політики та ставленням до ролі і місця молоді у суспільстві та її мобільності.

Сьогодення України вказує на те, що частка молодого населення в Україні доволі велика, проте кількість населення в Україні щороку зменшується, і ці події прямо впливають на державну політику щодо забезпечення соціальної мобільності молоді.

На думку Реутової М., регулювання соціальної мобільності молоді — це вплив на даний процес соціальних інститутів і організацій, мета якого — створення умов для вертикальної висхідної (і добровільної горизонтальної) мобільності молодих людей в різних сферах життєдіяльності суспільства, з одного боку, і нейтралізація умов, що ведуть до низхідної мобільності, з іншого [8].

Необхідним для держави є обов'язкове стимулювання становлення молоді на кожному з етапів розвитку та формування такої політики із залученням нормативно-правової бази, яка буде ефективною. Це стосується і освітнього аспекту соціальної мобільності молоді. Стимули у вигляді грантів, степендій допомагають молоді обрати найкращий заклад для отримання вищої освіти.

Розвиток системи платної освіти, поширення мережі недержавних навчальних закладів створили, з одного боку, широкі можливості для освітньої мобільності молоді. З іншого боку, ряд умов обмежує переміщення молодих людей як вгору системи освіти, так і в горизонтальному напрямі. До них відносяться: комерціалізація освіти, проблеми з житлом при навчанні в іншому місті, різноманітність стандартів і програм навчання, які використовуються в різних школах, коледжах і вузах країни, неоднаковий рівень знань, який отримує молодь у великих і малих містах, містах та в сільській місцевості та інші.

Помітного розвитку набули міграційні процеси, як особлива форма соціальної мобільності, що поєднується з територіальним переміщенням молоді, як всередині країни (з сіл у міста), так і зовнішня (за межі країни). Помолодшання української еміграції частково пов'язане з процесом об'єднання сімей, коли діти, що завершили навчання в Україні, приєднувалися до своїх батьків, які вже тривалий час перебували за кордоном. Утім, основною причиною зростання молодіжної міграції є стрімке збільшення чисельності громадян, які виїжджають за кордон з метою навчання. Якщо десять років тому в ЄС навчалися трохи більше 10 тис. учнів та студентів-українців, то в 2015 р. їхня чисельність сягнула майже 43 тис. Лише протягом 2016 р. громадянам України було вперше оформлено 25,3 тис. дозволів на перебування в ЄС з освітньою метою, з них 16,8 тис. — у Польщі [7].

Міграційні процеси в Україні регулюються через реалізацію цілей і завдань, що визначені Стратегією міграційної політики України на період до 2025 року, схваленою урядом влітку 2017 року, та через виконання норм Закону "Про зовнішню трудову міграцію", проте нормативно-правова база щодо питань міграції немає окремо виділених питань, що стосуються соціальної мобільності молоді.

Водночас регулювання соціальної мобільності молоді здійснюється в рамках сформованих соціальних інститутів. Регульованою стороною є процес соціальної мобільності молоді та чинники соціальної мобільності, які є "точками програми" регулюючого впливу [8].

Державної політики щодо забезпечення соціальної мобільності молоді повинна спрямовувати всі зусилля держави на формування такої стратегії, яка б позитивно впливала на соціальну мобільність української молоді, задовольняла потреби економіки в робочій силі, при-

скорювала соціально-економічний розвиток і стабілізацію кількісного та якісного складу населення України.

Отже, соціальна мобільність молоді в Україні зумовлена рядом причин, серед яких:

- кризові явища в економіці, різкі валютні коливання змушують молодь до соціальної мобільності та пошуку кращого рівня життя;

- невідповідність здобутого рівня освіти молоді потребам державного замовлення у кадрах і, як наслідок — масове безробіття;

- рух у висхідному напрямку значно нижче, за рух у спадному напрямі, що свідчить про зuboжіння населення;

- самозайнятість є фактором, що спричинює соціальну мобільність без професійної перекваліфікації, проте вона не завжди є ефективною;

- різні категорії населення України обирають стратегії виживання, в той час як молодь прагне до успіху в пошуках кращого життя.

Серйозними викликами, обумовленими міграційними процесами для України є:

- наростання масштабів міграції за кордон, пере-дусім трудової;

- активізація участі молоді, в тому числі фахівців у трудовій міграції;

- збільшення частки мігрантів, які працюють за кордоном без належних дозволів, перебування у нерегульованому правовому становищі;

- трансформація частини тимчасової трудової міграції на постійну [7].

Шляхом ефективного державного управління соціальної мобільності молоді уряду країни необхідно вирішити такі першочергові завдання:

- вирішити проблему дефіциту робочої сили шляхом зміцнення та розвитку ринку праці в Україні;

- попередити небажану плінність кадрів та відтік кадрів за кордон шляхом підвищення зайнятості населення;

- збільшити рівень доходів від трудової діяльності;

- забезпечення належного освітнього рівня молоді із стимулюванням до навчання у ВНЗ країни;

- удосконалити нормативно-правову базу із забезпечення захисту прав та інтересів молоді, зафіксованих у чинному законодавстві державного і регіонального рівнів, а також прийняття нових законодавчих актів або доповнень до вже діючих.

- ефективне використання та здійснення моніторингу реалізації стратегічних напрямів соціальної мобільності;

- кадрові перестановки при реорганізаціях та інноваційній діяльності.

Важливим документом для держави є схвалена Стратегія сталого розвитку "Україна — 2020" з окремими векторами руху. Так, вектор "Розвиток країни" передбачає реформу трудових взаємовідносин, а вектор "Відповідальність і соціальна справедливість" — реформу системи соціального захисту. Однак вважаємо, що цього недостатньо для вирішення проблем пов'язаних з питанням соціальної мобільності молоді.

Аналіз показав, що система державної політики щодо забезпечення соціальної мобільності молоді не має збалансованого і системного характеру, а норма-

тивно-правова база обмежується лише рамковим законодавством. Саме тому необхідним є розгляд поданого питання на законодавчому рівні.

З огляду на все вищезазначене, Україна має взяти на себе зобов'язання щодо підвищення потенціалу реалізації механізмів державної політики щодо забезпечення соціальної мобільності молоді на загальнодержавному рівні, і розширення можливостей та фінансового забезпечення організацій на місцевому рівні, проводити політику соціального та економічного розвитку.

Метою реалізації механізмів державної політики щодо забезпечення соціальної мобільності молоді на загальнодержавному рівні є зміна характеру мобільності із переважанням висхідної мобільності. Ця політика спрямована на підвищення досить низького рівня інвестицій у дослідження та розвиток на майбутнє, створення нових робочих місць та на прогресивне оновлення якості всіх соціальних та інших громадських послуг.

ВИСНОВКИ ДОСЛІДЖЕННЯ

На сьогодні в цілому є сформовані та зрозумілі механізми державної політики щодо забезпечення соціальної мобільності молоді, хоча вони потребують постійних оновлень для стабілізації економічної ситуації в державі загалом. Соціальна мобільність молоді — це перехід індивіда з однієї соціальної позиції в іншу зі зміною соціального статусу із певним соціальним механізмом, або під дією рушійних сил. Базовими умовами, що необхідні для оптимального впливу на процес соціальної мобільності молоді виступають політична і економічна стабільність у країні, саме тому повинно бути здійснене ефективне регулювання усіх сфер діяльності молоді, створення балансу між рівними видами мобільності молоді, вдосконалення технологій дослідження соціальної мобільності із врахування особливостей умов життя, рівня освіти, потреб молоді.

Література:

1. Антонов А.В. Державне регулювання процесу активізації академічної мобільності / А.В. Антонов // Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. — 2015. — Вип. 2. — С. 50—60.
2. Біл' М.М. Мобільність населення: теоретична сутність і видова різноманітність / М.М. Біл' // Економіка і суспільство. — 2016. — Вип. 7. — С. 645—652.
3. Годован Ю.В. Соціальна мобільність молоді як стратегічна складова політичної соціалізації молоді / Ю.В. Годован // Вісник Донецького університету імені В. Стуса. — Серія: Політичні науки. — 2017. — С. 76—78.
4. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Канавець М.В. Молодіжна політика України в контексті створення внутрішніх передумов щодо вступу в Європейський Союз, 2014 [Електронний ресурс]. — URL: http://academy.gov.ua/ej/ej7/doc_pdf/kanavec.pdf
6. Мельник М.О. Формування комплексного механізму державного управління в сфері соціального становлення та розвитку молоді / М.О. Мельник. // Демократичне врядування. — 2015. — Вип. 15 [Електронний ресурс]. — URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2015_15_18

7. Національний інститут стратегічних досліджень "Трудова міграція громадян України за кордон: виклики та шляхи реагування". Аналітична записка [Електронний ресурс]. — URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/3126/>

8. Реутова М.Н. Механизмы регулирования социальной мобильности молодежи в условиях трансформации российского общества: дис. канд. социол. наук: 22.00.08: Белгород, 2004. — 199 с.

9. Розпорядження Кабінету міністрів України від 12 липня 2017 року № 482-р "Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року" [Електронний ресурс]. — URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80>

10. Стрюк М.І. Мобільність: системний підхід / М.І. Стрюк, С.О. Семеріков, А.М. Стрюк // Інформаційні технології і засоби навчання. — 2015. — Т. 49. — Вип. 5. — С. 37—70.

References:

1. Antonov, A.V. (2015), "State regulation of the process of activating academic mobility", *Visnyk Natsional'noho universytetu tsyvil'noho zakhystu Ukrainy. Seriya: Derzhavne upravlinnia*, Vol. 2, pp. 50—60.
2. Bil', M.M. (2016), "Mobility of the population: the theoretical essence and species diversity", *Ekonomika i suspil'stvo*, Vol. 7, pp. 645—652.
3. Hodovan, Yu.V. (2017), "Social mobility of youth as a strategic component of youth's political socialization", *Visnyk Donets'koho universytetu imeni V. Stusa, Politychni nauky*, pp. 76—78.
4. State Statistics Service of Ukraine (2019), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 1 Apr 2019).
5. Kanavets', M.V. (2014), "Ukraine's youth policy in the context of creating internal prerequisites for joining the European Union", available at: http://academy.gov.ua/ej/ej7/doc_pdf/kanavec.pdf (Accessed 1 Apr 2019).
6. Melnyk, M.O. (2015), "Formation of a comprehensive mechanism of public administration in the field of social formation and youth development", *Demokratychnе vryaduvannia*, vol. 15, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2015_15_18 (Accessed 1 Apr 2019).
7. National Institute for Strategic Studies (2018), "Labor Migration of Ukrainian Citizens Abroad: Challenges and Response Teams", available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/3126/> (Accessed 4 Apr 2019)
8. Reutov, M.N. (2004), "Mechanisms for regulating the social mobility of young people in the context of the transformation of Russian society", PhD dissertation, Sociology, Belgorod, Russia.
9. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), "On Approval of the Strategy of the State Migration Policy of Ukraine for the period up to 2025", available at <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80> (Accessed 1 Apr 2019)
10. Stryuk, M.I. Semerikov, S.O. and Struok, A.M. (2015), "Mobility: A System Approach", *Informatsijni tekhnolohii i zasoby navchannia*, Vol. 49, Issue. 5, pp. 37—70.

Стаття надійшла до редакції 19.04.2019 р.

Т. В. Савіна,
аспірант кафедри соціальної і гуманітарної політики,
Національна академія державного управління при Президентові України
ORCID ID: 0000-0001-9647-9105

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.10.126

ПІДГОТОВКА УЧАСНИКІВ РЕЗЕРВУ КЕРІВНИКІВ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ ШЛЯХОМ ПІСЛЯДИПЛОМНОГО НАВЧАННЯ

T. Savina,
Postgraduate student of the Department of Social and Humanitarian
Policy National Academy of Public Administration under the President of Ukraine

TRAINING OF PARTICIPANTS OF THE RESERVE OF MEDICAL INSTITUTIONS MANAGERS THROUGH POST-GRADUATE TRAINING

У статті обґрунтовано необхідність формування в Україні резерву керівників медичних закладів, наявність якого є найважливішою умовою наступності керівних кадрів та підвищення ефективності управління як медичним закладом, так і системою охорони здоров'я в цілому.

Розглянуто такі поняття: "резерв керівних кадрів", "резерв керівників медичних закладів", "учасник резерву керівників медичних закладів", "стратегічна карта резерву керівників медичних кадрів", "моніторинг резерву керівників медичних закладів".

Розглянуто та охарактеризовано принципи формування та напрями діяльності резерву керівників медичних закладів.

Визначено необхідні етапи формування такого резерву: розробка та затвердження відповідних нормативно-правових актів; проведення стратегічного SWOT-аналізу стану керівників системи охорони здоров'я та керівників медичних закладів; проведення процедури відбору кандидатів на основі професійних компетентностей та особистих якостей претендентів; формування стратегічних карт резерву керівників медичних закладів; планування необхідного ресурсного забезпечення; здійснення моніторингу, оцінки процесу та коригування програм навчання учасників резерву керівників медичних закладів із метою усунення ризиків неефективності їх підготовки.

Запропоновано Програму післядипломного навчання учасників резерву керівників медичних закладів, яка включає в себе модулі з найбільш актуальних проблем здоров'яохоронної галузі, зокрема: державне управління, державна політика та основні тенденції реформування та розвитку системи охорони здоров'я, стратегічне планування, економіка, діяльність медичних організацій з надання громадянам безкоштовної медичної допомоги, управління якістю та стандартами медичної допомоги, інформаційно-комунікаційні технології в управлінні охороною здоров'я, медична статистика, медична етика, деонтологія.

Запропоновано використовувати індивідуальну програму навчання для учасників резерву керівників медичних закладів, виходячи із їх початкового рівня підготовки, професійного досвіду та мотивації на зайняття керівних посад. При цьому слід використовувати традиційні методи навчання (лекції, практичні та семінарські заняття), активні форми навчання (заняття в малих групах і дискусії на пленарних засіданнях, ділові ігри, вирішення ситуативних завдань, використання методу "Case-study", інтерактивний метод навчання), а також індивідуальні заняття з метою вирівнювання професійних компетенцій до рівня більш успішних учасників резерву. Крім того, запропоновано таку форму навчання, як самонавчання.

Доведено, що надзвичайно важливим є ресурсне забезпечення, зокрема: 1) участь у програмах навчання спеціалістів, які поєднують як теоретичну, так і практичну діяльність у системі охорони здоров'я; 2) організація для учасників резерву стажування як у середині країни, так і за її межами.

The article considers the necessity of forming a reserve of managers of medical institutions in Ukraine, the presence of which is the most important condition for the continuity of management personnel and improving the efficiency of management of both the medical institution and the health care system as a whole.

Considered such concepts as: "reserve of management personnel", "reserve managers of medical institutions", "a participant in the reserve managers of medical institutions", "strategic reserve managers of medical personnel", "monitoring the reserve managers of medical institutions".

The principles of formation and directions of activity of reserve of managers of medical establishments are considered and described.

The necessary stages of formation of this reserve have been determined: development and approval of the corresponding normative legal acts of the personnel policy; conducting a strategic SWOT-analysis of the status of health system managers and healthcare managers; conducting the procedure for selecting candidates on the basis of the professional competencies and personal qualities of the applicants; formation of strategic reserve cards for medical institutions managers; planning of the necessary resource support; monitoring, evaluating the process and adjusting the training programs for the participants of the reserve of medical institutions managers in order to eliminate the risks of inefficiency in their training.

The program of postgraduate training of the participants of the reserve of medical institutions managers is proposed, which includes modules on the most urgent problems of the health protection industry, in particular: public administration, state policy and main tendencies of reforming and developing the health care system, strategic planning, economics, activity of medical organizations from providing citizens with free health care, quality management and medical care standards, information and communication technologies in health management Duty, medical statistics, medical ethics, deontology.

It is suggested to use an individual training program for the participants of the reserve of the heads of medical institutions, based on their initial level of training, professional experience and motivation to take leadership positions. It should use traditional teaching methods (lectures, practical classes and seminars), active forms of training (small classes and discussions at plenary sessions, business games, solving situational tasks, use of the Case-study method, interactive learning method); as well as individual lessons in order to equalize professional competences to the level of more successful participants in the reserve. In addition, this form of training is offered as self-study.

It is proved that resource support is extremely important, in particular: 1) participation in training programs of specialists, which combine both theoretical and practical activities in the health care system; 2) organization for participants of the internship reserve both in the middle of the country and abroad.

Ключові слова: система охорони здоров'я, медичний заклад, резерв керівників медичних закладів, після-дипломне навчання, методи навчання, самонавчання, індивідуальна програма навчання.

Key words: health care system, medical institution, reserve of medical managers, postgraduate training, teaching methods, self-study, individual study program.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В останні роки в період інтенсивних організаційно-структурних та фінансових змін, які відбуваються в системі охорони здоров'я та пов'язані із її реформуванням, ключове місце належить саме кадровій політиці. Однак сьогодні у системі охорони здоров'я України спостерігається дефіцит висококваліфікованих фахових ке-

рівників, які б могли на високому рівні здійснювати управління не тільки медичного закладу, а й розвивати галузь у цілому.

Більшість дослідників поділяють думку, що кваліфікований рівень керівників охорони здоров'я відіграє велику роль у процесі реформування галузі і слугує запорукою його успішності та ефективності, оскільки сучасна охорона здоров'я не можлива без організаційного начала, носієм якого є керівна ключова ланка системи охорони здоров'я [4].

Слід звернути увагу на те, що в умовах розвитку ринку медичних послуг, розширення правової та господарської самостійності медичних закладів, необхідності забезпечення їх стратегічного розвитку та конкурентоспроможності змінюється уявлення про сучасного керівника такого медичного закладу. Таким керівником має бути креативна, високопрофесійна людина, яка буде фахівцем не тільки у сфері охорони здоров'я, а й володітиме економічними, юридичними знаннями, а також буде ініціативним, авторитетним, харизматичним керівником. Однак, як свідчить практика, в системі охорони здоров'я на посади керівників медичних закладів призначають профільних спеціалістів, які не завжди мають організаторські здібності та аналітичне мислення. Тому, використовуючи міжнародний досвід, варто було б в Україні формувати резерв керівників саме для медичних закладів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Проблемами кадрової політики в системі охорони здоров'я, у т.ч. потреби у навчання керівних кадрів, переймалися багато вітчизняних науковців. Зокрема М. Білинська, В. Богомаз, Н. Васюк, Д. Карамішев, В. Князевич, Т. Курило, В. Лехан, Л. Мельник, Т. Попченко, Я. Радиш, І. Рожкова та інші. Однак, ними не було на належному рівні розглянуто питання формування кадрового резерву на заміщення керівних посад у системі охорони здоров'я. Особливо на посади керівників медичних закладів.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення необхідності формування резерву керівників медичних закладів та визначення особливостей їх професійної підготовки шляхом післядипломного навчання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Ефективність управління в системі охорони здоров'я в значній мірі визначається станом та кваліфікацією керівних кадрів як самої галузі, так і медичних закладів; професійним відбором осіб, які здатні реалізувати управлінські функції, їх цільової підготовки в галузі менеджменту, що може бути досягнуто в умовах послідовної роботи щодо формування та підготовки резерву на керівні посади, у тому числі на посаду керівника медичного закладу.

Необхідність використання в роботі нових управлінських технологій є високою вимогою до професійного рівня керівників, підготовка яких є важким та тривалим освітньо-навчальним процесом, який необхідно починати завчасно і здійснювати відповідно до сучасних персонал-технологій, з урахуванням не тільки найближчих перспектив, скільки з орієнтацією на досягнення довгострокових цілей та завдань. Наявність підготов-

леного резерву є найважливішою умовою наступності керівних кадрів та підвищення ефективності управління як медичним закладом, так і системою охорони здоров'я в цілому. У своєму дослідженні звертаємо увагу на необхідність формування в Україні резерву керівників медичних закладів, оскільки в сучасних умовах реформування системи охорони здоров'я та передачі повноважень на місця (децентралізація), це питання є надзвичайно важливим та необхідним.

Розглядаючи актуальність формування резерву керівників медичних закладів, слід звернути увагу на категорійно-понятійний апарат, зокрема: резерв керівних кадрів, резерв керівників медичних закладів, учасник резерву керівників медичних закладів, стратегічна карта резерву керівників медичних кадрів, моніторинг резерву керівників медичних закладів [6—7]:

Резерв керівних кадрів — це визначений в теорії і практиці світового менеджменту метод (технологія) своєчасного і якісного відтворення кадрового управлінського потенціалу. Водночас якісне формування резерву керівників медичних закладів сприяє розвитку такого закладу та здійснення в майбутньому ефективного реформування системи охорони здоров'я.

Учасник резерву керівників медичних закладів — це особа, відповідно до якої прийнято рішення про включення до даного резерву на основі оцінки особистих, професійних якостей, а також перспективної кадрової політики.

Стратегічна карта резерву керівників медичних закладів — це перелік заходів (дій, робіт) навчально-виховного характеру, що застосовують відповідно до кожного конкретного учасника даного резерву; визначення перспективного курсу професійної підготовки на заміщення в майбутньому вакансії керівника того чи іншого рівня. Слід звернути увагу на те, що у стратегічній карті мають бути відображені такі основні позиції: мета, завдання навчання, його етапи, послідовність заходів, необхідні витрати на таке навчання, відповідальність організаторів за проведення такого навчання.

Моніторинг резерву керівників медичних закладів — це постійно діюча багаторівнева галузева система контролю здійснення заходів щодо підготовки учасників резерву керівників медичних закладів, оцінка ефективності підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації майбутніх керівників, а також можливість коригування професійних і компетентнісних якостей перспективних керівників.

Аналіз літературних джерел свідчить, що у деяких зарубіжних країнах існують резерви формування керівників медичних закладів, до складу яких входить цілеспрямовано сформована на основі встановлених критеріїв група перспективних працівників та управлінців різного рівня, які володіють необхідними професійними, діловими, особистими якостями, а також позитивно проявила себе і отримала необхідну підготовку для зайняття керівної посади. При цьому кадровий резерв формується на державному рівні, місцевому та на рівні медичних закладів; на довго-, середньо- та короткострокову перспективу [7].

Відповідно до теорії управління персоналом, резерв керівників медичних закладів повинен формуватися з дотриманням таких принципів [6]:

- плановості, тобто на випередження готуються особи для зайняття посад керівників медичних закладів;

- відкритості, тобто можливість взяти участь у формуванні резерву керівників медичного закладу особам, які відповідають формальним критеріям;

- перспективності — встановлення вікового обмеження для зарахування до резерву керівників медичного закладу або перебування у ньому;

- рівності, тобто надання всім учасникам рівних умов для професійного зростання;

- участі керівництва вищої ланки в роботі з учасниками резерву керівників медичного закладу;

- етичності при проведенні оцінки та прийнятті рішення щодо зарахування або незарахування кандидата до учасників резерву керівників медичних закладів;

- гласності, тобто забезпечення створення умов, при яких можлива громадська перевірка якостей учасника резерву керівників медичних закладів.

Робота з резервом керівників медичних закладів передбачає такі напрями діяльності:

- планування кадрового резерву, прогнозування змін у складі керівних посад;

- визначення вимог до кандидатів, які беруть участь у формуванні резерву керівників медичних закладів;

- визначення фахівців, які мають потенціал для зайняття посад керівників медичних закладів;

- цільова підготовка учасника резерву до роботи на посаді керівника медичного закладу;

- забезпечення заміщення вакантної посади керівника медичного закладу з числа учасників резерву;

- створення системи моніторингу діяльності резерву керівників медичних закладів.

Для формування резерву керівників медичних закладів необхідно:

- 1) розробити та затвердити на державному рівні відповідні нормативно-правові акти кадрової політики щодо формування резерву керівників медичних закладів. Сьогодні відсутня в Україні нормативно-правова база для забезпечення діяльності резерву керівників медичних закладів. Тому ми пропонуємо, як варіант, розробити та затвердити "Положення про порядок формування резерву на заміщення посад керівників медичних закладів та роботи з їх резервом". У даному документі має бути зазначено загальні положення; посаду, на яку формується резерв; вікова категорія учасників конкурсу; етапи та порядок формування резерву; умови знаходження кандидатів у цьому резерві; організація роботи з резервом, зокрема розвиток і навчання учасників резерву керівників медичних закладів;

- 2) провести стратегічний SWOT-аналіз стану керівників системи охорони здоров'я та керівників медичних закладів. Слід звернути увагу на те, що в Україні сьогодні відсутні статистичні дані щодо чисельності як керівників системи охорони здоров'я, так і керівників медичних закладів (у т.ч. керівників закладів первинного, вторинного, третинного рівня надання медичної допомоги). Тому пропонуємо ввести на рівні держави необхідність подання та постійного ведення статистичної інформації щодо керівників медичних закладів, зокрема чисельність, вік, гендерна однак (стать), освіта (на-

приклад: за першою освітою: педіатр, терапевт, хірург тощо), види додаткової вищої освіти (економіка, менеджмент, право, державне управління тощо), стаж роботи (загальний та на керівних посадах), кваліфікаційна категорія тощо. Так, наприклад, наявність диплому по організації охорони здоров'я дасть можливість визначити кількість керівників медичних закладів, які повинні отримати післядипломну освіту по організації охорони здоров'я чи пройти певні курси підвищення кваліфікації. Відсутність такої інформації про керівників медичних закладів на рівні держави призводить до зниження якості та ефективності управління керівними кадрами галузі, від складу і підготовки яких залежить ефективність управління системою охорони здоров'я, стан надання медичної допомоги населенню та ефективність технологічного розвитку;

- 3) провести процедуру відбору кандидатів на участь в резерві керівників медичних закладів (як із числа працівників медичних закладів, так із числа перспективних випускників вищих медичних закладів освіти) на основі професійних компетентностей та особистих якостей претендентів;

- 4) сформувати стратегічні карти резерву керівників медичних закладів;

- 5) передбачити необхідне ресурсне забезпечення (матеріальне, технічне, фінансове тощо) для функціонування резерву керівників медичних закладів;

- 6) забезпечити моніторинг, оцінку процесу та коригування програм навчання учасників резерву керівників медичних закладів із метою усунення ризиків неефективності їх підготовки.

Формування резерву керівників медичних закладів має відбуватися на основі всебічного вивчення особистих можливостей, професійного та творчого потенціалу кандидатів, організаторських здібностей, високої вимогливості до себе та підлеглих, авторитету, уміння працювати з колективом, ініціативності, відповідальності, рішучості. Потрібно щороку переглядати список учасників резерву керівників медичних закладів, оновлюючи його.

Велике значення роботи щодо формування резерву керівників системи охорони здоров'я та медичних закладів полягає в тому, що вона дозволяє уникнути випадковостей при призначенні осіб на керівні посади, при заміні одних співробітників на інших більш підготовлених, які володіють кращими здібностями адаптації до мінливих умов зовнішнього і внутрішнього середовища.

Однак сьогодні в Україні відсутня єдина комплексна методологічна розробка відбору і моніторингу резерву керівників у системі охорони здоров'я та медичних закладах.

Формування резерву керівних кадрів для системи охорони здоров'я, у тому числі і для медичних закладів, його якісна реалізація в стратегічному управлінні охороною здоров'я є актуальною, навіть можна сказати інноваційною проблемою модернізації галузі.

Слід звернути увагу на те, що під час відбору учасників до резерву керівників медичних закладів, необхідно запровадити спеціальну процедуру оцінки особистих та професійних якостей кандидатів. Це потрібно для того, щоб відібрати саме якісний склад таких осіб,

які мають високий управлінський потенціал [1]. Тому пропонуємо наступну процедуру попереднього відбору кандидатур до резерву керівників медичних закладів: 1) за формальними ознаками (освіта, вік, стан здоров'я, стаж роботи за фахом); 2) оцінкою результативності їх діяльності на фактично займаній посаді, у т.ч. показники трудової та виконавчої дисципліни; 3) мотивацією до кар'єрного зростання; 4) здатністю до керівництва (наявність лідерських якостей; відгуки осіб, які безпосередньо працюють із претендентом для зарахування до кадрового резерву); 5) результати вхідного тестування.

Усестороння підготовка осіб, які перебувають у резерві керівників медичних закладів, є важливим компонентом системи управління персоналом та має особливе велике значення для вирішення проблеми підвищення ефективності діяльності системи охорони здоров'я [2]. Основною метою підготовки резерву керівників медичних закладів є розвиток управлінського потенціалу претендентів на відповідні керівні посади шляхом використання сучасних форм, методів та технологій навчання, у процесі чого відбувається не тільки розширення теоретичної бази, а й відбувається формування практично-професійних та управлінських навиків. Слід звернути увагу на те, що міжнародний досвід свідчить, що відповідальність за результативність підготовки осіб, які знаходяться в резерві на посади керівників медичних закладів, лежить на службі управління персоналом, оскільки галузь охорони здоров'я потребує не тільки організаційних змін, але і якісне оновлення кадрового потенціалу [6].

Професійна підготовка та навчання осіб, які перебувають у резерві керівників медичних закладів, мають свої загальні та галузеві особливості, до яких можна віднести [7]:

1. Забезпечення загальної стратегічної спрямованості професійного навчання потенційних керівників медичних закладів, орієнтація на стратегічне бачення функціонування як медичного закладу, так і системи охорони здоров'я в цілому.

2. Чіткість і продуманість взаємозв'язку державних професійних та освітніх стандартів із позиції як збереження гуманістичної місії системи охорони здоров'я, так і розвитку платних медичних послуг. У зв'язку з цим, вважаємо за необхідне у курс навчання майбутніх керівників медичних закладів включити ряд питань, які пов'язані із підвищенням соціальної відповідальності та пацієнтоорієнтованістю системи охорони здоров'я.

3. Збереження в професійному навчанні осіб, які перебувають у резерві керівників системи охорони здоров'я, так званої "галузевої вертикалі". Тобто має відбуватися окремо навчання претендентів на керівні посади здоров'я охоронної галузі на державному рівні (наприклад, майбутні керівники структурних підрозділів Міністерства охорони здоров'я), регіональному (наприклад, керівники Департаменту охорони здоров'я та їх структурних підрозділів), та місцевому (наприклад, керівники медичних закладів). Таке розмежування дасть можливість для майбутніх керівників врахувати пріоритети розвитку системи охорони здоров'я на макро-, мезо- та макрорівні.

4. Ключовим фактором, що має особливе значення для забезпечення якості професійного навчання майбутніх керівників медичних закладів, є організаційна культура, що включає в себе чітке уявлення майбутніх керівників про ціль та стратегічний курс розвитку медичного закладу; високу адаптивність структурно-функціональних параметрів медичного закладу до змін потреб населення в медичних послугах, а також змін економічних умов функціонування; володіння нормативно-правовими документами.

Для підготовки учасників резерву керівників медичних закладів потрібно здійснювати післядипломне навчання. Ми пропонуємо Програму післядипломного навчання цієї категорії осіб, основною метою якої є підготовка резерву керівників медичних закладів нового типу, які: орієнтовані на майбутню систему охорони здоров'я та готові здійснювати її реформування; володіють загальнокультурними та професійними компетенціями; здатні та готові до самостійної професійної діяльності в умовах нового розвитку економічної ситуації та інноваційних методів управління системою охорони здоров'я для забезпечення більш високої якості наданих медичних послуг шляхом оптимального використання наявних ресурсів.

Запропонована програма післядипломного навчання включає в себе модулі з найбільш актуальних проблем здоров'я охоронної галузі, зокрема: державне управління, державна політика та основні тенденції реформування та розвитку системи охорони здоров'я, теоретичні основи організації, управління, стратегічного планування, економіки та фінансування, діяльність медичних організацій з надання громадянам безкоштовної медичної допомоги, управління якістю та стандартами медичної допомоги, інформаційно-комунікаційні технології в управлінні охороною здоров'я, медична статистика, медична етика, деонтологія. Також потрібно розглядати питання аналізу та оцінки соціально-економічних умов життя населення, стан його здоров'я, планування та фінансування системи охорони здоров'я, статистичний облік та звітність, оцінки ефективності діяльності системи охорони здоров'я та розробки обґрунтованого рішення щодо подальшого її розвитку з метою підвищення доступності та якості надання медичної допомоги.

Важливим завданням навчання учасників резерву керівників медичних закладів є необхідність зміни сформованих стереотипів, активізація включеності в навчальний процес, взаємозв'язок змісту занять з управлінською практикою [4].

Слід звернути увагу на те, що потрібно крім традиційних методів навчання (лекції, практичні та семінарські заняття) використовувати також і активні форми навчання, зокрема заняття в малих групах і дискусії на пленарних засіданнях, ділові ігри, вирішення ситуативних завдань, які майбутнім керівникам медичних закладів доведеться вирішувати кожен день [2].

Сьогодні в світі надзвичайно популярним в процесі підготовки керівників системи охорони здоров'я, керівників медичних закладів, у т.ч. учасників резерву керівників медичних закладів, є використання методу "Case-study". Використовуючи даний метод, заняття проходять у вигляді ділової гри, під час якої розгляда-

ються практичні проблемні ситуації. Метод спрямований на навчання слухачів здійснювати аналіз інформації, виявляти ключові проблеми, пошук та вибір оптимального рішення, формувати програму дій.

Як варіант, можна запропонувати для учасників резерву керівників медичних закладів, які не займали раніше керівних посад, цикл занять щодо психологічної підготовки для зайняття керівної посади. Така програма буде мати важливе значення для полегшення процесу адаптації до зайняття нової керівної посади.

Особливий спосіб навчання можна також розглядати інтерактивний метод навчання, тобто дати можливість учасникам резерву керівників медичних закладів брати участь у діалозі з місцевими органами влади, адміністративно-управлінським апаратом медичних закладів та людьми.

Наголошуємо ще раз на тому, що навчальний процес, який передбачається даною Програмою, орієнтований на виконання основних функцій керівника медичного закладу та його професійні інтереси з урахуванням початкового рівня підготовки осіб, які вступають на навчання.

Для оцінки початкового рівня підготовки слухачів (учасників резерву керівників медичних закладів) потрібно провести вхідне тестування шляхом письмового опитування з теоретичних та практичних знань щодо організації та функціонування системи охорони здоров'я. Таке ж тестування потрібно проводити як під час навчання, так і після його закінчення.

Слід звернути увагу на те, що не може бути єдиної програми навчання для всіх учасників резерву керівників медичних закладів, оскільки існує суттєва відмінність між професійним досвідом та мотивацією претендентів на зайняття посад керівників медичних закладів. Тому потрібно в індивідуальному порядку для кожної особи, яка є учасником резерву керівників медичних закладів, розробити та затвердити індивідуальний план розвитку та навчання, розглядаючи таку форму навчання як самонавчання. Це дасть можливість також підвищити рівень індивідуальних професійних компетенцій до рівня інших більш сильніших учасників резерву.

Слід звернути увагу на те, що навчання має будуватися в залежності від параметрів компетентнісної моделі фахівця конкретного управлінського рівня (медичний заклад первинної, вторинної чи третинного рівня) [4].

Аналіз літературних джерел щодо міжнародного досвіду функціонування резерву керівників медичних закладів свідчить, що надзвичайно важливим є ресурсне забезпечення, зокрема: 1) участь в програмах навчання учасників резерву висококваліфікованих спеціалістів, які поєднують як теоретичну, так і практичну діяльність у системі охорони здоров'я; 2) організація для учасників резерву стажування як у середині країни, так і за її межами [5]. Фінансування даної програми важливо для ефективного функціонування резерву керівників медичних закладів, оскільки ефективність функціонування такого резерву впливає прямо на ефективність функціонування як медичного закладу, так і системи охорони здоров'я, а також високої організаційної культури.

Що стосується організаційної діяльності в професійній підготовці учасників резерву керівників медичних закладів, то при формуванні тематики навчальних

занять слід дотримуватися принципу раціональних пропорцій. Мається на увазі, що пріоритет має належати тим заняттям, які пов'язані з організаційною діяльністю майбутніх керівників, зокрема: мета діяльності підлеглих, їх навчання, виховання, мотивація, контроль, оскільки учасник резерву є фахівцем, який не має значного досвіду організаційної та керівної діяльності. Звичайно, що важливим доповненням до "організаторської" компоненти такої програми мають бути заняття, що пов'язані з: а) раціональними методами і технологіями прийняття управлінських рішень; б) теорією та методикою стратегічного аналізу і планування. Однак ще раз хочемо наголосити на тому, що співвідношення між організаторською та аналітико-інформаційною складовою у навчальній програмі для кожного учасника резерву керівників медичних закладів має бути індивідуальним.

Отже, управління кадровим резервом в системі охорони здоров'я — це багатопланова робота, що включає: складання прогнозу і плану очікуваних змін у складі керівників; відбір найбільш достойних працівників до складу резерву; їх щорічну оцінку, перегляд і поповнення резерву; вивчення професійних та особистих якостей працівників, включених в резерв, організацію їх індивідуальної підготовки та підвищення кваліфікації, висування на посаду. У разі успішної роботи з резервом керівників медичних закладів та якісним інтегруванням їх на керівні посади призведе до позитивного загального процесу стратегічного розвитку кадрового потенціалу здоров'я охоронної галузі. Відсутність стратегічного планування в кадровій політиці системи охорони здоров'я є стримуючим фактором у розвитку резерву керівників медичних закладів.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

На основі проведеного дослідження міжнародного досвіду функціонування резерву керівників медичних закладів встановлено, що ефективна діяльність цього резерву дає можливість поповнення системи охорони здоров'я висококваліфікованими керівниками, які прийматимуть управлінські рішення вчасно і на високому рівні, що дасть можливість розвивати медичний заклад зокрема, і систему охорони здоров'я в цілому.

На нашу думку, одним із основних принципів організації та ефективного функціонування резерву керівників медичних закладів має бути стратегічне орієнтування учасників даного резерву на здійснення організації, розвитку та подальше реформування як системи охорони здоров'я, так і медичного закладу. Основою цього має бути наявність стратегічних документів щодо розвитку системи охорони здоров'я, а також розробка стратегічних карт професійного навчання учасників резерву керівних кадрів.

Однак серед перешкод, які не дають можливості сформувати такий резерв, на нашу думку, є неефективність кадрової політики в систему охорони здоров'я, відсутність фінансування, а також відсутність політичної волі. Тому, ми пропонуємо певні етапи для формування резерву керівників медичних закладів, основними з яких є врегулювання існуючої нормативно-пра-

вової бази, здійснення аналізу існуючого стану керівників системи охорони здоров'я, запровадивши надання певної медичної кадрової статистичної інформації; відбір претендентів до складу учасників резерву керівників медичних закладів а також розробки індивідуальної програми навчання для кожного учасника резерву. Тому нами запропоновано Програму післядипломного навчання учасників резерву керівників медичних закладів, з використанням різних міжнародних практик.

Література:

1. Богомаз В.М., Новічкова О.М. Оцінка потреб у навчанні керівників закладів охорони здоров'я / В.М. Богомаз, О.М. Новічкова // Україна. Здоров'я нації. — 2010. — № 1 (13). — С. 65—72.
2. Крячкова Л.В. Застосування компетентнісного підходу для післядипломного навчання керівників медичних закладів шляхом забезпечення чутливості охорони здоров'я / Л.В. Крячкова // Український журнал медицини, біології та спорту. — 2015. — № 2 (2). — С. 113—116.
3. Лехан В.М. Перспективи підготовки керівних медичних кадрів для забезпечення діяльності громадської охорони здоров'я / В.М. Лехан, Л.В. Крячкова, Е.В. Борвінко, В.І. Колесник // Вісник проблем біології і медицини. — 2017. — Вип. 2 (136). — С. 323—327.
4. Лехан В.М. Яким повинен бути сучасний управлінець у сфері охорони здоров'я / В.М. Лехан, Л.В. Крячкова, Е.В. Борвінко // Україна. Здоров'я нації. — 2016. — № 4/1 (41). — С. 139—145.
5. Проблемы и перспективы развития кадровых ресурсов здравоохранения в Казахстане [Электронный ресурс] / Главный врач. — 2015. — № 9. — Режим доступа: http://управление-здравоохранением.рф/publ/zarubezhnyj_opyt/problemy_i_perspektivy_razvitiya_kadrov_kh_resursov_zdravookhraneniya_v_kazakhstane/25-1-0-208
6. Решетников В.А., Трегубов В.Н., Соколов Н.А. Опыт подготовки руководителей здравоохранения в лаборатории мастерства "Фабрика лидеров здравоохранения" / В.А. Решетников, В.Н. Трегубов, Н.А. Соколов // Медицинское образование и профессиональное развитие. — 2018. — № 1. — С. 156—163.
7. Сибурина Т.А., Князев А.А. Стратегический резерв руководящих кадров: Результаты эмпирического анализа и рекомендации по формированию (на примере здравоохранения) / Т.А. Сибурина, А.А. Князев /

Менеджмент и бизнес-администрирование. — 2013. — № 3. — С. 142—162.

8. Смирнова В.Л., Панчишин Н.Я. Роль керівників в її реформуванні / В.Л. Смирнова, Н.Я. Панчишин // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. — 2013. — № 3 (57). — С. 26—28.

References:

1. Bohomaz, V.M. and Novichkova, O.M. (2010), "Assessment of the Needs in the Education of Managers of Health Care Institutions", *Ukraina. Zdorov'ia natsii*, vol. № 1 (13), pp. 65—72.
2. Kriachkova, L. V. (2015), "Application of the competence approach for postgraduate training of managers of medical institutions by providing health care sensitivity", *Ukrains'kyj zhurnal medytsyny, biolohii ta sportu*, vol. 2 (2), pp. 113—116.
3. Lekhan, V.M. Kriachkova, L.V Borvinko, E.V. and Kolesnyk, V.I. (2017), "Perspectives of training of leading medical personnel for public health activities", vol. 2 (136), pp. 323—327.
4. Lekhan, V.M. Kriachkova, L.V and Borvinko, E.V. (2016), "What should be the modern manager in the field of health care", *Ukraina. Zdorov'ia natsii*, vol. 4/1 (41), pp. 139—145.
5. Hlavnij vrach (2015), "Problems and prospects for the development of human resources for health in Kazakhstan", *Hlavnij vrach*, [Online], vol. 9, available at: http://управление-здравоохранением.рф/publ/zarubezhnyj_opyt/problemy_i_perspektivy_razvitiya_kadrov_kh_resursov_zdravookhraneniya_v_kazakhstane/25-1-0-208 (Accessed 30 April 2019).
6. Reshetnikov, V.A. Trehubov, V.N. and Sokolov, N.A. (2018), "The experience of training health managers in the laboratory of mastery "Factory of Health Leaders", *Medytsynskoe obrazovanye y professyonal'noe razvytye*, vol. 1, pp. 156—163.
7. Syburyna, T.A. and Kniazev, A.A. (2013), "Strategic reserve of leading personnel: Results of empirical analysis and recommendations on formation (on an example of public health services)", *Menedzhment y byznes-admystryrovanye*, vol. 3, pp. 142—162.
8. Smirnova, V.L. and Panchyshyn, N.Ya. (2013), "The Role of Leaders in its Reform", *Visnyk sotsial'noi hihieny ta orhanizatsii okhorony zdorov'ia Ukrainy*, vol. 3 (57), pp. 26—28.

Стаття надійшла до редакції 03.05.2019 р.

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА